

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**ÇATIŞMA ALANLARINDA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ :
IRAK ÖRNEĞİ**

Omar Jassam Fathel ALHAMO

Danışmanı

Doç. Dr. Ali Kazım ÖZ

İZMİR – 2020

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Çatışma Alanlarında Kültürel Miras Yönetimi: Irak Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/06/2020

Omar Jassam Fathel ALHAMO

ÖZET

Doktora Tezi

Çatışma Alanlarında Kültürel Miras Yönetimi: Irak Örneği

Omar Jassam Fathel ALHAMO

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Kültürel miras yönetimi uzmanlık alanı arkeoloji bünyesinde öne çıkan modern disiplinler arasında sayılmaktadır. Dünyanın kültürel ve doğal miras alanlarını yönetme sürecine duyulan ihtiyaç, birçok değişkenle birlikte bu alanları olumsuz yönde etkileyen silahlı çatışmalar yüzünden giderek artmaktadır. Bu uzmanlık alanı dünya devletlerinin tamamı tarafından, akademik ve uygulamalı düzeyde geliştirilmekte ve güncellenmektedir. İnsanlık ve kültürel mirasla beraber çevresel doğal mirası korumaya yönelik duyarlılık bu alana gösterilen ilgiyi katlayarak arttırmaktadır. Bu çerçevede, birçok ulusal ve uluslararası düzeyde, hem devlete bağlı kurum ve kuruluşlar, hem de sivil topluma bağlı yapılanmalar ve oluşumlar teşekkül etmiştir. Bu kuruluşlar, doğal ve kültürel arkeolojik alanları ortaya çıkarma, sınıflandırma, yönetme, koruma ve bakım süreçlerini üstlenerek, belirlenmiş alanların güvenliklerini ve gelişimlerini sağlamak üzere örgütlenmişlerdir.

Aynı zamanda bu kuruluşlar; arkeolojik faaliyetlerin altyapısıyla ilgili yönetsel ve gelişimsel planlamaların düzenlenmesinin ötesinde, gerekli yasal işlemlere yönelik kanun tasarısı hazırlama, tüzük, mevzuat ve yönetmelik oluşturma sürecinde de aktif rol oynamaktadırlar. Bununla beraber, dünyada yaygın bir şekilde bulunan sit alanlarının korunmasının ve kalkınmasının garanti altına alınması adına devletlerarası antlaşmalar ile bölgelerarası uzlaşmalara da katılmaktadırlar. Özellikle silahlı çatışma zamanlarında bu kuruluşlar, arabulucu vasfıyla yasal yollara başvurmaktadırlar.

Kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik tüm uluslararası antlaşmalara ve özel yasal düzenlemelere rağmen bu dokunulmaz alanlar, askeri ve sivil silahlı

Çatışmalar sonucunda buyk yıkım ve tahribata uğramıştır. Bylece insanlık, doğrudan ve dolaylı yoldan silahlı saldırıların hedefi olması nedeniyle, dünyanın birçok ülkesinde tehlike altındadır. Ortadoğu lkeleri arasında özellikle Irak'taki arkeolojik alanlar, uzun bir süredir tahribat, yıkım ve hırsızlığa maruz kalmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı; silahlı çatışma alanlarının ortasında kalan Irak bölgesinin, kültürel miras yönetimi bakımından ele alınması, incelenmesi ve çözüm nerileri getirilmesidir.

Birinci bölümde; kültürel ve doğal mirasın mahiyeti ve önemi, eşitleri ve türleri sunulacaktır. Ardından ikinci bölümde; genel olarak kültürel mirasa yönelik öncelikli riskler ve karşılaşılan tehditler ele alınacaktır. nc bölümde ise; özellikle savaş ve silahlı çatışma dönemlerinde Irak'ın arkeolojik deneyimi ve kültürel miras alanlarının yönetimi incelenecektir. Bu açıdan Irak kültür miras alanlarının yıkım, tahribat ve çalınma faaliyetleri gözler önüne serilecektir. Özellikle 2014-2017 tarihleri arasındaki kısa bir zaman diliminde DAES olarak bilinen silahlı çeteler tarafından işgal edilen özellikle Ninova ilindeki arkeolojik alanlarda, anıtsal ve tarihsel açıdan paha biçilemez kültürel unsurlara karşı gerçekleştirilen patlatarak yok etmek, tahribat, kaçakçılık vb. olumsuz faaliyetlerin dökümü çıkarılacaktır. Dördüncü bölümde ise; uluslararası antlaşmalar ve yerel sözleşmeler çerçevesinde yürütülen, kültürel miras alanlarının korunması süreçlerinin etkinlikleri ve çabaları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Irak'ta kültürel miras yönetimi çalışmalarında karşılaşılan sorunların incelenmesine yer verilmiştir. Son olarak, araştırma sırasında ulaşılan genel sonuçlar doğrultusunda sorunlara yönelik muhtemel çözüm nerileri oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Kültürel Miras, Yönetim, Irak, Ninova, UNESCO.

ABSTRACT
PhD Thesis
Cultural Heritage Management in Conflict Areas:
The Case of Iraq
Omar Jassam Fathel ALHAMO

Dokuz Eylül University
Social Sciences Institute
Archaeology Department
Archaeology Program

One of the most prominent modern disciplines of archaeology is the speciality of cultural heritage management. The need for managing the world's cultural and natural heritage sites is increasing because of armed conflicts that negatively affect these areas, along with many other variables. This area of expertise is developed and updated at academic and practical levels by all the world's states. Along with the human and cultural heritage, the sensitivity to protect the environmental natural heritage has increased exponentially. In this framework, both international and national institutions and organizations affiliated to the state, and civil society organizations, have been formed. These organizations have been founded to make classification, management, protection and maintenance processes to ensure the security and development of natural, cultural archaeological sites.

These organizations, beyond organizing administrative and developmental plans related to the infrastructure of archaeological activities, also play an active role in the drafting of laws, regulations, legislation and regulations for legal procedures. They also take part in interstate agreements and inter-regional agreements to guarantee the protection and development of the sites that are widely available in the world. Also, especially in times of armed conflict, these organizations are resorting to legal means.

Despite all the international treaties and special legal arrangements for protecting cultural heritage sites, these areas have suffered distinguished destruction and demolition because of military and civil armed conflicts. Thus, the past, present and future of humanity are in danger in many countries of the world as they are the

target of direct and indirect armed attacks. Most of the archaeological sites in the Middle East, especially in Iraq, have been exposed to destruction, destruction and theft for a long time.

This thesis specializes in the management of cultural heritage. Wherefore the principal purpose of this thesis is to study Iraq's experience in managing its cultural heritage. Iraq, which contains thousands of cultural heritage sites, is one of the most prominent areas of armed conflict in the world. Therefore, this thesis discusses and analyzes the experience of Iraq and its problems in this field, and puts forward some solutions and proposals for the development of the management of cultural heritage, especially during times of armed conflict.

In the first chapter, it will present the essence and importance of cultural and natural heritage and their types. Then, in the second chapter, explains the risks and threats to cultural heritage. While the third chapter includes the discussion of Iraq's experiences in the management of cultural heritage sites, especially in periods of war and armed conflict. Also, In this chapter clarifies the demolition, destruction and theft activities of Iraqi cultural heritage sites, through history, including, in particular, archaeological sites in the governorates of Nineveh, which were occupied by armed gangs known as ISIS during the years 2014-2017. Those armed gangs destroyed the archaeological sites and detonated them after stealing their valuable contents. In the fourth chapter of this study deals with international and domestic efforts in the processes of protecting and preserving cultural heritage sites through international laws, agreements and covenants, besides researching some problems facing managing cultural heritage in Iraq. Finally, this is followed by the study's findings and some solutions that are thought to address some problems of the cultural heritage management in Iraq.

Keywords: Archaeology, Cultural Heritage, Management, Iraq, Destruction, Conflict areas, UNESCO.

ÇATIŞMA ALANLARINDA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ:

IRAK ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xvii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xviii
TABLolar LİSTESİ	xxi
EKLER LİSTESİ	xxii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI

1.1. KÜLTÜREL MİRASIN ANLAMI	11
1.1.1. Miras	12
1.1.2. Kültür	13
1.1.3. Kültürel Varlıklar	13
1.1.4. Uluslararası Anlaşmalar ve Kanunlar	14
1.1.5. Kültürel Miras	20
1.2. KÜLTÜREL MİRAS TÜRLERİ	21
1.2.1. Somut Kültürel Miras	22
1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras	26
1.3. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ	32
1.4. KÜLTÜREL MİRAS VE ARKEOLOJİ	44

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA KÜLTÜR MİRASININ YÖNETİMİ

2.1. KÜLTÜREL MİRASIN VARLIĞINA YÖNELİK TEHDİTLER	53
2.1.1. Faktörler ve Nedenler	54
2.1.1.1. Doğal Faktörler	56
2.1.1.1.1. İklim Değişikliği	57
2.1.1.1.2. Sıcaklık ve Nem	58
2.1.1.1.3. Yağmur ve Sel	59
2.1.1.1.4. Rüzgar ve Fırtınalar	60
2.1.1.1.5. Deprem, Yıldırım ve Volkanlar	60
2.1.1.1.6. Bitkiler ve Hayvanlar	61
2.1.1.2. İnsani Faktörler	62
2.1.1.2.1. Savaş ve Silahlı Çatışmalar	63
2.1.1.2.2. Hırsızlık ve Vandallık	64
2.1.1.2.3. Olumsuz Yaşamsal Faaliyetler	66
2.1.1.3. Kalkınma ve İktisadi Faktörler	67
2.1.1.3.1. Finansal Destek Eksikliği	68
2.1.1.3.2. Kentsel ve İnşaat Faaliyetleri	68
2.1.1.4. Teknik, İdari ve Yasal Faktörler	70
2.1.1.5. Kültürel ve Düşünsel Faktörler	71
2.2. KÜRESEL KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRAS RİSK YÖNETİMİ	72
2.2.1. Risk Yönetimi Kavramı	72
2.2.2. Konunun Önemi	74
2.2.3. Temel İlke ve Amaçlar	75
2.2.4. Risk Yönetimi Planı	76
2.2.4.1. Çalışma Grubu	77

2.2.4.2. Gerekli Kaynaklar	78
2.2.4.3. Planların Uygulanması	79
2.2.4.4. Afet Sonrası Değerlendirme ve Koruma	80
2.2.5. İlgili Sözleşmeler ve Öneriler	81
2.3. KÜLTÜREL MİRASLA İLGİLİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR	83
2.3.1. Kültürel Miras İle İlgili Uluslararası ve Bölgesel Kuruluşlar	83
2.3.1.1. Uluslararası Organizasyon	85
2.3.1.2. Uluslararası ve Bölgesel Örgütlerin Tanımı	86
2.3.1.3. Kültürel Mirasla İlgilenen Başlıca Uluslararası Kuruluşlar	87
2.3.1.3.1. Birleşmiş Milletler (United Nations)	87
2.3.1.3.2. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)	87
2.3.1.3.3. Uluslararası Müzeler Konseyi (International Council of Museums) (ICOM)	89
2.3.1.3.4. Uluslararası Arşiv Konseyi (International Council on Archives) (ICA)	90
2.3.1.3.5. Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Uluslararası Araştırma Merkezi (ICCROM) (International Centre for the Study of the Conservation and Restoration of Cultural Property)	90
2.3.1.3.6. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) (International Council on Monuments and Sites)	92
2.3.1.3.7. Antik Eserler Küresel Fonu (World Monuments Fund) (WMF)	93
2.3.1.3.8. Dünya Miras Fonu (World Heritage Fund) (WHF)	94
2.3.1.4. Kültürel Miras İle İlgilenen Önde Gelen Uluslararası Komiteler	94

2.3.1.4.1. Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of Red Cross) (ICRC)	94
2.3.1.4.2. Dünya Mirası Komitesi (The World Heritage Committee) (WHC)	95
2.3.1.4.3. Hükümetlerarası Komite (Intergovernmental Committee) (ICPRCP)	96
2.3.1.4.4. Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Komitesi (International Committee for the Management of Archaeological Heritage) (ICAHM)	98
2.3.1.4.5. Sınır Tanımayan Kültürel Miras Örgütü (Cultural Heritage without Borders) (CHWB)	98
2.3.1.4.6. Mavi Kalkan Uluslararası Komitesi (The International of the Blue Shield) (ICBS)	99
2.3.1.4.7. Silahlı Çatışma Sırasında Kültürel Varlığın Korunması Komitesi (Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)	100
2.3.1.5. Diğer Organizasyonlar	100
2.3.2. Kültürel Mirastaki Uluslararası İlginin Değerlendirilmesi	101
2.3.2.1. Destekler	102
2.3.2.1.1. Hukuksal Destek	102
2.3.2.1.2. Mali Destek	103
2.3.2.1.3. Teknik ve Bilimsel Destek	103
2.3.2.1.4. Turizm ve Ekonomik Destek	104
2.3.2.1.5. Doğal Miras ve Somut Olmayan Miras Desteği	104
2.3.2.1.6. Silahlı Çatışma Zamanlarında Destek	104
2.3.2.1.7. Kültürel Varlıkların Geri Alınması için Yapılan Destek	105
2.3.2.1.8. Kültürel Farkındalığın Yayılması için Yapılan Destek	106
2.3.3. Olumsuz Yönler	106

2.4. DÜNYA MİRAS YÖNETİMİ	110
2.4.1. Yönetim	111
2.4.2. Miras Yönetimi Kavramı	112
2.4.3. Dünya Miras Yönetiminin Önemi ve Amacı	113
2.4.4. Mirasın Yönetilme İhtiyacı	113
2.4.5. Dünya Miras Yönetim Görevleri	114
2.4.6. Dünya Miras Yönetimi Yönlendirici İlkeleri	116
2.4.7. Dünya Miras Yönetim Yaklaşımı	117
2.4.8. Dünya Mirası Yönetim Sistemleri	118
2.4.9. Dünya Miras Yönetiminin İdari Planlaması	119
2.4.10. Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel ve Doğal Miras Yönetimi	120
2.4.10.1. Silahlı Çatışmalardan Önce Planlama	120
2.4.10.2. Silahlı Çatışmalar Sırasında Uygulama	121
2.4.10.3. Silahlı Çatışmalardan Sonra Değerlendirme	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS OLGUSU

3.1. IRAK'TA ARKEOLOJİ BİLİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	123
3.1.1. Doğu Mirasına Gösterilen Önem	123
3.1.2. Irak: Medeniyetler ve Hazineleer Ülkesidir	124
3.1.3. Irak'ta Arkeoloji Biliminin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Süreçler	127
3.1.4. Irak'ta Milli Arkeolojinin Ortaya Çıkışı	128
3.2. IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ	129
3.2.1. İlk Araştırmalar	129
3.2.2. Eserler Dairesinin Kuruluşu	130

3.2.2.1. Eserler Dairesi'nin İdari Unvanları	134
3.2.2.2. Eserler Dairesi'nin İdari Sorumlulukları	136
3.2.2.3. Arkeolojik Teknik ve Saha Faaliyetleri	137
3.2.2.3.1. Eserleri Kurtarma Kampanyaları	139
3.2.2.3.2. Tarihi Kentleri Canlandırma Projeleri	140
3.2.3. Dünya Miras Listesinde Irak	142
3.2.4. Mevcut Yükümlülükler ve Zorluklar	143
3.3. IRAK'TAKİ MÜZELER	144
3.3.1. Irak Ulusal Müzesi	144
3.3.2. Diğer Müzeler	148
3.4. IRAK'TA KÜLTÜREL MİRASIN HUKUKİ AÇIDAN YÖNETİMİ	150
3.4.1. Eserler Kanunu'nun Önemi	150
3.4.2. Irak Eski Eser Kanunları	151
3.4.2.1. Eserler Kanunu 1924	152
3.4.2.2. Eser Kaçakçılığını Önleme Kanunu 1926	154
3.4.2.3. 59 Sayılı Eserler Kanunu 1936	154
3.4.2.4. 59 Sayılı Eserler Kanunu'nda Yapılan Değişiklik	157
3.4.2.5. 55 Sayılı Eserler ve Miraslar Kanunu 2002	159
3.4.3. Kültürel Miras Yönetimini Destekleyen Kanunlar	160
3.5. AKADEMİK YÖNDEN IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ	161
3.5.1. Irak'taki Akademik Arkeoloji Eğitimi	161
3.5.2. İlk Iraklı Akademisyen Arkeologlar	162
3.5.3. Teknik ve İdari Kadrolar	164
3.5.4. Irak Üniversitelerinde Arkeoloji Bilimi	164
3.5.5. Arkeoloji Bölümlerinin Kültürel Miras Yönetimindeki Rolü	167

3.6. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ SİLAHLI ÇATIŞMA DÖNEMLERİNDE DURUMU	168
3.6.1. Irak Bölgesinde Kültürel Miras Taşınmasının Başlangıcı	168
3.6.2. Fransız-İngiliz Rekabeti	169
3.6.3. Önde Gelen Yabancı Şahsiyetler	171
3.6.4. Irak Ulusal Yönetimi Sonrası	176
3.6.5. Silahlı Çatışma Döneminde Irak	176
3.7. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ YASADIŞI TİCARETİ	182
3.7.1. Kültürel Miras Ticaretinin Amacı	182
3.7.2. Irak Kültürel Miras Ticaretinin Başlangıcı	183
3.7.2.1. Silahlı Çatışma Dönemi 1991-2003	183
3.7.2.2. Askeri İşgalden Sonraki Dönem	185
3.7.3. Kültürel Miras Ticaretine Dair Örnekler	186
3.7.4. Yasadışı Ticaretin Önlenmesi (Uluslararası Misyon)	187
3.8. SİLAHLI ÇATIŞMA ALANLARINDA SOMUT KÜLTÜREL MİRASIN TAHRİBATI	189
3.8.1. 2014'te Silahlı işgal	190
3.8.2. Kutsal Mekanların Tahribi	190
3.8.3. Musul'daki Medeniyet Müzesi'nin Yıkılması	191
3.8.4. Antik Kentlerin Yıkımı	193
3.8.5. 2014'ten Sonra Kültürel Miras Ticaret	194
3.9. SİLAHLI ÇATIŞMA ALANLARINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BOZULMASI	195
3.9.1. Etnik Yer Değiştirme	195
3.9.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sömürülmesi	197
3.9.3. Kültürel Miras ve Üzerine Önyargılar	198
3.9.4. Önce İnsan!	199

3.9.5. Kültürel Kimlik	200
3.9.6. Yıkımın Sonuçları	201
3.10. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI İÇİN YEREL VE ULUSLARARASI GİRİŞİMLER	203

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI OLGUSU

4.1. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	206
4.1.1. Kültürel Mirası Yıkımını Etkileyen Faktörler	206
4.1.2. Kültürel Mirası Koruma Biçimleri	209
4.2. ULUSLARARASI MEVZUAT AÇISINDAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	212
4.2.1. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Kanunların Önemi	213
4.2.2. Kültürel Mirasla İlgili Öne Çıkan Uluslararası Sözleşmeler	215
4.3. KÜLTÜREL MİRASIN YASADIŞI TİCARETİNİN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN KANUNLAR	217
4.4. KÜLTÜREL VARLIKLARIN İADESİ İLE İLGİLİ KANUNLARI	218
4.5. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN HUKUKİ AÇIDAN KORUNMASI	220
4.6. IRAK KANUNLARINDA KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	222
4.6.1. Irak Eserler Kanunu Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması	222
4.6.2. Irak Medeni Kanunu ve Ceza Kanununda Kültürel Mirasın Korunması	224
4.7. KÜLTÜREL MİRASI KORUMAYA YÖNELİK ULUSLARARASI GİRİŞİMLER	227
4.7.1. UNESCO'nun Girişimleri	227
4.7.2. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı'nın (INTERPOL) Rolü	229

4.8. ÖNEMLİ SORULAR VE TARTIŞMA	231
4.9. HALKLARIN KÜLTÜREL MİRASLARI İLE İLGİLİ HAKLARI	231
SONUÇ VE ÖNERİLER	233
KAYNAKÇA	245
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ALECSO	Arap Birliği Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü (Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviri
Ed.	Editör
Et al.	Değerleri (and Others)
ICCROM	Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Uluslararası Araştırma Merkezi (International Centre for the Study of the Conservation and Restoration of Cultural Property)
ICCROM (Ed.)	ICCROM Tarafından Editörlü Yayınları
DAEŞ	Irak Şam İslam Devleti Örgütü (Terör Örgütü)
MÖ	(Hazret-i İsa) Milattan Önce
No.	Numara
P. / S.	Page / Sayfa
PP. / SS.	From Page to Page / Sayfadan Sayfaya
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNESCO (Ed.)	UNESCO Tarafından Editörlü Yayınları
UNDRR	Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (United Nations Office for Disaster Risk Reduction)
U.S.A	Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
Vol.	Cilt (Volume)

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	İştar Kapısı	ek s. 1
Şekil 2:	Nereidler Anıtı	ek s. 1
Şekil 3:	Zeus Sunağı	ek s. 2
Şekil 4:	"Abu Simbel" Tapınağı	ek s. 2
Şekil 5:	William J. Thoms	ek s. 3
Şekil 6:	Babil Aslanı Heykeli	ek s. 3
Şekil 7:	İngiliz General Stanley Maude	ek s. 4
Şekil 8:	22.05.1917 arkeolojik alanların korunmasını düzenleyen belge	ek s. 4
Şekil 9:	İngiliz-İrak Antlaşması	ek s. 5
Şekil 10:	Kral I. Faysal	ek s. 5
Şekil 11:	Gertrude Bell	ek s. 6
Şekil 12:	Ebu Haldun Sati El-Hasri	ek s. 6
Şekil 13:	Al-Mamun Caddesi'ndeki Irak Müzesi	ek s. 7
Şekil 14:	Irak Müzesi yeni binası	ek s. 7
Şekil 15:	9 Nisan 2003'te, ABD askerleri Bağdat'ın merkezinde, girdikten sonra, Saddam Hussein'in bir heykelini vurdu.	ek s. 8
Şekil 16:	Irak Müzesi 2003	ek s. 8
Şekil 17:	Irak Müzesi 2003	ek s. 9
Şekil 18:	Irak Müzesi 2003	ek s. 9
Şekil 19:	Irak Müzesi 2003	ek s. 10
Şekil 20:	Irak Müzesi 2003	ek s. 10
Şekil 21:	Irak Müzesi önünde ABD tankı 2003	ek s. 11
Şekil 22:	Irak Müzesi 2018	ek s. 11
Şekil 23:	Taha Bakir	ek s. 12
Şekil 24:	Fuad Sefer	ek s. 12
Şekil 25:	Irak Eski Eserler Müdürlüğünde ilk teknik ve idari kadro	ek s. 13
Şekil 26:	Michaux taşı	ek s. 13
Şekil 27:	Fransız Abbe Beauchamp	ek s. 14
Şekil 28:	Babil'deki İştar Kapısı'nın bazı kısımları	ek s. 14
Şekil 29:	Paul-Émile Botta	ek s. 15

Şekil 30:	Austen Henry Layard	ek s. 15
Şekil 31:	'Lamassu'	ek s. 16
Şekil 32:	Lamassu'nun yerinden çıkarılması	ek s. 16
Şekil 33:	'kelek' üzerinde Lamassu'nun taşınması	ek s. 17
Şekil 34:	Dicle nehri üzerinde hareket eden kelekleri	ek s. 17
Şekil 35:	Avrupa'daki müzeye Lamassu'nun yerleştirilmesi	ek s. 18
Şekil 36:	Hürmüz Ressam	ek s. 18
Şekil 37:	Ernest De Sarzec	ek s. 19
Şekil 38:	Wallis Budge	ek s. 19
Şekil 39:	Babil kentinde alay caddesi	ek s. 20
Şekil 40:	Güney Irak'ta Umma sitesinde yasadışı kazılardan kalan çukurlar	ek s. 20
Şekil 41:	2003'te Irak Ulusal Müzesi binasının ön cephesine Amerikan tank mermisinin yaptığı tahribat	ek s. 21
Şekil 42:	ABD askerlerinin gelişi ve müze binasının önünde yer alması	ek s. 21
Şekil 43:	Tevrat	ek s. 22
Şekil 44:	Christie Mezatlarında satılan Asur kabartması	ek s. 22
Şekil 45:	Uluslararası toplum tarafından yapılan tarihi eser kaçakçılığı protestosu	ek s. 23
Şekil 46:	'Hobby Lobby' mağazaları	ek s. 23
Şekil 47:	Hobby Lobby'nın sahibi tarafından satın alınan Sümer çivi yazısı olan kil tablet örnekleri	ek s. 24
Şekil 48:	Harita 2014 yılı silahlı örgütün egemen olduğu bölgeleri göstermektedir	ek s. 24
Şekil 49:	2017 Musul'da çatışma alanından kaçan kadınlar ve çocuklar	ek s. 25
Şekil 50:	Musul 2017	ek s. 25
Şekil 51:	Yunus Peygamber Camii	ek s. 26
Şekil 52:	Yunus Peygamber Türbesi'nin tahribat anı ve sonrası	ek s. 26
Şekil 53:	Koyuncuk tepesinin altında Asur dönemine ait antik kalıntılar	ek s. 27
Şekil 54:	Yunus P. tepesi altında tüneller	ek s. 27

Şekil 55:	Tünellerinde Asur Dönemi ait Sarayı	ek s. 28
Şekil 56:	DAEŞ tarafından Musul müzesinin tahrib edilmesi	ek s. 28
Şekil 57:	Diş Aslan heykeli ve kanatlı boğa heykeli/Musul Müzesi	ek s. 29
Şekil 58:	“Nergal” ve “Ereshkigal” taşı	ek s. 29
Şekil 59:	“Nergal” ve “Ereshkigal” taşı sergilendiği yer	ek s. 30
Şekil 60:	Musul müzesinin kurtarıldıktan sonraki hali	ek s. 30
Şekil 61:	Nergal Kapısı	ek s. 31
Şekil 62:	Nergal Kapısındaki 'Lamassu'nın tahrib edilmesi	ek s. 32
Şekil 63:	Nergal Kapısı yok edildikten sonraki hali / 2017	ek s. 33
Şekil 64:	Ninova antik kentinin surları ve kapılarının tahrib edilmesi	ek s. 33
Şekil 65:	Nemrut kentinin tahrib edilmesi	ek s. 34
Şekil 66:	Hatra kenti tahribatı	ek s. 35
Şekil 67:	‘EL-Hadeba’ 'El-Nuri Camii'nin minaresi	ek s. 35
Şekil 68:	'El-Nuri Camii'nin ve minaresinin tahribat sonrası/2017	ek s. 36
Şekil 69:	DAEŞ'in ticareti	ek s. 36
Şekil 70:	DAEŞ'in tarihi eser kaçakçılığı ticareti belgesi	ek s. 37
Şekil 71:	Musul'daki tahrib edilen bölgeler	ek s. 38
Şekil 72:	Kamp'taki mülteciler	ek s. 38
Şekil 73:	Savaşta kaçanlar	ek s. 39
Şekil 74:	UNESCO, Iraq ve BAE anlaşması	ek s. 39
Şekil 75:	Projenin temel taşı	ek s. 40

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo (1):	2003 yılından sonra olaylar için bir zaman çizelgesi.	s. 179
Tablo (2):	Kültürel miras hakkında önemli Uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar ve mevzuatlar.	s. 216
Tablo (3):	Irak'taki Kültürel Miras Alanları Yönetim Planının eylem planı.	s. 237
Tablo (4):	Irak'taki Kültürel Miras Yönetim Konseyin eylem planı.	s. 241

EKLER LİSTESİ

GİRİŞ

Kültürel miras, bütün türleriyle, halkların ve milletlerin hafızası olup, kültürel ve ulusal kimliklerini ifade eden, özgünlüklerinin ve tarihlerinin kanıtı, ulusların geçmişi, bugünü ve geleceğine uzanan bir köprüdür. İnsanın sosyal, ekonomik, politik ve kültürel açıdan yaşamını sürdürmesi açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde kültürel miras yönetimi uzmanlığı, insanla ilgili en önemli bilimsel ve akademik uzmanlıklardan biridir.

Dünyanın birçok ülkesinde var olan silahlı çatışmalar yüzünden, kültürel miras alanları saldırılara açık birer hedef haline gelmiştir. Bu bölgeler askeri operasyonlar ve silahlı çatışmalar nedeniyle yıkım, vandalizm ve hırsızlık risklerine maruz kalmaktadır. Bu saldırılar bireyleri, toplumları ve ülkeleri büyük ölçüde etkileyen çok olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Devlet ve milletlerin mirası kayb olduğunda, tarihini ve kimliğini de beraberinde yitirmekte ve dolayısıyla topluluklar, endişeli bir şimdi yaşamaktalar ve bilinmez bir geleceğe doğru sürüklenmektedirler.

Uluslararası toplumlar dünya çapında özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında 1. ve 2. Dünya Savaşları'ndan sonra bu soruna karşı önlem almış ve birçok küresel, bölgesel ve yerel organizasyonlar kurmuştur. Anılan kuruluşlar; kültürel mirası her türlü risk ve tehditlerden korumak ve savunmak için birçok uluslararası yasa ve antlaşma düzenlemeye çaba sarf etmiştir. Söz konusu bu kuruluşlar aracılığıyla ulusal ve uluslararası örgütler, kültürel miras alanlarını yönetmek için ciddi bir şekilde çalışmaktadırlar. Bu çabalar sadece muhafaza etmek, koruma altına almak ile sınırlı değildir. Ayrıca kültürel miras alanları için ileriye dönük sürdürülebilir kalkınma planlarının geliştirilmesi de hedefler arasındadır.

Uluslararası ve yerel tüm çabalara rağmen, dünyadaki silahlı çatışmalardaki tırmanış ve yoğunluk artışı çok sayıda dünya mirası alanının kaybedilmesine yol açmıştır. Özellikle, Ortadoğu bölgelerini kapsayan son yıllardaki şiddetli saldırılar ve geniş silahlı çatışma dalgası sonrasında bu durum görülmektedir. Irak bu bölgenin parçası olup, süregelen silahlı çatışmalardan muzdariptir ve kültürel alanları bu çatışmalardan dolayı daima yıkıma maruz kalmaktadır.

Mezopotamya (Bilad El-Rafideyn) olarak bilinen Irak; Sümer, Akad, Asur, Babil ve başka kadim uygarlıkların merkezidir. Binlerce yıl boyunca, insanlar bu

bölgede büyük topluluklar şeklinde yaşamıştır. Bu geniş zaman süresince, farklı çağ ve zamanlara ait binlerce arkeolojik alan Irak coğrafyasına yayılmıştır. Zira, bugün Irak toprakları sanki gün yüzüne çıkarılmış veya çıkarılmayı bekleyen kültürel miras alanları denizinde yüzen bir ülke konumundadır. Nitekim Irak'ta keşfedilmemiş arkeolojik alan sayısının 15.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Tarih boyunca Mezopotamya'daki kültürel miras alanları askeri operasyonlar ve silahlı çatışmalar yüzünden tahrip edildi, yok edildi ve yağmalandı. Ancak geçmiş yıllar içinde, 1921'de modern Irak devletinin kurulmasından sonra, bölgedeki karışık siyasi olaylar, ülkenin iç ve dış güvenlik durumunun kötüleşmesine neden olmuştur. En son 2003 yılında Irak'ın tüm bölgelerinin yabancı asker işgaline uğraması, kuzey ve batı bölgelerinde silahlı terörist grupların 2014'te kısmi işgali gibi çok sayıda askeri çatışmaya maruz kalmıştır. Sonuç olarak, Irak'taki yüzlerce kültürel miras alanı bu askeri operasyon ve silahlı çatışmalar neticesinde yok edilmiştir. Böylece insanlık, tamamen yok edilen büyük antik kentler ile saldırıya uğramış ve talan edilmiş bazı arkeolojik anıtları da kaybetmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu bu saldırılar Irak müzeleri, kütüphane ve ibadet yerlerine kadar uzanmış, ya tamamen yok edilmiş ya da içi tahrip edilmiş ve kalan eserler kırılmış ve yakılmıştır. Öte yandan, ülkede devam eden silahlı çatışmalardan dolayı Irak halkının manevi değerleri ve dolayısıyla somut olmayan kültürel mirası da tahribata uğramıştır. Yukarıdaki açıklamalara dayanarak, tez konusu olarak, silahlı çatışma alanlarındaki kültürel miras yönetimi konusunda uzman ve yenilikçi fikirlere ihtiyacı olan Irak, örnek olarak seçilmiştir.

Amaç:

Dünya kültürel miras alanlarının karşı karşıya kaldığı, İnsan faktörlerinin neden olduğu silahlı çatışmalar, kasıtlı tahrip, hırsızlık vb. tehlikeler ve tehditler gölgesinde tezin ana sorunsalı Irak'taki silahlı çatışma alanlarında kültürel mirasın korunması, muhafaza edilmesi ve yönetimi konusunu araştırıp, tartışmaktır. Bunu, kültürel miras alanları bakımından zengin bölgeleri sürekli olarak silahlı çatışmalardan mustarip bir ülke olan Irak örneğini ve deneyimini inceleyerek yapmaktadır. Bu araştırma çalışmasını, doktora tezi düzeyinde son zamanlarda Irak'ta kültürel mirasın uğradığı yıkımı ele alan ilk çalışma olarak saymak mümkündür. Bu çalışmanın temel

hedefi; belirli tarihlerle sınırlı kalmak kaydıyla, silahlı çatışmaların ortasında kalan Irak bölgesini, kültürel miras yönetimi bakımından araştırmak, incelemek ve çözüm önerileri geliştirmektir. Irak olgusunu incelemek ve değerlendirmek, bu çalışmanın yazım ve araştırma sırasında benimsenen bilimsel ilkeler ve yöntemler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca bu çalışma, sürekli silahlı çatışma tehlikeleriyle tehdit altında kalan kültürel mirasın yönetimi ile ilgili vazgeçilmez koruyucu önlemlerin geçirilmesine önem vermektedir. Kültürel miras yönetiminin gelecekteki gelişimine ve özellikle Irak'taki gerek bireysel gerekse toplum bilincinin ve sorumlulukların artırılmasına katkı sağlamak da bu tezin önemli hedefleri arasındadır. Bu bağlamda bilimsel verilere dayalı olarak geliştirilen öneriler ve üretilen tavsiyeler sunulmuştur. İnsanlardan kaynaklı çatışmalara, kargaşa ortamına veya doğal afetlere karşı her türlü kültürel mirası korumaya yönelik yöntemler geliştirilmiştir.

Metodoloji:

Çalışmanın konusuyla uyumlu olarak öncelikle Irak bölgesinin kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini analiz etmek önemlidir. Tezin birincil kaynaklarına uygun farklı yöntemlere başvurulmuştur. Öncelikle kaynakları ve toplanan nesnel verileri tanıttıcı, betimsel yöntem (descriptive method) riayet edilmiştir. Araştırmanın temel malzemesi sayılan antik değere sahip nesneleri, temsil gücü yüksek materyalleri gözler önüne serici bir yol izlenmiştir. Bunların yanında birebir görüşmeler, kişisel gözlemlerle çalışmanın verileri zenginleştirilmiştir. Belirlenen zamana ve zemine ait kaynaklarla ilgili verilerin neredeyse tamamı dikkate alınmıştır. Saha araştırmaları, Irak kültürel mirası hakkında yayınlanan raporlar ve makalelerle desteklenmiştir. Bilgilerin somut bilimsel belgelere dayanmasına özen gösterilmiştir. Bir araya getirilen bilgiler ve belgeler karşılaştırmalı olarak etraflıca değerlendirilmiştir. Ulaşılan bilgiler, kayıtlı belgelerle tek tek doğrulanmış ve sağlaması yapılmıştır. Bu şekilde araştırmanın nesnellik ve bilimsellik derecesi yükseltilmiştir.

Irak'ta kültürel mirasın yönetilmesine ilişkin bilgiler, verilerle kontrol edilmiştir. Bu sırada tarihsel yöntem (historical approach) oldukça fazla başvurulmuştur. Somut verilerin tarihi kronolojisi dikkate alınmış, yorumlar gözden

geçirilmiş, gerekli görülen yerlerde bulguların eleştirisine yer verilmiştir. Bu eleştiriler; tarafsız, nesnel ve bilimsel bir zeminde gerçekleştirilmiştir. Bu sayede çeşitli mecralarda kaydedilen bilgi ve bulguların doğrulaması yapılmıştır. Ardından, kanıtlarla desteklenen bilgiler, nesnel sonuçlara ulaşmak için tekrar denetlenmiştir. Çeşitli kaynaklardan veriler bir araya getirilmiş, elde edilen bulgulara dayalı sonuçlara ulaşmak için tümevarımsal yöntem (inductive approach) izlenmiştir. Tezin bölümlerinde bilimsel yöntemler aşağıdaki gibidir.

Birinci bölümde; kültürel ve doğal mirasın mahiyeti ve önemi, çeşitleri ve türleri sunulacaktır. Ardından ikinci bölümde; genel olarak kültürel mirasa yönelik öncelikli riskler ve karşılaşılan tehditler ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise; özellikle savaş ve silahlı çatışma dönemlerinde Irak'ın arkeolojik deneyimi ve kültürel miras alanlarının yönetimi incelenecektir. Bu açıdan Irak kültür miras alanlarının yıkım, tahribat ve çalınma faaliyetleri gözler önüne serilecektir. Özellikle 2014-2017 tarihleri arasındaki kısa bir zaman diliminde silahlı çeteler tarafından işgal edilen, özellikle Ninova ilindeki arkeolojik alanlarda, anıtsal ve tarihsel açıdan paha biçilemez kültürel unsurlara karşı gerçekleştirilen tahribat, kaçakçılık vb. olumsuz faaliyetlerin dökümü çıkarılacaktır. Dördüncü bölümde ise; uluslararası antlaşmalar ve yerel sözleşmeler çerçevesinde yürütülen, kültürel miras alanlarının korunması süreçlerinin etkinlikleri ve çabaları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Irak'ta kültürel miras yönetimi çalışmalarında karşılaşılan sorunların incelenmesine yer verilmiştir. Son olarak, araştırma sırasında ulaşılan genel sonuçlar doğrultusunda sorunlara yönelik muhtemel çözüm önerileri oluşturulmuştur.

Literatür özeti:

Kültürel miras yönetimi uzmanlığı nispeten yeni bir çalışma alanı olmasına rağmen, bu uzmanlığı genel bir şekilde ele alan çok sayıda uluslararası çalışma ve araştırma vardır. Bu çalışmada, özellikle birinci ve ikinci bölümlerde, okuyucu için kültürel miras, çeşitleri, nasıl yönetildiği, planları ve bununla ilgili tüm ayrıntılarını ele alan bir girizgah sayılabilecek şekilde hazırlanmış ve birçok dilden makale ve kitap kullanılmıştır. Ama esas olarak UNESCO ve ICCROM gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yayınlanan anlaşmalara, yayınlara ve fasiküllere başvurulmuştur. Çünkü

bunlar en doğru ve kesin kaynak olmalarının yanı sıra, özellikle silahlı çatışma alanlarında kültürel mirasın yönetimi ve korunmasına ilişkin temel ilke ve prensipleri sunmaya yetkili olan uluslararası kurumlardır. Bu fasiküller:

- UNESCO (Ed.). **Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore**, UNESCO General Conference, 25th, UNESCO Publications, Paris, 1989.
- Ali Kazım Öz ve Saadet Güner. **Uluslararası Kültürel Mevzuatı**, Cilt: 1-2, Senkron Reklam ve Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007.
- UNESCO (Ed.). **Managing Disaster Risks for World Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2010.
- ICCROM (Ed.), **Defining appropriate management systems for World Heritage sites**, Chapter 4.5.2, ICCROM Publications, Roma, 2009.
- UNESCO World Heritage Centre (Ed.), **Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**, WHC.17/01, Paris, 2017.

Özellikle Irak'taki kültürel miras durumu üzerine yayınlanan ve bu çalışmada incelenen ve kullanılan yerel veya yabancı akademik kaynakların ve çalışmaların çoğu: arkeolojik alanların ve müzelerin çalınması, yasa dışı kazılar, eser kaçakçılığı, silahlı çatışma dönemlerinde kültürel miras alanlarının hedef olması ve saldırıya uğraması gibi konularını ele almıştır. Bu çalışmaların en önemlileri:

- Robert Francis Harper, “A Sketch of the Excavations in Babylonia and Assyria”, **The Biblical World**, Vol. 8, No. 1, 1896.
- Hormuzd Rassam, **Asshur and the Land of Nimrud**, New York, 1897.
- Cabir Halil Ibrahim, “El-Tankibat El-Eserriye fi El-Irak ve Itticahataha”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 53, Bağdat Üniversitesi, 2001.
- Irak Eserler ve Miras Genel Kurumu, **SÜMER Dergisi**.
- Lamia AL-Gailani Werr, "The story of the Iraq Museum", **The Destruction of Cultural Heritage in Iraq**, edited by: Peter G. Stone, Joanne Farchakh Bajjaly, UK, 2008.

- Geoff Emberling and Katharyn Hanson, **Catastrophe: The Looting and Destruction of Iraq's past**, Chicago, 2008.

Harper'ın ve Rassam'ın yazıları, özellikle 19. yüzyılda Irak'ta yapılan arkeolojik kazılar tarihinin sergilenmesidir. Diğer taraftan Iraklı arkeolog İbrahim'in makaleleri, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Irak'ın belirli yerlerinde gerçekleşen arkeolojik kazı hareketlerine ilişkindir. Diğer Iraklı arkeolog Werr, makalesinde Irak Müzesi'nin çalınma hikayesini açıklarken, (**Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**), 2003 yılındaki Amerika'nın Irak işgali sırasında ve sonrasında arkeolojik alanların çalınması ve somut kültürel miras alanlarının yok edilmesinin öyküsünü ve bu alanların geri kalanının korunmasına destek olan dış çabaları anlatmıştır. Bu kitaba, Iraklı araştırmacılar tarafından ülkenin somut kültürel mirasının uğradığı yasadışı ticaret hakkında makaleler de eklenerek Arapça'ya çevrilmiştir.

Temel kaynakları inceledikten ve değerlendirdikten sonra, bu çalışmaların sadece somut kültürel miras konusunu ele aldığı ve Irak bölgesindeki somut olmayan kültürel miras üzerine çalışmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, bu yazıların çoğu Irak'ın kültürel mirası yönetme deneyimine değinmemiş ve bu deneyimi değerlendirme girişimine yer vermemiştir. Yasadışı ticaretle ilgili makaleler dışında, bu çalışmalar, barış veya savaş dönemlerinde, Irak'taki kültürel miras alanların tahrip etme olgusunun artmasına yol açan nedenleri, geçmişi ve gerekçelerini incelemekten yoksundur. Dolayısıyla bu çalışmalar uygun ve kapsamlı çözümler ve Irak'ın kültürel mirasının sürdürülmesi konusunda net planlar sunmamıştır.

Irak'ta 2014'ten sonra meydana gelen ve 2017'de sona eren silahlı çatışma dalgası, sonuçların incelenmesi açısından yeni olduğundan, uluslararası ve akademik kuruluşlar tarafından yayınlanan bazı raporların örneğin (**ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq, Weekly Reports**) yanı sıra gazete ve dergilerdeki bazı makaleler haricinde, bununla ilgili çok sayıda akademik çalışmalar yayınlanmamıştır. Ancak, bu raporlar ve makaleler, Irak'ta özellikle de Ninova Vilayeti'nde gerçekleşen, somut kültürel mirasın yok edilmesi suçlarının belgelenmesiyle sınırlıdır.

Özgün Yeri ve Yenilikçi Yönü

Bu çalışma, söz konusu diğer çalışmalardaki eksikliği gidermek ve bu alandaki akademik çaba zincirini tamamlamak için hazırlanmıştır. Bu durum aşağıda yer alan çalışmalar aracılığıyla gerçekleşmiştir:

- Irak'taki kültürel miras alanlarıyla insanın teması ve ilgilenmesini incelemek, ayrıca işleyişteki hataların nedenlerini tespit etmek için kültürel mirasın yönetimindeki yerel deneyimin tarihini ve bu deneyimdeki geçmiş olumsuzlukları analiz etmek, tartışmak ve düzeltmek için hatalardan istifade etmek.
- İlk yasadan başlayarak yürürlükte olan son yasaya kadar, eserlerle ilgili Irak yasalarını incelemek tartışmak ve gelişimini irdelemek. Her türlü kültürel miras için yasal koruma sağlamak amacıyla bu yasaların boşluklarını doldurmak, ilgili maddelerde yer alan zayıf ve güçlü yönlerini belirlemek.
- Irak'taki arkeoloji çalışmaların akademik gelişimini incelemek, akademik deneyimin artılarını ve eksilerini analiz etmek, kültürel ve akademik açıdan Irak'taki kültürel mirasın yönetilmesi ve korunmasındaki rolünü tartışmak.
- Kültürel miras alanlarında teknik arkeolojik faaliyetleri (kazılar, bakım ve restorasyon, arkeolojik alanların sular altında kalmasından kaynaklanan kurtarma operasyonları, antik kentleri ihya etme projeleri) araştırmak, incelemek ve değerlendirmek.
- Ayrıca, bu çalışmanın konusu yalnızca somut kültürel miras konularıyla sınırlı kalmayarak, somut olmayan kültürel miras konularının da incelenmesini ve iyileştirilmesini de kapsamıştır. Özellikle silahlı çatışma ve savaşlar nedeniyle toplum gruplarının etnik ve ırksal olarak yerinden edilmesi, kültürel farklılık ve toplumun kültürel kimliğinin bozulması konusunu da ele almıştır.
- Aynı zamanda, Irak'ta, özellikle 2014 olaylarından sonra meydana gelen silahlı çatışmaların sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bunların nedenlerini ve gerekçelerini incelenmiştir. Bu anlamda, sonuç ve tavsiyeler bölümünde bu olumsuz olaylar üzerinden tekrar benzer hadiselerin ortaya çıkmasını engellemek için bir plan geliştirilmiştir.
- Kültürel mirası korumak için kullanılan yasal yöntemler, Irak'taki medeni ve ceza hukuku maddelerinden birçok örnekle incelenmiş, analiz edilmiş ve tartışılmıştır.

Özellikle silahlı çatışma dönemlerinde kültürel mirası yok etmeye yönelik olaylara karşı uluslararası, bölgesel ve yerel bazı akademik, teknik ve politik çabalar da ele alınmıştır.

Tez konusu ve Irak deneyimi üzerinde incelenen, analiz edilen ve tartışılan sonuçlara dayanarak, sonuç bölümünde, Irak'ta her türlü kültürel mirasın korunması için yasal, teknik, akademik, güvenlik ve hatta siyasi eylem planları açıklanmıştır. Bu planlar, tez tarafından sunulan ve Irak'taki kültürel miras yönetiminin gerçeğini kalkındıracak çözümler şeklinde ve sadece silahlı çatışma dönemiyle sınırlı değil aynı zamanda barış dönemlerinde de her türlü mirasın tahrip edilmesine yol açan neden ve kaynağını kurutmak için çabalayan entelektüel yenilik olarak sayılmaktadır. Sonuç olarak bu araştırmayı, doktora tezi düzeyinde Irak sorununu ve özellikle son zamanlarda kültürel mirasın uğradığı yıkımı ele alan ilk çalışma olarak saymak mümkündür.

Karşılaşılan Zorluklar:

Tezin hazırlık ve yazım aşamalarında araştırmacı bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Örneğin, 2014 yılındaki olaylardan sonra Irak kültürel miras alanlarının yok edilmesinden ve özellikle mirasa karşı işlenen suçlardan bahseden kaynakların ve kitapların azlığıdır. Bundan dolayı, UNESCO ve ICCROM kuruluşlarının yayınlarına ve farklı internet sitelerinde yayınlanan bazı raporlara, makalelere ve haberlere başvurmanın yanı sıra, silahlı çatışma dönemlerinde, özellikle de Ninova şehrinde, son yıkım olaylarına şahit olmuş Iraklı arkeologlar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Saha araştırmasını gerçekleştirmek için Irak'taki kültürel miras alanlarını ziyaret etmek önemliydi. Saha araştırmasını birebir yapmak, yıkım ve tahribin ulaştığı boyutu belirlemek için gerekliydi. Ancak güvenlik koşullarının minimum düzeyde olması, ziyaret edilmesi planan alanların patlayıcı kalıntılar içermesi karşılaşılan zorlukların başında gelmekteydi. Bölgenin tam anlamıyla emniyet altında olmaması ve yüksek can tehlikesine rağmen bu tez çalışması sırasında ilgili alanlara yönelik ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

Hazırlık Aşaması:

Konunun tüm yönleri hakkında bilgi sahibi olmak için, konuyla ilgili daha önce yapılmış birçok araştırma, kaynak, kitap ve yayın incelenmiştir. Bu inceleme sadece kültürel miras yönetimi ile ilgili değil, aynı zamanda; bakım ve restorasyon, müzecilik, uluslararası ceza hukuku, insan hakları, siyaset bilimi, turizm, şehir planlaması, toplumsal kültür, sanat tarihi, antropoloji, psikoloji, folklor çalışmaları ve yönetim bilimleri uzmanlıklarını da içermektedir.

Tüm bu çalışmaları desteklemek için tanınmış uluslararası üniversiteler tarafından verilen birçok kursa kayıt olunmuş ve bu üniversitelerden uluslararası denkliği olan sertifikalar alınmıştır. Bu kurslardan bazıları:

1. **Recovering the Humankind's Past and Saving the Universal Heritage** / Sapienza Università di Roma / 2016.
2. **Heritage under Threat** / Leiden University Centre for Global Heritage and Development / 2017.
3. **Antiquities Trafficking and Art Crime** / University of Glasgow / 2017.
4. **ArcGIS: an introduction** (Staff and Postgraduate Researchers) / Durham University / 2017.
5. **Cultural Heritage and the City** / European University Institute (EUI) and Global Governance Programme / 2018.

Ayrıca Birleşik Krallık'ta (İngiltere) misafir araştırmacı olarak aşağıdaki makamlar tarafından ayrılanmıştır:

- British Institute for the Study of Iraq (BISI)
- The British Museum
- Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa (EAMENA)
- Durham University, Department of Archaeology

Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türkiye Bursları kurumunu, Türkiye'de doktora bursu imkânı sundukları için şükranla anmayı borç biliriz. Türkiye'de kaldığımız süre boyunca beni ve ailemi kucaklayan tüm Türk halkına teşekkür ederiz. Ayrıca, Irak Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı'na

(Ministry of Higher Education and Scientific Research) doktora yapmamız için bize araştırma izni verdikleri için en içten teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca Irak Büyükelçiliği'ndeki kültür dairesine bizi ilgiyle takip ettikleri için teşekkür ederiz. Öğrenim gördüğümüz Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün tüm öğretim elemanlarına ve özellikle de, sadece tez çalışmamda değil, aynı zamanda üniversitedeki idari konularda da bize yardımcı olan danışman hocam **Doç. Dr. Ali Kazım ÖZ**'e büyük şükranlarımızı sunarız. Ayrıca tez komitesindeki tüm hocalarımıza yardımları ve değerli yorumları için teşekkür ederiz. Dünyanın her ülkesinde bizimle temasa geçen, bilgi, kitap, rapor ve görsel sağlayan tüm bilimsel ve akademik kurumlara, kuruluşlara, derneklere ve arkadaşlara teşekkürlerimizi sunarız.

Bu çalışmanın tüm kütüphanelerde önemli bir katkı sağlaması ümidiyle ...

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI

1.1. KÜLTÜREL MİRASIN ANLAMI

Kültürel miras herhangi bir ulusun medeniyetteki derinliğini gösteren, kültürel ve düşünce gelişimine ışık tutan temel unsurlardan biri olmasındandır ki; dünya çapında ilgi odağı haline gelmiştir. Aynı şekilde kültürel miras tarih yazımı için somut bir kaynak olarak da kabul edilir. Toplumu oluşturan fertlerin ayırt edici ana özelliklerinden biri sayılmakla birlikte onların ortaya koyduklarının ürünü ve tarih boyunca var olduklarının da delilidir.

Bilim insanları ve uzman akademisyenler "kültürel miras" kavramını somut, somut olmayan, taşınabilir ve taşınmaz türlerdeki eserlerin, manevi mirasın ve folklorun bütününe ifade etmek için kullanmaktadır. Nitekim kültürel miras çeşitleri ve isimlendirmeleri de farklılaşmaktadır: Somut (dokunulabilen) kültürel miras, somut olmayan (dokunulamayan) kültürel miras, aynı şekilde taşınır ve taşınmaz kültürel miras ve yine kültürel varlıklar, halk kültürü (folklor), doğal (çevresel) miras, mimari miras, dini miras, millî (yerel) miras, uluslararası miras vb. terim ve isimlerin tamamını "kültürel miras" kavramı kapsayıcı bir biçimde ifade etmektedir¹.

Tarihi eserler, miras, folklor, sit alanları, tarihi alanlar gibi muhtelif kavram ve isimler ne kadar çoğalırsa çoğalsın bunların hepsi genel olarak insanlığın çevredeki kültürel ve medeni mirasını ifade etmek için kullanılır. Diğer taraftan kanunlar, anlaşmalar ve uluslararası resmi kaynaklarda "CH" olarak kısaltılan "kültürel miras" (cultural heritage) ile "CP" şeklinde kısaltılan "kültürel varlıklar" (cultural property) kavramları, yukarıda da açıklandığı üzere daha çok insanlığa ve tabiata ait olan kültürel ve medeniyet mirasının bütününe işaret etmek için kullanılır. Bu ise insanlığa ait olan kültürel ve medeniyet mirasının farklı türlerini kapsayıcı ve ifade edici hale getirir.

¹ Deniz Ünsal ve Gül Pulhan, "Türkiye’de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi", **Kültürel Miras Yönetimi**, (Ed. Asu Aksoy ve Deniz Ünsal), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2573, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1543, 1. Baskı, Eskişehir, 2014, s. 34.

Kültürel miras kavramını açıklayarak anlaşmalarda ne şekilde ele alındığına dair ayrıntılara geçmeden önce bu kavramı oluşturan "miras" ve "kültür" kelimelerini ayrı ayrı tanımak gerekmektedir.

1.1.1. Miras

Sözlüklere bakıldığında miras (heritage) kavramının bütün dillerde geçmişten günümüze kalmış olma ve geleceğe intikal edecek olması ile ilişkili olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece miras torunların dedelerinden teslim aldıkları şey olarak kabul edilir². Miras kavramı halefin seleften, sonrakilerin öncekilerden teslim aldıkları emanettir. Bu durum ise emanetin korunmasını, ihya edilmesini, devamının sağlanmasını, nesilden nesile dikkatle taşınmasını gerektirir. Mirasın özü budur. Böylece miras kavramı, devamlılığının ve tarih boyu aktarımının garanti altına alacak olan koruma ve ihya etme kavramıyla ilişkilendirilmeden, birbiri ardınca gelen nesillerin bir süreklilik ve gereklilik içerisinde onu tanıyıp tanıtmadan, ortaya çıkartıp koruması ve ihya etme gayretiyle; gelecek nesillere aktararak sürdürme sorumluluğunu üstlenme aracılığıyla halkların mirasla ilgili bilinç ve hafızalarına sahip çıkma düzeyine dayanan fikri ve maddi değerini vurgulamadan tamamlanmamış olur.

Miras; ilk asırlardan bugüne, geçmişten bize kalan insani tecrübe ve başarılar bütünüdür ve bütün sosyal, edebi, sanatsal, siyasi, ekonomik ve diğer bütün alanlar için geçerlidir. Miras sade bir tecrübe ve bilgi yığını olmaktan öte seneler boyunca birlikte yaşayarak ortak tecrübeler, adetler, gelenek ve görenekler, hayat tarzı ve çevre ile etkileşim oluşturan ve bu şekilde genel insani kültürel miras ile etkileşim içerisinde kendisini belli eden, toplumların tarihsel, medeni ve psikolojik mevcudiyetinin bir itirafıdır³.

² ICCROM (Ed.), *Ta'rîfü's-şebâb Bihimâyeti ve İdareti Mevâki'i't-Türâs ve'l-Müdüni't-Tarihiyye*, ICCROM Yayınları, Roma, 2003, s. 7.

³ Turad El-Kubeysi, *El-Turas El-Arabi*, El-Mevsua El-Sağira Yayınları 12, Bağdat, 1978, ss. 4-6.

1.1.2. Kültür

Kültür (culture) de bütünüyle miras olarak sayılır. Kültür bir toplumdaki bilgi ve öğrenme gücü ile hafıza ve kontrolünü ifade eder. Kültür görenekler, adetler, hayat tarzları ve toplumsal hafızalardan meydana gelir⁴. Bu da insan gruplarının önemli başarılarını oluşturur. Kültürün ana çekirdeği geleneksel düşüncelerden, insani tecrübelerden, bunların zaman içerisinde gelişmesinden ve bunlarla bağlantılı değerlerden oluşur. Böylelikle bunların bütünü ve  ıktıları belli bir yerdeki kişisel ve toplumsal kültürün genel çerçevesini oluřturur⁵. Aynı zamanda kültür, belli bir sosyal topluluk içerisindeki münasebet ve bağların ortak tarzıdır. Söz konusu bu topluluk sadece ırka dayalı ortak bir arka plandan oluşmamakta; sanat, müzik, yeme içme gibi ortak zevklerden de oluřabilir⁶. Bu kavram alt kültürleri, halk veya topluluk kültürlerini nitelemek için de kullanılır. Aynı şekilde kültür, tarihi açıdan konulmuş bir takım değer ve geleneklerle düzenlenir. Bireysel kültür ise ritüel ve uygulamalarla canlılığını s rd r r⁷.

Kültür, hayat tarzları ve siyasi-sosyal tercihlerdeki farklılıkları göz ardı ederek milletler ve halklar arasında kalıcı köprülerin kurulmasını sağlar. Çünkü kültür her zaman bütün engelleri aşarak, ulus ve halklarla iletişimi herhangi bir zaman ve mek nla sınırlandırmaz. Bu yönüyle de miras kavramından farklı değil, hatta akademik anlamda bu kavrama eş anlamda ve ikizi konumundadır. Bundan dolayı "kültürel miras" ifadesi, milletlerin geçmişleri ve tarihleriyle ilgili bütün alanlara işaret edilebilecek her şeyin en geniş ve en kapsamlı ifadesidir.

1.1.3. Kültürel Varlıklar

"Kültürel varlıklar" veya "Kültürel miras" ile ilgili kavramlar mirasa sahip ülkeler tarafından belirlenmekte ve tanıtılmaktadır. Bunu akademisyen, uzman ve bu

⁴ Emre Gökalp, "Kültür Nasıl Tarif Edilebilir?", **Kültürel Miras Yönetimi**, 2.  nite, (Ed. Mustafa  akır), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 28.

⁵ Edward B. Tylor, **Primitive Culture**, Vol.:1, Courier Dover Publications, London, 1920, p. 26.

⁶ Diane Barthel, **Historic Preservation: Collective Memory and Historical Identity**, Rutgers University Press, U.S.A., 1996, p. 65.

⁷ S. Kurschus, **A concept of Book Culture**, European Book Cultures, Springer Fachmedien Wiesbaden, Germany, 2015, pp. 37-38.

alandanda çalışanlar ile yurt dışındaki uzman bilimsel kurum ve kuruluşlarla birlikte yapmaktadır. Dolayısıyla bu kavram, uluslararası kaynak, kanun ve anlaşmalara göre tanımlı yapılarak ele alınmaktadır. Zira kanunda, kültürel mirasın unsurları ve yerleri silahlı çatışma durumlarında askeri hedeflerle karıştırılmasının önüne geçmek amacıyla ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve tanımlanmıştır⁸.

Söz konusu metin ve maddelerde "kültürel varlıklar" terimi kültürel mirasın maddi/somut türünü ifade etmek için kullanılmıştır çünkü bir devlete, toprağa veya topluma aittir. "Kültürel varlıklar" terimi yeni bir terim olduğundan, uluslararası hukuk uzmanlarını bu varlıklara ayrıntılı bir tanımlama yapma hususunda konuyu dikkate almaya sevk etmiştir.

1.1.4. Uluslararası Anlaşmalar ve Kanunlar

Kültürel miras veya kültürel varlıklar hakkında açıklama veya tanımlı, kapsamı, silahlı çatışmalarda korunması gerektiğine değinen ilk uluslararası anlaşmalar ve kanunlar söz konusu olduğunda, 1899 tarihli Lahey Anlaşması ek maddeleri ve ardından gelen 1907 tarihli 4. ve 9. Anlaşma'ya bakılabilir⁹. Bu anlaşmalar kara savaşlarında, savaş kanun ve örflerine saygı duyulmasına, özel olsa da silahlı çatışma olması durumunda korunması gereken kültürel varlıklara dair net ve açık bir tanımlı yapmamıştır. Ancak bu anlaşmalar korunması gereken kültür varlıklarına genel bir şekilde işaret etmiştir. Örneğin; çeşitli kurumlara ait sanat eserleri, tarihi anıtlar veya hayır işlerine tahsis edilmiş binalar ile aynı şekilde ibadete, sanata ve tarihi eserlere tahsis edilmiş binalar gibi¹⁰.

Aynı durum daha sonraki bazı anlaşmalar için de geçerlidir ki; genel bir bakışla kültürel varlıkları koruma konusunu ele almışlardır. Özellikle; 1935 tarihinde Washington'da imzalanan, sanatsal ve bilimsel eserlerin korunması konusunu ele alan

⁸ Rihâl Semir, **Himâyetü'l-Emvâl ve'l-Mümtelekât Esnâc'-n-Nizâ'âtı'd-Devliyye'l-Müselleha Fi Zillî Ahkâmî'l-Kanûnî'd-Devli'l-İnsânî**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sa'd Dahleb Üniversitesi İdari ve Kanuni İlimler Fakültesi, Belîde, 2006, s. 83.

⁹ A. Pearce Higgins, **The Hague Peace Conferences and Other International Conferences concerning the Laws and Usages of War. Texts of Conventions with Commentaries**, Cambridge University Press Publications, Cambridge, 1909, pp. 39-40.

¹⁰ Reşad Arif es-Seyyid, "Dirase İttifakiyye Lahey Senete 1954 el-Müteallika Bihimâyeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye Fi'l-Münâza'âtı'l-Müsellaha", **El-Mecelletü'l-Mısriyye Li'l-Kanuni'd-Devli**, Sayı: 40, 1984, ss. 248-249.

ve sadece bölgesel olan Roerich Anlaşması (Roerich Pact)¹¹ önemli bir örnektir. Bu anlaşmanın birinci maddesi korunması gereken kültürel varlıkların mahiyetinin tarihi yapılar, müzeler ile bilim, sanat, eğitim ve kültür kuruluşları olarak açıklamıştır¹². 1949 tarihinde imzalanan ve savaş zamanında sivillerin korunmasını ele alan Cenevre Anlaşması'nın 53. maddesinde; devlete, gruplara ve bireylere ait olan taşınır veya taşınmaz bütün özel varlıkların yıkılmasını yasaklamış ancak bu varlıkları belirtmemiş ve net bir tanım yapmamıştır. Fakat bu anlaşmanın 1977 tarihinde yayınlanan 1. ek protokolünün 53. maddesinde kültür varlıklarını tarihi eserler veya sanat eserleri, halkın manevi ve kültürel mirasını oluşturan ibadet mekânları olarak tanımlanmıştır. Fakat yine de bu maddede kültür varlıklarını açıklayan net bir kavram bulunmayıp sadece kültür varlıkları çerçevesine giren bazı nesnelere ve mekânlara işaret etmekle yetinilmiştir.

Silahlı çatışma durumlarında kültür varlıklarının korunması konusundaki 1954 tarihli Lahey Anlaşması ise "kültürel varlıklar" kavram ve anlamını menşe' ve mülkiyeti göz ardı edecek şekilde açıklamıştır:

“ A. Milletlerin kültürel miraslarıyla ilgili büyük öneme sahip, mimari, sanatsal veya tarihi önem taşıyan, dini veya dünyevi yapılar, arkeolojik alanlar, birleştiğinde tarihi veya sanatsal değer kazanan yapı ve yapı grupları, sanatsal objeler, el yazmaları, kitaplar, sanatsal ve tarihi kıymete sahip diğer objeler ile bilimsel mecmualar, önemli kitap koleksiyonları, arşivler ve yukarıda sayılan varlıkların kayıt defterleri gibi taşınır ve taşınmaz varlıklar...

B. Yukarıdaki maddede anılan taşınır kültür varlıklarını fili bir şekilde sergilemek ve korumak amacıyla inşa edilen müze, kütüphane, arşiv binaları ve aynı şekilde "A" maddesinde sayılan eserleri silahlı çatışma durumunda korumak için hazırlanan mahzenler;

¹¹ Roerich Anlaşması, 15.04.1935 tarihinde Washington'da düzenlenen antlaşmanın ilk ilham kaynağı olan Rus entelektüel Nicholas Roerich'in adıyla anılmaktadır. Bkz.: Muhamad Samih Amro, **Ahkam Himayat Almumtalakat Alsakafiya Fi Fatarat Alniza'a Almusallah ve Elihtilal**, Menşurat Alharbi El Huquqia Yayınları, Beyrut, 2010, s. 6.

¹² Bkz.: Treaty, **Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Inter-American)**, 49 Stat 3267; Treaty Series 899, Washington, 15 April 1935, Article: 1.

C. "Anıtsal yapı merkezleri" olarak adlandırılan ve (A) ve (B) maddelerinde tarif edilen kültürel varlıkları barındıran merkezler ”¹³.

Bu anlaşmanın maddelerindeki tanıma binaen kültürel varlıklar üç grupta tasnif edilmiştir. Burada kültürel varlıklar terimi zamansal ölçü, varlıkların kaynakları veya sahibi göz ardı edilerek açıklanan kültürel miras unsurlarını ifade etmektedir. Farklı bir deyişle; varlıkların sanatsal veya tarihi değeri göz önünde bulundurulmuştur. 1954 tarihli Lahey Anlaşması'nın 1999 tarihinde yayınlanan 2. ek protokolünün 1/b maddesinde de, kültürel varlıklar tanımı hiçbir ekleme veya çıkartma olmaksızın aynen tekrar edilmiştir¹⁴.

UNESCO¹⁵ tarafından 19 Kasım 1968 tarihinde kabul edilen Kamusal veya Özel Yapım Çalışmalarınca, Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı'nda kültürel varlıklar teriminden ne kastedildiğini açıklanmış ve şu şekilde sıralanmıştır:

“ *"Kültürel varlıklar" terimi aşağıdakiler için söz konusudur:*

- *Taşınırılar; örneğin arkeolojik, tarihi veya bilimsel sit alanları ile heykeller ve diğer tarihi, bilimsel, ister dini olsun ister laik olsun, sanatsal veya mimari simgeler; inşa edilmiş kent ve kırsal bölgelerindeki tarihi mahalle ve geleneksel heykel grupları ve geçmiş kültürlere ait tarihi eserler barındırıp orijinalliğini koruyan bölgeler. Bu, yeryüzünde bulunan ve ören yerini oluşturan menkulleri kapsadığı gibi yer altındaki arkeolojik ve tarihi kalıntılar için de geçerlidir.*

- *Kültürel önem taşıyan menkul varlıklar; buna gayrimenkul varlıklardan bulunan veya tekrar alınan gayrimenkul varlıklar ve yer altında bulunan, arkeolojik veya tarihi sit alanlardan ve diğer bütün sit alanlarda sonradan bulunması mümkün olan tüm eserler dahildir*¹⁶.

¹³ Bkz.: UNESCO (Ed.), **The 1954 Hague Convention and its two (1954 and 1999) Protocols-Basic Texts**, UNESCO Publications, 2010, pp. 9-10.

¹⁴ Bkz.: 1954 Lahey Sözleşmesi'nin 26.03.1999 tarihinde yayınlanan, silahlı çatışma durumunda kültürel varlıkların korunmasına dair ikinci ek protokolün 1/b maddesi.

¹⁵ UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü 1945 yılında kurulmuştur ve merkezi Paris/Fransa'dadır.

¹⁶ J. Jokilehto, **Definition of Cultural Heritage**, ICCROM Publications, Rome, 1990, p. 18.

"Kültürel varlıklar" terimi sadece belirlenmiş tarihi, arkeolojik ve mimari yapıları ve sit alanlarını kapsamaz. Aynı zamanda geçmişe ait olan tasnif edilmemiş veya listelenmemiş diğer tüm tarihi öneme sahip eserleri de kapsar."¹⁷

Kültürel varlıkların mülkiyetinin yasadışı yollarla el değiştirmesini, ithalat ve ihracatının yapılmasını engellemek ve yasaklamak için kullanılan yöntemlerle ilgili 1970 tarihli UNESCO Anlaşması da kültürel varlıklarını şu şekilde tanımlar:

"Her devletin, dini veya laik hususlara göre, arkeoloji bilimi adına öneme haiz tarih öncesi, tarihi, edebi, sanatsal veya bilimsel olarak kıymetli gördüğü ve aşağıdaki kategorilere giren varlıklardır:

a. *Hayvan veya bitki dünyalarına, madenlere veya anatomiye ait nadir örnekler veya koleksiyonlar ile arkeoloji bilimine dair önemli parçalar;*

b. *Bilim ve teknoloji tarihi, savaş tarihi, sosyal tarih ile milli liderlerin, düşünürlerin, bilim insanlarının, sanatçıların hayatları ve ülkelerin yaşadığı önemli olaylar gibi meselelerle ilgili tarihi varlıklar;*

c. *'Yasal veya yasadışı' tüm arkeolojik kazı çalışmalarının sonuçları ve arkeolojik buluntular;*

d. *Tarihi veya sanatsal eserlerin bir kısmını oluşturan parçalar, arkeolojik bölgelerden arta kalan parçalar;*

e. *Üzerinden en az 100 yıl geçmiş nakış, para ve oyma mühür gibi eserler;*

f. *Etnolojik önem taşıyan eşyalar;*

g. *Sanatsal önem taşıyan varlıklar. Bunlar arasında;*

i. *Üzerine resmedildiği malzeme veya çizmek için kullanılan malzemeler ne olursa olsun tamamen elle çizilmiş resimler, tablolar ve çizimler (endüstriyel resim ve el ile süslenmiş sanayi ürünleri hariç);*

ii. *Hangi madde kullanılmış olursa olsun orijinal heykel ve oymalar;*

iii. *Taş üzerine çizilen, dövme yapılan veya basılan orijinal resimler;*

iv. *Hangi malzemeden yapılmış olursa olsun sanatsal orijinal bileşik ve koleksiyonlar;*

¹⁷ Bkz.: 1968, UNESCO Recommendation (Public Works). Recommendation concerning the preservation of cultural property endangered by public or private works, adopted by UNESCO in Paris, 19 November 1968 (1-2).

h. Tek veya koleksiyon halindeki nadir yazmalar, kitaplar, belgeler, eski basımlar (tarihi, sanatsal, bilimsel, edebi ve benzeri açıdan değere sahip);

i. Tek veya koleksiyon halindeki posta, kraliyet pulları ve eşdeğerleri;

j. Ses, sinema ve fotoğraf arşivlerini kapsayan arşivler;

k. 100 yılı geçen mobilya parçaları ve eski müzik aletleri.

UNESCO'ya göre aşağıdakiler "kültürel miras" olarak kabul edilir:

- Tarihi yerler: Mimari eserler, dev oyma ve çizimler, arkeolojik yapıdaki form veya heykeller, yaşanılan mağaralar, bilim, tarih ve sanat açısından belirgin uluslararası değer taşıyan sembol ve izler karışımı;

- Grup halindeki yapı ve binalar: Yapısı, uyumu, doğadaki konumu itibarıyla tarih, sanat veya bilim açısından belirgin uluslararası önem taşıyan bitişik veya ayrık bina toplulukları;

- Sit alanları: İnsan yapıları veya insan ve doğa bileşiminden oluşan yapılar, tarihsellik, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan uluslararası belirgin değer taşıyan sit alanlarına dâhil bölgeler”¹⁸.

UNESCO insanlığa ait olan kültürel miras ile doğal mirası birbirinden ayırt etmek için 1972 yılında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni düzenlemiş ve bu sözleşmenin ilk maddesinde kültürel miras ile doğal mirasın tanımlarını şu şekilde yapmıştır:

“ Madde 1: *Bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda "kültürel miras" şunları ifade eder:*

Tarihi eserler: Tarih, sanat ve bilim açısından istisnai ve uluslararası değere haiz bütün mimari yapılar, bina üzerine yapılan resim ve oyma eserleri, arkeolojik vasfı taşıyan unsur ve oluşumlar, nakışlar, mağaralar ve anıtsal yapılar;

Yapı topluluklar/grupları: Mimari yapı, ahenk veya estetik uyumu sebebiyle tarih, sanat ve bilim açısından istisnai ve uluslararası değere sahip olan birleşik veya ayrı yapı toplulukları;

¹⁸ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage-Adopted by the General Conference at its seventeenth session in Paris (16 November 1972)**, UNESCO Publications, 2005 Edition, Paris, Article1, p. 10.

Sit alanları: İnsan yapıtları veya insan ve doğa bileşiminden oluşan yapıtlar, tarihsellik, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan uluslararası istisnai değer taşıyan sit alanları dâhil bölgeler,

Madde 2: *"Doğal miras" bu sözleşmenin amacı doğrultusunda şunları ifade eder:*

Estetik veya bilimsel açıdan uluslararası istisnai değere sahip biyolojik veya fiziksel oluşumlardan ve bunların birlikteliğinden oluşan doğal anıtlar;

Doğal zenginliği koruma veya bilim açısından uluslararası istisnai değere sahip, tehdit altındaki insan ve hayvan türlerinin yaşam alanı olduğu hassas bir şekilde tespit edilmiş bölgeler, fizyografik ve jeolojik oluşumlar;

Doğal güzelliği veya zenginliğin korunması bakımından ve bilim açısından uluslararası istisnai değere sahip olan, hassas bir şekilde belirlenmiş olan doğal bölgeler ve doğal sit alanları”¹⁹.

Ayrıca uluslararası koruma kurulu olan ICCROM²⁰ teşkilatının da kültürel miras hakkında ortaya koyduğu betimleyici bir tanım vardır. Kültürel miras:

*“ Geçmişten her kültüre ve dolayısıyla tüm insanlığa intikal eden sembolik ve sanatsal bütün somut izlerin tümü olup arkeolojik alanlar, sit ve tarihi alanlar ile mimari yapı ve yapı toplulukları gibi doğal ve beşeri çevreleri kapsamaktadır. Sadece kırsal kültürü değil, şehir, teknik veya endüstriyel mirası ile endüstriyel tasarım ve çevresel estetiği de kapsamaktadır. Kültürel mirasın korunması; sözlü olarak yayılan sembol ve değerleri, edebi ve sanatsal ifade biçimlerini, hayat tarzlarını, efsaneleri, inanç ve ritüelleri, maarif ve değerler sistemini, geleneksel anlayış biçimlerini içeren Somut Olmayan Kültürel Mirası da kapsamaktadır ”*²¹.

¹⁹ Bu anlaşma ve doğal mirasın korunması hakkındaki diğer anlaşmalar için, Bkz.: Hişam el-Beşir ve Alâ ed-Dâvî Sebîta, *Himâyetü'l-bî'e ve't-Türâs es-Sakâfî Fi'l-Kanûni'd-Devlî*, Al Manhal Yayınları, Kahire, 2013.

²⁰ Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Uluslararası Merkezi (ICCROM) dünyadaki her yerde bütün kültürel miras türlerinin korunma ve restorasyon işlemlerinin desteklenmesi için çalışan uluslararası bir devlet teşkilatıdır. Merkezi 1959 yılında Roma'da inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için, Bkz.: www.iccrom.org.

²¹ Jokilehto, pp. 4-5.

1.1.5. Kültürel Miras

Kültürel Miras konulu sözleşmelerdeki tanımlar göz önüne alındığında, UNESCO kültürel sözleşmeleri gereğince açık bir şekilde; mirasın somut veya somut olmayan, taşınır veya taşınmaz, maddi formlar veya doğal manzaralar şeklinde, karada veya denizin altında, her ne şekilde olursa olsun nesilden nesile geçen, neredeyse bütün unsurlara -ki tanımları da yapılmış- işaret ettiği görülür.

Genel olarak, kültürel miras; geçmişte değer verip gurur duyulan, günümüzde birlikte yaşanan ve koruyup geleceğe nakletmeye çalışılan her şeydir. Kültürel mirası ve kültürel varlıkları açıklayan uluslararası anlaşmalarda iki temel kriter karşımıza çıkar. Birincisi, değer kriteridir ki; kültürel varlıkların maddi ve manevi önemi ile belirtilir. Yani diğer varlıklara kıyasla istisnai bir değere sahip olan tüm eserler kültürel varlıktır. İkincisi ise örnekler ve açıklama kriteridir ki; bu sebeple özel örnekler vererek bazı kültürel varlıklar ifade edilir, açıklanır ve tanımlanır. Bu sayede yanlış anlaşılmanın olmaması garanti edilmeye çalışılır²².

Bütün beşeriyete ait bir miras olması itibarıyla, kültürel kimlikleri vurgulayan ve zenginleştiren bir unsur olarak kültürel miras -sanatsal veya sembolik olsun- geçmişten tüm kültürlerle ve dolayısıyla insanlığa intikal eden bir bütün olarak görülebilir. Kültürel miras her mekâna belirgin özelliklerini vermekte ve bu yönüyle insanî tecrübenin deposu addedilmektedir. Bu yüzden kültürel mirasa sahip çıkmak ve onu incelemek, bütün kültürel politikaların temel taşıdır²³. Zira toplumların kimliğini ve tarihini temsil ettiğinden özgün kalmasına ve korunmasına sahip çıkmak gerekir. Böylece insanın mirasıyla olan ilişkisi organik bir bağ olup siyasi, sosyal, kültürel, dini, tarihi, medeni boyutlardaki derinliğiyle ilintilidir²⁴. Kültürel mirası insanlığın sosyo-dinamik bağlamdaki tecrübelerinin bir sonucu olarak anlamak mümkün olup, hiçbir ciddi ekonomik ve beşeri kalkınma girişiminin kültürel mirası görmezden gelmesi mümkün değildir. Ayrıca, kültürel miras sadece mal ve varlıklardan değil aynı

²² Semir, s. 85.

²³ Jokilehto, p. 34.

²⁴ Pascale Coissard, **La protection du patrimoine culturel en cas de conflit armé: enjeux et limites du cadre international**, Mémoire de fin d'études, Option Droit international, institut d'études politique de Lyon, université de Lyon 2, 2007, p. 7.

zamanda kültür, değerler ve geleneklerden de oluşmaktadır. Zira ortak bağlar ve yerel topluma aidiyet kültürel mirasa dahildir.

Yukarıdaki bu tariflere istinaden kültürel mirası veya kültürel varlıkları; insan fikrinin ürettiği ve yaptığı, üzerinden bir süre geçen, kıymeti olan, nesilden nesile taşınan, bütün toplumun malı olan ve bu yönüyle toplumların zaman içerisindeki fikirler ve yaratıcılıklarının kaydı olan, sonuçlarının bir simgesi ve değerlerinin hafızası, çeşitli medeniyet ve kültürler arasında öz hususiyetini ve medeni kimliğini oluşturan birikim olarak tanımlanabilir. Fertlerinin inandığı ve yansıttığı, egemen olan çeşitli bilimsel ve fikirlerin yönelişlerin oluşması ve zenginleşmesine katkı sağlayan halkların, çevre, kültür, fikir ve duygularına dayanan değişkenleri, sabiteleri ve felsefesiyle kültürel miras, halkların asırlar boyu süren yaratıcılıklarının ve kimliklerinin en önemli unsuru haline gelmiştir²⁵.

1.2. KÜLTÜREL MİRAS TÜRLERİ

Hiç bir toplum veya beşeri topluluk yoktur ki diğer insanlarla veya çevresiyle etkileşimden bir kültürel mirasa sahip olmasın. İster inançlar, diller, gelenekler, ritüeller, yaşam tarzları veya insan elinden çıkan ürünler, makine, araç ve binalar gibi farklı ve çeşitli formlar halinde olabilmektedir. Dünya kültürel mirası; nesilden nesile aktarılan, geçmişten günümüze kadar iyi muhafaza edilen ve sonraki kuşaklara aktarılması için de özen gösterilen somut malzemeler (elle tutulan) ve somut olmayan (elle tutulmayan-düşünsel) her şeyi kapsadığından, bütünüyle geçmiş insan faaliyetlerinin temel kaydı sayılmaktadır²⁶.

Kültürel mirasın korunması konusunda uluslararası yasaların çoğuna öncülük eden UNESCO ve ICOMOS²⁷ gibi uluslararası kuruluşlar ve uzmanlar arasında kültürel miras için geliştirilen tanımlar, türlerin biçimi ve bu türleri doğru bir şekilde

²⁵ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Draft Medium Term Plan 1990-1995**, 25 C/4, UNESCO Publications, Paris, 1989, p. 57.

²⁶ Rodney Harrison, **Understanding the Politics of Heritage**, Manchester University Press, Manchester, 2010, pp. 9-10.

²⁷ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), kültürel miras alanlarının korunması için çalışır. Mimari ve arkeolojik mirasın korunması için teori, metodoloji ve bilimsel tekniklerin uygulanmasını güçlendirmeyi amaçlayan bu türden tek küresel sivil toplum örgütüdür. 1964 yılında İtalya'da kurulmuştur.

açıklığa kavuşturma hakkında pek çok tartışma gündeme gelmiştir. Türlerin biçimi konusunda herhangi yanlış bir yorumlamadan kaçınmak için, uluslararası sözleşmelerin metni, kavramın daha açık bir tanımı, kültürel mirasın türlerini ve bunun ne anlama geldiğini içeren revize edilmiş kanunlar birkaç kez güncellenmiştir. Özellikle; somut olmayan ve somut kültürel miras arasındaki ayrım konuları ele alınmıştır²⁸. Zira kültürel miras sadece anıtlar, arkeolojik, sanat ve tarihi unsurlar ile tarihi koleksiyonlar ve eski el yapıtlarıyla sınırlı değildir. Gelenekler, toplumsal pratikler, gösteri sanatları, tören ve ritüelleri, geleneksel el sanatlarının üretiminde bilgi ve beceriler gibi nesilden nesile aktarılan ve atadan miras kalan her türlü yaşayan ifade biçimini de kapsamaktadır. Folklor veya halk geleneğinin yanı sıra, doğal (çevresel) miras da, genelde dünya kültürel mirası kategorisinde özelde ise somut mirasın içinde çoklu unsurlarıyla yer almaktadır.

1.2.1. Somut Kültürel Miras

Uluslararası tanımlamalarda İngilizce olarak “Tangible Cultural Heritage” olarak bilinir. Yukarıda değinilen uluslararası sözleşmelerde yer alan tanımlara dayanarak, somut olan kültürel miras, insanın daha önceki zamanlarda yaptığı ve ürettiği kültürel mirasın fiziksel kalıntıları olarak tanımlanabilir. İster belirgin yani görünür bir arkeolojik değer, miras, tarihsel ya da bilimsel değere sahip olarak keşfedilmiş ve teşhis edilmiş olsun ya da belirgin ve görünür olmayan, yer altında veya su altında gömülü ya da keşfedilmemiş olsun, somut kültürel miras kendi içerisinde şöyle ayrılmaktadır.

Taşınır Somut Kültürel Miras (Movable Cultural Heritage); orijinal konumlarından taşınabilir ve çıkarılabilir tüm somut kültürel miras unsurlarıdır. İster karada bulunmuş olsun, ister su altında gömülü olsun genellikle boyut ile ağırlık bakımından küçüktür. Yapım malzemesine bakmaksızın taş, çömlek, metal, ahşap veya diğer malzemelerden olabilir. Örneğin: Bütün tür, kullanım ve boyutta olan aletler ve araçlar, heykeller, oymalar, klişeler, kil figürinler, papirüsler, kitaplar, yazıtlar ve başka türden eski yazı veya oyma kayıt ve arşiv belgeleri, çömlek ve çiniler,

²⁸ Yahaya Ahmad, “The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible”, *International Journal of Heritage Studies*, Vol: 12, No: 3, 2006, pp. 292–300.

madeni paralar ve sikkeler, her türlü mühürler, sanat eserleri, süs eşyaları ve eski mücevherler, eski kıyafetler ve kumaş kalıntıları, eski silahlar, binek araçları ve eski gemiler vd.²⁹.

Taşınmaz Somut Kültürel Miras (Immovable Cultural Heritage); özgün konumlarından başka bir yere taşınamayan veya hareket ettirilemeyen elle tutulur somut kültürel mirasın tüm unsurlarıdır. İster karada keşfedilmiş olsun, ister su altında gömülü olsun, genellikle büyük boyutta ve ağırlıktadır; bu nedenle taşınması çok zor ve asıl konumundan aktarma süreci güvenliğini bozar, şekline zarar verir, arkeolojik, tarihi ve kültürel değerini olumsuz etkiler. Örneğin; her tür ve işlevli tarihi yapı grupları; saraylar, evler, ibadethaneler, eski hükümet binaları, pazarlar ile arkeolojik ve tarihi alanlar, antik kentler, surlar, kaleler, savunma surları ve kuleler, mezarlar ve bunların üzerindeki figürler, anıtlar ve sabit kayalardaki yazıtlar vd.³⁰.

Maddi kültürel mirasın unsurlarını içeren taşınabilir ve taşınamaz binalar, alanlar, kurumlar ve tarım alanları, kronolojik yaşlarına bakılmaksızın, somut kültürel mirasın içerikleri ve türleri listesi arasındadır. Örneğin; müzeler, arkeolojik alanlar, tarihi ve miras alanları, kütüphaneler, özel kasalar, tarım arazileri ve kültürel miras unsurlarını içeren dağ ve tepeler.

Bu bağlamda, arkeolojide kullanılan modern yöntem ve teknolojinin, taşınmaz somut kültürel miras unsurların asıl yerlerinden müzeler veya daha güvenli yerlere taşınmasını kolaylaştırdığı belirtilmelidir. Bunlar, sergilemek için uluslararası müzelere aktarma da dâhil olmak üzere çeşitli nedenler ve amaçlar için istisnai durumlarda gerçekleştirilmektedir. Örneğin; İhtar Kapısı³¹ (Şekil 1), 20. yüzyılın başlarında Babil'de çalışan Alman arkeoloji misyonu³² tarafından küçük parçalara ayrılarak, güney Irak'tan, Almanya'daki Berlin (Pergamon) Müzesi'ne taşınmış ve böylelikle yeniden kurularak sergilenmiştir. Bir başka örnek de; Yunanistan'ın başkenti Atina'daki Parthenon Tapınağı (Şekil 2) heykellerinin Londra'daki İngiliz

²⁹ Hanna S. Saba, and Nabil Georges Salamé, **The protection of movable cultural property I**, UNESCO Publications, France, 1984, p. 15.

³⁰ Danielle R. Clark, **Negotiating Stones: Immovable Cultural Heritage Preservation In The Event Of Armed Conflict**, (Unpublished a Thesis degree of Master of Science), University of Oregon, U.S.A., 2014, p. 4.

³¹ Elizabeth J. Corwin, **The Historical Development Of the Ishtar Gate**, Colorado State University Publications, Colorado, 1976, pp. 6-10.

³² Robert Koldewey, **The excavations at Babylon**, Translated by: Agnes S. Johns, The Macmillan Company press Publications. Michigan, 1914, p. 31.

Müzesine (British Museum) aktarılmasıdır³³. Bu durum, Türkiye'nin batısındaki Bergama kentinden çalışan Alman misyonu tarafından Berlin Müzesi'ne taşınan Zeus Sunağı (Şekil 3) için de aynıdır³⁴.

Taşıma işleminin diğer bir nedeni ise; koruma ve muhafaza etmek, deforme olmayacak veya hasar görmeyecek bir yere koymaktır. Örneğin, Mısır'daki "Abu Simbel" Tapınağı'nın taşınmasında (Şekil 4), tarihi alanın yakınındaki Aswan Barajı etken olmuştur. Uluslararası arkeolojik misyonların oluşumundan önce, 1961 yılında UNESCO'nun çağrısıyla³⁵, tapınak parçalar halinde sökülerek asıl yerinden 120 metre uzaklıkta ve 60 metre yükseklikteki yeni yerine taşınmıştır³⁶.

Taşınmaz somut kültürel mirasın orijinal yerinden taşınmasını gerektiren nedenler göz ardı edilecek olunursa, bu mirasın kültürel değeri eski veya yeni konumunda da devam etmektedir. Kültürel miras unsurlarını barındıran yerler de kültürel miras değerini ve uygarlık önemini paylaşmaktadır. Öte yandan, zaman içindeki çevresel faktörler, somut kültürel mirasın toprağın altına gömülmesine neden olmaktadır. Belirgin eserler ve bulundukları alanlar özellikle ıssız bölgede olanlar rüzgârın taşıdığı toza maruz kalmaktadır ve yıllar geçtikçe bu alanlar toprak ile kaplanmaktadır. Arkeolojik tarama ve kazılar yapıldıktan sonra teşhis edilmekte, ardından üzerindeki toz ve toprak alındıktan sonra görünür hale getirilmektedir. Somut kültürel miras su altında da kalmış olabilir, yeraltı suyu etkisiyle yumuşak topraklı olan bölgelerde olan eserler veya sel etkisi ya da bir geminin nehir veya denizin dibine batması sonucu bir süre su altında kalmaktadır. Bunların keşif süreci ve eğer mümkünse suyun altından çıkarılması, taşınması ve aktarılması için özel ekipman ve yöntemler gerekmektedir. Bu durumda da, sualtı³⁷ veya deniz arkeolojisi uzmanlarının müdahalesi öne çıkar³⁸.

³³ John Woodhouse and Sarah Pepin, **The Parthenon Sculptures**, Briefing Paper: Number 02075, House of Commons Library, United Kingdom, 2017, p. 3.

³⁴ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2014, s. 258.

³⁵ Ritchie Calder, "Abu Simbel Now or Never", **A Window Open On the World Courier**, UNESCO Publications, Paris, 1961, p. 4.

³⁶ Lucia Allais, "Integrities: The Salvage of Abu Simbel", **Grey Room**, Issue 50, New York, 2013, pp. 6-45.

³⁷ Nessa O'Connor, "Underwater Archaeology", **Archaeology Ireland**, Vol.: 3, No.: 1, 1989, pp. 26-29.

³⁸ Jeremy Green, **Maritime Archaeology: A Technical Handbook**, Second Edition, Routledge Publications, U.S.A., 2016, p. 18.

UNESCO'nun 1972'de Paris'teki 17. Genel Konferansı tarafından kabul edilen Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Sözleşmesi kapsamında, 1. Madde, kültürel mirasın tanımını açıklığa kavuştururken, 2. Madde doğal mirasın tanımını şu şekilde yapmıştır:

“ Bu sözleşmenin amaçları için Doğal Miras şu anlama gelir:

- Estetik ya da bilimsel bakış açısıyla olağanüstü bir evrensel değere sahip olan, fiziksel ya da biyolojik oluşumlardan ya da bu oluşumların kombinasyonlarından oluşan doğal eserler;

- Bilimin bakış açısından olağanüstü küresel değere sahip jeolojik veya fizyografik oluşumlar ile titizlikle belirlenmiş nesli tükenmekte olan hayvan veya bitki türlerinin yaşam alanlarını içeren bölgeler veya kaynaklarını korumak;

- Titizlikle belirlenmiş, bilimin bakış açısından olağanüstü küresel değere sahip olan doğal yer ve bölgeler veya doğal zenginlik ya da güzellikleri korumak ”³⁹.

Koruma altına alınmış alanlar dünya yüzölçümünün %12'sinden fazlasını kapsamakta ve dünyanın kültürel mirasını korumanın en önemli araçlarından birini temsil etmektedir. Fakat bunlar, dünya kültürel ve doğal mirasıyla ilgili uluslararası sözleşmeler gereği olağanüstü önem taşımaktadır. Koruma yönetimi ve süreci, hükümetlerin ve uzmanların sorumluluğundan önce bir kamu sorumluluğu olmasına rağmen, dünya mirası konumunda olan sit alanları sadece %8'i bulmaktadır⁴⁰.

Son yarım yüzyılda kültürel miras alanları önemli ölçüde genişlemiştir. Dünya kültür mirasının özelliklerini, insanlar tarafından üretilen, taşınır ve taşınmaz fiziksel özellikler olarak tanımlama eğilimi bulunmaktaydı. Ayrıca, kültürel miras, çevresiyle ilgili olmayan ve kendi başına bağımsız lokasyonlar olarak sayılmaktaydı. Bugün ise, tüm doğal çevrenin insanlık ile etkileşiminden doğan genel bir kabul bulunmaktadır. Çünkü insanın geçmişte yaşadığı doğa ve çevre somut ve somut olmayan kültürel mirastan ayrı tutulamaz. Doğanın antik insanın düşüncesi ve sonuçları üzerinde büyük etkisi vardır⁴¹. Medeniyetlerin; genel olarak her türlü kültürel miras unsurları

³⁹ 1972 Convention, p. 10.

⁴⁰ Bkz.: Alittihad Alduvali Lihimayat Alttabia (International Union for Conservation of Nature / IUCN), **Altahtit Alidari Limumtalakat Alturas Alalamii Altabii**, IUCN Yayınları, İsviçre, 2008, s. 7.

⁴¹ John G. Evans, **Environmental Archaeology And The Social Order**, Routledge Publications, London, 2003, p. 20.

tarafından oluşturulduğu ve karakterize edildiği ve bu kültürel mirasın ilk olarak insanın karşılıklı etkileşiminin ürünü olduğunu, ikinci olarak da belirli bir yer ve zamanda insanın etrafındaki doğal çevreyle etkileşimi sonucu ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Doğal ortamın varlığı, insan ve toplumun gelişim sürecini etkilemesinden dolayı büyük bir değere sahiptir ki; bu sürecin sonuçları insanlık medeniyetlerini oluşturan ve geliştiren en önemli unsurdur.

“Çevre” terimi ve tanımı yaygınlaşarak yaşamın birçok alanıyla ilişkilendirilmiştir. Çevre bilimi olarak Ekoloji, insan hayatı ve toplum üzerindeki etkisinden dolayı insanların en çok önem verdiği bilim dallarından biri haline gelmiştir. “Ekoloji” terimi Yunanca kökenli olup, “oikos” (ev, yakın çevre) ve “logos” (söz, bilim) anlamına gelen kelimelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, kavramın anlamı insan hayatı ve çevresiyle olan ilişkisi ile ilgilidir⁴².

Eskiden beri insan, doğal çevresine, tüm unsurlarıyla ilgi göstermiş ve iç içe yaşadığı doğal ve mekânsal ortam ile etkileşime girmiştir. İnsanın çevre ile etkileşimi, doğayı etkileyen büyük iklimsel değişimlere de bağlı olarak, yaşamın evrimi ve çağların devinimiyle birlikte gelişmiştir⁴³. Böylece insanın sadece günlük davranışlarını değil, aynı zamanda düşünce ve kültürü, dolayısıyla uygarlığını oluşturan kültürel mirasının genel biçimini de etkilemiştir. Bu nedenle uluslararası kuruluşlar, insanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının değeri ve önemi ile ilişkili olduğu için, doğal ve ekolojik kültürel mirasın korunmasına büyük önem vermiş ve doğal çevreyi koruyan birçok uluslararası sözleşme düzenlemiştir⁴⁴.

1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Kültürel miras kavramı genişleyerek artık sadece somut ve fiziksel unsurlarla sınırlı kalmayıp, zaman içinde nesiller tarafından aktarılan, devralınan ve atadan miras kalan adet, gelenekler veya yaşayan ifade biçimlerini de içermektedir. Örneğin, sözlü

⁴² Abdel Fattah Mourad, *Şarh teşriaat albiaa fi misr valduvel alarabia*, Maktabat Almaarif Aljadida Yayınları, Kahire, 1998, s. 32.

⁴³ C. Fred T. Andrus, Et al., “Climate Change and Archaeology: The Holocene History of El Niño on the Coast of Peru”, **Case Studies in Environmental Archaeology**, Second Edition, (Ed. Elizabeth J. Reitz, Et al.), Springer Publications, U.S.A, 2008, p. 143.

⁴⁴ Rodney Harrison and Donal O'Donnell, “Natural heritage”, **Understanding heritage in practice**, (Ed. Susie West), Manchester University Press, Manchester, 2010, p. 89.

gelenekler, sosyal pratikler, ritüeller, tören etkinlikleri, gösteri sanatları, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, geleneksel el sanatlarında kullanılan bilgi ve beceriler⁴⁵; somut olmayan kültürel miras (İngilizce “Intangible Cultural Heritage”) olarak bilinir⁴⁶.

2003 yılında çıkarılan UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 2. Maddesi'nde yer alan tanıma göre:

“ Uygulamalar, algılar, ifade biçimleri, bilgi ve beceriler - bununla alakalı alet, parça, eser ve kültürel yerler - topluluklar ve grupların ve bazen de bireylerin, bunların kendi kültürel mirasın bir parçası ve nesilden nesile miras kalan somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak görülürler. Çevre, doğa ve tarihsel etkileşimlerine uygun olarak, sürekli biçimde topluluklar ve gruplar tarafından yaratılmaktadır. Böylece, topluluk ve gruplarda kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygıyı teşvik ederek kimlik ve süreklilik hissini besler.

Yukarıdaki tanım ışığında, somut olmayan kültürel miras aşağıdaki alanlarda ortaya çıkmaktadır:

- a) Somut olmayan kültürel mirasın ifadesi olarak dil dâhil olmak üzere gelenekler ve sözlü ifade biçimleri;*
- b) Gösteri performansı sanatı ve gelenekleri;*
- c) Sosyal pratikler, törenler ve kutlamalar;*
- d) Doğa ve evren ile ilgili bilgi ve pratikler;*
- e) Geleneksel el sanatları ile ilgili beceriler.”⁴⁷*

Buna dayanarak, somut olmayan kültürel miras, sadece geçmişten miras kalan gelenekler değil, çağdaş ve yaşayan bir mirastır. Aynı zamanda farklı kültürel grupları içeren kırsal ve kentsel uygulama ve pratikleri de kapsamaktadır. Bunlar; adet, gelenek, ritüel, sanat, müzik, dans, tiyatro, masal, öykü ve halk hikayelerini

⁴⁵ Öcal Oğuz, “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği”, **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı: 82, 2009, ss. 6-12.

⁴⁶ Britta Rudolff, **Intangible and Tangible Heritage**, deposit.ddb.de Publications, Mainz, 2006, p. 22.

⁴⁷ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2003, Article 2.

kapsamakla birlikte, sonraki nesiller için miras kalan ve toplamıyla kültürel mirası oluşturan mutfak sanatları, yiyecek ve içecekler de dahildir⁴⁸.

Yakın zamana kadar, "somut olmayan kültürel miras" teriminin araştırma ve makalelerde kullanımı ve yaygınlığı sınırlı kalmıştır. Bugün ise, somut olmayan kültürel miras, tüm insanlığın küresel kültürel mirasının değerli ve temel bir parçası olarak kabul edilmektedir. 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalanarak, Dünya kültür mirasının tanımı ve özellikle somut olmayan kültürel miras kavramı hakkında uluslararası söylemin kapsamı genişletilmiştir⁴⁹. Ayrıca sözleşme, daha geleneksel miras görüşünü genişleterek antropolojik ve sosyal perspektifleri de kapsamıştır. Aynı zamanda, söz konusu topluluğun somut olmayan kültürel mirasın asıl taşıyıcısı olduğunu ve bu mirasın ilgili topluluk tarafından belirlendiği anlayışı gibi somut olmayan kültürel mirasla ilgili bir takım önemli kavramlar da sunmuştur⁵⁰.

Somut ve somut olmayan kültürel miras arasında ayırım yapma fikri, geçmişte anıtların, mirasın ve sanat eserlerinin ayırımını içeren ulusal yasalarda kullanılmıştır. Ancak şu an için, bu ayırımın önemini azaltmak için bilimsel çalışma ve araştırmalarda bir eğilim bulunmakta ve eşit öneme sahip oldukları düşüncesiyle, bu iki kültürel miras biçimi arasında bir çeşit tamamlayıcılık yaratılmıştır⁵¹.

Somut olmayan veya entelektüel kültürel mirasın bu basitleştirilmiş tanımından sonra önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Din, mezhep ve din eğitimi insan için bir miras mıdır? Bu soruya cevaben, dinlerin, dinî ve inanç öğretilerinin, insanın zihninde geniş bir alan işgal ettiği, ebeveynlerden çocuklara sürdürülebilir bir şekilde geçtiği ve günlük ayin, gelenek ve ritüelleri ile büyük oranda etkileşime girdiğini sürece, somut olmayan kültürel mirasın unsurları arasında olacaktır. Fakat ırk ve milliyet bakımından, dil ve lehçeler, giysi ve tasarımların yanı sıra bu milletin ya da ırkın gelenekleri ve günlük ritüelleri bakımından bir dizi delil ve işaret olduğu sürece,

⁴⁸ Gizem Çapar ve Uysal Yenipınar, "Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/Special issue: 1, 2016, ss. 100-115.

⁴⁹ Öcal Oğuz, "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras", *Millî Folklor*, Yıl: 25, Sayı: 100, 2013, ss. 5-13.

⁵⁰ Bkz.: UNESCO (Ed.), *Takkiyim Al'anşita Altikaniya Likitaa Alsakafa fi Alyunisku Aljuz' Al'evvel: 'İtfakiyet Eam 2003 Lisavn Alturas Alsakafii Gayr Almaddi Altakrir Alnihai*, UNESCO Yayınları, Paris, 2013, s. 9.

⁵¹ Bkz.: ICCROM (Ed.), *Taarif Alşabab Bihimayat Va İdarat Mavakii Alturas Valmudun Altarihia*, ICCROM Yayınları, Roma, 2003, s. 1.

kesinlikle bu gruba ait bir kültürel miras olduğu söylenebilir. Çünkü bu farklılıklar topluluğu diğer gruplardan ayırır ve genel olarak, küresel kültürel çeşitlilikler arasında kendi rolüne, entelektüel ve kültürel değerine sahiptir.

Folklor ya da halk mirası, kültürel mirasla ilgili bilim ortamlarında yer alan ve hala var olan bir terimdir. Araştırmacıların geçmişte kullandıkları anlama göre, genel olarak kültürel mirası, spesifik olarak, entelektüel ve halk somut olmayan mirası ve özellikle sözlü gelenekleri (Oral Traditions) kapsamakta ve işaret etmektedir, yasa ve mevzuatlarda ise bu kavramdan nadiren bahsedilir.

"Folklore" İngilizce terimi ilk olarak 1846'da William J. Thoms (Şekil 5) tarafından kullanılan bir terim olup iki kelimedenden oluşmaktadır. İlk kelime 'Folk' yani (halk) ve ikincisi 'Lore' yani (bilgi veya bilgelik), bir halkın somut olmayan kültürel mirasının bir göstergesi olan bu terimin harfiyen çevirisi (insanların bilgeliği veya bilgisi) anlamına gelir⁵².

1989 yılında Paris'te düzenlenen UNESCO 25. Genel Konferansı'nda, folklorun insanlığın dünya mirasının bir parçası olduğunu ve farklı halklar ve sosyal gruplar arasında güçlü bir yakınlaşma aracı olduğundan hareketle, folklorun korunması hakkında tavsiye kararı kabul edilmiştir. Ayrıca, folklorun sosyal, ekonomik, kültürel ve politik öneminin çok büyük olduğunu ve her insanın tarihindeki rolü ve çağdaş kültürde sahip olduğu statüye de dikkati çekmiştir. Aynı zamanda, folklorun özel doğası ve önemi vurgulanarak, dünyanın yaşayan kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Folklorun doğasının zayıf oluşu ve yok olma endişesinden dolayı, tüm ülkelerin folklorun rolünü ve folklorun ortadan kalkmasına yol açan etkenler karşısında, hükümetlerin hızlı ve belirleyici rolüyle bu tehlikelere karşı koyması gerektiği vurgulanmıştır. Konferansın marjında ve aynı öneride folklorun mahiyeti şu şekilde tanımlanmıştır:

“ Folklor ya da geleneksel ve halk kültürü, bir grup veya birey tarafından ifade edilen geleneklere dayanan, bir kültür toplumu tarafından ortaya çıkarılan yaratıcılık çalışmaları toplamıdır. Toplumun beklentilerini imgeledikleri ve kültürel ile sosyal kimliğinin bir ifadesi olarak kabul edilir, norm ve değerleri ise sözel, taklit edilerek veya başka şekillerde aktarılır. Folklor biçimleri arasında dil, edebiyat, müzik, dans,

⁵² Fevzi Alantiil, **Alfolklor ma hua?**, Maktabat Madbuli Yayınları, Kahire, 1965, s. 15.

oyun, efsaneler, ritüeller, gelenekler, el sanatları, mimarlık ve muhtelif sanatlar da bulunmaktadır”⁵³.

Folklor çalışmaları, özellikle geçmiş yıllarda dünya kültür mirası araştırmasıyla birleşmeden önce bir bilim haline gelmiş ve halkların maddi ve manevi yönlerini incelemeyi amaçlamaktadır⁵⁴. Bu durum da, ilgili bilimin tarihsel ve sosyal koşullarının geçirmiş olduğu süreçten ve konularının çeşitliliğinden ve öncülerinin kültürel köklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, başlangıçta birçok teori, farklı eğilim ve doktrinler ortaya çıkmıştır, daha sonra ise bu araştırmalar zamanla açık yaklaşımlara odaklanarak⁵⁵ bir dizi temel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Bunlar insan ve halk kültürü arasındaki ilişkileri açıklamaya yardımcı olan tarihsel, coğrafi, sosyal, psikolojik, fonksiyonel ve yapı odaklı yaklaşımlardır⁵⁶.

Halkbilimciler (folkloristics), insanı ifade etme biçimlerinin çeşitlenebileceği ne kadar yöntem varsa ele alırlar. Folklor çalışması; her türlü anlatı (naratoloji), şiir, şarkı, nükte, atasözü, kayıtlı sözler, somut kültür, dans, ritüel, tiyatro ve müzik gibi sözel sanat söylem türlerinden oluşan ifade etme biçimlerini içerir ve folkloristler bunlara çeşitli biçimde yaklaşır. En geleneksel yöntem ise; geçmişin kalıntılarını içeren ve ortadan kalkmaya yüz tutmuş bir mirasın belirli bir tarihini araştırmakla beraber, sanatsal biçimini koruma girişimini de barındırmaktır. Ancak yaklaşık otuz yıldan beri, bazı folklor uzmanları yavaş yavaş dikkatlerini yok olan bir geçmişten, hızla değişen günümüze çevirmeye başlamışlardır⁵⁷.

Folklor tam anlamıyla (halkın bilgeliği, bilgisi veya kültürü) veya başka bir terimle (halk mirası) anlamına geldiğinden, somut olmayan kültürel mirasın alt başlığı olarak kalmaktadır. Buradaki farklılık, bu alandaki bilim uzmanlarının, folklorun sahibi olan kişi, halk ya da insan grubu ile ilgili antropolojik bir metot ile incelemeye önem vermeleridir. Ayrıca folklor, insanı içinde bulunduğu grupla etkileşimi, kendi topluluğuna aidiyeti ve diğer topluluklarla olan ilişkisini kendi halk mirası veya

⁵³ UNESCO (Ed.), **Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore**, UNESCO General Conference, 25th, UNESCO Publications, Paris, 1989, s. 238.

⁵⁴ Öcal Oğuz, “Folklor ve Kültürel Mekân”, **Millî Folklor**, Yıl: 19, Sayı: 76, 2007, s. 30.

⁵⁵ Yuri Sokolov, **Alfolklor Kadayah Vatarihuhu**, Çev. Hilmi Şaravi ve Abdalhamid Havvas, ikinci baskı, Alhayyat Aleama Lielqusur ve Eltaqafa Yayınları, kahire, 2000, s. 15 ve sonrası.

⁵⁶ Alantiil, s. 72.

⁵⁷ Nadia Yakub, “Alfolklor (Almasurat Alshaabia)”, **Mavsuat (Ansiklopedi) Alnisa Valsakafat Alislamia**, Cilt:1, kahire, 2006, s. 452.

folkloru aracılığıyla nasıl bir ilişki kurduğunu anlamaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, folklor uzmanları, insan doğasını, yaşama biçimlerini, kökenini ve atalarını izlemelerini ve diğer gruplarla çağlar boyunca ilişkileri anlamalarını sağlayan mirasla ilgilenmekte iken; somut olmayan kültürel mirasın uzman ve araştırmacıları ilk olarak insan zihin ve aklının uygar ve kültürel bir değer olarak ne ürettiğini ardından bu mirasın insan üzerindeki yansıması ve toplum ile çevresiyle olan ilişkisine odaklanmaktadır⁵⁸.

Folklor, genel olarak, hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası temsil eden bir terimdir, aynı zamanda herhangi bir insan grubunun halk mirasını, somut olmayan miras unsurlarını yansıtan, temsil eden ve üreten maddi somut unsurları işaret etmektedir. Örneğin; kıyafet ve eski moda, somut fiziksel biçimiyle, bir grubun stilini, entelektüel ve sanatsal zevkini yansıtmakta ve temsil etmektedir. Benzer şekilde, müzikal enstrümanları somut fiziksel formunda folklorun bir parçası sayılır çünkü müzik aletleri, somut olmayan melodiler üretirler, bu da herhangi bir toplumun, insanın veya ulusun folklorunu oluşturan sanatsal ve entelektüel zevke işaret etmektedir⁵⁹.

Yukarıda dünya kültür mirasını oluşturan ana türlerine değindikten sonra, insan ve çevresi ile ilgili olan her şeyin kültürel miras olduğu sonucuna ulaşılabilir. Böylece, tarihin yazılı veya yazılı olmayan biçimiyle, zaman içinde, bireysel ya da toplum düzeyinde aktarılan insanın yaşantısı, deneyimi ve başarıları kültürel bir miras olduğu ve çağlar boyunca çok önemli bir yol gösterici ve çıkarsama kaynağı olduğu söylenebilir. Zira tarih araştırmacısı, insanın insanla ve çevresiyle, adetlerini, geleneklerini ve ritüellerini oluşturan düşünce ürünleriyle etkileşiminin somut ve somut olmayan başarısının bir özetini bulabilmekte ve dolayısıyla ait olduğu sosyal, ekonomik ve politik sisteminin genel çerçevesini görebilmektedir. Bütün bunlarla ve gerçekleştirdiği rol ile diğer kültür ve medeniyetlerden kültürel olarak ayırt ettiği medeniyetinin genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Tarih, insanın gidişatını belirler ve zaman içinde o gidişatın yolunu çizer, insanın kazanımlarını ve deneyimlerini belirler ve arkeoloji gibi diğer bilim dalları ile

⁵⁸ Solmaz Karabaşa, "Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor", **Folklor/Edebiyat**, Cilt:20, Sayı:80, 2014/4, ss. 99-105.

⁵⁹ Mohammed El Gohary ve diğerleri, **Mukadima fi Dirasat Alturas Alshaebii Almasri**, Kahire Yayınları, Kahire, 2006, s. 79 ve sonrası.

beraber kalıcı hale getirir. Tarihçiler, hem somut hem de somut olmayan biçimiyle bu kazanımları inceler, analiz eder ve bunları farklı zaman ve mekânlardaki diğer deneyimlerle karşılaştırır. Böylece, kültürel mirasını ifade eden insan uygarlığının genel çerçevesini açıklığa kavuşturur ve kalıcı kılar. Bu nedenle, ister yazılı ister sözlü olsun ‘tarihin’ bir ihtisas, bilim ve konu olarak, dünya kültürel mirasın zenginleştirilmesi ve kalıcı kılınmasında önemli olduğu görülmektedir⁶⁰.

1.3. KÜLTÜREL MİRASIN ÖNEMİ

Kültürel mirasın incelenmesi, insanlık medeniyetinin kaynaklarına dönmek için açık bir davet ortaya koyar. Geleneksel toplumdaki miras, son altın çağın fikrî, edebî ve bilimsel sonuçlarının yaşayan bir hazinesidir. Bu nedenle kültürel mirasın bugünkü durumunu ve önemini değerlendirmek ve varlığıyla günlük hayatımızda oynadığı iktisadî, toplumsal, eğitimsel, siyasal, sanatsal ve kültürel rolü ortaya koymak için acil ve süreklilik arz eden bir ihtiyaç vardır. Bu değerlendirme, toplum için miras kalmış değerlerin anlamlarının korunması ve aktarılması için kararlar alınmasının esas aşaması sayılır.

Bütün toplumlar için kültürel mirasın artan bir önemi vardır. Bunun nedeni tamamıyla açık değildir ancak modernleşmenin artan hızı ve toplumdaki değişimin boyutu ile ilgili olması muhtemeldir. Bu gibi durumlarda, geçmiş toplumların arkalarında bıraktıkları miras modern toplumlara aidiyet ve güven duygusu verebilir ve hızla değişen bir dünyada bu modern toplumlar için güvenli liman olabilir. Miras aynı zamanda birçok toplumda kimlik için önemli bir tanımlayıcı olabilir. Ayrıca, geçmişin anlaşılması günümüzdeki ve gelecekteki problemleri yönetmede de büyük bir yardım sağlayabilir⁶¹. Miras; geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağlantının güçlendirilmesine katkı sağlar. Ayrıca toplumların sürekliliğine ve daha yüce ve yüksek olması için toplum yapısının değişimine yardımcı olur.

⁶⁰ Bill Nasson, **History: the meaning and role of history in human development**, Encyclopedia of life support systems, France, 2002, pp. 651-667.

⁶¹ Gamini Wijesuriya, Et al., **Managing Cultural World Heritage - World Heritage Resource Manual**, UNESCO Publications, Paris, 2013, p. 12.

Dünya kültürel mirası, kendisini insanın günlük yaşamının tüm alanlarında gösterir. Kültürel miras nesiller boyu aktarılan yaşayan bir kültürdür ve kendisini oluşturanın kimliğiyle doğrudan bağlantılı olup, bireylerin, grupların ve insan topluluklarının çeşitli biçimlerdeki tarihsel, toplumsal ve zihinsel gelişimini, özgünlük ve ayrıcalıklarını ifade eder⁶². Bu nedenle, dünya kültürel mirasının kültürel, medeni, ekonomik, toplumsal ve bunların yanı sıra ulusal, eğitim ve öğretim ile ilgili nedenlerle önemi ortaya çıkar. Zira kültürel miras vasıtasıyla insan ve halkların kültürel rolüne odaklanılır, kültürlerinin tanımlanması ve yok olmaktan kurtarılmasını sağlar. Bu olay bireyler ve gruplar arasında bilişsel ve duygusal iletişim sağlar ve ülkelerinin mirası için ortak sorumluluk duygusu geliştirmesi, köklerinin idraki, toplumsal ve kültürel kimlikleri noktasında farkındalıklarını geliştirir.

Kültürel miras, kavramsal olarak sonradan gelen için öncekinden ne kaldığı anlamına geldiğinden dolayı, günümüz toplumlarının gelecekte, sonraki toplumlara ne bırakabileceği anlamına da gelir. Yani o gelecekteki çocuklarının ve torunlarının güncel tecrübe, deneyim ve insan kaynakları için bir başlangıç noktasıdır. Bu nedenle, bu mirasa, onun etrafındaki çevreye ve süreklilik arz eden kalkınmacı bir şekilde geleceğe aktarılmasına ciddi bir özen gösterilmesi gerekir. Bu kimliğin, adresin, yapının ve sonraki toplumların doğasının korunması içindir. Bu süreç, toplum kültürü ve kültürel mirasın önemine dair geniş bir farkındalığa ihtiyaç duymanın yanı sıra geçmişin temelleri ile geleceği şekillendirmeye yönelik adımlar atılmasını garanti altına almak içindir⁶³.

Kültürel miras sadece geçmişte nelerin gerçekleşmiş olduğunun bir kanıtı değildir, fakat aynı zamanda geçmişin günümüz için ne yaptığı ve günümüzün gelecek için ne gerçekleştirmeye gücünün yeteceğinin de bir kanıtıdır. Geçmiş ve şimdiki zaman geleceği şekillendirmek için aynı özelliklere sahiptir⁶⁴. Eğer 14. ve 17. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olan Avrupa Rönesansı'nın sayfaları taranırsa, onun kültürel mirasının öneminin çok açık bir örneği olduğunu, geçmişe ve onun başarılarına

⁶² Tala Ma'lla, "El-Turas Elsakafi Gayr El-maddi Turas Eş-Şuub El-Hay", **Silsilat Evrak Dimaşk Dergisi**, Sayı: 4, Şam, 2017, s. 2.

⁶³ Salameh Salem Salman, "Dur Alturas Alsakafi fi Altanmia Almustadamat Vemadaa Musahamatihi fi Tahsin Neviat Hayat Almuctamaat Almahaliya", *Seminer Bildirileri: kültürel Mirasın Yönetiminde Çağdaş Eğilimler (Aliticahat Almueasira fi İdarat Alturas Alsakafi)*, Mısır, 2009, s. 84.

⁶⁴ S.M. Bura, **El-Tecrübe Elhallaka**, Çev. Salafa Haccavi, Wizarat Al'ielam Aleiraqia Yayınları, Bağdat, 1977, s. 68.

dayanarak günümüzün ve geleceğin şekillenmesindeki büyük rolü görülebilir. Rönesans dönemindeki kapsamlı kalkınma hareketleri, şimdinin değişiminde ve geleceğinin şekillendirilmesinde ilk adımları atmış, Avrupa uygarlığının temel taşlarını döşemiş ve günümüzdeki seviyeye yükseltmiştir⁶⁵.

Her ne kadar kültürel mirasın önemi bütün insanlığın bir mülkü olmasından ve insanlık tecrübesinin geçmişi ve çevresiyle etkileşiminin paylaşma noktası olmasından kaynaklanıyorsa da, her milletin övündüğü, gurur duyduğu ve kadim geçmişe kadar uzanan şeceresinin kökeni olarak gördüğü kültürel bir mirası vardır. Günümüz, geçmişinin bir uzantısı olduğu için kültürel miras, her millet için kendisini diğer milletlerden ayırabileceği bir alamet-i farikadır. Bu yüzden kültürel miras büyük bir siyasi ve ulusal öneme sahiptir. Farklı halklar için özel beşeri kimliğin bir sembolü olduğu gibi, özellikle kültürel mirasını nakleden, yeniden yapılandıran ve ona ulaşan bilgi ve yeteneklerin bir sembolü olarak gören azınlık gruplar için de bir boldür. Bunun yanı sıra azınlık gruplar kültürel mirası kendileri için unvan ve terkedilmesi mümkün olmayan kültürel mekânlarla ilişkili sembol olarak görür. Miras sadece bilgi ve tecrübelerin birikimi değil aynı zamanda tarihsel ve psikolojik kimliklerin varlığının tanınmasıdır. Bu kimliğin kendi koşul, yer ve zamanına göre milli ve ulusal kimliklerinin ve kapsamlı insanlık mirasıyla etkileşimi, kültürel olarak bağımsız olmak, büyümek, kendi yolunu çizmek hakkına sahip olmasıyla özdeşleşir⁶⁶. Buna binaen, kültürel mirasın ve farklı yerel topluluklar için öneminin anlaşılması kültürler arası diyalog için yardımcı olur. Ayrıca başkasının yaşam biçimine karşılıklı saygıyı temin eder, toplumsal bütünlüğe yardımcı olur, aidiyet ve sorumluluk duygusunu da geliştirir⁶⁷.

Günümüzde küreselleşmenin sebep olduğu kültürlerin karışması ve toplumların kültürel yapılarının değişmesinin ışığında, modern iletişim teknolojisinin küresel kültürün yakınlaşması ve sürekliliğinin sağlanması adına, toplumların kültürel, sosyal ve ekonomik değerlerinin değişimine neden olabileceği görülür. Bütün toplumların yapması gereken ise, kendine özgü somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması noktasında kendi üzerine düşen rolü yapması ve kültürel mirasını

⁶⁵ Jacob Burckhardt, **The Civilization of the Renaissance in Italy**, Translated by: S. G. C. Middlemore, C. K. Paul & Company Publications, London, 1878, p. 3.

⁶⁶ El-Kubeysi, s. 4.

⁶⁷ Ma'lla, s. 11.

değiştirmek yerine onu ifade etme aracı haline getirmesidir⁶⁸. Kültürel mirasın korunması sadece kaydetme ve tarihlendirmeye sınırlı değildir ve toplumlar bugünkü küreselleşme karşısında kültürel mirasının eriyip yok olmasına karşı onu korumaya çalışmalıdır. Sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleşmesi için toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlarda bir koruma anlayışı kabul edilmeli ve uygulanmalıdır.

Kültürel miras; vatandaşlık ile vatana, toprağa, halka, millete, sınıfa ve ırka aidiyet duygusunu güçlendirme işlemlerinde ve bir araya gelme, güç ve birlik süreçlerinde faydalanılmak üzere kullanılabilir. Ayrıca kültürel miras; siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak olumlu ve olumsuz yönlerde de kullanılabilir. Bu nedenle, kültürel mirası ve araştırılması bireyin, toplumun, tarihin, günümüzün ve geleceğin kontrol edilmesi sürecinde önemli bir anahtardır.

Küreselleşme çağında, bazı uluslararası otoritelerin toplum ve bireyleri kültürel miraslarından soyutlama, uzaklaştırma veya geçmişlerinden ayırma ve bundan sonra kendi amaçlarını elde etmek nedeniyle insan ve toplumların şimdi ve geleceklerini şekillendirme gayesiyle onları topraklarından ve toplumsal bağlarından koparmak için insanların gözlerinde kültürel mirasının önemini azaltmaya yönelik esasları yürürlüğe sokabilirler. Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan küreselleşme, dünya halklarını küresel gücün stratejik hedefleri doğrultusunda hazır olmaları amacıyla dünya tarihini, mirasını, günümüzü ve hatta geleceğini yeniden düzenleme yolunda çalışıyor⁶⁹. Ya da belki de tam tersine, dış güçler bazen belli bir grubun kültürel miras kartını oynayabilir ve gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflerinin tuzağına düşürmek için onları kutuplaşma ve fanatizme teşvik edebilir. Dünyada bunun örnekleri çoktur. Birçok iç savaş ve anlaşmazlıkların nedenlerini araştıran ve çalışan herkes bunun çok iyi bilincindedir.

Bu nedenle, herhangi bir ülke veya halkın siyasi ya da askeri işgal durumunda işgalci güçlerin toplumun medeni, kültürel, ulusal ve milli kimliğine karşı bir saldırı gerçekleştirdiğini gözlemliyoruz. İşgal edilen toplumların medeni, ulusal ve toplumsal asalet ve bağlantıları yağmalanır. Askeri ve siyasi İşgalci güçler işgal ettikleri ülkelerin ve toplumların kültürel ve medeni kanıtlarını gizleme ve gaspetmek için çalışırlar. Böylece, kültürel mirası yok etmeye çalışmakla birlikte bu toplumun ulusal kimliğini

⁶⁸ Velit Ahmed El-Seyit, “Alturath Valhuia Vala’aylama - Mukarabat Nazaria Asasia”, **Mutemar: Mustakbal Alfian Valturas fi Zel elMustacaddat Alasr**, Filistin, 2010, ss. 5-6.

⁶⁹ Tayyip Tizini, “Mafhum Alturas Alalamii Madhal Bi’iticah Alta’sis”, **Alam Alfikr Dergisi**, Sayı: 4, Cilt: 36, Kuveyt, 2008, s. 36.

aşındırmak ve hafızalarından kasıtlı bir şekilde silme ana hedefiyle onun yasal olmayan yollarla yabancı müzelere taşımaya çalışır ki bu işgal edilen toplumlar bu süreçten sonra vatandaşları arasında ve topraklarıyla alaka ve bağ kaybı yaşatmak ve bunun akabinde başlı başına güven kaybı yaratmak ve dışarıdan kararları alan ve işlerini yürüten birine ihtiyaç olduğu kanaatini oluşturmak⁷⁰.

Yukarıdakilere dayanarak, kültürel mirasının toplumsal açıdan bakıldığında insan hayatında ve toplumunda büyük ve etkili bir rolü vardır. O insan ve toplum için yaşayan bir hafızayı temsil eder ve böylece de insanların ilk olarak kendilerini tanıyabilir ve ikinci olarak da diğer halkları da tanıyabilir bir kimliği temsil eder⁷¹. Miras hayatımızda önemli bir yer işgal eder bu yüzden o toplumsal bütünlüğün geliştirilmesinde ve herkes arasında barışın güçlendirilmesinde yardımcı olma noktasında önemli bir bağa sahiptir. Bunu, ortak bilgi ve güvenin tesis edilmesini sağlayan rolü üzerinden gerçekleştirir. Bu sebeple, UNESCO ve diğer bölgesel ve uluslararası örgütler mirasın önemine dair bilincin artırılması ve insanlar arasında kültürel mirasının korunmasının önemine dair bilinci arttıran kurum ve kuruluşların inşa edilmesi üzerine çalışmaktadır. Ayrıca farklı bölgelerden araştırmacıları gömülü veya ortaya çıkarılmamış mirasın tarihleştirilmesi ve keşfedilmesi için teşvik etmektedir⁷².

Kültürel mirası çalışmanın önemi belirli mülahazaları baz alarak tecelli eder. Örneğin; öncekilerin mirası ve bıraktıklarına dayanmanın milletin varlığı, kimliğini ve ayırt edici özelliklerinin devamlılığı için garanti olduğu düşünülür. Bu geçmiş, şimdi ve gelecek denkleminde bir denge gerçekleştirir. Kültürel miras tüm bileşen ve memontumları ile her milletin içeriklerinin temel unsurlarından biridir, çünkü biriken tecrübelerin ve deneyimlerinin özetini içerir. Geçmişte yaşayanların tecrübelerine dayanmak gelecek nesiller için ilham verici fikirlerin yenilenmesi anlamına gelir.

Miras, birey ve toplum için yaşayan bir hafızayı temsil ettiği için, o aynı zamanda insanların halklarla tanışabileceği kimliği de temsil eder. Kültürel ve toplumsal değerleri ile miras önemli bir eğitimsel, bilimsel, sanatsal, kültürel ve toplumsal kaynak olarak değerlendirilir. Tecrübenin birikimi medeniyet olurken,

⁷⁰ Cemal Eliyan, “Alhifaz Alaa Alturas Alsakafi”, **Silsilat Alam Alma’rifa Dergisi**, Sayı: 322, Kuveyt, 2005, s.76.

⁷¹ Eliyan, s. 71.

⁷² Yaser Haşim İmad El-Hiyaci, “Davır Almunazamat Alduvalia Val’iklimia fi Himayat Alturas Alsakafi Ve-İdaratihi Ve-Ta’azizihi”, **Adumatu Dergisi**, Sayı: 34, BAE, 2016, s. 87.

bilginin birikimi hafıza olur. Bu hafıza dünyayı anlamamıza yardımcı olur ve güncel tecrübemiz, dünyaya dair geçmiş bilgimiz ve onun nasıl işlediğine dair bilgimizi ilişkilendirmemizi sağlar⁷³. Bu hafıza korunmasını savunduğumuz kültürel mirasın yanı sıra bireylerin ve toplumların yaratıcılığı ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Çünkü her halk sözlü, ilmi ya da geçmiş zamanlar boyunca çevre, insanlar ve topluluklar arası oluşan etkileşim sonucu ortaya çıkmış sanat eseri olarak hizmet etmesi için benzeşme yoluyla kendisine aktarılmış olan kendi mirasına sahiptir. Zaman içinde bu miraslar bu birey ve grupların tecrübelerini saklayan katı bir duvar olarak onların kimliklerini koruyan ve onların varlığını ve devamlılığını güdüleyen kolektif bir ürün örneğine dönüşür. Bu nedenle, kültürel mirasın önemi, insan kültürünü zenginleştirme ve dünyadaki insanlar arasındaki kültürel çeşitliliğin korunmasında yatmaktadır; bunun kaybı ise insan belleğinin kaybolması anlamına gelmektedir.

Kültürel mirasın önemi ayrıca onun silahlı çatışmalardan çıkmış toplumların yeniden yapılandırılmasında olan katkılarında ortaya çıkar. Kültürel mirasın ihyası süreci sadece savaşta hasar gören kent binalarının restorasyonunu ve çalınmış mirasın geri getirilmesi meselesini aşar, hatta savaştan henüz yeni çıkmış toplumların toplumsal yapısının yeniden yapılandırılmasına katkı sağlar, kimlik duygusunun güçlenmesine yardımcı olur, tolerans ve barış kavramlarının gerçekleşmesine, bölünmüş bir toplumda güvenin ve uzlaşmanın inşasına ve ayrıca, toplumsal ve siyasi istikrarın geri gelmesine katkı sağlar⁷⁴.

Yukarıdakilere ek olarak, kültürel miras akademik ve bilimsel yönden büyük bir öneme sahiptir. Toplumsal ve kültürel değerleriyle önemli bir eğitimsel, bilimsel, sanatsal ve kültürel kaynak olarak sayılır⁷⁵. Her düzeyde bilgi birikimi tecrübelerin oluşturulduğu fikirlerdir ve tecrübelerin birikimi kültürü oluşturan deneyimleri oluşturur. Kültürlerin birikimi ise kültürel mirasın ve özelliklerinin alametifarikası olan medeniyeti oluşturur. Eğer insanlık tecrübesi çağlar boyu takip edilirse, katman üzeri katman ve her katmanın bir önceki katmana dayandığı ve geliştiği bilgi, düşünce, tecrübe, ürün ve deneyim esasları üzerine bir bina gibi dayandığı görülür. Bu nedenle

⁷³ Christine Temple, “Almakh Albaşari”, Çev. Atif Ahmad, **Silsilat Alam Almarifa Dergisi**, Sayı: 287, Kuveyt, 2002, s. 100.

⁷⁴ Emma Cunliffe, Et al., “The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”, **NATO Open Publications**, Vol. 2, No. 4, 2018, p. 6.

⁷⁵ Özlem Taşkın Külcü, “kültürel Miras Kavramının Eğitim Açısından Önemi”, **Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, 2015, ss. 27-32.

bu esaslar için medeniyet problemi ve genel olarak yapıyı temsil eden kültürel miras arasında doğrudan bir ilişki olduğu anlaşılır. Medeniyet her geliştiğinde ve çeşitlendiğinde onunla birlikte kültürel miras da gelişir ve temayüz eder. Bu nedenle, bazı bireylerin veya toplulukların diğer bireylere ve topluluklara kıyasla yeni fikirler, teknik gelişme, sanatsal veya endüstriyel gelişim sunabildiklerini görüyoruz, bu ise kültürel miras çıktısı tarafından birey ve topluluklara belirlenir⁷⁶.

Miras, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi incelersek, çok sıkı ve birbirinden ayrılmaz olduğunu görürüz. Buradaki kültürel miras, uygarlığın bir tezahürüdür ve medeniyetin ilerleme düzeyini ve önemini yansıtan bir ölçüdür. Yaşam tarzları ne kadar farklı olursa olsun, onların aidiyet veya inançları ne olursa olsun, kültür halklar arasında iletişim kurmanın en iyi yöntem olduğundan, zira kültür farklı halkları bir araya getirmek için tüm engelleri aşar⁷⁷.

Kültür ve medeniyetlerin çeşitliliği, geniş anlamda insan kültürü ve medeniyetini zenginleştirdiği bilinmekte, oluşumunda kültürel çeşitliliğe bağlı olan medeniyet, her zaman kalkınma ve yenilikçiliğe diğerlerinden daha fazla hazırdır. içine birden fazla kültürün dâhil olması ve bu kültürlerin karışması halinde önceki kültürel deneyimlerle geliştirilmiş yeni bir kültür oluşturacak, böylece kolaylıkla gelişim seyrini engellemeyecek şekilde hatalarını aşar, bu durum, farklı ve çeşitli kültürleri kucaklayan büyük şehirlerde de geçerlidir, bu şehirler kültür, sanat, dil, mimari ve hatta endüstride çeşitli olguların zenginliği ile ayrışır ve büyür, aynı zamanda çok kültürlü bir yapıda olmayan veya tek kültüre dayalı şehirlerden daha güçlü ve büyük olurlar⁷⁸. Kültür ve medeniyetlerin bu çeşitliliği ve birbirine geçişkenliği, bazı olumsuz sonuçlar ve problemler doğursa da aslında sağlıklı ve doğal bir durumdur, nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır” (Kur'an-ı Kerim, El Hucurat Suresi, 13. Ayet).

⁷⁶ Eliyan, s. 75.

⁷⁷ Ali Halil İsmail El-Hadisi, **Himâyetü'l-Mümtelekâtü's-Sakâfiyye fî Kanûni'd-Devlî**, Dar Aleilm Walthaqafa Yayınları, Ürdün, 1999, s. 17.

⁷⁸ Eliyan, s. 74.

Kültürel miras, bireylerin deneyimleri, edebiyatı ve sanatı ile şekillenen bir grup kültürden oluşması, ulusların kültürel kimliği ve tarihi gururunun temel bir dayanağıdır. Sanat ve edebiyat bakımından önemi ve bunlara etkileri de buradan ortaya çıkmaktadır; kültürel miras, ulusların ilham kaynağı ve bilim insanlarının, yazarların, sanatçıların, şairlerin ve aynı zamanda düşünür ve filozoflarının da beslenebilecekleri bir çağdaş yaratıcılığın dinamik ve canlı bir kaynağı olmuştur ki yaratıcılıklarını kültürel miras haritasında yerini alırken, ulusu geçmişiyile bağlayan ve dünya kültürel arenasında varlığını güçlendiren bir miras haline dönüşsün.

Eğer mirası, insanın doğa ile diyalogundaki deneyiminin birikimi olarak kabul edersek, demek ki insan ve çevresi arasındaki karşılıklı deneyim anlamına gelmektedir, bu ise diğer kişiyi bile içeren ister birey veya grup olsun, bu etkileşimden de, eskiden kalan mülk, hazine, deneyim ve tecrübelerden oluşan, ayrıca ulusların ve halkların maddi ve maddi olmayan belgesi niteliğinde olan uygar ve kapsamlı kültürel miras oluşur ve bunun sayesinde köklerini, asaletini, sanatsal ve edebi zevkini sağlar ve kimliğini ile özgünlüğünü koruyarak medeniyet sürecindeki yürüyüşünde yeni taşlar ekleyerek devam etmiş olur.

Öte yandan, insanın mirası ile ilişkisi köklüdür, çünkü bilinci kültürel, tarihsel, dini ve politik boyutlarıyla bağlantılı olmasından ulusal kimliği bütün olarak miras tarafından beslenmektedir. Aynı zamanda insan mirası, doğumundan beri mirasını kelimeler, kavramlar, dil ve düşünme, öykü, mitler ve hayal gücü, nesneler ve yaşamla uğraşmanın bir yolu olarak, bir düşünce biçimi olarak, bilgi ve gerçekler ve öncekilerin deneyimlerinin sonuçları olarak aldı ve almaya devam ediyor, bu yüzden, kendi kültürel mirasında entelektüel ve felsefi olarak kök salan miras önemli bir yeri işgal etmektedir. Dünyadaki bütün insanlar, belli oranlarda kendi miraslarıyla bağlantılı olup miraslarıyla ve mirasları aracılığıyla düşünürler, fakat şimdiki zamana kadar uzanan ve sürekli revize edilmeye ve eleştiriye maruz kalan yenilenmiş bir miras ile günümüzden uzun bir uygarlık mesafesi ile ayrılmış ve yüzyıllar boyunca tüm boyutlarında yaşam dinamiklerinden kopmuş bir mirası düşünenler arasında önemli bir fark bulunmaktadır⁷⁹.

Doğal olarak insan iki unsurdan (somut ve somut olmayan) oluşan beden ve ruhtan oluşur ve çevredeki ortamla onlarla etkileşir; bu nedenle, kültürel mirasıyla sıkı

⁷⁹ Şerif Kana'na, **Dirasat fi Alsakafa Ve-Lturas Ve-lhuvia**, Muwatın Yayınları, Filistin, 2011, s. 47.

bağı olan insanın etkileme ve etkilenme süreci maddi ve manevi bir şekilde gerçekleşmektedir. İnsanı, günlük yaşamında etkileşimde bulunduğu çevrenin doğal mirasın yanı sıra, insanın hayatı bakımından kültürel mirasın önemini sergilemektedir⁸⁰. Somut olmayan biçimiyle kültürel miras, küreselleşmenin artması karşısında her toplumun kültürel çeşitliliğinin korunmasında önemli bir faktördür; farklı toplulukların somut olmayan kültürel mirasının anlaşılması, dünya kültürleri arasındaki diyalogun geliştirilmesine yardımcı olur ve diğerlerinin yaşam biçimlerine karşı karşılıklı saygıyı destekler. Somut olmayan kültürel mirasın önemi sadece kültürel açıdan değil, nesilden nesile aktarılan zengin bilgi ve becerilerden de kaynaklanmaktadır, aynı zamanda azınlıkların yanı sıra büyük sosyal kitleleri de ilgilendiren ve gelişmiş olan ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de ilgilendiren bu bilgi aktarımına dayanan sosyal ve ekonomik değer bakımından da önem arz etmektedir; ayrıca somut olmayan kültürel miras, nesiller boyunca gelenek, anane ve becerilerini toplumun geri kalanına veya diğer toplumlara aktaranlara bağlıdır.

Kültürel miras kültürel kimlik anlamına gelir. (Kimlik) terimi, nesnenin gerçekliği, özü ve cevheri anlamına gelir. İnsanı diğerinden ayırt eden bir parmak izi gibidir. Kimlik de (teklik) anlamında tanımlanır. Bu nedenle, kültürel kimlik, kültürün anlamının alışkanlıklarını, davranış kalıplarını, eğilimi, değerleri, evreye ve yaşama bir bakış içerdiği için her şeyin temel özü ve kültürel tekliği anlamına gelir. Böylelikle mirasa dayanmayan bir kimlik yoktur ve kimlik oluşturamayan bir miras yoktur; kültürel kimlik, sosyal ortamdaki kişinin edinilmiş bilgi düzeyi, algı ve entelektüel uygulamaları olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, onun eşsizliği ve ayrımında olduğu gibi, onu tanımak, kabul etmek ve takdir etmek ihtiyacının bir ifadesidir. Kültürel kimlikte, benliğin ve diğerinin mücadelesi hâkimdir ve her insan grubu kültürünü kültürel bağlantıları aracılığıyla yeniden yorumlamaktadır. Kültürel kimlik, halkların acıları, deneyimleri, zaferleri ve arzuları ile içine karışan diğer kültürel kimliklerle olumsuz ve olumlu etkileşimleriyle zenginleşmektedir⁸¹. Bir ulusun kültürel ve medeniyet kimliği, ulusal ya da ulusal karakteri diğer karakterlerden ayıran, medeniyetin en yaygın ve ortak özelliklerinden biridir. İçgüdüsel bir aidiyet

⁸⁰ Eliyan, ss. 71-73.

⁸¹ Abdülaziz Osman El-Tivayciri, **Alturas ve-lhuvia**, ICESCO Yayınları, Fas, 2011, s. 20.

duygusuna dayanırlar ve özel kültüre özgüdürler ve böylece kültürel mirasa dayalı bir kimliğe doğru bir başlangıç noktası, bir yol ve bir hedef haline gelirler⁸².

Kültürel miras ulusal kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğu için, öğelerinin herhangi birinin kaybı, bu kimliğin bir kısmının kaybedilmesi değeri biçilemeyen değerlerin kaybı anlamına gelmektedir. Kültürel mirasın ulusal bağlamda entegrasyonu, herhangi bir ulusun ulusal kimliğinin formülasyonu için sosyal ve kültürel arka planı oluşturur; bu da halkların köklülüğünü, asaletini ve topraklarına olan bağlılığı işaret eden ana gösterge olmasının yanı sıra; çeşitli koşullarda kültürel üretme kapasitesine sahip canlı bir tanık niteliğindedir; bu nedenle, herhangi bir toplumun sorunları ya da durumlarının incelenmesi, bu kültürel kimliğin doğası, üstünlükleri ve ayrıcalıkları hakkında bilgi edinerek, kültürel mirasın incelenmesinden başlanmalıdır. Kültürel miras, aidiyet duygusu ve halkların kültürel kimlik şuurun güçlenmesine katkıda bulunduğundan, aynı zamanda, etki etme ve etkilenmeyle birbirine karışan farklı kültürlere dayanarak halklar arasındaki insan uygarlığı diyalogunun yaratılmasına katkıda bulunur⁸³.

Buna rağmen, son on yıllarda, miras konusundaki akademik, politik ve kültürel ilgi, mirasın tüm insanlığın bir dünya mirası olması ve tüm kültürel kimlikleri içermesi temeline yükseldi. Yerel ve ulusal kültürel kimlikleri, özellikle azınlıkları ve aralarındaki farklılaşmayı ve belirginlikleri yok etmeyi amaçlayan küreselleşme şokuna bakmaksızın, özellikle Batılı ülkelerde nihayet yerini alan yeni bir vizyon ortaya çıkmıştır; dünya mirasının bütünü -ve UNESCO'nun tanımlandığı gibi- halkların ve milletlerin ilgi, istek, düşünce, vizyon ve isteklerinin kesiştiği önemli bir kazançtır. Dolayısıyla saygı ve dostluğa dayanan ortak bir yaşam mücadelesi ve dünyayı herkesin yararına yeniden inşa etmek için önemli bir referans kaynağı haline gelmiştir.

Kültürel mirasın, ekonominin, özellikle de dışardan ve ülke içinden gelen turistlere mirasın önemini gösteren yerel ekonomileri teşvik etme ve yeniden canlandırmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğuna şüphe yoktur, böylelikle ülkenin kalkınma ortalamasını arttırmaya yardımcı olmakla beraber döviz dolaşımını ve ekonomik ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesine katkıda bulunan uzmanlık

⁸² Tizini, s. 9.

⁸³ Kana'na, s. 45.

eğitimlerini artırmaktadır⁸⁴. Somut kültürel mirasın unsurları, anıtları ve bölgeleri turistler için bir cazibe, yerli ve yabancı turizm için önemli bir parametre olduğu sürece⁸⁵; kültürel miras, herhangi bir ülkenin turizm açısından da önemli bir rol oynamaktadır⁸⁶, somut olmayan miras, gelenek, müzik, dans ve sanat etkinliklerinde, yerel ve uluslararası turistleri çekmede büyük etkiye sahiptir, somut kültürel miras da tıpkı somut olmayan kültürel mirasın turist çeken, ülke kültürüne ve toplumuna dikkat çeken ve kültürel turizmi canlandıran rolü gibi işlev görmektedir. Arkeolojik kazılar, kültür mirasın restorasyonu ve bakımı gibi çalışmalar toplumun üyeleri için önemli ekonomik yansımalarla sahip olmakla beraber topluluk içinde çok sayıda iş fırsatının yaratılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmasının yanı sıra, bu çalışmalar sırasında ortaya çıkan bilimsel deneyim ve uzmanlığın değişimi ve aktarımında oluşan bilimsel ve akademik etkileri de bulunmaktadır.

Kültürel mirasın, tehlikeye maruz kalma sırasında ve sonrasında sosyal bütünlüğü ve ulusal uyumu yeniden sağlamada önemli bir rolü olmakla beraber, bireylerin ve toplumun üzerindeki büyük etkisinden dolayı, ırkçılık ve milliyetçilik duygusunu ve özellikle azınlıklarda bloklaşma gibi olumsuz bir role sahiptir. Özellikle kırılğan somut olmayan kültürel mirasın doğası gereği, kültürel mirası tahrip etmek, kimlik duygusunu zayıflatmak, moral ve aidiyet ruhunu kırmak bir savaş aracı olarak kullanılır. Bu mesele, son yüzyılın ortalarından beri ulusal, dini veya ırksal arka planların temelinde Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından başlayarak dünyanın farklı ülkelerindeki birçok kanlı sivil savaş ve silahlı çatışmalara tanıklık eden sorunlu bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Savaşlar, kültürel düzeyde, çatışma bölgelerindeki kültürel anıtların kısmi veya tamamen tahrip edilmesine, kültürel mirasın kasıtlı veya bazen kasıtsız olarak miras nesnelerinin yağmalanmasına ve kütüphanelerin yakılmasına yol açtı.

Öte yandan, kültürel miras ile irtica ve geri kalmışlığın tüm tezahürleri arasında bağlantı kurma, bazı alışkanlıkların ve geçmiş miras geleneklerin uygulanması modern

⁸⁴ Tudorache Petronela, "The importance of the intangible cultural heritage in the economy", **Procedia Economics and Finance**, No.: 39, 2016, pp. 731–736.

⁸⁵ Nur Izzati Mohd Rodzi, Et al., "Between Tourism and Intangible Cultural Heritage", **Procedia Social and Behavioral Sciences** 85, Hanoi, 2013, pp. 411–420.

⁸⁶ Konstantina Efentaki, and Vassilis Dimitropoulos, "Economic perspectives of intangible cultural activities", **Procedia Social and Behavioral Sciences** 175, Madrid, 2015, pp. 415–422.

gelişmenin mantığına ters düştüğünü düşünmek, bu faktörlerden etkilenecek mirasın boyut ve önem kazanması kültürel mirasın yaşadığı en büyük sorunlardan biridir. Özellikle de Yakın Doğu gibi, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve toplumlarında sık görülür. Ayrıca, bir yerden farklı kültürel mirasa sahip başka bir yere geçerken ve özellikle kültürel mirasa konusunda tutucu olduğu durumlarda, miraslarına derinden bağlı bireylerin veya grupların kültürel ve entelektüel çatışmalara yol açar, kendi toprağı dışında yeni bir kültüre karışmayı ve yaşamayı kabul etmeyen bu grup, taşınan ya da göç edilen yeni yerde sık sık toplumsal sorunlar yaratır, örneğin, kırsaldan kente göç, kültürel bir çatışmanın ortaya çıkması sosyal alandan başlar, ekonomik ve politik alanlarda biter.

Diğer taraftan, gelenekler, toplumsal davranışlar ve düşünce kalıpları savaşla değişir, hırsızlık gibi daha önce reddedilen davranışlar, kültürel mirasla ilgili ahlâk, gururlanma ve onur duyma gibi kavramların gerilemesi pahasına kabul görür, böylelikle savaş zamanında miras eser ve objelerin çalınması haklı görülmektedir.

Günümüzde , dünya kültürel mirasın tüm bileşenlerinin önemini fark edilmesi, insan kültüründeki bu yaratıcı ve estetik değeri fark edilmesi ve dünya kültürünün temel bileşenlerini şekillendirmede mirasın oynadığı rol modern bilimsel ve entelektüel ilkeler ışığında gerçekleşmişti; ,akademisyen, araştırmacı ve ilgili tarafların görevi ise, bu mirasın müze konusu, saf bir zevk olarak, boş zaman meşgalesi ya da akademik çalışmaların bir alanı olarak değerlendirilmesinden ziyade insanın varlığı ve özgünlüğü ile ilgili bir dava olduğunu ve dünyadaki her türlü tarihi ve kültürel açıdan zengin olanı ortaya çıkarmaktır.

Son olarak, kültürel mirasın gerçek değerini vermeyen halk bulunurken tam olarak takdir eden başka halklar da bulunmaktadır; ayrıca, diğer türlerin pahasına belirli kültürel mirasları takdir eden insanlar bulunabilmiş: Örneğin, somut kültürel miras pahasına somut olmayan kültürel mirasa (maddi olmayan-entelektüel) değer veren insanlar bulunmaktadır .Bu insanlar, ebeveyn ve ecdadlarından yıllar boyu miras aldıkları gelenek, sanat, anlatı ve yaşam biçimlerini takdir ederler ve izinden gidilmesi, özgünlükleri ve bozulmamalarını sürdürürler ve bunları çocuk ve torunlarına uygun şekilde aktarırlar, ama aynı zamanda, somut olmayan kültürel mirasın unsurlarıyla uğraşan bu insanlar, keşfedilmiş ve keşfedilmemiş somut eserlere, somut olmayan kültürel- entelektüel mirasa verdikleri aynı değer ve kutsallığı

vermemektedirler, örneğin, Afrika ve Orta Doğu halkları; bunun tam tersini uygulayan halklar da bulunmakta olup kültürel mirasın somut olmayan biçiminden daha çok somut olana ilgi duyarlar ve en iyi örnek Avrupa halklarıdır. Buna ek olarak, ormanlarda yaşayan Afrika halkları gibi, doğadaki doğal kültürel mirasa yani ağaç, çevre, dağ ve diğer yerlerden ortaya çıkan doğal değerlere değer veren insanlar, anıtlar gibi diğer somut kültürel mirasa ilgi duymamaktadırlar. Bununla birlikte, belirli bir miras, bir nesil tarafından yok sayılır, reddedilir, hatta yok edilir fakat bir sonraki nesil tarafından bir değişim veya kültürel etkiyle yeniden canlandırılır.

1.4. KÜLTÜREL MİRAS VE ARKEOLOJİ

Arkeoloji çalışması kültürel miras yönetimi çalışmasının bir parçası mıdır? Kültürel mirasın yönetimi arkeoloji çalışmasının bir parçası mıdır? Ya da her uzmanlık bağımsız mıdır?

Bu soruları yanıtlamak için, iki ana dal arasındaki ilişkinin tarihçesi gözden geçirilebilir, bu ilişki fakülte ve üniversitelerde akademik uzmanlaşmanın zamansal başlangıç açısından değerlendirilmeyecek çünkü daha sonra ortaya çıkan kültür mirası yönetimi uzmanlığından kronolojik olarak eski olması arkeolojiyi öncü kılacaktır. Aksine; önem, gereklilik ve neden ile bu uzmanlıkların sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre ilişkileri inceliyoruz. Bunu açıklığa kavuşturmak için, insanın geçmişine olan ilgisi, tarihi ve mirasının başlangıcı ve değerli mirasını araştırmak, özümsemek, muhafaza etmek ve güçlendirmesi insanlığa nasıl ulaştığı hakkında konuşmak icap etmektedir.

Tarihi mirasa ilginin başlangıcı; insanın geçmiş haberleri ve kendi medeniyetlerinden daha eski olanlarını bilme, sosyal, politik, dini ve ekonomik çalışmalar ve yadigârlar, içinde yaşadıkları günlük hayatı açıkça gösteren geriye bıraktığı maddi ve entelektüel etkiler, uygar bir miras sayılmaktadır. Bu ilgi, bilinmeyenin araştırılması, öğrenilmesi ve evrenin sırlarını açığa çıkarmaktan hoşlanan insan ruhunun içgüdüleriyle ilgilidir ve aynı zamanda insanlarda, bilim ve

bilginin varlığının ve gelişiminin bir sebebidir⁸⁷. Eskiye duyulan ilgi ve onları elde etme, sahip olmakla övünme ve onurlanma girişimi de bu içgüdü ile bağlantılıdır. İnsanın eski ve ender şeylere olan ilgisi antik çağa kadar dayanmaktadır. Arkasında yatan ve bugün arkeolojiyi biçimlendiren durumdan bağımsız olarak, arkeolojik ilginin başlangıcı buradan hareket ederek eski toplumlar da yerini alır.

Eskilerin kendi tarihleriyle ilişkin entelektüel ve maddi eserlere karşı bu gibi araştırma ilgisinin olması garipsenmemelidir. Özellikle de çağındakinden önce olan belge ve tarihi yazıtlar gibi entelektüel eserlerin araştırılması ve özellikle sarayla ilgili gelenek, görenek ve merasimleri yaşatmak olsun veya bina, antika ve diğer el yapımı maddi eserlere karşı eski kral ve yöneticilerin araştırma yaptırdıkları bilinmektedir.

Bununla ilgili örnek olarak; eski Mezopotamya kralları, kendilerinden önce hükmedenlerin veya topraklarında yaşayanların kültürel mirasına duydukları ilgiyle ünlenmişti. Önceki nesillerin bıraktıkları ister maddi ister entelektüel olsun mirasların hepsiyle ilgilenmekteydiler. Bu ilgiyi farklı motifler ve amaçlar motive etmiştir, özellikle de dini motifler... Seleflerinin maddi ve fiziksel olmayan kalıntılarını araştırmaktaydılar, özellikle bakım, restorasyon ve muhafaza edilmesi için binalar, bilhassa tapınak ya da bilim, bilgi, eser, edebiyat ve diğer dini yazıtlar bunlara dahildir.

Mezopotamya'nın eski krallarının yüksek tarihsel duygusu, sadece önce gelenlerin kültürel mirasıyla ilgili değil, aynı zamanda gelecek nesiller için kendi çalışmalarını ve başarılarını dikilitaşlar, anıtlar, çömlekler ve çeşitli kil figürleri üzerinde kanıtlamasının yanı sıra, ayrıca yaptıkları, yeniledikleri veya yeniden inşaat ettikleri binaların temellerinde ve ulaşılamayan bir yerde saklanan çivi yazıları olarak bilinen yazılar da bulunmaktadır. Ayrıca, egemen oldukları dönem boyunca eserleri ve başarılarını anmak, yüceltmek ve miraslarını korumak için, bulanların ehemmiyet göstermeleri için vasiyetnameler ve onları tahrif eden veya ilgilenmeyenler için tehditler yazmışlardır. Bu durum da, geçmişin herhangi bir döneminin entelektüel ve maddi etkilerine karşı, kralların antik ilgisinin derecesini ifade etmektedir.

Örneğin; Asur Kralı Ashur-ekh-Edina (Esarhaddon) (M.Ö. 680-669)⁸⁸ eski tapınakların temelini araştırmakla ilgiliydi ve kendi adını alan bir çanak çömlek

⁸⁷ Favzi Abdul Rahman Al-Fakhrani, **Er-Raid fi Tankib an El-Eser**, Jamieat Qan Yunis Yayınları, Bengazi, 1978, s. 23.

⁸⁸ Ashur-ekh-Edina (Asrahdon) (M.Ö. 680-669): Kral Sin-Akhi-Ariba'nın oğlu (Sennacherib) istikrarın hükümdarlığıydı ve başta Mısır olmak üzere bir dizi askeri hareketler yapmıştır.

üzerindeki metinlerinden birinde bahsedildiği gibi eski binaların temellerini araştırmak için kazılar yaptırmıştır⁸⁹.

Aynı zamanda oğlu Asur Kralı Ashur-Ban-Apli (Ashurbanipal) (MÖ 668-627)⁹⁰, geçmiş nesillerin bilimleri, bilgileri ve onun saltanatından önce yazılmış eski yazıtları toplamakla ilgiliydi. Kral, çeşitli bilgi, marifet ve dini ritüeller de dâhil olmak üzere binlerce çivi yazıtından büyük bir kütüphaneyi bir araya getirmeyi başarmıştır⁹¹. Aynı zamanda kral, elçilerini, özellikle eski ve kendi döneminden önce olan önemli ve zengin bilginin bulunduğu tüm ülkelere gönderiyordu. Örneğin; Sümerce yazılmış olan yazıtları, orijinal biçiminde veya kopyalarını getirip Ninova şehrinde yer alan sarayın içinde büyük bir bölüm tahsis ederek oluşturduğu büyük kütüphanesine yerleştirmektedir⁹².

Kral Asurbanipal'den önce gelen ve kütüphaneler yaratmak için yazılı olan bilim ve bilgi kurallarının toplanması düşüncesiyle ilgilenen birçok Asur kralı olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu krallar kendi dönemlerinde yazılmış olan yazıtları toplayıp isimleri ile damgaladılar. Fakat Asurbanipal, bu yazıtların toplanmasında eski dönemlere dayanan, benzersiz ve eşî görülmemiş bir endeksleme yöntemini benimseyen bir şekilde yapmıştır⁹³.

Babil kralı ikinci Nebo-Kader-Asr (Nebukadnezar II) (M.Ö. 604-562)⁹⁴, kendi saltanatından önce gelen eserlerle ilgilenen krallar arasında yer almaktadır, Eski belge ve kayıtlara olan ilgisinin yanı sıra yenilenen veya yeniden inşa eden herhangi bir binanın inşası için yapısal temellere bağlı kalmıştır. Bunun bir örneği daha önce Babil şehrinin saraylarından birinde ortaya çıkarılmıştır⁹⁵. Özellikle Kral Nebo-Kader-Asr'ın zamanına kadar uzanan kuzey sarayında, Güney Irak'ta kalan

⁸⁹ Nawala Al-Mutawalli, "A New Foundation Cylinder from the Temple of Nabû Ša Harê", **Iraq**, Vol. 61, London, 1999, p. 193.

⁹⁰ Ashur-Ban-Apli (Asur Panipal) (M.Ö. 668-627): Cesur lider, inatçı savaşçı, deneyimli siyasetçi ve kültürlü ve bilgi sahibi olarak bilinen en tanınmış Asur krallarından biri, önemli siyasi, askeri, yapısal ve kültür çalışmaları bulunmaktadır.

⁹¹ Kütüphane 25.000'den fazla kil tablet içeriyordu, bunlardan bazıları tamamlanmıştı ve plakalar halindeydi.

⁹² Ninova: Antik dünyanın en ünlü şehirlerinden biri, üçüncü Asur başkenti. Kalıntıları, Kuzey Irak'ta Ninova eyaletinin merkezi olan Musul şehrinin yakınında yer almaktadır.

⁹³ Jeanette C. Fincke, "The British Museum's Ashurbanipal Library Project", **Iraq**, No. 66, London, 2005, p.55.

⁹⁴ Nebuchadre-Nasr (II) (604-562 M.Ö.): En büyük Babil krallarından biri, büyük bir siyasi ve mimari çalışmaları bulunmaktadır.

⁹⁵ Babil; Eski dünyanın en ünlü şehirlerinden bir tanesi ve boyut olarak en büyüğüdür. Babil Şehri başkent Bağdat'tan yaklaşık 90 km güneyde bulunmaktadır.

Babil şehrinin kalıntıları içinde yazılı dikili taşlar, eserler ve kil tabletler gibi çok çeşitli eserler bulunmuştur. Belki de bu koleksiyonlarının amacı, bir kütüphane yaratmaktır. Bu nesnelerin birçoğu, II. Nebo-Kader-Izer'in zamanından önceki zamanlara dayanmaktadır. En çarpıcı anıtlardan biri dönemini kimsenin tam olarak bilmediği ünlü Babil Aslanı heykelidir (Şekil 6)⁹⁶. Ayrıca bu odanın, kralın antik zamanlara kadar uzanan eserleri topladığı küçük bir müzesi olduğu düşünülmektedir. Belki de bu eserler, komşu devletlerin kralları ve yöneticileri ile armağan değişimi ya da askeri faaliyetlerin olduğu bölgelerden getirdiği savaş ganimetleri yöntemiyle toplanmıştır.

Son Babil krallarından Nabonidus (M.Ö. 555-539)⁹⁷ antik malzeme ve entelektüel mirasa olan ilgisi ile ünlüydü, öyle ki, araştırmacılar nezdinde "eserlerle ilgilenen kral" olarak biliniyordu, ayrıca kentsel faaliyetleri ve eski binaları ve tarihlerini araştırmasıyla biliniyordu. Bu nedenle binalarla, özellikle de tapınaklarla ilgileniyordu, yeniden inşalarını yapıyor, tarihini bilmek ve ilk kimin inşa ettiğini öğrenmek için temel taşlarını araştırıyordu. Örneğin, çivi yazılı yazıtlardan biri, Kral Nabonidus'un Babil kentindeki İhtar tapınağının yerini aradığını ve harabe halinde bulduktan sonra yeniden inşa ettiğini belirtmiştir⁹⁸.

Nabonidus, kentsel faaliyeti sırasında en eski krallar tarafından inşa edilen eski binaların temelini bulmuştur. Bunlardan biri Nabonidus'dan 3200 yıl öncesine dayanmaktadır. Nabonidus, daha önce hiç bir kralın bu temelleri görmediğinden kendisiyle gurur duymaktadır, Nebonaid'e'nin de çivi metninde vurguladığı ve söylediği şey buydu:

*"Eski temellerini aradım (ve) on sekiz arşın derinliğine kazdım (yaklaşık 9 metre)... (ta ki) 3200 yıl boyunca benden önce gelen kralların hiç biri tarafından görünmeyen Sercun'un oğlu Niram-Sin'in temelleri gözüktü"*⁹⁹

⁹⁶ Babil şehrinin en ünlü özelliklerinden biri, altında yatan bir adam üzerinde sürünen bir aslanı temsil eden iki metrelik siyah bir bazalt taştır. 1776'da yerel halk tarafından bulunmuş, 15 yıl sonra Fransız Kralı Abbé Beauchamp tarafından yeniden ortaya çıkarılmıştır.

⁹⁷ Nabonidus (MÖ 555-539): modern Babil devletinin son krallarından ve eski Irak ulusal hükümetinin son kralı, antik kralların ve selefleri tarafından bırakılan eski maddi ve entelektüel mirasa olan ilgisiyle ünlü.

⁹⁸ Oskar Reuter, **Babil Elmadina El dahliya**, Çev. Nawal Khurshid Saeed ve Ali Yahya Mansur, El Mu'asasa El Aama lil ethar valturath Yayınları, Bağdat, 1985, s. 133.

⁹⁹ Richard S. Ellis, **Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia**, AMS Press, Londra, 1968, p. 183, No. 38.

Yukarıdaki metinde, Nabonidus'un, binaların eski temellerini ortaya çıkarmak için derin kazılar yaptığını görülmektedir. Bu da fiziki kalıntıların araştırılmaya olan ilgisini gösterir ve çıkarmak için kazı yöntemini kullandığını söylenebilir. Nabonidus'un bir başka metni şöyledir:

*“Bu temeli araştırmak için Babil Kralı Nabu-kudurri-usur'a (Nebukadnezar II) ait çukurda üç yıl boyunca (hendek) kazı yaptım, sağı solu, önü arkayı aradım ama ulaşamadım”*¹⁰⁰

Bu kralın eski temeli kazma sürecini nasıl ve hangi metodu izlediğini bilmemekle birlikte bu metin boyunca kralın eski mirasın arayışındaki ısrarının boyutuna dikkat edilmelidir. Eski temelleri aramak için üç yıllık ve nispeten uzun bir süre boyunca kazdı ve ulaşamamış ya da bulunmamış olsa da bu çalışmalarını sonrakiler için ebedileştirmiştir, bu da elinden geleni yaptığına işaret etmektedir. Nabonidus'un çalışmaları, özellikle de dinsel ya da ekonomik ya da politik amaçlarla çalışan ya da kişisel istekle eski ve nadir olanları önemseyen, 19. yüzyılda arkeolojinin ilk araştırmacıların çalışmasına benzer olduğunu görülmüyor. Böylelikle Nabonidus'un neyle ve ne için yaptıklarına benzer bazı dürtü ve amaçlardır.

Öte yandan, Irak krallarının, özellikle de inşa ettikleri, yenilettikleri veya restore ettikleri binaların temellerine yerleştirdikleri eski yazıtları, bu kralların kendisinden sonra gelecek krallara mimari ve yazılı eserlerin korunmasının önemine dikkat çeken, kurban sunulması ve yağla temizlenmesi ile ilgili vasiyetleri açıklamaktadır. Diğer taraftan değiştirmeye veya bozmaya çalışanların gözünü korkutmak veya engellemek için de lanet ve tehditler bulunmaktadır. Nabonidus Babil şehrinde, bu emirlere dikkat eden en önemli krallardan biriydi, bulunmuş metinlerinden birinde şöyle bahsetmektedir:

*“Eski Kral Hammurabi'nin (eski) (kayıtlı) yazılarını içerde bulduğum mermer taşına (tapınağın yenilenmesi sırasında) üzerine yazılarımla kayıt altına alarak sonsuzluğa kavuşturdum”*¹⁰¹

¹⁰⁰ Stephen Langdon, **Die neubabylonischen Koenigsinschriften**, Vol. 4, translated by: Rudolf Zehnpfund, Tuebingen University, Leipzig, 1912, p. 246.

¹⁰¹ Ellis, s. 181, No.32.

Ur şehrinde¹⁰², İngiliz S. L. Woolly'nin yaptığı kazılarda özellikle kızı için Kral Nabonidus tarafından yaptırıldığı düşünülen bir sarayda, çeşitli malzemeler ve eşyaların farklı zamanlara ait olduğunu göstermekte, fakat sarayda tarihsel olarak Kral Nabonidus'a ait bir katmanda bulundu (M.Ö. 539-555)¹⁰³. Bu yerin İkinci Kral Nebo-Kadr -Asr sarayında bulunan müzeye benzeyen Kral Nabonidus'a ait bir müze olduğu veya Babil döneminden önceki eserleri toplamaya ilgi duyan kralın kızına ait olduğu düşünülmektedir.

Kralları eski miraslarını önemsemeye iten diğer güdü ve amaçlar dışında, bu ilgi onların geçmişini ve uygarlık miraslarını tanımak için gereken yüksek hissi yansıtıyordu. Bu eserleri araştırılması ve korunması, o zamanlar şehrin en güvenli bölgesi olan kraliyet sarayında sağlanmıştır.

Ayrıca, Mısır krallarının kendi asırlarından önceki antik eserlere ve eski yapıtlara karşı olan ilgisine dair işaretlerin varlığından bahsedilir. Mabetlerin ve piramitlerin restorasyonu ile ilgili olan ve Mısırlılar için fikrîsel kültür mirasını temsil eden antik bilgeliğin sırlarının araştırılması için yaptığı gayretleriyle bilinen Kral Khaemweset¹⁰⁴ bu kralların en ünlülerinden biridir ve onun bu gayreti Eski Mısır¹⁰⁵ halk hikâyeleri için bir kaynak oluşturmuştur.

Antik Yunanlılar ve Romalıların da eski eserlere ve eski olan her şeye büyük ilgileri vardı. Romalılar özellikle Yunan eserlerinden etkilenmişler ve onların sanatsal ve estetik değerleri nedeniyle muhafaza etmiş ve örnek alınacak sanatsal bir model olarak görmüşlerdir. Yunan ve Romalıların tarihi eserlere karşı olan ilgileri ve eserlerin araştırılması ve çalışılması için yapılan kazı çalışmalarına dair antik Roma ve Yunan yazarlarının bazı yazılarında işaretler bulunur. Özellikle Julius Caesar¹⁰⁶ ve diğer Roma imparatorları döneminde, Yunan tarihçi Strabon'da¹⁰⁷ dâhil olmak üzere antik tarihçilerin kayıtları bizlere bazı eserlerin bir takım eski kazı çalışmaları sonucunda bulunduğunu aktarmaktadır. Bazı Yunanlılar, Roma kolonisi kurmak

¹⁰² Ur: Irak'taki en önemli Sümer kentlerinden biridir. Bağdat'ın 365 km güneydoğusunda, Güney Irak'ta çeşitli dönemlerde geniş bir üne sahip olmuştur.

¹⁰³ Sir Leonard Woolly, *Excavations at Ur*, Ernest Benn Publications, Londra, 1963, p. 237.

¹⁰⁴ Khaemweset: Eski Mısır krallarından II. Ramses'in oğullarından biri. 19. Hanedandır. Antik tapınakların restorasyonuna ve ritüel ve festivallerin yeniden ihyasına büyük önem vermiştir. Bir çok arkeolojik alanlarda yazdığı eserlere atıfta bulunduğu isminin geçtiği yazıtlar bırakmıştır ve hikmetiyle ünlüdür.

¹⁰⁵ Al-Fakhrani, s. 23.

¹⁰⁶ Julius Cesar, M.Ö. 1. yüzyılda Roma'nın lideriydi.

¹⁰⁷ Strabo: Yunan coğrafyacı ve tarihçi, M.Ö. 64-23 tarihleri arasında yaşadığı düşünülmektedir.

isteyen Julius Caesar tarafından inşaat işçisi olarak kullanıldıkları sırada, eski mezarların içinde tarihi M.Ö. 6. ve 7. yüzyıla ait bazı çömlek ve madeni eserleri bulmuşlar ve Roma askerlerine satmışlardır¹⁰⁸.

Antik krallar ile aynı yaklaşımla, Osmanlılar, Persler ve Araplar gibi sonraki sultanlar, hükümdarlar, emirler ve imparatorlar ele geçirdikleri maddi ve sanatsal değere sahip bütün eşyaları ve özellikle de onlardan önceki kişilere ait aletleri muhafaza ediyorlardı ve onlara sahip olmakla övünüyorlardı. Heybetli sarayları ve güzel evlerini özel bir müze binasına dönüştüren antik eser koleksiyonu ve değerli eşyalar ve sanat eserleri açısından çok zengindi¹⁰⁹.

Öte yandan, dünyada birçok bölgeyi ziyaret eden ve gezen ilk gezgin ve kâşifler, özellikle Asya'dakiler, ziyaret ettikleri şehir ve ülkelerin kültürel mirasına çok önem verdiler. Birçok farklı ülke ve toplum tanımladılar ve başlarından geçen garip olayları tarihi yerlerin tanımlanmalarıyla birlikte kaydettiler. Bu kişiler antika ve eski değerli parçaları ya satın alarak ya da bazı tarihi yerlerde ve mezarlıklarda kazı yaparak toplamaya çalıştılar. Bu durum antika ticaretinin yayılmasına ve daha sonra antika araştırmalarının, onları toplamanın ve elde etmenin teşvik edilmesine yol açmıştır. Bu da, bazı tarihi eser alanlarında, özellikle de kral mezarlarında, maddi açıdan değerli olan parçaları bulmayı hedefleyen gruplar ortaya çıkardı. Yakın Doğu'daki eski medeniyetlerin şehirleri, bölgeleri, Roma ve Yunan tarihi eserleri bu kişilerin hepsi için bir çekim merkezidi. 14. yüzyıldan itibaren, Avrupa'da üst toplumsal sınıf ve nüfuz sahiplerinin tarihi eser araştırma ve ticaretini yapma işini üstlenmiş ve yapılan bu tür seyahatlerin onları cesaretlendirmiştir¹¹⁰.

Yerin altındaki değerli parçaları ve özellikle eski sanat eserlerinin parçalarını araştırma işlemlerinin başlangıcının tam olarak 15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'da ortaya çıktığı işaret edilir. Bu süre boyunca, özellikle Avrupa'da tarihi eserlere ilgiye olan rağbet büyük oranda büyümüştür. Sanatsal ve mimari açıdan değere sahip olan maddi eserlerine karşı şiddetli ilgiyle hümanizmin gelişmesiyle birlikte, geçmişin araştırılmasına önem verilmeye başlandı. Ayrıca özel ortamlarda sınıflandırılması ve

¹⁰⁸ Alain Schnapp, **The Discovery of the Past**, Harry N. Abrams Publications, Spain, 1997, p. 27.

¹⁰⁹ Yusra Al-Kucuk, **Matahef El-Asar fi El-Alam**, Elmudriah eleamah lilathar valmatahif Yayınları, Şam, 2010, ss.13-14.

¹¹⁰ Colin Renfrew and Paul Bahn, **Archaeology: Theories Methods and Practice**, Thames & Hudson Publications, U.S.A., 1997, p. 20.

sunulması için günümüzdeki müzelerin çekirdeğini teşkil eden tarihi eserlerin yerin altından kazılıp ortaya çıkartılmasına önem verilmeye başlandı¹¹¹.

Ayrıca, 17. ve 18. yüzyıl kültürel mirasa önem verenlerin çoğalmasına şahitlik etti. Avrupa'da, arkeoloji ile ilgilenen bazı din (teolojik) karakter, topluluk ve müzeler ortaya çıkmış¹¹² ve özellikle de 'Eski Ahit kitenabı gibi kutsal kitaplarda geç¹¹³, işaretlerden; buna ek olarak, Doğu ülkelerindeki bazı yerel nüfusun, caydırıcı, kötüye kullanımı veya yağmalamayı engelleyen yasaların yokluğu, kültürel geri kalmışlık ve arkeolojik farkındalıktan yoksun olmasından yararlanan, özellikle antik uygarlık ve tarihi eser alanlarını ziyaret eden bazı gezgin ve oryantalistlerin notları ve eski tarihçilere ait yazılardan cesaret almışlardır¹¹⁴.

Ayrıca, 19. yüzyılda kültürel mirasa verilen önem büyük bir oranda artmaya başladı. Tarihi eserlere verilen önemin yalnızca korunması ve övünme seviyesinden yerlerinin araştırılması seviyesine dönüşmekle birlikte, tarihi eserlerin yerin altından çıkarılması için zaman, para ve enerji tasarrufu sağlayan her türlü yöntem kullanılmaktaydı. Bu durum tarihi eserlerle alakalı birçok bilginin ve tarihi eser yerlerinin zamansal katmanlarının hasar görmesine ve akademik olmayan işlemlerin kullanılmasıyla birlikte birçok küçük tarihi eser parçacıklarının kırılmasına ve kaybolmasına yol açtı.

Tarihi eserlere verilen öneminin, arkeolojik keşif ve çalışma denemelerinin artmasından sonra, zamansal kıymetinin kaybolmasını engelleyen arkeolojik ve tarihi eserin çıkartılmasıyla ilgili yöntemleri hakkında bilgilendirme ve arkeolojik farkındalık ve bilinçlenme ortaya çıktı. Eserin ait olduğu arkeolojik katmanların korunması ve kayıt altına alınarak bu kadim parçanın ait olduğu zaman ve tarihinin bilgisine ulaşılmakta ve böylelikle tarihi eserle ilgilenen kişi tarihi eserin kültürel mirasının gerçek değerini doğru bir şekilde anlamasını sağlamaktaydı.

¹¹¹ Halit Halil Hammudi, "Neş'et El-Matahif ve Tatavvuruha", **Mathaf Dergisi**, Birinci Yıl, Bağdat, 1977, s. 1.

¹¹² David H. Snow, "Archaeology and 19th Century Missions", **Tarihsel Arkeoloji**, Vol.: 1, 1967, pp. 57-59.

¹¹³ Eski Ahit: Cevazen Tevrat olarak isimlendirilen Yahudiler'in kutsal kitabıdır. Her biri, içeriği itibarıyla Krallar ve Yaradılış gibi belirli isimlerle adlandırılan 39 bölümden (babdan) oluşur... İlk beş bölüm sadece Hz. Musa'ya indirilen Tevrat kalıntıları içerirken, seferlerin geri kalanları İsrailoğulları'nın tarihini, yazılarını, şiirlerini ve zeburlarını ele almaktadır.

¹¹⁴ Behnam Abu Alsoof, **El-Tarih min Batın El-Ard**, Eladib Yayınları, Amman, 2009, s. 69.

Bu arkeolojik çalışmanın ortaya çıkmasıyla ve başka kişiler, topluluklar ve kurumlar tarafından kullanımın yaygınlaşmasıyla birlikte, antik medeniyetler temelinde arkeolojiye dair uzmanlık ve uzmanlık dalları ortaya çıktı, özellikle 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında, bu durum arkeolojik çalışma ve arkeolojiye verilen önemin kademeli olarak farklı medeniyet alanlarında yayılmasına sebep oldu. Buna sonuç olarak sırasıyla klasik arkeoloji bilimi (kastedilen Yunan ve Roma arkeolojisi), Mısır arkeolojisi bilimi ve Mezopotamya medeniyeti arkeolojisi bilimi ortaya çıktı. Bu medeniyetler önemli arkeolojik hazineleri kapsayan tarihi alanlara sahipti ve buna ilave olarak onlar da kadim gezgin ve tarihçilerin kitaplarında ve kutsal kitaplarda bahsedildiği için ilgi merkezleriydi.

Buradan, kültürel mirasa, alanlarına, çeşitlerine bilimsel ve akademik ilgi yolculuğu başlamış oldu. Ta ki kültürel mirasa önem veren, korunmasıyla ilgilenmek için özel kanunlar koyan ve tüm çeşitleriyle dünya kültür mirasının tamamını koruma altına almak için uluslararası sözleşmeler ve kanunlar düzenleme hakkı bulunan, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ortaya çıkan uluslararası ve yerel örgüt ve kurumların ortaya çıkmasına kadar.

Eski insanlar tarafından kültürel mirasın somut ve somut olmayan unsurlarını araştırma, muhafaza etme ve ortaya çıkarma arzusu akademik olarak Arkeoloji olarak isimlendirilen ve zamanla gelişen ilginin artmasındaki temel sebeptir. Hala uzmanlık alanlarıyla, dallarıyla ve deneyleriyle gelişmekte olan bu bilim, birçok pratik, bilimsel ve yasal yollarla kültürel miras unsurlarının korunması ve muhafaza edilmesiyle ilgilenen kültürel mirasın yönetimi (Cultural Heritage Management) uzmanlık alanının açılmasına kadar ulaştı. Bu uzmanlık modern arkeolojik uzmanlıklarının en önemlilerinden biridir. Özellikle eski medeniyetler merkezinde gerçekleşen son olaylardan sonra, beraberindeki tahrip, deformasyon, hırsızlık ve yıkım arkeoloji uzmanlarını kriz ve çatışma ile sonraki dönemlerde bu alanları yönetmek için akademik adımlar ve bilimsel yöntemler geliştirmeye yöneltmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA KÜLTÜR MİRASININ YÖNETİMİ

2.1. KÜLTÜREL MİRASIN VARLIĞINA YÖNELİK TEHDİTLER

Risk nedir? Risk, hedeflerimizi olumsuz etkileyecek bir şeyin ihtimali olarak tanımlanabilir. Risk, ortaya çıkış nedeni, ihtimalleri ve çevre üzerindeki beklenen etkisine daha fazla dikkat edilmelidir. Risk olasılığını düşünmek, geleceği işaret etmekte ve belirtmektedir, yani gelecekte olabilecek birşeyi, nedenleri ele almak ve ihtimallerini engellemek üzerine düşünmek, tüm toplumlarda geliştirilen bir stratejinin ileri hedeflerinden biridir. Büyük veya küçük olsun, günlük hayatta da risk mevcuttur, verilen günlük kararların çoğu riskin kabulü, reddi ya da değişimi ile ilgilidir¹¹⁵. Risk artar ve ciddi bir tehdit haline gelirse o zaman büyük ve ciddi risklerden biri olarak dünya, insan ve kültürel mirasın unsurlarına karşı felaket (doğal veya insani) olmaktadır. Toplumun ve çevrenin işlevlerinde ciddi bir rahatsızlık olduğundan, etkilenen toplumun kendi kaynaklarına dayanarak başa çıkma kapasitesini aşmasıyla, bir ölçekte ekonomik, çevresel, insani ya da maddi kayıplarla sonuçlanır¹¹⁶.

Kültürel mirası tehdit eden risk türleri, büyük depremler, kasırgalar, seller, yangınlar ve silahlı çatışma gibi ani ve feci olaylardan, biyokimyasal ve fiziksel faktörlerin sebep olduğu kademeli ve kümülatif bozulmalara ve hasarlara kadar değişmektedir. Herhangi bir zamanda ortaya çıkabilir, aynı zamanda her çeşit, biçim ve mekânın kültürel miras unsurları üzerinde olumsuz bir etki bırakabilir. Bu durum, risklerin büyüklüğü ve etkisi, genellikle kayıtlı ve bilinen kültürel miras öğelerinin değerinde beklenen kayıpları tahmin ederek ifade edilir. Bu nedenle, koruma süreçlerini iyileştirmek ve kültürel mirasın korunma düzeylerini en üst düzeye çıkarmak, mevcut ve gelecek kuşaklara sürdürülebilirliğini ve erişimini sağlamak için etkili kararlar alabilmek kültürel mirasın yönetiminden sorumlu olanların bu riskleri iyi anlamaları ve ortaya çıkma nedenlerini ve beklentilerini incelemeleri ve kayıpların

¹¹⁵ José Luiz Pedersoli Jr., Et al., **A Guide to Risk Management of Cultural Heritage**, ICCROM Publications, 2016, p. 9.

¹¹⁶ Bkz.: UNISDR, (www.unisdr.org). **Terminology of Disaster Risk Reduction**, United Nations International Strategy for Disaster Reduction, Geneva, 2002.

boyutunu ve bunun gerçekleşmesi durumunda nasıl olabileceğini tahmin etmeleri gerekmektedir¹¹⁷.

2.1.1. Faktörler ve Nedenler

Resmi ve akademik organizasyon, kurum ve uluslararası kuruluşlar; kültürel mirasın varlığını, bütünlüğünü ve sürdürülebilirliğini farklı biçimlerde tehdit eden tehlikelere karşı uyardılar¹¹⁸; sonuç olarak, Bu riskler ve tehditler ışığında kültürel mirasın yönetilmesi için bilimsel ve teknik temele dayanan bir plan geliştirmek amacıyla¹¹⁹, bu tehlikeleri tartışan ve vurgulayan birçok konferans, sempozyum ve çalıştay düzenlenmiştir. Bu riskler, sebepleri ve faktörleri aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

- 1- Günümüz dünyasında, git gide artan hızla büyüyen küresel boyuttaki sosyal ve ekonomik değişimler olgusu, kültürel mirasın tehdidi ve tahribatının ana sebebi ve ana etkenidir.
- 2- Kültürel miras alanlarına yapılan hırsızlık ve saldırılar ve yakın çevredeki silahlı çatışmalar, kültürel, tarihi, doğal özellikleri ve kültürel ortamın bozulmasının ve yok edilmesinin en önemli nedenlerinden biridir.
- 3- Kentsel faaliyetler, kentsel, endüstriyel, tarımsal ve ticari kalkınma projeleri, kültürel miras alanlarını doğrudan etkilemiştir.
- 4- Dünya çapında finansal kaynakların yetersizliği nedeniyle, kültürel mirasın kaynaklarına ve kültürel varlıklarına karşı aşırı ihmal.
- 5- Bazı kültürel miras alanlarının yetersiz bakım ve onarımının yanı sıra, planlı ve uzun vadeyi amaçlayan yöntemlerin kullanımı ile hatalı, eksik arkeolojik kazılar.
- 6- Toplumlar nezdinde, kültürel mirasın değer, anlam ile hakkındaki entelektüel ve kültürel farkındalığın yokluğu.

¹¹⁷ Pedersoli, p. 10.

¹¹⁸ 56/195 sayılı kararında, Dünyada afet risk yönetiminin önemi için, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1999 yılında Uluslararası Afet Azaltımı Stratejisini kabul etti ve daha sonra Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Bürosu'nu kurdu, kısaltması (UNISDR) olarak bilinmektedir (www.unisdr.org).

¹¹⁹ Abdul Nasır Abdül Rahman Al Zahrani ve Kabbashi Hüseyin Kushima, **Mukaddema fi İdaret El-Türas**, Suud Üniversitesi Yayınları, Riyad, 2009, s. 41.

7- Kültürel miras yönetim sistemleri hakkında tam ve kapsamlı farkındalık eksikliği, ayrıca kültürel ve doğal miras yönetimi için strateji, politika ve eylem planlarının olmaması.

8- Kültürel miras yönetiminin işlevlerini yerine getirmek, yerel ve uluslararası topluluklara değer ve öneminin bilincinde olmak için yeterli akademik niteliği taşıyan kadroların olmaması.

9- Kültürel savaş ve küreselleşmenin yanı sıra, kültür ve göçlerin çokluğu, demografik ve sosyal değişimler, silahlı çatışmalar ve doğal afetlerden kaynaklanan yer değişim sonucu kültürel miras özellikle somut olmayan unsurlarının tahrip edilmesi.

10- Doğal faktörler: depremler, volkanlar, yağmur, kasırgalar, seller, sıcaklıklar, nem, zararlı hayvanlar vb.

11- İnsani faktörler: Silahlı çatışmalar ve askeri harekâtlar, nüfusun artması, kültürel mirasın unsur ve alanlarının; hırsızlık, tahrip, ihlal, bozma, yıkma ve biçim bozma gibi doğrudan temas vasıtasıyla.

Yukarıda bahsi geçen bu nedenler, etkenler ve tehlikeler, kültürel mirasın unsurlarının yıkımı, yok edilmesi, kaybedilmesi, kültürel mirasın özgünlüğünü, niteliğini ve özelliklerini somut olmayan biçiminin yanı sıra, doğal ve çevresel miras üzerindeki doğrudan etkilerini çarpıtmak ve kaybetmek bakımından en büyük paya sahip olmuştur. Dünya kültürel mirasın korunmasıyla ilgili uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve kuruluşların raporlarına göre, dünya kültürel mirasının yerlerinin çoğu risk altındadır ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır, arkeolojik araştırma tarafından kaydedilen ve belgelenen sit alanların üçte ikisinden fazlası çürüme, ihmal ve insan ve doğal tehlikelerle tehdit altındadır¹²⁰.

Genel olarak, dünyadaki geçmiş ve sonraki olaylar ışığında ve özellikle Avrupa ve Doğu'daki bazı ülkelerde kültürel mirası tehdit eden afet risk yönetimi önemli bir konu haline gelmiştir. Kültürel miras üzerindeki felaketlerin riski, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra, daha sonraki devrimler, iç ve dış çatışmaların kültürel

¹²⁰ Bkz.: ICOMOS, The Heritage at Risk program / ICOMOS World Reports on Monuments and Sites in Danger, (www.icomos.org).

miras üzerinde yarattığı olumsuz etkiler bugüne kadar doğal olarak artmıştır¹²¹. Dünya, neredeyse her yıl, başta Irak, Suriye, Libya, Yemen, Mısır, Lübnan ve Filistin ve daha az biçimde Türkiye’de¹²², Orta Doğu başta olmak üzere dünyanın en önemli kültürel ve doğal alanlarından bir kısmını yok eden silahlı çatışmalar ve doğal afetlere tanıklık etmektedir.

Dünyanın kültürel, doğal mirasının unsurlarını ve alanlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen faktör ve sebeplerini, özellikle de somut biçimdeki olanı, çok olmasından dolayı her bir olaya örneklerin vermemekle okuyucunun kendisine yakın örneklerde faktörlerin ve sebeplerin sonuçlarını çizecek şekilde ele alınırsa¹²³, bu faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir ve tanımlanabilir.

2.1.1.1. Doğal Faktörler

Güneş radyasyonu, sıcaklık, rüzgâr ve yağmurdan kaynaklanan iklimsel ve deprem, yıldırım, volkan vb. doğal afetler gibi doğal ve kültürel miras unsurlarını çevreleyen faktörlerin yanı sıra, zararlı hayvanlar, kuşlar, sürüngenler, böcekler, bitkiler ve mikroorganizmalar¹²⁴ doğal ortamdan kaynaklanan problemlerdir. Bunlar somut kültürel mirası, özellikle müzelerin dışında kalan, çatılar veya duvarlarla korunmayan unsurları doğrudan etkileyen faktörlerdir, böylelikle, ilk olarak, somut kültürel mirasın özgünlüğünü, doğasını, yapısını, malzemelerini, renklerini, yazıtlarını ve süslemelerini etkilemektedir. Ayrıca zamanla bu elementleri etkileyen faktörlere karşı olan direnç seviyesini de etkilemektedir. Böylelikle malzemelerin yapısı ve kırılganlık, aşınma, parçalanma, çatlama ve sönük renklere maruz kalmaktadır¹²⁵; bu

¹²¹ Neal Ascherson, “Cultural Destruction by war, and its Impact on Group Identities”, **Cultural Heritage in Postwar Recovery**, (Ed. Nicholas Stanley-Price), ICCROM Publications, Roma, 2007, pp. 26-39.

¹²² Gülsel Çiftci ve diğerleri, “Politik krizlerin kültürel miras üzerindeki etkileri: Türkiye örneği”, **JTTR Journal of Tourism Theory and Research**, Volume: 2(2), 2016, ss. 89-97.

¹²³ Dünyadaki birçok ülkede kültürel miras alanlarına yönelik tehdit ve risklerin birkaç örneğini gösteren aşağıdaki kaynak bulunabilir: Christoph Machat ve diğerleri, **Heritage at the Risk**, ICOMOS Publications, Berlin, 2010.

¹²⁴ Fausta Gallo, **Biological Factors in Deterioration of Paper**, ICCROM Publications, Roma, 1985, pp. 3-50.

¹²⁵ Elena Sesana, Et al., “Adapting Cultural Heritage to Climate Change Risks: Perspectives of Cultural Heritage Experts in Europe”, **Geosciences**, Vol.: 8, No.: 305, 2018, p. 2.

da faktörlerin etki ve tepkilerinden iyileştirme, önlem ve korumaya ihtiyacını doğurmaktadır¹²⁶. Doğal faktörlerden de aşağıdakileri incelemektedir.

2.1.1.1.1. İklim Değişikliği

İklim değişikliği "hem doğal faktörlerin hem de insan faaliyetinin sonucu olabilecek geçici iklimdeki herhangi bir değişiklik anlamına gelir"¹²⁷. Bu terim genellikle küresel ısınmaya işaret eder, bu da doğrudan veya dolaylı olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanan doğal farklılıklar anlamına gelir¹²⁸. İklim değişikliği, yağmur ve kasırgalar da dâhil olmak üzere sel, su baskınları, çölleşme, toprak bozulması ve kültürel peyzajların bozulması gibi çeşitli iklim tehditleri ile birçok kültürel miras sahasında ciddi bir tehdit oluşturmaktadır¹²⁹. Bilimsel deneyler, bu tür koşullar ve tehditler altında somut kültürel miras alan tehditlerinin çeşitli olmasından dolayı korumasının çok zor bir konu olduğunu göstermiştir¹³⁰. İklim değişikliğinin kültürel ve doğal miras alanlarının yaygın olduğu alanlara özgü zorluklar doğurduğuna dair artan kanıtlar bulunmaktadır. Bu bölgelerde iklim değişikliğinin yol açtığı fiziksel risklere ek olarak, genel biçimde, dünyadaki kültürel ve doğal mirasın özellikleri, özellikle bina ve eski yapılar gibi görünen eserler de dâhil olmak üzere, değişen iklim koşullarının olumsuz etkilerine maruz kalabilmektedir¹³¹.

¹²⁶ Gönül Tankut, "Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler", **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005, ss. 9-11.

¹²⁷ Susan Barr, "The Effects of Climate Change on Cultural Heritage in the Polar Regions", **Heritage at Risk. ICOMOS World Report 2006/2007 on Monuments and Sites in Danger**, (Ed. Petzet, M. and Ziesemer, J.), E. Reinhold-Verlag, Altenburg Publications, Germany, 2008.

¹²⁸ Bkz.: **Preamble of United Nations Framework Convention on Climate Change 1992**, United Nations, 1992.

¹²⁹ May Cassar and Robyn Pender, "The impact of climate change on cultural heritage: evidence and response", **The 14th Triennial Meeting The Hague Preprints, Vol II, ICOM Committee for Conservation**, 2005, pp. 610-616.

¹³⁰ Mohamed Sayed Sultan, "Kadaya Temvil El-Turas El-Imrani: El-Itar El-Istratiji lita'ziz ve Hıfz ve Himaye El-Turas", **Kentsel Miras Çalışmaları - Araştırma ve Miras 3**, Riyad, 2013, s. 209.

¹³¹ Augustin Colette, **Climate Change and World Heritage: Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage**, World Heritage reports22, UNESCO Publications, Paris, 2007, p. 24.

2.1.1.1.2. Sıcaklık ve Nem

Örneğin, doğal güneş ışığı, endüstriyel ışık, ısıtma ve yangın sistemleri, vb. fiziksel kültürel miras alanlarını etkileyen ısı kaynakların yükselmesi, eserlerin kalitesi ve malzemeleri ne olursa olsun, ister bina, heykel, renkli tablolar, eski kıyafetler, aksesuarlar veya süslemeler olsun kültürel miras unsurlarını olumsuz etkilemektedir¹³². Buna ek olarak, ısıнын suyun donma derecesine kadar düşmesi, yapı malzemelerinin gözeneklerinde sıvıların donmasına yol açar, örneğin taş veya harç, bu da boyutların artmasına ve dolayısıyla bu malzemelerin gözenek duvarlarının kırılmasına neden olur¹³³. Sıcaklığın günlük ve mevsimsel değişimlerin yanı sıra, özellikle kış mevsiminde denize ve büyük su kütlelerine yakın bölgelerde bağlı nemde meydana gelen değişiklikler, kültürel mirasın unsurlarını zaman içinde yapı, renk ve orijinal görüntüsünü etkileyen genişleme ve büzüşmeye (daralma) maruz bırakmaktadır. Sıcaklık ve bağlı nem oranlarındaki ister günlük ister mevsimsel değişimin birim oran şiddeti, bölgeden bölgeye değişir, ıslak ve yağışlı tropik bölgelerde değişimin yüzdesi düşük, soğuk yaz mevsimi olan deniz bölgelerinde orta, kuru çöl alanlarında ise çok yüksektir¹³⁴. Nem, insanın ve sağlığına zararlı olduğu gibi özellikle maddi kültürel mirasın unsurları üzerinde zararlı ve tehlikeli sonuçlara yol açar, freskleri büyük ölçüde etkiler ve süsleme ve renkler zarar görür, yapılarda veya heykellerde ve anıtlarda kullanılan mermer taşları tahrip eder ve kabuklarını koparır ve bunun yanı sıra ahşaptan yapılmış olan nesne ve yapılara da büyük zararlar vermektedir¹³⁵. Küflenme ve korozyonun ortaya çıkmasına, kokunun bu malzemelerde ortaya çıkması sebebiyet verir, özellikle nemin en yüksek seviyelere ulaştığında, bu durum sadece açıkta bulunan kültürel mirasın olduğu alanlarda değil, aynı zamanda müzelerin ve galerilerin bazı binalarında da gözlenen ve çok fazla görülen bir durumdur. Ayrıca, kültürel miras unsurlarını çürümelerini, yıpranma ve bozulmasını

¹³² Salman Ahmed Al-Mahari, **Hıfz El-Mebani El-Tarihiye min Medinat El-Mehrek**, ICCROM Yayınları, Sharjah, 2017, s. 109.

¹³³ Cronyn J.M., **The Elements of Archaeological Conservation**, Routledge Publications, London, 1990, p. 36.

¹³⁴ Bernard Melchior Feilden, **Conservation of Historic Buildings**, 3rd edition, Elsevier Publications, Oxford, 2003, p. 96.

¹³⁵ Bruno Mohlethaler, **Conservation Of Waterlogged Wood And Wet Leather**, ICCROM Publications, Paris, 1973, p. 20.

engellemek için nem ve nem kaynaklarına bakmak gerekir. Tabii ki, bundan önce bu yapılara yakın olan kişilerin sağlığı, tarihi bina ve yapılarda yaşayan insanlar veya müzelerde çalışan kişilerin sağlığı daha önemlidir¹³⁶.

2.1.1.1.3. Yağmur ve Sel

Kuru, düşük yağış alanlarındaki arkeolojik ve miras yapılarının, ıslak zemindeki benzerlerinden daha sabit ve daha tutarlı oldukları da bilinmektedir, sık veya düzenli yağışlar, ister taş ister kerpiç yapımı olsun, karşı koyması zor olan ciddi risklere neden olmakta ve somut kültürel mirasın ve alanların tahrip edilmesindeki en tehlikeli mekanik faktörlerden biridir¹³⁷. Bu da anıtsal yapıların duvarları ile harç duvarlarının yıkılışı, yazıtların ve renklerin yitirilmesini ve çözülmesini sağlar. Yağmurların anlık etkisiyle veya sonraki etkisiyle yani yağmasından, buharlaşmayla kaybolması, binanın kurumması veya eserin alt bölümün etrafında durgun su biçiminde toplanması; bu da binaların ve yontmaların bazı özellik, yazıt, detay ve renklerin yanı sıra somut kültürel miras malzemesinin genel ve ayırt edici biçiminin bozulmasına ve kaybına yol açar¹³⁸. Bu durum, taşkın ve yağmurdan kaynaklanan suyun toplanması ve durgunluğu, toprağın hareket etmesi, binaların temelleri üzerindeki etkisi, içinde bulunan taş bloklar ve tuzlar arasındaki malzemenin parçalanması, binaya yayılmasının ardından anıtların yapımında kullanılan malzemenin sıyrılmasına neden olan kristalleşme, yüzeylerin ufalanması ve yazılarının veya sanatsal süslemelerinin düşmesine¹³⁹ ek olarak; bazen zamanın ilerlemesi nedeniyle düşük dirençli olan bu anıtların kalıntılarının yok olmasına neden olmaktadır¹⁴⁰.

¹³⁶ Giovanni Massari, **Humidity in Monuments**, ICCROM Publications, Roma, 1977, pp. 5-8.

¹³⁷ Thomas Kraub and Peter Fischer, "Endangerment of Cultural Heritage Sites by Strong Rain", **Fifth International Conference on Remote Sensing and Geoinformation of the Environment, Proceedings Paper**, Cyprus, 2017, pp. 1-9.

¹³⁸ Abdulmuiz Şahin, **Termim ve Siyanet El-Mebani El-Eseriyye ve El-Terihyye**, Elmajlis al'aelaa lilathar Yayınları, Kahire, 1994, s. 172.

¹³⁹ T. Stambolov and J. R. J. van Asperen de Boer, **The Deterioration and Conservation of Porous Building Materials in Monuments**, ICCROM Publications, Roma, 1976, p. 8.

¹⁴⁰ Abdul Nasser El-Zahrani, **İdarat El-Turas El-Imrani**, Silsilet Dirasat Eseriyye, Suudi Arkeolojik Araştırmalar Derneği Yayınları, Riyad, 2012, s. 118

2.1.1.1.4. Rüzgar ve Fırtınalar

Rüzgâr ve fırtınalar, kültürel miras unsurları üzerinde doğrudan etkileyen ve erozyona yol açan en önemli faktörlerin başına gelmektedir. Zamanla ve doğal afetlerin seviyesine ulaşan şiddetin artmasıyla, eserlerin kabuk özelliklerinde meydana gelen değişimin temel nedenlerinden biridir. Dünyanın yüzeyinin geri kalanı gibi, açıkta ve görünür olan kültürel mirasın unsurları da rüzgâr ve fırtınalardan doğrudan etkilenir. Özellikle rüzgârın kum ve taş granüllerin taşınması, hız ve şiddet ile iletilen diğer küçük ve büyük cisimleri etkilemektedir, böylelikle eserin gövde, yapı ve yüzeylerin maruz kalan bölgelere testere ve balta işlevi görmektedir. Etkisi ise, şiddeti, hızı ve beraberindeki taşıdığı ve somut eserlerin gövde ve yüzeylerine çarpan cisimlerin büyüklüğüne göre artmakta, eserlerin uzun bir süre bu etkilere maruz bırakıldıklarında sonuçları daha da görünür hale gelmektedir¹⁴¹.

2.1.1.1.5. Deprem, Yıldırım ve Volkanlar

Zaman zaman aniden ve uyarısız biçimde ortaya çıkan bu doğal felaketler, somut kültürel miras unsurları da dâhil olmak üzere, yeryüzünün ve altındaki üzerindeki doğrudan ve yıkıcı etkilerinin her yönüyle herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Etkisi, şiddeti ve maruz kalma olasılığı coğrafi bölge ve çevresine göre değişebilmektedir; Bununla birlikte, eğer kültürel miras unsurları doğrudan bu felaketlere maruz kalması durumunda; deforme, yanma, yıkılma ve tamamen kaybolma boyutlarında ciddi şekilde etkilenmektedir¹⁴².

Deprem, binalara, arkeolojik mirasın ve somut kültürel mirasının unsurlarını da içeren müze binalarına, eser ve miraslara en çok mekanik bir şekilde zarar veren doğa olayıdır. Şiddetiyle beraber birçok şehir ve binayı tamamen yıkmakta ve moloz haline getirmektedir. Ayrıca etkisi, özellikle de çatı, kubbe, minare ve duvarlar gibi parçaların düşmesine yol açmakta ve direnişte zayıf olan eski yapılardan bazılarını da

¹⁴¹ Abdulmuiz Şahin, s. 169.

¹⁴² Ionut Cristi Nicu, “Natural Hazards – A Threat for Immovable Cultural Heritage. A Review”, *International Journal Of Conservation Science*, Vol.: 8, Issue: 3, 2017, pp. 375-388.

etkilemektedir. Etkinin şiddeti, binaların inşa edildiği, eserlerin yapıldığı malzemelerin kalitesine ve yaşına bağlı olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir¹⁴³.

Yıldırımın yarattığı tehlike ise depremlerin etkilerinden daha az tehlikeli değildir, zira yıldırımın isabet ettiği tarafın doğrudan yıkılmasına neden olmakta ve yanıcı kısımlarda yangınlar da oluşabilmektedir. En savunmasız ve bu tehlikeye maruz kalan bölgeler ise, dünyanın açık doğal miras alanları, ormanlar, yüksek dağ ve yaylalarda bulunan bazı arkeolojik yapıların yanı sıra, özellikle de bayrak direklerinin yerleştirildikleri ya da açıkta olan metal parçaların bulunduğu yerlerdir¹⁴⁴.

Volkan ve tehlikeleri hakkında konuşacak olursak, özellikle doğal miras alanlarını, bitki ve hayvan unsurlarının yok edilmesine neden olan kirli gazların yanı sıra, volkanik lavlar da kültürel mirasın unsurlarının hasar görmesi ve yanmasına yol açmaktadır. Ayrıca volkanik lavların yüksek ısısından dolayı yakındaki birçok fiziksel eserin yanması, yok olması ve erimesi gibi, faaliyet alanlarının çevresini etkileyebilecek zararın boyutunu ve kültürel miras malzemesi ve doğal alanları üzerindeki önemli olumsuz etkilerini düşünmeye gerek yoktur. Bu volkanların kültürel miras alanlarına olan tehlikeleri sadece volkanların aktif olduğu yerlerde olabilmektedir¹⁴⁵.

2.1.1.1.6. Bitkiler ve Hayvanlar

Bitkiler ve hayvanlar, kültürel miras unsurlarına ve bölgelerine biyolojik zararın nedenlerinden biridir ve varlığına önemli riskler taşımaktadır. Rüzgâr ve kuşlar tarafından taşınan bitkilerin tohumları, genellikle somut kültürel mirasın unsurlarındaki çatlak ve eklem bölgelerinde yerleşirler, özellikle binalar ve bu binaların temelini çevreleyen toprakta birikmiş yağmur suyu ve doymuş nemin varlığıyla birlikte tohumlar yetişip yaşayabilir ve binaların duvar ve temellerinde kendi yollarını bulup ve yerleşip gerçek ağaç ve bitki haline gelebilmektedir. Ayrıca doğal bitki, çimen, diken, yosun ve mantarlar, su ve güneş ışığı ve nem gibi yetişme

¹⁴³ Eşref Salih Muhammet Seyit, **El-Turas El-Hadari fi El-Vatan El-Arabi Esbab Ed-Demar ve El-Telef ve Turuk El-Hifaz**, Muesseset El-Nur Lilsakafa ve El-ilam Yayınları, Malmö, 2009, s. 9.

¹⁴⁴ Jenny Styger, Et al., “Changes in Lightning Fire Incidence in the Tasmanian Wilderness World Heritage Area, 1980–2016”, **Fire** 1, No.: 3: 38, 2018, p. 2.

¹⁴⁵ Chris Wood, **World Heritage Volcanoes**, International Union for Conservation of Nature Publications, Gland, Switzerland, 2009, pp.7-18.

koşullarının sağlanmasından, açık alana yayılmış olan somut kültürel miras alanlarında etki gösterirler ve bu bitkilerin dalları ve köklerin büyümesinden bir süre sonra binaların duvarlarının ve hatta temellerinin çatlamasına sebep olmaktadır¹⁴⁶. Açıkta ve ihmal edilen eser ve miras alanlarındaki bitkilerin varlığını görebilmekteyiz, bu bitkilerin neden olduğu hasarı, özellikle gelişiminin ve büyümesinden hayli zaman geçtiği durumlarda açıkça gözlemlenebilmektedir¹⁴⁷.

Farklı hayvanların kültürel miras alanlarına etkisi riski, bitkilerden az değildir. Fare, kuş, sürüngenler, yarasa, karıncalar özellikle termitler (akkarıncalar) ve mikroorganizma biçimindeki hayvanlar, kültürel mirasın somut unsurları üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Kültürel miras malzemesinin temelleri ve binaları, bu hayvanların zaman içinde hareketleri ve üremeleri ile oluşan delik ve boşluklardan etkilenmektedir. Ayrıca kuşlar, yarasalar ve böcekler yuvalarını yerleştirmesiyle eserlerin duvar, süsleme, gravür ve renkleri, doğrudan zarar görmektedir. Termit gibi böcekler ve mikroorganizmaların özellikle ahşap ve kumaş malzemelerde etkileri büyük olduğu gibi, eserlerin bakımsız bırakılması, hayvanların çeşitlerine, türlerine ve çeşitli zararlarına bağlı tehlikelere maruz kalması durumunda, bu felaketler kültürel mirasın somut unsurlarını bozmakta, tahrip etmekte ve aşındırmaktadır¹⁴⁸.

2.1.1.2. İnsani Faktörler

“Sadece geleneksel yok olma nedenleriyle değil, aynı zamanda, değişen sosyal ve ekonomik koşullar en riskli ve tehlikeli faktörler taşıdığından kültürel ve doğal miras artan bir yıkım tehdidi altındadır”.

Bu sözlerle, 1972 yılında UNESCO Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Konvansiyonu'nun başlangıcı ilan edildi, bu da insan elinin, koşullarının ve sosyal ve ekonomik değişkenleri dünya kültürel mirası üzerindeki çeşitli risklerin net

¹⁴⁶ Onur Dündar ve Mehmet Demirci, “Tarihi Yapıların Bitki Zararlarından Korunması”, **Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/2-3-4 Kasım 2017, ss. 629-638.

¹⁴⁷ A.K.Mishra, Et al., “Role of Higher Plants in The Deterioration of Historic Buildings”, **Science of The Total Environment**, Vol.: 167, Issue: 1–3, 1995, pp. 375-392.

¹⁴⁸ Abdulmuiz Şahin, s. 179.

bir göstergesidir¹⁴⁹. Sosyal, ekonomik ve hatta politik, ideolojik ve dini sebeplerden kaynaklı, dolaylı olarak, anlaşmazlıklar, silahlı çatışmalar, hırsızlık, tahrip, yıkım ve sabotaj diğer yandan dolaysız biçimde iklim değişikliğine sebep olmaktadır. Büyük ölçüde etkilenen kültürel mirasın bölgeleri ve unsurları; dünya mirasının kaybolmasına, yok edilmesine, bozulmasına ve çarpıtmasına yol açtığında insanlık ciddi bir dünya mirası kaybı yaşamaktadır, öyle ki insanın kendi geçmişini kendi eliyle yok edilmesi olarak tanımlanabilen bir durumdadır.

Dünyadaki kültürel ve doğal miras ve bölgelerine olan insani tehlikeler, bilinçli ya da bazen bilinçsizce, somut olmayan kültürel mirasın orijinal görüntüsüne somut zarar verecek ya da değiştirecek bu tür kayıplara yol açan insan tecavüz ve ihlal şeklindedir. Bu ihlaller, vandallık, hırsızlık, kundakçılık ve sürekli artan nüfus tehditlerinin yanı sıra, askeri savaşlar ve silahlı çatışmalar, doğrudan ve dolaylı yasadışı girişimler ve çeşitli sebeplerden dolayı manipülasyon, yasadışı kazıların yapılması, bireysel ve kişisel alanların suistimal edilmesi, kültürel mirasın yıkımı ve değiştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir¹⁵⁰.

Ayrıca, kültürel mirasın yıkılması ve bozulmasına yol açan insani bazı tehlikeleri aşağıdaki faktörler çerçevesinde ele alabilmektedir.

2.1.1.2.1. Savaş ve Silahlı Çatışmalar

Savaş, çatışma, iç ve dış silahlı çatışmaların gereklilikleri ve gerekçeleri ne olursa olsun olumsuz etkileri bakımından ikisi arasında herhangi farklılık yoktur. Savaş ve çatışmadan kaynaklanan olumsuz etkiler, genel olarak insanlığın gerçekliğine, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın her alanına yansır. İnsan yaşamı üzerindeki doğrudan olumsuz etkilerinin ve varoluşu üzerindeki tehdidin yanı sıra, savaşlar ve silahlı çatışmalar, kültürel mirasın zarar görmesine, tahrip edilmesine ve bozulmasına neden olan en tehlikeli insan faktörlerinden biridir. Dönemleri ne

¹⁴⁹ Bkz.: Preamble of Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972, UNESCO Publications, 2005 Edition, English Text.

¹⁵⁰ El-Zahrani, ss. 113-115.

kadar uzun ve kullanılan araçlar ve silahlar ne kadar gelişmiş olursa, etkileri ve tehlikeleri o denli artmaktadır¹⁵¹.

Eski dönemlerden ve ilkel silahların kullanılmasından bu yana, savaşlar, binaların, duvarların, heykellerin, anıtların ve içeriklerin yapımının tüm yönlerinin yıkımı, tahrip edilmesi ve çarpıtılmasının ana sebebi olmuştur. Kundaklama ve yakma eylemleri, surları yıkma aletlerin, baltaların ve eski mancınıkların kullanılmasından, tüfek, bomba, top, füze, roket, çeşitli türlerde kimyasal ve biyolojik silahlar, çeşitli boyut ve etkilere sahip hafif ve ağır modern silahların kullanımı, eski ve hatta modern kültürel miras malzemesinin birçok unsurunu yok edip tahrip etti ve ayrıca çalınması, kurcalanmasını ve insan nezdinde değerinin düşmesine sebep olmuştur¹⁵². Savaşların ve silahlı çatışmaların yol açtığı büyük kültürel değişimlerin yanı sıra, göç, yer değiştirme, toplumların birbirine geçmesi ve işgallerin sonucu, halkların ve toplumların somut olmayan kültürel mirasını büyük ölçüde etkileyen ve garip bir kültürel iç içe geçme ve kültürel değişimlere yol açmaktadır¹⁵³. Bu değişiklikler, insanın, toplumunun, kültürünün, dilinin, yaşam tarzı ve kalıplarının üzerindeki etki ve sonuçlarını zaman ilerledikçe arama ve bulma ihtiyacı doğurmaktadır. Bu nedenle, silahlı çatışma sırasında ve sonrasında kültürel mirasın unsurlarını koruma süreci, öncelikle insanın, sonra da kültürel ve doğal miras üzerindeki bu çatışmaların sonuçlarından kaçınmak için uluslararası, bölgesel ve yerel düzeylerde uyumlu bir girişim ve büyük bir kolektif eyleme ihtiyaç duyulmaktadır¹⁵⁴.

2.1.1.2.2. Hırsızlık ve Vandallık

Eski dönemlerden beri, insanoğlu hazine, para, servet aramak ve ekonomik durumunu iyileştirmek içgüdüsüne sahiptir. Bu içgüdü, tüm yasadışı kazılar ve eski olan ve halen devam eden müzeler, kütüphaneler ve özel kasalarda bulunan arkeolojik

¹⁵¹ Johan Brosché, Et al., “Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict”, **International Journal of Heritage Studies**, Vol.: 23, Issue: 3, 2017, pp. 1-13.

¹⁵² Abdulmuiz Şahin, s. 170.

¹⁵³ Christiane Johannot-Gradi, “Protecting the past for the future: How does law protect tangible and intangible cultural heritage in armed conflict?”, **International Review of the Red Cross**, Vol.: 97, Issue: 900, Published online by Cambridge University Press, 2015, pp. 1253–1275.

¹⁵⁴ Rene Teijgeler, “Preserving cultural heritage in times of conflict”, **Preservation management for libraries, archives and museums**, 1st Edition, Chapter: 9, (Ed. G.E. Gorman and Sydney J. Shep), Facet Publications, London, 2008, pp. 133-165

alanlar, mezarlar, gömüler, batık anıtlar, heykeller ve hatta değerli eserler gibi antik eserler ve değerli hazineler bakımından zengin kültürel miras alanlarındaki hırsızlıklarının ana sebebidir¹⁵⁵.

Hırsızlık felaketi¹⁵⁶, insanlığı kültürel mirastan arındıran, kültürel mirası gizleyen ve yasa dışı ticaret yoluyla finanse edilen ve savaş ile silahlı çatışmalar gibi diğer kara ticareti finanse eden kara eller ve kasalara hapseden bir suçtur¹⁵⁷.

Hırsızlık, rastgele kazı ve yasa dışı kazılar gibi ticari ekonomik sebeplerle¹⁵⁸ birlikte; ırkçılık, dinsel ve inanç yönelimler gibi sosyal sebepler¹⁵⁹ ile bilgisizlik ve kültürel mirasın değeri, önemi ve hakkında farkındalık eksikliğiyle ilgili diğer kültürel ve düşünsel sebeplerden ötürü vandallık, kurcalama, yıkım ve kültürel mirasa ve bölgelerine doğrudan olumsuz temas eden eylemler olmaktadır. İdeolojik, dini ve ırkçı gerekçelerle¹⁶⁰ oyma, heykel ve diğer arkeolojik bölgeler gibi bazı anıtların kısmen veya tamamen tahrip edilmesini ve değerli eserler ve mirasın çalınması dinler, izler ve okuruz. Bu durumlar, kültürel bir mirasın parçalanmasına, gizlenmesine, zarar görmesine ve kaybolmasına yol açarken, bu eylemlere son vermek ve insanlık kültürel mirasının öğelerinin tüketmeden ve tahrip etmeden önce, psikolojik ve dini tedavilerin yanı sıra, birçok akademik, yasal, sosyal ve ekonomik iyileştirmeler gerektirmektedir.

¹⁵⁵ Ana Filipa Vrdoljak, **The Criminalisation of the Intentional Destruction of Cultural Heritage**, University of Technology Publications, Sydney, 2016, pp. 1-28.

¹⁵⁶ Lars Korsell, Et al., **Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension**, Edita Norstedts Tryckeri AB Publications, Stockholm, 2006, pp. 5-187.

¹⁵⁷ Frederik Rosén, “Cultural artifacts as illegal commodity: Who profits? Who pays the price?”, **Illicit trade in cultural artefacts: Stronger together: How can the Nordics join forces to stop the illegal import and export of cultural objects?**, Nordic Council of Ministers (Ed.), TemaNord Publications, Denmark, 2017, p. 24.

¹⁵⁸ Christopher Prescott, “Looting and illicit trade in cultural artefact: challenges and implications for academia”, **Illicit trade in cultural artefacts: Stronger together: How can the Nordics join forces to stop the illegal import and export of cultural objects?**, Nordic Council of Ministers (Ed.), TemaNord Publications, Denmark, 2017, p. 53.

¹⁵⁹ Filippo Ristoldo, **Attacks Against Cultural Property as a Weapon of War: An exploratory case study**, Student Paper Seris 34, Institut Barcelona d'Estudis Internacionals Publications, 2017, pp. 5-23.

¹⁶⁰ Francesco Francioni and Federico Lenzerini, “The Destruction of the Buddhas of Bamiyan and International Law”, **European Journal of International Law**, Vol. 14, No. 4, 2003, pp. 619-651.

2.1.1.2.3. Olumsuz Yaşamsal Faaliyetler

Birçok kültürel miras alanı, birey veya toplulukların faaliyetleri ve bazen de kurumlar, şirketler ve hatta devlet daireleri tarafından kötü kullanıma maruz kalmaktadır. “Tampon Bölge/Buffer Zone”¹⁶¹ olarak isimlendirilen arkeolojik mirasa sahip alanların çevresinde veya bu alanların içerisinde yerleşim yerleri ve binalar yapılarak, keşfedilmiş ve keşfedilmemiş kültürel miras sınırları ihlal edilmektedir. Ayrıca sütun, taşlar ve onun süsleyici unsurlarından bazılarının veya tüm çeşitleriyle taşlar gibi ana inşa maddelerinin parçalarından bazılarının alınması gibi tarihi eserin mimari parçalarından alınması, modern mimari alanlara taşınması ve oralarda kullanılması ve sahipleri tarafından ekleme, yıkma, modern inşa malzemeleri kullanma, elektrik ve su ağlarının eklenmesi ve bunların modern yaşam şekillerine¹⁶² uygun bir şekilde kullanılması amacıyla, mimari olanaklarını yenilemek ve halen kullanılan tarihi ve arkeolojik binaları yenileyerek tarihi yapılar kötüye kullanılmaktadır. Aynı şekilde olumsuz faaliyetlerden biri de bu alanların ve çevrelerinin çöp atıkları için bir alana çevirmektir. Ayrıca kasıtlı veya kasıtsız olsun, kültür ve bilinç eksikliği ve kültürel mirasın gerçek değerine karşı olan bilgisizlik nedeniyle, kültürel miras ve alanlarının veya tarihi eserler üzerindeki bazı yazıtların yakılmasına ve yıkılmasına veya bazı detaylarının yok olmasına neden olan yangınlar gibi tüm çeşitleriyle kültürel mirası etkileyen yıkım ve tahribat da bu olumsuz faaliyetlerdendir¹⁶³.

Bu alanların, olumsuz insan faaliyetlerinden kaynaklanan suiistimal sadece fiziksel kültürel miras alanlarını ilgili değil aynı zamanda, bu suistimal doğal kültürel miras alanlarını, varlıklarını ve çevrelerini de ilgilendirmektedir.

Somut olmayan kültürel miras bu olumsuz faaliyetlerin etkilerinden uzak değildir, kültürün küreselleşmesi¹⁶⁴, zorunlu göç, kabile çatışmaları, kırdan kente veya

¹⁶¹ Oliver Martin and Giovanna Piatti, **World Heritage and Buffer Zones**, UNESCO World Heritage Centre Publications, Paris, 2009, p. 45.

¹⁶² Şevki Şaas, “El-Ma’alim El-Tarihiyye fi El-Vatan El-Arabi Vesail Himayateha ve Siyanetah ve Termimaha”, **El-Turas El-Arabi**, Sayı: 104, Şam, 2006, s. 302.

¹⁶³ Olga Lvova, **Valuing Cultural Heritage Economic and Cultural Value of the Colosseum**, (Unpublished Bachelor's thesis), Tampere University of Applied Sciences, Tampere, 2013, p. 13.

¹⁶⁴ Sophia Labadi and Colin Long, **Heritage and Globalisation**, Routledge Publications, London, 2010, p. 115.

sınırlı medeniyet ve gelişmişlik düzeyine sahip bir bölgeden, medeniyet ve gelişmişlik bakımından üstün başka bir bölgeye barışçıl yollarla yapılan göçler, göç edilmiş bölgelere özgü somut olmayan kültürel mirasın kaybolmasına sebep olur. Göç edilen bölgeye özgün somut olmayan kültürel değerinin kaybolması ve yeni taşınmış modern bölgedeki gelenek ve görenekler, kültürel ve entelektüel çatışmanın sonucu bireyler ve toplumların etkilenmesi ve genel olarak bölgenin kültürel dengesinde bozulmaya yol açacak bir tepkiyi ortaya çıkarmaktadır¹⁶⁵.

Gündelik hayatta sürekli gerçekleşen bu olumsuz insan faaliyetleri, doğal ve somut kültürel miras alanları üzerine bıraktığı büyük etkilere rağmen günümüze kadar eski zamanlardan beri varlığını devam ettirmektedir, buna da, tüm dünyada şahit olunan canlı ve gerçek birçok örnekler bulunmaktadır.

2.1.1.3. Kalkınma ve İktisadi Faktörler

İktisadi faktörler sıklıkla hayatın tüm alanlarında insanın günlük faaliyetlerinin sürdürülmesinde aynı anda hem destek hem de engel olmuştur. İktisadi faktörlerin dünya kültürel mirasın korunmasında büyük ve olumlu bir rolü varken¹⁶⁶, bu faktörlerin kendisi aynı zamanda dünya kültürel miras unsurlarının kaybolması, tahrip olması ve yok olmasında olumsuz bir rol de oynamaktadır. Gerçek surette tamamlanması için büyük bir parasal kaynağa ihtiyaç duyulan dünya kültürel miras alanlarının korunması ve himayesinin yanı sıra, restorasyon, bakım işlemleri ve tam ve kapsamlı arkeolojik kazılar için parasal desteğin az olması sorunu bu alanların ihmal edilmesi ve varlıklarını tehdit eden faktörlerin etkisi tehdidinde karşı korumasız kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, köprüler, yollar, zirai ve kentsel proje inşaatları vs. gibi kentsel kalkınma ve şehirselleşme süreçleri ve projeleri, kültürel miras alanlarının yıkılma ve yok olma tehlikelerine maruz bırakabilecek iktisadi faktörler olarak görülmektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Lucas Lixinski, **Intangible Cultural Heritage in International Law**, OUP Oxford Publications, Oxford, 2013, p. 212.

¹⁶⁶ Nebi Özdemir, “Kültür Ekonomisi Ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi”, **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı: 84, 2009, ss. 73-86.

¹⁶⁷ Banu Aksel Gürün, “Alışveriş Merkezlerine Karşı Kent Merkezi”, **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005, s. 63.

2.1.1.3.1. Finansal Destek Eksikliği

Kültürel miras unsurlarının ortaya çıkartılması, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik projeler için finansal destek meselesi bütün bölgelerde kültürel mirasın korunması süreçlerinde büyük bir rol oynamaktadır. Arkeolojik kazı çalışmaları tarihi eserlerin yer altından çıkartılması ve sunulması için büyük bir finansal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, kazı çalışmaları işlemleri, kapsamlı ve tam bir şekilde keşfedilen tarihi eserlerin kaydedilmesi, belgelenmesi, korunması, restorasyonu, muhafazası ve dönem ve medeniyet kronolojisinin araştırılması işlemleri izlemektedir. Bu işlemler fiziksel alanların kazı çalışmalarının en iyi bir şekilde tamamlanması için, bir mevsimden fazla çalışabilecek insan gücü, uzman, ekipman, makine, alet ve teçhizatın uygun bir şekilde kullanımına bağlıdır. Doğal miras alanları da korunması, temizlenmesi ve bunların sürdürülebilirliğinin sağlanması için projelere ihtiyaç duymaktadır. Keşfedilen bu tarihi eserlerin hepsinin korunması için doğal koruma alanları ve müzeler¹⁶⁸ gibi özel binaların inşa edilmesi için finansal ödenek gerektirmektedir. Bu projeler, her ülke tarafından tam olarak karşılanamayacak kadar büyük finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, bu faaliyetler finansal destek eksikliği yüzünden aksayarak kültürel ve doğal miras alanlarının statüsü ve koruma düzeylerine olumsuz yansımaktadır¹⁶⁹.

2.1.1.3.2. Kentsel ve İnşaat Faaliyetleri

Konut inşaat projeleri ve bunlara ek olan hizmetler, diğer taraftan yollar, binalar, hastaneler, su ve elektrik sağlayan barajlar, demiryolları, havalimanları, limanlar, gaz ve petrol boru hatları ile bütün toplumların ihtiyaç duyduğu devlet ve hükümetler¹⁷⁰ tarafından temin edilen diğer kalkınma, stratejik, turistik ve eğlence projeleri gibi bireylerin ihtiyaç duydukları tüm barınma proje inşaatların teminini gerektiren ve refahlı bir yaşama sahip olmak için, bireyler ve toplumların en önemli gereksinimlerden biri olmasına rağmen, bu proje ve faaliyetler doğal ve somut kültürel

¹⁶⁸ Einar Bowitz and Karin Ibenholt, **Economic Impacts of cultural heritage research and perspectives**, ECON-Working Paper, No.: 2006-003, 10. mai, project No. 42512, Oslo, 2006, p. 4.

¹⁶⁹ Sultan, s. 200.

¹⁷⁰ Şaas, s. 302.

miras alanlarını geri dönüşü olmayacak bir şekilde yok eden ve doğrudan tehdit eden risk ve tehlikelerin en önemlilerindendir.

Modern yaşam biçiminin zorunlu kıldığı toplumsal, iktisadi ve kentsel kalkınmadan kaynaklanan bu tehlike doğal ve kültürel dünya miras alanlarının çoğunda insanlığın kaybına neden olabilmektedir¹⁷¹. Baraj inşası, kent ve köy düzenleme projeleri için arazi boyutlarını ve baraj suyu altında kalan ve bu barajlar için tahsis edilen geniş arazileri tahmin etmek mümkündür. Ayrıca, yol ağları, uzun tünellerin ve diğerleri için, birçoğu şehirlerin dışında, nüfusu olan ve genellikle önemli stratejik ve yatırım projelerinin kurbanı olacak olan doğal, kültürel ve arkeolojik alanları içeren geniş alanların gerekliliğini de tahmin etmek zor değildir. Ayrıca miras alanlarının yenileme gerekçesiyle, maddi kazanç sağlamak amacıyla miras alanlarının yakınına ve içine dinlenme tesisi, eğlence mekânları eklenmesi ve yerleşim yerleri yapılması sıklıkla kültürel miras alanlarını olumsuz şekilde etkileyen turistik projeleridir¹⁷².

Bu durumlar birçok arkeolojik ve kültürel miras alanlarına ve eski medeniyet merkezlerine sahip, bir şekilde sürekli bu stratejik ve inşaat projelerine ihtiyacı olan Orta Doğu ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülmektedir¹⁷³. Bu değerli miras ve arkeolojik alanların korunması zorunluluğu ile insanın günlük yaşamı için önemli olan stratejik ve inşaat projelerinin zorunluluk ve gerekliliği konusu arasında kafa karışıklığına ve şaşkınlığa uğratmaktadır¹⁷⁴. Bu karşılaştırma gölgesinde, bazen devlet ve toplumlar gözünde kültürel miras ve alanlarının değeri çağdaş yaşamın gereklilikleri karşısında azalmaktadır.

Bu zorunlu kalkınma projelerinin sonucunda bazı durumlarda kültürel miras alanlarının tam olarak yok olmasını önlemek için hızlı işlemler gerçekleştirilmektedir. Kültürel miras alanları için kısmen veya tamamen yıkıcı projelerin uygulanmasından

¹⁷¹ Vivienne Marquart, “Insurmountable Tension? On the Relation of World Heritage and Rapid Urban Transformation in Istanbul”, **European Journal of Turkish Studies**, No.: 19, 2014, pp. 1-24.

¹⁷² Economou Agisilaos, “Cultural Heritage, Tourism and The Environment”, **Journal Sustainable Development Culture Traditions**, Vol. 1, 2012, pp. 70-78.

¹⁷³ Global Heritage Fund (GHF) Publications, **Saving Our Vanishing Heritage: Global Heritage Fund Safeguarding Endangered Cultural Heritage Sites in the Developing World**, USA, 2010, p. 19.

¹⁷⁴ A. El Menchawy, S. S. Aly and M. A. Hakim, “The impact of urban sprawl on the heritage areas through the urban fabric of cities”, **WIT Transactions on Ecology and the Environment**, Vol.: 150, 2011, pp. 299-314.

önce kurtarılabilmesi mümkün olan şeylerin korunması için kurtarma kazı çalışmaları gibi hızlı ve özlü kurtarma operasyonları veya kültürel miras unsurlarının gerçek yerlerinden daha güvenli bölgelere ya da müzelere taşınması sağlanır. Bu işlemler ayrıca kültürel arkeolojik alanların ve varlıklarını kurtarılabilecek ne varsa kurtarmak, kaydetmek ve belgelemek için zamanla yarışmak gerektirdiği için büyük bir finansal yardım, uzman ve insan gücü ve çok sayıda teçhizat, ekipman, makine ve özel aletler gerektirir. Elbette, bu tür acil eylemlerin gölgesinde, zaman faktörü ve uygulanma hızı nedeniyle, alanların ve varlıklarının bazı parçaları, ayrıntıları ve ait olduğu medeniyet kronolojik sıralamasında bazı kayıplar olacaktır.

2.1.1.4. Teknik, İdari ve Yasal Faktörler

Her ülkedeki kültürel miras yönetiminin düzeyi ve şekli, idari stratejileri, yasama kanunları ve arkeolojik faaliyetleri o ülkedeki kültürel mirasın korunması işlemlerinin seviyesi ve doğasını belirlemektedir. Bunlar ayrıca kültürel miras unsurlarını ve alanlarını ilgilendiren risk seviyesini de belirlemektedir.

Yukarıdaki faktörlerin ideal planlama ve uygulama seviyesinin düşmesinden dolayı, kültürel miras ve alanlarının tehlikeye yüz yüze kalmasına neden olmaktadır. Kötü, kalifiyesiz ve profesyonel olmayan yönetim, kültürel mirası ihmal etmekte ve onun sürdürülebilirlik planlarını, koruma ve bakım işlemlerini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, kültürel mirasın direnci devam eden dış tehditlerin etkilerini engelleyen önlemlerin yokluğundan kaynaklanan zayıflık ve kırılganlık tarafından da tehdit edilmektedir¹⁷⁵. Diğer taraftan idari strateji planları ve gerçek düzlemde uygulanma düzeyleri ve boyutları kültürel mirasın tehlikeye maruz kalma durumunda aynı etkiye neden olmaktadır¹⁷⁶. Yerel veya uluslararası olsun kültürel mirasın korunmasında özel kanunların düzeyleri, uygulanma boyutları ve onlara bağlılık da aynı etki ve sonuç ile yüzleşmektedir¹⁷⁷. Yasama kanunları, tüm çeşitleriyle kültür ve doğal mirasını tehdit

¹⁷⁵ Devra Basmacı, “Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği”, *Aurum Mühendislik Sistemleri Ve Mimarlık Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 77-90.

¹⁷⁶ June Taboroff, Et al., *Evaluation of UNESCO Strategic Programme Objective (SPO)11 “Sustainably Protecting and Enhancing Cultural Heritage”*, UNESCO Publications, 2010, p. 7.

¹⁷⁷ Albert Mumma, “Heritage Policy and Law-making Processes”, *Cultural Heritage and Law*, (Ed. Webber Ndoro, Et al.), ICCROM Publications, 2008, p. 109.

eden tehlikelerin azaltılması konusunda büyük ve etkili bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, bu kanunların, uygulanmalarında ve onlara bağlılıktaki zayıflık kültür ve doğal mirasın öneminin ve kıymetinin kaybolmasına ve sonuç olarak tehditlerin tümüne maruz kalabilecek duruma gelmelerine neden olmaktadır¹⁷⁸. Arkeolojik kazı, bakım, restorasyon ve kültürel mirasın unsurları ve bölgelerin korunması için gerekli olan müze ve güvenli ortamın inşası ve var olması gibi, etkinlik düzeyi, başarısı ve sonuçlandırılması, farklı seviyelerde olması, uygulama alanları ve doğru biçimde yer alması, kültürel mirasın ve bölgelerin güvenliği seviyesinde etkilemektedir. Arkeolojik kazı çalışmalarının yokluğu, kültürel miras alanlarının ihmal edilmiş, ortaya çıkarılmamış ve keşfedilmemiş olarak kalması veya başlanması durumunda tam ve doğru bir şekilde bu kazı çalışmalarının tamamlanamaması kültürel miras unsurlarının yok olmasına ve yasal olmayan kazı çalışmaları, hırsızlık tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasına neden olmaktadır. Farklı bir açıdan, somut kültürel mirasın unsurları için uygun olmayan bakım ve restorasyon işlemleri bu mirasın zarar görmesine, özelliklerinin değişmesine, kültürel ve arkeolojik değerinin ve orijinalliğinin kaybolması ve yok olması tehlikesine maruz kalmasına neden olmaktadır¹⁷⁹.

Yukarıda bahsedilen faktörlerin uygulanma süreci ilk ve son olarak bu riskleri azaltmak, sonlandırmak ve onların nedenlerini engellemek ve çare bulmak amacıyla, bölgesel, uluslararası kurum ve örgütler tarafından belirlenmiş yönelimler, yasalar, görüşlere ve hedeflere uygun olarak devlet tarafından ortaya konulacak akademik, idari, yasal ve teknik bir stratejiye olarak ihtiyaç duymaktadır¹⁸⁰.

2.1.1.5. Kültürel ve Düşünsel Faktörler

Kültürel miras, ortak değer ve kuralların taşınması, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantının sağlanması ve toplumlar için küreselleşmenin getirdiği değer ve ilkeler tarafından domine edilmiş hızlı bir şekilde gelişen günümüz şehir yaşamında

¹⁷⁸ Münevver Coşkun, “Son Dönemlerde Çıkarılan Yasalar Çerçevesinde Türkiye’de Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Değişen Roller”, **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005, ss. 42-48.

¹⁷⁹ Abdulmuiz Şahin, s. 171.

¹⁸⁰ Melike Z. Dağıstan Özdemir, “Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış”, **Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005, ss. 20-25.

güçlü bir aidiyet ve işbirliği duygusunun yaratılmasına yardımcı olacak şekilde milli kimliğin güçlendirilmesi için ana araç olmasına rağmen¹⁸¹, vatandaşlar arasında kültürel miras alanlarının tarihi, miras ve arkeolojik değerinin önemine dair toplumsal ve kültürel bilinçsizlik, aidiyet duygusunun yokluğu, tüm akademik düzeylerin müfredatındaki değeri ve önemi hakkında vurgu yokluğu¹⁸², çok sayıda kültürel mirasın yokluğu, toplumlar ve bireylerin kültürel miraslarına dair ilgi düzeylerinin azalmasına ve geçmişe ait olan şeyleri, değeri ve önemi olmayan eski toprak ve taştan ibaret görmek gibi olumsuz bir görüşe neden olmaktadır. Bu da, kültürel miras alanlarının ilgi ya da özen göstermeden terk edilmesini teşvik ederek, hırsızlığa, vandallığa ve kurcalamaya karşı savunmasız kalmasına yol açmaktadır¹⁸³.

Kültürel ve doğal miras ve alanlarının kayıp, yok olma, hırsızlık, tahribat ve kaybolma gibi tehlike ve risklere maruz bırakan afet, tehdit, faktör ve nedenlerin riskini azaltmak adına; kültürel mirasın söz konusu risk etkilerinden koruyucu yöntem ve çözümler geliştirmeyi hedefleyen ve her düzeyde, uyumlu, bağlantılı ve koordine edilmiş uluslararası, bölgesel ve yerel planlar gerektirmektedir. Buna sonuç olarak, akademik, teknik ve yasal çözümler arasında bir çözüm olarak, bahse konu riskleri azaltmak için uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından benimsenen kültürel ve doğal mirası tehdit eden afet risk yönetimi stratejisi ortaya çıkmıştır.

2.2. KÜRESEL KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRAS RİSK YÖNETİMİ

2.2.1. Risk Yönetimi Kavramı

Risk yönetimi, korunacak hedefler üzerindeki olası olumsuz etkileri anlamak için ve bu risklerin tehditleriyle nasıl başa çıkılacağı ile ilgili yapılan akıllı ve etkili eylemlerin hepsidir; öncelikleri belirlemek, riskleri azaltmak, ortadan kaldırmak, önlemek veya sınırlamak için aksiyon alınmaktadır. Daha sonra bu riskleri ve

¹⁸¹ Sultan, s. 200.

¹⁸² Pınar Kasapoğlu Akyol, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Örgün Eğitime Uygulanması: Araştırması (Webquest) Örneği”, **Millî Folklor**, Yıl: 28, Sayı: 111, 2016, ss. 125-146.

¹⁸³ Yaşar Tonta, “Kültürel Mirasın Geleceği”, **UNAK 2014 Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi 17-20 Eylül, İstanbul, 2014**, ss. 1-13.

nedenlerini iyileştirmek için çalışmalar yapılır; bu süreç, risklerin olduğu sürece devam etmektedir. Dolayısıyla, izleme, risk tanısı ve takibine devam edilmeli ve kültürel miras üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi için planlar geliştirilmelidir¹⁸⁴.

Küresel kültürel ve doğal mirası tehdit eden risk yönetimi kavramı, hem teorik ve pratik yanlarıyla, uluslararası, bölgesel, yerel kurumlar ve kuruluşlar tarafından geliştirilen metodolojilere, stratejilere ve aralarındaki ortaklık ve koordinasyonunun kapsamına bağlıdır¹⁸⁵; amacı ise, afet ve risklerin ürettiği tehdit türlerini, etkilerinin kapsamını, yaşamın her alanında birey ve toplumların üzerinde sahip oldukları etkilerini, özellikle sosyal ve ekonomik etkilerini belirleyen proaktif ve önleyici faaliyetler için planlar geliştirmektir; bu bağlamda, bu konuyla ilgilenmek için birçok uluslararası ve resmi kuruluşlar oluşturulmuş, birçok konferans ve toplantı yapılmış ve afetler ve tehlikeleri ile ilgili birçok yasa ve yönetmelik yürürlüğe konulmuştur, buna göre, iş planı ve yönetimi, bu örgüt ve devletler arasında eşgüdümlü girişimler içermiş, ayrıca katılım, bütünleşme ve aralarındaki görevlerin bölünmesi ilkesiyle çalışmışlardır. Bu görevler, yönetim programı doğru ve uyumlu bir şekilde bütünleştirmek için, ülkelerdeki idari, yürütme, akademik ve yasama otoritelere dağıtılmıştır¹⁸⁶.

Kültürel mirası tehdit eden risk ve felaketleri tartıştıktan sonra, konuyu ve bilgileri tüm yönleriyle bütünleştirmek için, kısaca bu riskleri ve tehditleri azaltan program, plan ve stratejilerin bazılarını ve bunları doğal ve insani felaketler sırasında nasıl yöneteceklerini tanımlamaya çalışılacaktır. Ayrıca konu ve bilgiyi tüm yönleriyle bütünleştirmek için, kısa bir şekilde, UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yayımlanan bazı yayınlar (Managing Disaster Risks for World Heritage) incelenecektir. Aynı zamanda, kültürel miras çalışanları, idari ekipler, organizasyonlar ve akademisyenler, kurum ve yerel yönetimlerine, tüm ülkelerdeki çalışma koşullarına dikkatlice ve doğru bir şekilde uyarlanmış ve afetlerin yol açtığı tehditlere hitap eden

¹⁸⁴ Pedersoli, p. 14.

¹⁸⁵ Mehdi S. Kaddory Al-Zubaidy, "Optimizing the Risk-preparedness and Disaster Management Systems of all World Heritage Sites by Exploiting HPWS and Conform to the UNESCO Guidelines", **American Journal of Civil Engineering and Architecture**, Vol.: 2, No.: 6, 2014, pp. 177-185.

¹⁸⁶ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Managing Disaster Risks for World Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2010, pp. 68-70.

plan ve metodolojiler doğrultusunda görevlerini yerine getirmelerine, afetlerin ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan tehditleri ele almaları ve bu programların kültürel ve doğa dünya mirası varlıklar yönetimi ve korunması için yetkili makamların çalışmalarına yardımcı olmasının yanı sıra, afet risk yönetiminin temel prensiplerini ve proaktif olarak ele almak için ulusal, bölgesel ve uluslararası planları açıklayarak etkilerini belirlemek, değerlendirmek, azaltmak için kullanılan metodolojiyi açıklığa kavuşturması için (Kültürel Mirasın Risk Yönetimi Kılavuzu) uzmanların, dünya kültür ve doğal mirasının korunması alanındaki ilgili konferans ve çalıştayların sonuçlarının katkılarına dayanan ve ICCROM tarafından yayımlanan Risk Yönetimi ve Doğal ve İnsan Afetlerine Yönelik Kılavuzu (Risk Management of Cultural Heritage) incelenmektedir.

2.2.2. Konunun Önemi

Dünyanın kültürel ve doğal mirasına yönelik ve sürekli karşı karşıya kaldığı tehditler göz önünde bulundurulduğunda, risk yönetiminin önemi vurgulanmakta ve özellikle kültürel mirasla ilgilenen UNESCO, ICCROM ve UNISDR gibi uluslararası kuruluşların ve kurumların yönelimleri büyük önem taşımaktadır. Günümüzde risk yönetimi metodolojisi, kültürel mirası korumak, sürdürmek ve korumak için en önemli araçlardan biridir, bu yöntem, bu alanları korumak ve küresel kültürel ve doğal mirası ve alanları tehdit eden felaket ve doğal ve insani tehditlerin riskini azaltmak için bilimsel stratejilerin ve ihtiyati tedbir uygulamalarının geliştirilmesine temel olarak, kültürel mirasa ve sitelerine yönelik riskleri ve tehditleri tanımlayan ve değerlendiren bir araçtır¹⁸⁷.

Afet değerlendirmesiyle ilgili uluslararası kuruluş ve kurumlardan alınan raporlar, dünyadaki doğal ve insani felaket sayısının her geçen yıl artmakta olduğunu, insan ve çevre için risk ve tehditlerin arttığını ve bireylerin ve toplumların yaşamları üzerinde yıkıcı bir etki yarattığını, zayıf planlama ile tehditleri, kaynaklarını azaltma ve önlemede düşük kapasiteden dolayı artan riskleri doğurmaktadır¹⁸⁸. Dolayısıyla

¹⁸⁷ İbrahim Halil Bazazo ve Saide Afana, “İdarat El-Mahatir fi El-Mavaki El-Turasiye ve El-Eserriye: Dirasat Mevki Em Er-Resas lit-Turas El-Alami”, **Turizm ve Oteller Koleji Dergisi**, Baskı: 8, Sayı: 1, Fayyoun Üniversitesi, 2014, s. 163.

¹⁸⁸ UNESCO, Managing Disaster, p. 2.

uluslararası kuruluşlar ve kurumlar, bu riskleri azaltmanın önemine dikkat çekmiş, afet risklerini ele alan ve uluslararası düzeyde risk azaltma planları geliştirmeye çalışan birçok uluslararası konferans ve toplantının sonucu ortaya çıkmış belirli hedefleri olan eylem, strateji ve metodolojilere duyulan ihtiyacın önemi artmıştır. Bunlar arasında, ortaklığa dayanan özel bir uluslararası strateji, afet azaltma ve risk konusunda küresel bir yaklaşım benimsemeye yönelik uluslararası ortak girişimleri benimsemiş olan Birleşmiş Milletler yer alıyor, bu planlar ve hedefler, bireylerin, şehirlerin ve ülkelerin felaket direncini ve savunmasını arttırmaya olanak tanıyan politikalar, stratejiler ve eylemleri içermektedir¹⁸⁹.

2.2.3. Temel İlke ve Amaçlar

Felaketler kaçınılmaz olarak gerçekleştiğinden dolayı, dünya miras alanların yöneticileri afet risk yönetimine özen göstermeleri ve bu olayların yönetimine hazırlanma zorunluluğundadırlar. Mirasın halk ve toplumlar nezdinde büyük değer ve öneme sahip olmasından ötürü, bu tür etkili planlar, miraslarına başvuracak ve afetlerden sonra hayatlarını yeniden şekillendirecek hassas toplulukları destekleyecektir¹⁹⁰. Aynı zamanda, taraf devletlerin mirasın ve doğal varlıkların korunmasına ilişkin anlaşmalara karşın devletler ve uluslararası taahhütler nedeniyle, bu istisnai uluslararası değere sahip alanların yönetenlerin sorumluluğudur¹⁹¹. Kültürel ve doğal miras alanlarının korunmasından sorumlu yönetimin oynadığı önemli role rağmen, deprem, kasırga, sel, volkanlar gibi doğal afetler veya büyük silahlı çatışmalar gibi insani felaketlerin olması tamamen engellenemez, ancak, kültürel miras alanlarına yönelik tehditlerin riskini azaltabilecek ve felaketlerin etkilerini hafifletecek gerekli önlemleri almaları gerekmektedir¹⁹².

Kültürel mirasa uygulanan afet risk yönetiminin temel ilkeleri, afetlerin etkilerini ve insan yaşamı üzerindeki yansımalarını başta olmak üzere ile dünya

¹⁸⁹ Richard de Ferranti, Et al., “Reporting Service for Environment and Development Negotiations”, **International Institute for Sustainable Development (IISD)**, Vol.: 26, No.: 15, Earth Negotiations Bulletin, 2015, p. 1.

¹⁹⁰ Pietro Gazzola, **The Past In The Future**, ICCROM Publications, Rome, 1975, p. 26.

¹⁹¹ Herb Stovel, **Risk preparedness: a management manual for world cultural heritage**, ICCROM Publications, Roma, 1998, p. 13.

¹⁹² UNESCO, Managing Disaster, p. 8.

kültürel ve doğal varlıklar üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek veya azaltmak ve kültürel mirasın değeri, özgünlüğü ve sürdürülebilirliğinin zarar görmesini en aza indirmeyi amaçlamakta ve bununla birlikte farklı kültürel ve doğal mirasın farklı türlerine göre değişen plan ve prosedürleri ortaya koyarken söz konusu varlıkların değeri ve önemi göz önünde bilinerek ve bulundurarak yapılmasına özen gösterilmelidir¹⁹³. Afet riski yönetimi sadece kültürel mirasın ve bölgelerinin korunmasıyla ilgili değildir, aynı zamanda bakım ve restorasyon eksikliği, uygun olmayan yönetim, bozulma ve kültürel mirasın veya kültürel varlıkların savunmasızlığını artırarak felaketlere dönüşebilecek risklere yol açabilen; ekosistem değişiminin unsurlarının kademeli olarak zayıflaması gibi kümülatif faktörlerle de ilgilenmektedir. Böylece, afet risk yönetiminin başarılı olması için, çok olumlu bir rol oynaması, geleneksel ya da gelişmiş bilişsel sistemler ve yönetim yöntemlerini kullanması, akademisyen ve uzmanlara güvenerek, uygulamada yerel, bölgesel ve uluslararası koordinasyona duyulan ihtiyaç ile kapsamlı yönetim planının ayrılmaz bir parçasını oluşturmak için kapsamlı bir stratejiye uygun olarak planları, yöntemleri ve sistemleri birbiriyle bütünleştirmesi gerekmektedir¹⁹⁴.

2.2.4. Risk Yönetimi Planı

Herhangi bir eylem planı geliştirmek için, planın ana amaçlarını, hedeflerini ve bunların uygulanmasından sorumlu tarafları ve verilen zaman süresi belirlenmeli; sürecin, yaklaşımın, kapsamın ve hedef kitlenin mevcut ve ani müdahale mekanizması hazırlanmalı; çıktıların nasıl ele alınacağına dair bir yöntem açıklaması ile bu çıktıların hakkında nasıl bir tahmininin geliştirilmesi ile sona ermelidir. Bu bağlamda, normal durumda risk yönetim planı üç ana aşamaya göre ortaya konulmalıdır: afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası aşama¹⁹⁵; risk yönetiminin prosedür ve hazırlıkları ise, afetlerin değerlendirilmesi, nedenleri, önleme tedbirlerini, meydana geldiklerinde etkilerini ve tehditlerini sınırlayan uygun faktörlerin ve planların yaratılması, risklerin meydana gelmesi sırasında onlarla başa çıkmak için acil durum planının

¹⁹³ John Stewart, "The Stabilisation and Protection of Archaeological Sites from Natural Processes", **Conservation of Cultural Heritage in the Arab Region**, ICCROM Publications, Sharjah, 2016, p. 97.

¹⁹⁴ UNESCO, Managing Disaster, p. 12.

¹⁹⁵ Stovel, pp. 25-28.

geliştirilmesinin yanı sıra, hasarın değerlendirmesi, tespit edilmesi ve ortaya çıktıktan sonra iyileştirme, bakım, restorasyon ve koruma yöntemlerinin hazırlanması, ayrıca acil durum boşaltımların veya kültürel miras unsurlarının geçici olarak saklanması, korunması ve transferin gerçekleştirilmesi için gereken posterler, talimatlar, haritalar, ekipman ve makineler ile birlikte planı ve görevleri açıklayan kılavuzları, kurumlar ve bireyler arasındaki rollerin ve dağıtımın açıklığa kavuşturulması ve aynı zamanda gelişime göre olay ile başa çıkabilecek esnek planların oluşumunu, felaket ve tehlike anında meydana gelebilecek tüm olasılıkları kapsamı, söz konusu aşamaların her birinde görevlerin yerine getirilmesi için hazırlık ve hazır olma durumunu sürdürme ihtiyacı ile, bakım ve restorasyon ve yeniden yapılandırma yoluyla hasar, kayıp ve riskten zarar gören elemanların işlenmesini içermektedir¹⁹⁶.

2.2.4.1. Çalışma Grubu

Risk yönetim planının uygulanabilmesi için, yönetim, bakım, takip gibi bölümlerden sorumlu yönetici ekibine iyi entegre edilmiş eğitilmiş ve nitelikli teknik insan kaynağının oluşturulması gerekmenin yanı sıra belediyeler, yerel yönetimler, üniversiteler, sağlık kurumları, acil durum ekipleri, güvenlik güçleri, sivil toplum kuruluşları, bilim insanları, araştırmacılar, toplum kanaat önderleri ve diğer gönüllü ve stajyerlerden oluşan kurumsal temsil gerekmektedir.

Söz konusu bu geniş katılım; kolektif eylem, uyumlu girişimler, daha büyük ve hızlı bir uygulama süreci sağlamasına rağmen, özellikle bu kurumların ve bireylerin çıkarları, değerleri ve çalışma yöntemlerinin çatışma söz konusu olduğunda, bu süreç dâhilinde olumsuzluklar kaçınılmazdır. Bu yüzden çalışma grubunun veya hücresinin tek bir yerel, bölgesel veya uluslararası merkezi yönetimi olmalı ve her bir tarafa verilen görevlerin dikkatli ve yapılandırılmış bir dağılımı olmalıdır. Bütün bunlar da, elbette, ideal seviyeye gelebilmesi için girişim, çalışma, mali, devlet, bölgesel ve uluslararası destek gerekmektedir, dolayısıyla bu konunun önemi ve yönetim programlarının gerektirdiği büyük ciddiyet buradan ortaya çıkmaktadır¹⁹⁷.

¹⁹⁶ UNESCO, Managing Disaster, p. 13.

¹⁹⁷ UNESCO, Managing Disaster, p. 19.

2.2.4.2. Gerekli Kaynaklar

Risk yönetiminin uygulanması için en önemli kaynaklardan biri, uygulamanın resmi ve hukuki yönleridir. Öncelikle bilgi toplama süreci, risklerinin ve tehditlerinin büyüklüğüne dayanarak¹⁹⁸, riskler ve tehditler hakkında ayrıntılı ve açık bir şekilde bilgi verildikten sonra sorumlu yetkililerden gerekli ruhsat ve yetkinin alınması gerekmektedir. Bu süreç de, risk yönetimi ve stratejisinin uygulanmasına ciddi ve kurumsal ilgiye yönlendirecektir¹⁹⁹. Bütün bunları finanse etmek için kayda değer bir ekonomik kapasiteye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, özellikle ilgili uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve kurumlarla koordinasyon halinde, görevlerin yerine getirilmesi için gerekli mali destek sağlanmalıdır²⁰⁰.

Riski, nedenlerini ve beklenen tehditlerin büyüklüğünü analiz ettikten sonra, ele alınması ve önlenmesi için gerekli strateji, yöntem ve planlar hazırlanmalı, tercihen afet merkezinden uzakta ve gerekli tüm teçhizatla donatılmış olan planların uygulanmasını yönetmek için ortak bir merkez veya ofisin kurulması ile başlanması tercih edilmektedir; planların uygulanması ve uygulanmaya yönelik öncelikleri dikkate almak için, gerekli insan kaynakları, makine, teçhizat, harita, acil durum tahliye araçları, planları açıklayan el kitapları, broşürler ve posterler ile korunacak mevcut kültürel ve doğal varlıkların envanteri, ayrıntılı bilgi malzemesi, değeri ve yaşı dâhil olmak üzere, görüntü, ölçümler, türü ve dayanıklılık derecesini kapsamaludur²⁰¹. Her çeşit mirasın doğası ve türü ile uygun bir koruma planına ihtiyacı vardır. Zira taşınmaz fiziksel yapıları koruma planları, taşınabilir antik eserlerin koruma planlarından, boyutları, ayrıcalıkları, özellikleri, üretildiği malzeme ve sınıfı (Taşınır, taşınmaz, somut, somut olmayan, kültürel veya doğal) bakımından farklı olabilmektedir. Acil durumlarda, tahliye operasyonları, koruma, bakım ve restorasyon anlamına gelen kurtarma ve rehabilitasyon faaliyetleri yürütülürken, kültürel miras unsurlarının istenmeyen olumsuz sonuçlara maruz

¹⁹⁸ Carlo Cacace, "Risk map Methodology", **Sharing-Conservation-Decisions**, (Ed. Rosalia V.P.), ICCROM Publications, Roma, 2007, p. 143.

¹⁹⁹ Pedersoli, p. 14.

²⁰⁰ Maxx Dilley, Et al., **Natural Disaster Hotspots A Global Risk Analysis**, World Bank Publications, Washington, 2005, p. 113.

²⁰¹ Guglielmo De Angelis D'Ossat, **Guide to the Methodical Study of Monuments and Causes of Their Deterioration**, ICCROM Publications, Roma, 1982, p. 6.

kalmaması için, bölgenin coğrafi ve sosyal özellikleri, binaların ve çevre yolların türü, iklimin doğası, nüfus durumu ve kültürel ve doğal mirasın mevcut olduğu mevcut ulaşım araçları ve afet koruma ve yönetim planları oluşturulduğunda²⁰², hepsi tamamen belirtilmeli, çalışılmalı ve göz önünde bulundurulmalıdır²⁰³.

2.2.4.3. Planların Uygulanması

Risk yönetimi ve koruma süreci, mevcut arkeolojik kaynakların doğru bir şekilde anlaşılması ve öneminin idrak edilmesine dayanırken, bölgenin doğal zemini ve buralara yayılmış olan arkeolojik ve miras alanlarının bir envanteri ile başlar. Ardından, bir çerçevede potansiyel doğal ve beşeri riskleri tanımlayan, bu parametrelerin durumunu, hassaslığını ve kırılganlığını belirleyen ve ilgili uzmanlar tarafından gerçekleştiren daha ayrıntılı temel araştırmalar aracılığıyla durumsal raporu hazırlanır, zira envanter çalışması ve araştırma, doğru risk analizini mümkün kılar. Önleyici tedbirler ve önlemler, risk derecesine, büyüklüğüne (muhtemel şiddeti) ve kendi alanıyla orantılı olarak cevap vermeli ve aynı zamanda basit, sınırlı etkiye ve düşük çevresel maliyete sahip veya geniş kapsamlı olmalıdır²⁰⁴.

Teorik ve uygulamalı planlar, kontrol etme olasılığı bulunması halinde afet kaynaklarının iyileştirilmesi, hazırlanması ve önlenmesi aşamaları ile başlar. Altı Kalkan Planı²⁰⁵ adı verilen süreç şu şekilde işler: Kültürel ve doğal varlıklar için, tüm felaket ve risk tehditlerinden koruyan kalkanlar olarak hareket etmesi için tüm koruma önlemlerini sağlamak; örneğin, bir müzedeki bir eseri korumak için, eser sabit ve güvenli bir yere yerleştirilmeli, emniyete alınmalı veya kırılmadan ve dışarıdan koruyan kılıf veya kalkan oluşturulmalıdır. Ardından bulunduğu oda veya salon güvence altına alınmalı, değerli varlıkları korumak için bina içerisindeki kapasiteyi güçlendirmenin yanı sıra, binanın çevresini güvence altına alınmalı ve son olarak, afet riskine karşı ilk önlem hattı oluşturulması gibi bölgeyi genel olarak güvence altına almalıdır.

²⁰² G.Accardo, Et al., “The Risk Map of Italian Cultural Heritage”, **Journal of Architectural Conservation**, 9/2, 2003, pp. 41-57.

²⁰³ UNESCO, Managing Disaster, p. 12.

²⁰⁴ Stewart, p. 97.

²⁰⁵ Pedersoli, p. 49.

Tüm bu kalkan ve engellerden geçen güçlü bir afet riski gerçekleştiğinde, taşınır miras unsurlarını yerlerinden güvenli bir alana taşımak ve kaldırmak için acil müdahale planı uygulanır. Taşınması mümkün olmayan unsurların planı ise, maruz kaldıkları tehdit veya riskin türüne göre korumaya yönelik hazırlanmalı, tahliye ve taşıma kararı öncesinde koordineli bir hazırlık yapılmalı, kültürel miras unsurlarına zarar verebilecek olumsuz bir hata olmadığından emin olmak için dikkatli bir şekilde planlanmış ve daha önce üzerinde çalışılmış olması gerekmektedir. Zira kültürel varlıklar, kendi tesislerinde bırakılması ve başka bir yere taşınılmasından daha tehlikeli olabilecek kayıp, hasar ve hırsızlık riskine maruz kalabilir. Bu nedenle, öncelikle sıradakiler kontrol edilmeli ve buna göre acil durum tahliyesi yapılmalıdır. Transfer izni sorumlu resmi makamlar tarafından yapılmalı, tehditlerin gerçek ve yakın olduğundan emin olmak, yerinde kalmaları durumunda risk etkilerini önlemek için önleyici tedbirlerin yetersizliğini kontrol etmek, aktarılabilecek güvenli yerin bulunması ve hazırlanmasından emin olmak, transferden sorumlu kişilerin profesyonelliğini ve yeteneklerini temin etmek ve operasyon sırasında güvenliği sağlamak gerekir²⁰⁶. Ayrıca kültürel varlıkların uygun şekilde ambalajlanması için gerekli tüm makine, araçlar ve güvenli tahliyeleri için uygun taşıma araçlarının temini sağlanması gerekmektedir²⁰⁷.

2.2.4.4. Afet Sonrası Değerlendirme ve Koruma

Riskin ve afet tehdidinin kalkmasından sonra, afet etkilerinden dolayı, hırsızlık ve deformasyon tehlikesini önlemek için, kültürel miras ve çevre alanları hemen temizlenir ve koruma altına alınır, daha sonra ortaya çıkan hasarların değerlendirmesi ve envanterlenmesi başlanır. Ardından hasar görmüş kültürel varlıkların iyileştirmesini sağlamak ve gelecekteki tehlikelerden sakınma, restorasyon ve korunması için kısa veya uzun vadeli önlemler formüle edilir, ayrıca toplumsal duyarlılık için bu tür varlıkların değeri ve önemi doğrultusunda kültürel farkındalık kampanyaları yapılır, bu da, kültürel mirasa tam koruma sağlayana kadar bir tür sosyal

²⁰⁶ Eugénie Crété, Et al., **Endangered Heritage Emergency Evacuation of Heritage Collections**, UNESCO and ICCROM Publications, Roma, 2016, p. 7.

²⁰⁷ Caroline Bendix, **Moving Collections, Preservation Advisory Centre**, British Library Publications, London, 2013, p. 10.

korunma sağlayacaktır²⁰⁸. Ardından, risklerin nedenleri ve giderilme yollarını inceleyerek kültürel ve doğal miras alanlarına yönelik önleyici kampanyalara başlamak ile gelecek tehditleri önlemek için bölgenin etrafına engeller ve koruyucu bariyerler koymak ve hasar, bozulma ve iyileştirme unsurlarını incelemek ve analiz etmek, gelecekte benzer tehlikelerle başa çıkma metodolojisi ve yöntemini gözden geçirmek için, önceki felaketten çıkarılan derslerden yararlanılması gerekmektedir²⁰⁹.

2.2.5. İlgili Sözleşmeler ve Öneriler

Kültürel mirasın risk yönetimi söz konusu olduğunda, uluslararası, bölgesel ve ulusal yasaların, sözleşmelerin ve tavsiyelerin tanımlanması ve dikkate alınması esastır, bu da sözleşmelerin ve ilgili yasaların ihlalinden kaçınmak, bunlarla ilgili belirlenen sınırlar dâhilinde başa çıkmak ve alandaki uzmanların çalışmalarından ve görüşlerinden ortaya çıkan önerilerinden yararlanmak için önem teşkil etmektedir. Sözleşme ve öneriler bunlarla sınırlı kalmamakla beraber aşağıda sıralanmıştır:

- Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Sözleşmesi, UNESCO, 1972.
- Deprem Riskine Maruz Bölgelerdeki Kültür Varlıklarının Korunmasına Yönelik Önleyici Tedbirlere İlişkin Uluslararası Oturumun Sonuç ve Önerileri, Üsküp-Yugoslavya 1985.
- Depreme Maruz Alanlarda Tarihi Binalarda Yapısal ve Fonksiyonel Rehabilitasyon Uluslararası Çalıştay'ının Sonuçları ve Önerileri, Mexico City, 1986.
- Bakanlar Komitesi Tarafından Çıkarılan ve Doğal Afetlerden Kaynaklanan Mimari Mirasın Korunması Konusunda Üye Devletlere Hitaben Hazırlanan Avrupa Konseyi 9/93 Sayılı Tavsiye Kararı, 1993.
- Quebec Deklarasyonu, Birinci Ulusal Miras ve Risk Hazırlık Zirvesi, Quebec City, Kanada, 1996.
- Kobe / Tokyo Uluslararası Kültürel Varlık İçin Risk Hazırlığı Sempozyumu Kobe Deklarasyonu, 1997.

²⁰⁸ UNESCO, Managing Disaster, pp. 45-62

²⁰⁹ Pedersoli p. 101.

- Radenci Deklarasyonu, Acil Durumlarda ve Özel Durumlarda Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Mavi Kalkan Sempozyumu, Radenci-Slovenya, 1998.
- Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi'nin Mimari Miras İnşaatının Analizi ve Restorasyonu Bilimsel Komitesi'nin Assisi Deklarasyonu, 1998.
- Torino Deklarasyonu, Mavi Kalkanın İlk Uluslararası Toplantısının Kararları, Torino, İtalya, 2004.
- Kültürel Varlıkların, Tarihi Alanların ve Çevrenin Afet Riskinden Korunmasına İlişkin Kyoto Deklarasyonu, 2005.
- UNESCO, Kültürel Varlıkların Korunması ve Restorasyonu İçin Uluslararası Merkezi (ICCROM) ve Japon Kültürleri Dairesi, 2005-2015 Hyogo. Eylem çerçevesi tarafından kabul edilen öneriler, ulusların ve toplulukların felaketlere ve kültürel mirasa yönelik risklerin yönetimine cevap verme kapasitelerini geliştirmek için, dünya afet azaltma konferansı çerçevesinde gerçekleşmiştir, Kobe, 2005.
- UNESCO Dünya Miras Komitesi Tarafından Otuzuncu Oturumda Litvanya 2006'da Yayınlanan Dünya Mirası Varlıkları İçin Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Strateji Belgesi.
- İklim Değişikliğinin Kültürel Miras Üzerindeki Etkilerine İlişkin Uluslararası Çalıştayı Tarafından Açıklanan Kültürel Miras Üzerindeki İklim Değişikliğinin Etkisinin Deklarasyonu, Yeni Delhi, Hindistan, 2007.
- Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilatı, 2009 Yılından Bu Yana Afet Kaybı Azaltımı İçin Arap Stratejisini Hazırladı. Bu çerçevede, felaketlerle ilgili Arap girişimlerinin birleştirilmesi ve risklerinin azaltılması gerekliliğinin altını çizdi. Afet riskinin azaltılması alanında Arap ülkeleri arasında işbirliği, koordinasyon ve işbirliği geliştirmek için bilim ve bilimsel araştırma bölümü aracılığıyla 2012 yılında afet risk azaltma için Arap ağı başlatmış.
- Sendai, Japonya'da Düzenlenen Üçüncü Birleşmiş Milletler Dünya Konferansı'nda Kabul Edilen 2015-2030 Dönemi İçin Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi, 2015.

2.3. KÜLTÜREL MİRASLA İLGİLİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR

“kültürel varlığının son haepler sırasında önemli zararlar gördüğünü, savaş tekniğindeki gelişmeler sebebiyle de gittikçe artan tahrip tehlikesine maruz bulunduğunu müşahade etmiş,

Her millet dünya kültürüne kendinden bir şey katmış olduğu cihetle, hangi millete ait olursa olsun, kültür eserlerine karşı vakî olacak tecavüzlerin bütün insanlığın kültür mamelekine karşı işlenmiş tecavüzler sayılacağına inanmış,

Mevcut kültür mamelekinin muhafazasının bütün dünya milletleri için büyük önem taşıdığını ve bu mamelekin milletlerarası ölçüde korunması gerektiğini müşahade etmiş” (1954 Lahey Sözleşmesinin önsözü).

Kültürel mirasın halkların yaşamındaki önemi ve insan hayatına. Topluma ve haklarına doğrudan etkisi, politik, ekonomik, entelektüel, sosyal ve hatta dinsel düzeyde etkisi ve küresel bilincin devletsel, akademik ve yasal düzeydeki önemi göz önünde bulundurulması sonucu. Kültürel miras unsurların hem asıl konumlarında hem de müzelerde taşıdığı maddi ve entelektüel değerin yanı sıra, insanın ve tabii afetlerin etkisine ve bunların doğrudan kültürel miras alanlarına yönelik doğrudan tehdidine karşı, ayrıca yirminci yüzyılın başından beri gerçekleşen. Kültürel mirası ve yerlerini doğrudan etkileyen ve dünya çapında birçok kültürel mirasın kayıp olmasına ve deformasyona yol açan askeri operasyonlar ve silahlı çatışma dalgasına karşı küresel dikkatı beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, ister bireysel ya da grup olsun, sivil ve askeri biçimde insani müdahale görevini üstlenen yerel ve uluslararası örgütlerin, kurumların, derneklerin olması, ayrıca barış ve savaş zamanlarında farklı yerlerde yerel ve küresel kültürel mirasın unsurlarıyla doğrudan ilişkiyi düzenleyen yasalar, tüzükler ve şartlar ve koşullar oluşturmak gerekmektedir.

2.3.1. Kültürel Miras İle İlgili Uluslararası ve Bölgesel Kuruluşlar

Kültürel mirasın günümüzde bir millet veya bir devletle sınırlı olmadığı, uluslararası insani toplumun bir ürünü olan tüm insanlığın varlığı olduğu ilkesi doğrultusunda, kültürel mirasa olan küresel ilginin ve bu çerçevede her yönüyle

korunmasını ve güçlendirilmesini üstlenen ulusal ve uluslararası kurumların oluşturulmasına yönlendirmiştir²¹⁰. Bu nedenle, kültürel mirasın korunması, yönetim alanında çalışan uluslararası, bölgesel örgütlerin ve organların rolünü, çıkarılan yasa ve kanunların rolünün incelenmesi ve açıklığa kavuşturulması, kültürel mirasın büyük önemini, yerel ve küresel girişimlerin ciddiyetini ve dünya mirasının unsurlarını yıkım, deformasyon, hırsızlık ve kaçakçılıktan koruma girişimlerini gösterir. Bu girişimler ve uğraşlar ve ortaya çıkan sonucun açıklığa kavuşması ve okurun zihninde, kültürel mirasın ve ciddiyetin ve bu konudaki küresel ilginin korunmasına yönelik uluslararası ve bölgesel girişimlerin kısa bir özet oluşması için, bu çalışmada çeşitli örgüt, organlar ve farklı rollerine değinmelidir.

Kültürel ve doğal miras sürekli olarak birçok doğal ve insani tehdit ve tehlikeye maruz kaldığından, korunmasını sağlamak ve her türlü önlemi almak için ulusal ve uluslararası ilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaca uygun olarak, bu tür tehditlerle yüzleşilmesi, mirasın korunması, stratejilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için uluslararası toplum, ulusal ve küresel kurum ve kuruluşlara acil ihtiyaç olduğunu idrak etmiştir. Bu nedenle, günümüz çağdaş dünyasında, uluslararası ve bölgesel kuruluş, kurum ve komiteler ile üniversiteler ve bilimsel araştırma merkezlerinin, insan mirasını muhafaza eden, yenileyen ve koruyan kültürel miras, doğal ve kültürel kaynaklarla ilgililenmesi ve ilintili yasa ve mevzuatları ortaya koyma girişimleri; özellikle kültürel ve doğal özelliklerinin çarpıtılmasına ve deformasyonuna yol açan tehlike ve tehditler hakkındaki dünya kamuoyunun ve ilgili kültür ve araştırma kurumlarının gayretleri gerçek ve asil bir insani duygu ve erdem anlayışıdır²¹¹.

Yarım asırdan fazla bir süre önce kurulmuş olan uluslararası ve bölgesel örgütler ve organlar, kendi toprakları içinde veya dışında bulunan kültürel mirasın korunması amacıyla üye devletler tarafından riayet edilecek ve uygulanacak genel kuralları tanımlamaya ve açıklığa kavuşturmaya girişim göstermişlerdir. Bu da, üye devletlerin kendi kültürel miras ve mülklerini korumak için kendi ulusal ilkelerini, standartlarını ve ulusal yasalarını çıkarmaya yönelik girişimlerine odaklanarak, genel uluslararası yasa ve yönetmeliklerle bütünleşmek için her ülkede hüküm süren

²¹⁰ Şaas, s. 297.

²¹¹ Gökçe ŞİMŞEK, “Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt: 3, Sayı: 8, 2014, s. 68.

anayasal sistemlerle uyumlu uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenen çeşitli antlaşmalar, sözleşmeler ve öneriler aracılığıyla sağlanmıştır²¹². Uluslararası örgütler ve organlar tarafından verilen bu girişimler ve yasalar, dünya kültür mirasını barış zamanlarında korumakla sınırlı kalmayarak silahlı çatışma, savaş ve askeri operasyonların zamanlarını da kapsamaktaydı²¹³. Bu uluslararası koruma hükümleri sadece kültürel mirasın maddi türüyle sınırlı kalmadı, doğal dünya mirasın yanısıra maddi olmayan türünü de kapsamaktadır.

2.3.1.1. Uluslararası Organizasyon

Uluslararası örgütlenme fikri, eski çağlardan beri düşünürleri meşgul eden eski bir fikir ve kökü eski halklara dayanmış olabilir, ancak eski zamanda uygulanması için gerekli koşullar sağlanmadığı için, sözkonusu bu düşünce pratikte uygulanamamıştır. Uluslararası örgütlenme fikrinin özü, devletler arasındaki ilişkilerin daha barışçıl, daha güvenli ve daha işbirliğine dayalı olması gerçeğinde yatmaktadır. Çünkü bu ilişkiler tanınan, merkezi ve tarafsız kanallar aracılığıyla ilerleyecek ve aksi takdirde uluslararası düzensizlik küresel kargaşaya yol açacaktır²¹⁴.

Dünya pek çok yeni egemen devlete ayrılmaya başladıktan sonra, devletlerin etkileşimleri gelişmeye başladı ve çıkarlar çatışması meydana geldi, bu da sık sık sorunları gündeme getirdi. Bu sorunlara çözüm bulmak ve uluslararası işbirliğinin sağlanması için, uluslararası örgütlenme fikrinin uygulanması için gerekli koşullar sağlanmıştı, bu amaca ulaşmak için kalıcı bir merkezi örgüte veya kuruluşa sahip olmak gerekmektedir. Burdan hareketle uluslararası örgüt, uluslararası örgütlenme düşüncesinin özüdür, çünkü uluslararası organların veya kuruluşların varlığı olmadan sözkonusu örgütlenme elde edilemez. Tıpkı bir devlet içinde olduğu gibi, zira herhangi bir ülke içinde güvenlik, adalet ve kalkınma, bir örgüt olmadığı sürece düşünülemez. Ayrıca uluslararası örgütlenmenin, diğer tüm örgütlenmeler gibi, bir çırpıda

²¹² Hayriye Abdullah İbrahim El-Aska, *İdarat El-Türas fi El-Memleke El-Arabiye Es-Suudiye*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), El-Malik Suud Üniversitesi, Riyad, 2010, s. 103.

²¹³ İsaad Ehsan, *El-Himaya Ed-duveliye lit Türas Es-sekafi Esna En-Niza'at El-Müsallaha*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hukuk ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Abdurrahman Mira Üniversitesi, Cezayir, 2015, s. 2.

²¹⁴ Halaf Ramadan El-Ceburi, *Devr El-Munazamat El-Duveliye fi Tesviyet El-Nizeat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hukuk Fakültesi/Musul Üniversitesi, Musul, 2002, s. 5.

ulaşılamadığı ve yavaş olmasına rağmen hala devam ettiğine dikkat edilmelidir. Uluslararası örgütlerin en önemli örneği ise, Birleşmiş Milletler ve ona ait kuruluş ve komiteleridir²¹⁵.

Uluslararası örgütlenme, komşu ülkeler arasındaki bağları güçlendirmek ve çeşitli alanlarda işbirliğini koordine etmek, çıkarlarını korumak ve aralarında güvenlik ve anlayış sağlamak için onlara yardımcı olmak gibi önemli hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır²¹⁶. Avrupa Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği, Arap Birliği Eğitim, Kültür ve Bilim Organizasyonu, İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve ona bağlı tüm örgüt, organ ve komiteleri en önde gelen bölgesel uluslararası örgütlerdir.

2.3.1.2. Uluslararası ve Bölgesel Örgütlerin Tanımı

Uluslararası örgütlenmenin ne anlama geldiğini kısaca özetlemek amacıyla tanımını kısaca ele alacağız; bir grup devletin daimi ortak çıkarlarıyla ilgilenme, üye devletlerin ortak çıkarlarını etkileyen uluslararası veya bölgesel hizmetleri organize etme ve icra etme iradelerinin birliğinden kaynaklanan uluslararası tüzel kişiliğe sahip her uluslararası tüzel kişilik olarak tanımlanabilir²¹⁷. Kalıcılık, süreklilik, kendi kendine yeterlilik ve bağımsız kişiliğin yanı sıra uluslararası niteliğin bulunması, uluslararası tüzel kişiliğe sahip olmak için gereklidir²¹⁸. Ayrıca, bölgesel örgütlenmeler sınırlı bir uluslararası örgütlenme biçimidir ve ortak coğrafi, tarihsel ve dilsel bağları olan ortak ilgi alanlarına sahip sınırlı sayıda ülkeyi içerir ve ortak ekonomik ve sosyal çıkarlara ulaşmak için işbirliği yaparlar²¹⁹.

²¹⁵ İbrahim Ahmed Şelbi, **El-Tandim El-Duveli El-nazaria El-ama Val'umam El-mutahida**, Eldar Eljamieah Yayınları, Beyrut, 1984, s. 4.

²¹⁶ Muhammed El-Meczub, **El-Tandim El-Duveli: El-Nedariye El-Amma, ve El-Munadamat El-Alamiye ve El-İklimiye ve El-Mutahassisa**, 9. Baskı, Elhalbii Elhuquqia Yayınları, Lübnan, 2006, s. 365.

²¹⁷ Muhammed Sami Abdülhamit, **Usul El-Kanun El-Duveli el-A'm**, Birinci Bölüm, Baskı 5, El-Cema'a El-Duveliyye Yayınları, , Mısır, 1989, s. 266.

²¹⁸ Mufid Muhammed Şihab, **El-Munadamat El-Duveliyye**, Dar Elnahdat Alarabia Yayınları, Kahire, 1994, s. 35.

²¹⁹ El-Hiyaci, s. 88.

2.3.1.3. Kültürel Mirasla İlgilenen Başlıca Uluslararası Kuruluşlar

2.3.1.3.1. Birleşmiş Milletler (United Nations)

Kısaltması (UN), web sitesinde tanımlandığı şekliyle, "1945 yılında kurulmuş uluslararası bir kuruluştur ve şu anda 193 Üye Devletten oluşmaktadır, Birleşmiş Milletler görevinde ve kuruluş tüzüğünde belirtilen amaçlar ve hedefler doğrultusunda ve örgüt tüzüğüne ve onun eşsiz uluslararası karakterine ait yetkileri göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. Birleşmiş Milletler, 21. Yüzyılda insanlığın karşılaştığı konularda çalışabilmektedir. Örneğin: Barış ve güvenlik, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, silahsızlanma, terörizm, sağlık ve insani acil durumlar, toplumsal cinsiyet eşitliği, yönetim, gıda üretimi gibi ve daha fazlası alanlarda çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler üyelerine, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve diğer organ ve komiteler aracılığıyla görüşlerini sunabilecek bir forum sunmaktadır, üyeleri arasında diyalogu kolaylaştırarak ve müzakereleri de barındıran organizasyon, devletlerin anlaşmaya varmaları ve sorunlarını birbirleriyle çözmek için bir mekanizma haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler'in en yüksek idari yetkilisi Genel Sekreterdir²²⁰.

Birleşmiş Milletler, kültürel mirasın korunması için Devletlerin uluslararası sözleşmeler hükümlerine uymalarını zorunlu kılarak, kültürel mirasın korunmasında önemli ve etkin bir rol oynamaktadır, bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul da dâhil olmak üzere ortak organları aracılığıyla, bu konuda bir dizi karar ve tavsiye yayınladı²²¹.

2.3.1.3.2. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

Kısaltması (UNESCO)'dur, 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Paris merkezli olup, eğitim, bilim ve kültür

²²⁰ United Nations website: www.un.org.

²²¹ Selamet Salih El-Rehatife, *Himayet El-Mümtelaket El-Sekafiye Esna En-Niz'at El-Musellah*, Dar El-Hamid Yayınları, Amman, 2012, s. 159.

alanında uluslararası işbirliği ile dünya barışını sağlamaktır, kuruluş sözleşmesinde belirtildiği gibi "Harpler insanların dimağlarında başlar barışın, savunma siperlerinin de insanların dimağlarında kurulması gereklidir"²²².

UNESCO, kalıcı barış, adaletli ve sürdürülebilir kalkınmanın temellerinin oluşturulmasında eşsiz bir rol oynamaktadır, dünyanın dört bir yanındaki toplumların değişim için artan baskılarla karşı karşıya kaldığı ve uluslararası toplumun yeni zorluklarla karşılaştığı bir çağda stratejik konular olan eğitim, bilim, kültür, iletişim ve bilgi alanlarında işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dünyanın kültürel çeşitliliğinin saldırıya uğraması, Örgütün karşı karşıya olduğu meydan okumalardan biri olduğu için, UNESCO, kültürel mirasın teşvik edilmesi ve kültürlerin eşitliği kavramıyla halklar arasındaki bağları güçlendirerek eğitim, bilim ve kültür gibi insani görevlerinin önemine bağlı kalmaya devam etmektedir. Yaklaşık yetmiş yıl sonra, UNESCO'nun misyonu tamamen önemini korumakta ve programları sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır²²³.

Dünya kültür mirasıyla ilgilenen en önemli uluslararası kuruluşlardan biri olan UNESCO, dünya kültür mirası unsurlarının korunması ve muahafaza edilmesiyle ilgili uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalar geliştirmek için birçok strateji, politika ve program geliştirmeye girişim göstermiştir. Dünya mirasına yansıyan insani değerlerin altını çizerek, korumaya yönelik fikri ve operasyonel kapsamı altında, UNESCO ulusların ve halkların mirasının araştırılması ve faydalanması çağrısında bulundu. Bu da, üye devletlerin yararlanması için kullanılan bir gelenek haline gelmiştir, bu bağlamda UNESCO, yayınları, yönlendirmeleri ve tüzüklerinin yanı sıra dünyanın kültürel mirasının titiz takibi ve denetimi aracılığıyla, kültürel mirasın kalkındırılması, geliştirilmesi, sağlanması ile bakımının ve korunmasının güçlendirilmesi için ulusal yönetimlere mirasını ve temellerini korumaya yönelik araçlar sağlamıştır²²⁴.

UNESCO'nun halkların kültürel mirasına olan ilgisi, örgütün kuruluş tarihi kadar eskidir, UNESCO uluslararası, bölgesel veya iç silahlı çatışmalar sırasında ve barış zamanlarında, kültürel, doğal mirasın ve alanların korunmasında her zaman aktif bir rol oynamıştır. Bu durum da, Birleşmiş Milletler Devlet Üyeleri tarafından

²²² Bkz.: UNESCO (Ed.), **Basic Texts of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003**, 2018 edition, UNESCO Publications, Paris, 2018, p. 5.

²²³ UNESCO website: www.en.unesco.org.

²²⁴ El-Hiyaci, s. 92.

mutabakatlarına göre sağlanan, yayınlanan ve imzalanan çeşitli anlaşma ve tavsiyelerde yansıtılmıştır²²⁵. Bu nedenle UNESCO, kültürel ve doğal mirasın korunması ve yönetimi ile ilgilenmiş ve en önemli işlevlerinden biri, dünya kamuoyu ve devletlerin geliştirilmesi yoluyla kültürel işbirliğini ve küresel insan mirasının korunması sağlamak olmuştur²²⁶. Mevduat Fonu şeklinde olan ve Kuruluşun mali düzenlemeleri hükümlerine uygun olarak Dünya Mirası Fonu olarak bilinen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Fonu'nu (The World Heritage Fund) kurarak kendi çalışmalarını güçlendirmiştir²²⁷.

2.3.1.3.3. Uluslararası Müzeler Konseyi (International Council of Museums) (ICOM)

1946'da UNESCO tarafından kurulan uluslararası bir sivil toplum örgütüdür, merkezi Paris'tedir, başlıca müze ve müzeler ile ilgili herşeyle ilgilenmektedir, aynı zamanda, günümüz ve gelecekte dünyanın doğal ve kültürel, maddi ve maddi olmayan mirasın korunması, sürekliliği, sürdürülebilirliği ve araştırılmasıyla yükümlüdür²²⁸. Aynı zamanda müze faaliyetleri için profesyonel ve etik standartları belirleyen bir sivil toplum kuruluşu olarak bu alandaki uzmanlardan oluşan bir forumdur ve kültürel mirasla ilgili konularda önerilerde bulunur ve kapasite geliştirmeyi ve bilgiyi teşvik eder. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), dünyada müze konusunda uzmanlaşmış tek uluslararası kuruluş olduğundan, uluslararası sahnede müze alanında uzmanların sesidir, ayrıca küresel ağlar ve uluslararası işbirliği programları aracılığıyla bu alanda genel kültürel farkındalığı arttırmaktadır²²⁹. Aynı zamanda Konsey, kültürel varlıklar mülkiyeti ve meşru yolları, müze objeleri değişim

²²⁵ Bkz.: UNESCO tarafından yayınlanan sözleşmeler ve öneriler hakkında daha fazla bilgi için: www.unesco.org/new/en/unesco/resources (08.05.2020).

²²⁶ Salih Muhammed Bedrettin, **Himayet El-Turas El-Sakafi ve El-Tab'i fi El-Mu'ahadat El-Duveliy: El-Himaye El-Duveliy L'il-Aser ve El-İbd'a El-Fenni ve El-Emakin El-Mukaddese**, Dar El-nahda Elarabia Yayınları, Mısır, 1999, ss. 65-66.

²²⁷ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972**, 15. Madde.

²²⁸ ICOM website: <https://icom.museum/en>.

²²⁹ ICOM (Ed.), **International Council Of Museums (ICOM) Statutes**, As amended and adopted by the Extraordinary General Assembly on 9th June 2017, ICOM Publications, Paris, 2017, p. 2.

mekanizmaları, müzelerin kültür varlıklarını nasıl korunacağı, sergileneceği, muhafaza edileceği ve restore edileceğiyle ilgili çeşitli anlaşmaları kabul etmiştir²³⁰.

2.3.1.3.4. Uluslararası Arşiv Konseyi (International Council on Archives) (ICA)

Konsey, 1948'de kurulmuş merkezi Paris, bağımsız bir uluslararası sivil toplum örgütü olan önemli ve değerli arşivleri korumaya ve güvenceye almak için girişim göstermektedir. Arşiv dünyadaki geçmiş insan faaliyetlerine tanıklık eden belgesel eseridir; çağlar boyunca somut bir biçimde faaliyetleri, fikirleri, somut olmayan insani kültürleri belgeleyen eşsiz bir kaynaktır ve kültürel mirastır, geçmiş olayların anlatımında ve toplumların ve bireylerin kimliğini ve kültürünü desteklemede vazgeçilmez bir tanıktır. Arşiv, hasar, bozulma ve deformasyon riskine maruz olan hassas bir malzeme olduğundan, Uluslararası Arşiv Konseyi; çıkardığı yönetmelik ve standartlarla, uluslararası kabul alarak, üye ülkelerin uzmanlarının kültürel çeşitliliğe sahip olmalarından kaynaklanan ve bu alanda uzmanlıklarından yararlanarak ilgili personel ve kurumların çalışmalarında etkili çözümler, esneklik ve yaratıcılık sağlayarak kapasite geliştirmeye çalışmaktadır. Konsey çalışmalarını, UNESCO, Avrupa Birliği, Kızılhaç ve diğer uluslararası örgütlerle ilişkiler kurarak sağlamlaştırmaktadır²³¹.

2.3.1.3.5. Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Uluslararası Araştırma Merkezi (ICCROM) (International Centre for the Study of the Conservation and Restoration of Cultural Property)

Dünyanın her bölgesinde her türlü kültürel mirasın korunmasını ve iyileştirilmesini teşvik etmek için üye devletlerin hizmetinde çalışan devletler arası bir kuruluştur, İkinci Dünya Savaşı'nın büyük yıkımı ve eserlerin felakete uğraması sonucu ve kültürel varlığın yeniden inşasına olan acil ihtiyaç üzerine 1956 yılında kuruldu, Yeni Delhi'deki UNESCO Genel Konferansı'nın 9. Oturumunda, restorasyon

²³⁰ El-Hiyaci, s. 92.

²³¹ ICA website: www.ica.org.

tekniklerini incelemek ve geliştirmek için hükümetler arası bir merkezin kurulmasıyla ilgili bir öneri kabul edildi, sonuç olarak, ICCROM kuruldu ve merkezi de Roma'da yer almaktadır.

Bu örgüt, 2001 yılında yayınlanan UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nin ruhuna uygun olarak çalışmaktadır, metin şunları vurgulamaktadır: "Dünyadaki barış ve güvenlik için en önemli garantilerden biri olan karşılıklı güven ve anlayış atmosferinde kültür, hoşgörü, diyalog ve işbirliği çeşitliliğine saygı"²³². ICCROM, küçük ve atik olmasıyla dünyada eşsizdir ve üye devletlerin ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde cevap vermesini sağlar, kültürel mirasın korunması hakkında geniş bir uzman ağını barındırmaktadır. ICCROM ayrıca UNESCO gibi uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla ister merkez ya da bölge ofisleri ile resmi kurumsal işbirliğine dayanmaktadır, ek olarak, ICCROM, Dünya Miras Komitesi'ne danışma organı olarak görev görmektedir. ICOM, ICA, ICOMOS gibi sivil toplum kuruluşları ile ve ayrıca, üye devletlerdeki bilimsel enstitüler ve üniversitelerle de işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği de, ICCROM'a koruma ve restorasyon için eğitim programları, yenilikçi araçlar ve materyaller geliştirme avantajı ve dünya çapında profesyonel eğitim etkinlikler düzenlemesini sağladı; böylece, 1956'dan beri ICCROM, dünyanın dört bir yanındaki eser koruma ve restorasyon çalışanlarına özel eğitim sunmaya soyunmuştur. Aynı zamanda, teknik danışmanlık, eğitim ve öğretim ve saha ziyaretlerinin uygulanması için dünya çapında farklı uzman ve kurumları bir araya getirerek farklı disiplinler arasındaki ve uluslararası ve bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, uluslararası kuruluşlardan hükümetlere ve topluluklara kadar her düzeydeki kültürel varlıkların korunması ve restorasyonu için farkındalık ve destek sağlamayı da taahhüt etmektedir. Ayrıca, eğitim materyalleri, bilgi, çalıştaylar ve eğitim fırsatları sunarak üye devletlere teknik yardım sağlamaktadır.

ICCROM, üye devletlerin kültürel miraslarını korumalarına yardımcı olarak dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için kültürel mirasın gücünü kullanmaktadır, aynı zamanda Konsey, bozulma ister zaman faktörüyle yavaş olsun, ister hızlı ve beklenmedik olsun, mirasın bozulmasını yönetmenin metodlarına odaklanmaktadır.

²³² Katérina Stenou, **UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm**, UNESCO Publications, Johannesburg, 2002, p. 4.

Konsey, küresel değişim karşısında kültürel mirasın korunması için önemli karar alma örgütleriyle işbirliği yaparken liderlik rolünü üstlenmek üzere kurulmuştur. Misyonu ise, tüm insanlara fayda sağlamak için üye devletlere en iyi araç, bilgi, uzmanlık ve kültürel miraslarını tüm biçimlerinde koruyabilecekleri uygun ortamı sağlamakta ve bunları ise şu şekilde gerçekleştirmektedir: Kültürel miras korunması araştırılması ve teşvik edilmesi, koruma ile ilgili kritik konuları ele almak için deneyimleri harekete geçirilmesi ve koordine edilmesi, profesyonel toplumu güçlendirmek ve uygulama için uygun eğitim ve araştırma araçları sağlamak. ICCROM'un vizyonu, kültürel mirasın, bakımı ve restorasyonun olduğu, çağdaş, kapsayıcı, refah ve istikrar kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde karşılanan bir dünya yaratmak olarak özetlenebilir²³³.

2.3.1.3.6. Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS) (International Council on Monuments and Sites)

Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi, UNESCO ile bağlantılı profesyonel bir uluslararası sivil toplum kuruluşudur, Paris merkezli 1965 yılında kurulan dünya çapında kültürel mirasın muhafazası ve korunması için faaliyet göstermektedir. Konsey dünyanın mimari ve arkeolojik mirasını korumak için teori, metodoloji ve bilimsel tekniklerin uygulanmasını teşvik etmeye adanmıştır. ICOMOS üyeleri, her türlü kültürel mirasın, standartlar ve tekniklerin korunmasının iyileştirilmesi konusunda katkıda bulunmaktadır: Tarihi binalar ve şehirler, kültürel manzaralar ve arkeolojik siteler... Konsey, mimarlar, tarihçiler, arkeologlar, sanat tarihçileri, coğrafyacılar, antropologlar, mühendisler ve şehir plancıları da dahil olmak üzere, çok çeşitli ve birbirini tamamlayan profesyonel altyapılar, araştırmacılar, bilim adamları, miras avukatları ve ekonomistlerle birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinden kültürel ve sosyal çeşitliliğe dayanan çok disiplinli bir değişimden yararlanan, mühendisler, ustalar, profesyoneller, akademisyenler, özel danışmanlar, seçilmiş görevliler, devlet temsilcileri ve diğerleri, aynı zamanda, fikirlerin ve deneyimlerin, arkadaşlık ruhuyla ve kültürel ve dini farklılıkların saygıyla birleştirildiği bir uzmanlar ağıdır.

ICOMOS, Dünya Miras Komitesi'nin değerlendirmeleri için Dünya Miras Sözleşmesinin üç danışma organından biridir, bu bağlamda uzmanlıklarını bağımsız

²³³ ICCROM website: www.iccrom.org.

ve etik standartlara uygun olarak temin eden uzmanlardan oluşan bir ağı dayanmaktadır. Konsey, ilgili diğer uluslararası örgütler gibi, halkları ve kültürleri birbirine bağlamayı ve kültürel miras konusunda küresel farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır²³⁴. Bunun yanı sıra, ICOMOS, yerel halk ve turistler için gidilecek bir yer haline getirmek ve turizm endüstrisini teşvik etmek ve yönlendirmek için kültürel miras alanlarını kolaylaştırmak ve teşvik etmek, ayrıca dünyadaki toplumların mirasını ve yaşayan kültürlerinin gelişmesini sağlamaktadır²³⁵.

2.3.1.3.7. Antik Eserler Küresel Fonu (World Monuments Fund) (WMF)

Antik Eserler Küresel Fonu, 1965 yılında dünya çapında yıkıcı ve hızlandırılmış tahribattan kültürel varlıkların korunmasıyla ilgilenen kişiler tarafından kurulmuş özel, kar amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur. Fonun New York ve Londra'da merkezi ve Paris'te bölgesel bir merkezi var. Antik Eserler Küresel Fonu 90 ülkede 600'den fazla proje düzenledi ve günümüzde İngiltere, Hindistan, Peru, Portekiz ve İspanya'da kurulan bağlı kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmaktadır. Ayrıca dünyadaki kültürel mirasın korunması için devam eden 1995 yılında Fon'un 30. yıldönümünde başlatılan Dünya Anıtları İzleme küresel programına sponsorluk yapmaktadır, bu program da savunmasız kültürel miras alanlarını belirlemek ve korunmaları için mali ve teknik desteği yönlendirmeyi hedeflemektedir²³⁶, iki yılda bir, Fonun finanse ettiği dünyadaki arkeolojik faaliyetlerini raporlayan "Watch Magazine" adlı bir bilimsel dergi yayınlamaktadır. Bu organizasyon, kültürel mirasın unsurlarını ve sitlerini korumak için dünyanın her ülkesindeki ilgili tarafların yardım taleplerini kabul etmektedir²³⁷.

²³⁴ ICOMOS website: www.icomos.org.

²³⁵ Fatine Kurdi ve Mazin Semman, "El-Munadamat Ed-Duveliyye ve El-Arabiye ve Devraha fi El-Hifaz ve İadet Te'hil El-Mudun El-Kadime ve Tanmiyatha Siyahiyyen", **Halep Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, No.: 64, Halep, 2008, ss. 61-83.

²³⁶ World Monuments Watch website: www.wmf.org.

²³⁷ Sultan, s. 219.

2.3.1.3.8. Dünya Miras Fonu (World Heritage Fund) (WHF)

Dünya Mirası Fonu, UNESCO'nun 1972 yılında Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Konvansiyonunun birinci fıkrada XV. Maddenin dördüncü maddesi uyarınca kurulmuştur, Bir mevduat fonu olarak, bu fon, üye devletlerin, özel kuruluşların veya bireylerin zorunlu veya gönüllü katkıları veya bağışları ile finanse edilmektedir; Fon, kültürel miraslarını güvence altına almak ve koruma amacıyla üye devletlerin taleplerini karşılamak için kullanılır, arkeolojik koruma ve restorasyon için teknik destek sağlamanın yanı sıra, risk altındaki Dünya Mirası Listesi üzerindeki varlıkların korunması için acil ihtiyaçlarını karşılamaktadır²³⁸.

2.3.1.4. Kültürel Miras İle İlgilenen Önde Gelen Uluslararası Komiteler

2.3.1.4.1. Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of Red Cross) (ICRC)

1863'te kurulan, devletler, uluslararası, yerel ve bölgesel örgütler ve kurumların gönüllü katkılarıyla ve bazı genel ve özel kaynaklar ile finanse edilen bağımsız bir uluslararası sivil toplum kuruluşudur. Temel amacı, doğrudan eylemleri aracılığıyla ve ayrıca devletlerin ve tüm silah taşıyan tarafların uluslararası insancıl hukukuna saygı duyumaları ve ve güçlendirilmesini teşvik ederek, dünya çapında silahlı çatışma mağdurlarını korumak ve yardım etmektir. ICRC'nin tarihçesi, insani yardım faaliyetleri ve Cenevre Sözleşmelerinin ve Kızıl Haç ve Kızılay Hareketi'nin gelişimini yansıtmaktadır²³⁹. En eski ve tanınmış uluslararası komitelerden biri olarak, küresel bazda silahlı çatışma esnasında ve sonrası insanlarla ilgilenme göreviyle tanınmaktadır, aynı zamanda, silahlı çatışma kurbanlarını etkin bir şekilde korunmasını sağlamak için uluslararası insancıl hukuk kurallarını barış zamanında sağlamak, izlemek ve uygulamak için önemli bir rol oynamaktadır²⁴⁰, ICRC'nin

²³⁸ El-Hiyaci, s. 93.

²³⁹ ICRC website: www.icrc.org.

²⁴⁰ Abeer El-harişa, *El-Ta'rif bil-Hareke Ed-Duvellye Lis-Salib El-Ahmar ve El-Hilal El-Ahmar ve Devr El-Licnet Ed-Duvellye Lis-Salib El-Ahmar fi En-Niz'at El-Musellaha*, Kuveyt Yargı ve Hukuk Çalışmaları Enstitüsü, Uluslararası İnsani Hukuku İkinci Bölgesel Oturumu, Kuveyt, 2009, s. 220.

geliştirmeye ve kalkındırmaya çalıştığı uluslararası insancıl hukukun kuralları arasında, kültürel mirasın barış ve savaş zamanında bölgelerin korunmasına yönelik kurallar yer almaktadır. Komitenin görevi, uluslararası insancıl hukukun ihlal edilmemesini ve insanlığın ürünü olan dünya kültür mirasına yapılan her türlü saldırının insanlara, tarihine ve kimliğine yönelik bir saldırı olduğunu, dolayısıyla insanlara yönelik bir saldırı ve uluslararası insancıl hukukun ve savaş kurallarının ihlali anlamına gelmesini sağlamaktır. Bu sayade, komitenin ikili koruma işlevi bulunmaktadır²⁴¹; zira Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) tarafından yayınlan ve askeri operasyonları düzenleyen uluslararası kurallarda, çatışmanın tüm tarafları kültürel varlıkları koruması ve din, eğitim, hayır işleri, arkeoloji veya sanat ile ilgili bir kurumun herhangi bir tahribata uğratılması suçtur, ayrıca hırsızlık, yağmalama ya da bahsedilen işlere bulaşmak suç sayılmaktadır²⁴². Komite aynı zamanda, silahlı çatışma dönemlerinde kültürel varlıklar hakkında mevzuat ve düzenlemelerin geliştirilmesinde yerel kurumlara destek olmakta, çalıştaylar ve konferanslar düzenlemekte ve askeri faaliyetleri, kültürel mirasın korunması ile ilgili kuralları ve hükümlerini yansıtan yayınlar üretmektedir²⁴³.

2.3.1.4.2. Dünya Mirası Komitesi (The World Heritage Committee) (WHC)

UNESCO Genel Konferansı'nın 16 Kasım 1972'de gerçekleştirdiği 17. oturumda kabul edilen Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Sözleşmesi kapsamında kurulan dünya kültür mirasının yönetimi ile ilgili en önemli komitelerden biridir²⁴⁴. Komite, Dünya Mirası Sözleşmelerinin uygulanmasından sorumludur,

²⁴¹ Suead Hilmi Abd-Alfattah Ghazal, **Himayat Almumtalakat Althaqafiat Fi Alquds Fi Zili Alqanun Alduwlî, Risalat Majstir Fi Alqanun Aleami**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kamu Hukuku, Al-Najah Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2013, ss. 65-66.

²⁴² International Committee of the Red Cross (ICRC), **Handbook on International Rules Governing Military Operations**, Cenevre, 2013, pp. 166-170.

²⁴³ İzettin Galiye, **Alhimayat Alduwalîat Lilmumtalakat Althaqafiat 'Athna' Alnizaeat Almuslaha**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Hukuk Bölümü, Abu Bakr Üniversitesi Belqayd-Tlemcen, Cezayir, 2016, ss. 195-196.

²⁴⁴ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage**, Established under the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted by the General Conference of UNESCO at its seventeenth session on 16 November 1972, Cc-77/Conf.Ool, 2 Rev., UNESCO Publications, Paris, 1977.

Dünya Mirası Fonu'nun kullanımını tanımlar ve taraf devletlerin talebi üzerine mali yardım tahsis eder²⁴⁵. Komite, herhangi bir ülkenin kültürel mülkiyetinin Dünya Mirası Listesi'nde yer alıp almadığına dair son söze sahiptir²⁴⁶. Komisyon yıllık faaliyet raporlarına dayanarak, kayıtlı mirasın korunma durumu hakkındaki raporları inceler ve taraf devletlerin varlıkların düzgün bir şekilde yönetilmediğinde harekete geçmesini talep eder, ayrıca risk altındaki varlıkları Dünya Miras Listesinden kaldırmaya da karar verir²⁴⁷. Komite, ICOMOS ve Uluslararası Doğa Koruma ve Doğal Kaynaklar Birliği (IUCN) ile Uluslararası Kültürel Mirasın Korunması ve Restorasyonu Çalışması Merkezi (ICCROM) ile işbirliği ederek, dünya miras listesinde kültürel varlık seçimine rehberlik etmek için belirlediği kriterlere göre ve riske karşı karşıya kalan, dünya mirası listesinin aday gösterme çalışmasını üstlenmiştir²⁴⁸.

2.3.1.4.3. Hükümetlerarası Komite (Intergovernmental Committee) (ICPRCP)

UNESCO'nun “Hükümetlerarası Komite” olarak, kültürel varlıkların menşee ülkelerine iade edilmesini veya yasadışı yollarla çıkması durumunda tekrar verilmesini teşvik etmek için oluşturduğu bağımsız, daimi uluslararası hükümetlerarası komitedir (Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation), kısaltması (ICPRCP)'dir ve 1978 yılında kurulmuştur²⁴⁹. UNESCO üyesi üye devletlere ve ilgili üye devletlere hizmet veren bir danışma niteliğinde olan uluslararası bir komite olup, 22 üye devletten oluşmaktadır²⁵⁰.

²⁴⁵ Ayman Azmi Jubran Seade, *Aliat Tafeil El-Muşarakat El-Şaebiat fi Maşari E-Hifaz E—Mi'mari ve El-İmrani: Vaka Çalışması Batı Şeria*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), El-Najah Ulusal Üniversitesi, Filistin, 2009, s. 69.

²⁴⁶ El-Hiyaci, s. 94.

²⁴⁷ UNESCO website: <https://whc.unesco.org/en/committee>. (08.05.2020).

²⁴⁸ El-Aska, s. 93.

²⁴⁹ 24 Ekim - 28 Kasım tarihleri arasında, 1978'de Paris'teki 20. oturumunda 4/6, 7 / 5 sayılı karar ile UNESCO Genel Konferansı tarafından kabul edilmiştir.

²⁵⁰ UNESCO website: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/restitution-of-cultural-property/intergovernmental-committee>. (08.05.2020).

Komite, kültürel varlıkların menşe ülkelerine iadesi veya iadesi için ikili müzakereleri kolaylaştırmak için yöntemlerin ve araçların araştırılmasıyla ilgilenmektedir. Komite, yerinde kalması veya iadesi konusunda kültürel varlıkların akibetine bir çözüm bulmalarında yardımcı olmak için uyumsuzluk tarafları bir araya getirecek harici taraf olarak üye devletlere arabuluculuk tekliflerini de sunabilmekte, aynı zamanda, tarafları kültürel varlık konusundaki anlaşmazlıklarını çözmek için uzlaştırıcı rolünü oynamaktadır. Ayrıca, Komitenin çalışmaları, bu konudaki çok taraflı ve iki taraflı uluslararası işbirliğini güçlendirmek, kültürel mirasının parçalanmış olduğu bir ülkede temsili gruplar oluşturmak ve tutarlı programlar geliştirmek için gerekli araştırma ve çalışmaları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Komitenin hedefleri ve katı çalışmaları ile ilgili diğer faaliyetlerin yanı sıra, halkı, menşe ülkesinin kültürel varlığın geri dönüşü veya iade sorunun niteliği, sorunun büyüklüğü ve etkisinin boyutları hakkında kamuoyunu bilgilendirmek için kampanyaları teşvik etmek de dâhil olmak üzere, kültürel varlıkların korunması ve kadrolarının yetiştirilmesinden müzelerin veya sorumlu diğer kurumların kurulmasını veya güçlendirilmesini teşvik etmektedir²⁵¹.

1978 yılında kurulduğunda, Hükümetlerarası Komitesinde işlevini kolaylaştırmak için özel bir fon oluşturulması önerildi, ancak bu fon 20 yıldan daha uzun bir süre sonra 1999'da kurulabilmiştir²⁵². Bağışlarla finanse edilen bu Fon, üye devletlerin kültürel varlıkların iadesini veya iadesini talep etme ve yasa dışı kültürel varlık ticaretiyle etkin bir şekilde mücadele etme girişimlerinde desteklemeyi amaçlamaktadır, özellikle şunlarla ilgili olanları: Kültürel varlıkların uzmanlar tarafından kontrol edilmesi ve onaylanması, ulaşım, sigorta maliyetleri, kabul edilebilir koşullarda sergilenmesi için binaların kurulması ve kültürel varlıkların menşe ülkelerindeki müze uzmanlarının eğitilmesi²⁵³.

²⁵¹ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation**, CLT/CH/INS-2005/21, 2005, Article 4.

²⁵² UNESCO Genel Konferansı'nın 30. oturumunda, 27 sayılı karar kabul edildi ve Çözüm Önerisi 5'e uygun olarak Hükümetlerarası Komite Fonu kuruldu.

²⁵³ UNESCO (Ed.), **Records of the General Conference-30th Session Paris, 26 October to 17 November 1999**, Vol. 1, Resolution 27/6, UNESCO Publications, Paris, 2000, p. 65.

2.3.1.4.4. Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Komitesi (International Committee for the Management of Archaeological Heritage) (ICAHM)

1990 yılında kurulan ICOMOS'un arkeolojik mirası alanında uzmanlaşmış uluslararası bilimsel danışma komitesidir; kültürel ve doğal mirasın yönetiminde arkeologlar, diğer uzmanlar ve çalışanlar arasında bilgi ve araştırma alışverişini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda eğitim programları ve pek çok konferans, girişim ve etkinlik ile kültürel ve doğal mirasın ve sitlerinin korunmasının önemini halklar arasında bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır²⁵⁴. En önemli başarılarından biri ise, Kültürel Miras Yönetimi Uluslararası Şartının kabul edilmesini sağlamaktır²⁵⁵.

2.3.1.4.5. Sınır Tanımayan Kültürel Miras Örgütü (Cultural Heritage without Borders) (CHWB)

Sınır Tanımayan Kültürel Miras Örgütü, 1995 yılında, silahlı çatışma, doğal afetler, ihmal, yoksulluk veya siyasi ve sosyal çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasını amaçlayan 1954 tarihli Lahey Sözleşmeleri ruhuyla çalışan bağımsız bir İsveç sivil toplum kurumu olarak kurulmuştur. Bosna-Hersek'teki savaş için ihtiyaç duyulan muazzam ve büyük çaplı yardıma bir reaksiyon olarak kurulmuştur, zira kültürel anıtların tahrip edilmesi o dönemde yaygın ve sistematik düzeydeydi, bu da dünyada acil kalkınma yardımı ve koruma ihtiyacının farkındalığını yaratmıştır²⁵⁶. Örgüt, nesli tükenmekte olan kültürel mirası korumayı amaçlamakta ve herhangi bir grup insanın kültürel mirasının yok edilmesinin tüm halkların kültürel mirasının yıkılması olduğuna inanmaktadır ve bu nedenle de herkesin dünya kültür mirasının korunmasına yaptığı katkıyı fark etmesini sağlamaktadır²⁵⁷.

²⁵⁴ ICAHM website: <http://icahm.icomos.org>.

²⁵⁵ ICOMOS, Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage (1990), Prepared by the International Committee for the Management of Archaeological Heritage (ICAHM) and approved by the 9th General Assembly in Lausanne in 1990.

²⁵⁶ CHWB website: <http://chwb.org>.

²⁵⁷ Seade, s. 69.

2.3.1.4.6. Mavi Kalkan Uluslararası Komitesi (The International of the Blue Shield) (ICBS)

1996 yılında kurulan, doğal afetler ve silahlı çatışmalar sırasında, tehdit altında kalan dünya kültürel mirasının korunmasında önde gelen uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. Çalışmaları, Uluslararası Kızılhaç Komitesi çalışmalarına (International Committee of the Red Cross) (ICRC) denk gelmektedir. ICRC temel olarak insanla ilgilenirken, Mavi Kalkan Uluslararası Komitesi kültürel miras ve sitlerle ilgilenmektedir.

Komite, çalışmalarında kültürel mirasa ve sitlere karşı risk oluşturan tehdit ve acil durumlara karşı uluslararası tepkileri kolaylaştırmayı, tehditlere karşı hazırlıklı olarak, korumayı teşvik etmek, önemine ve değerine saygı göstermek ve korumasını güçlendirmeyi ve ulusal ve bölgesel düzeydeki uzmanların eğitilmesini amaçlamaktadır. Bunların yanı sıra, Komite, çatışmanın tüm taraflarını kültürel mirasa ve alanlarına saygı duymaya ve silahlı çatışma sırasında herhangi bir şekilde zarar görmemesi için çağrıda bulunur, ayrıca danışmanlık sıfatıyla da konuyla ilgili kurum, dernek ve komitlere de hizmet sağlamaktadır²⁵⁸.

Komite, bu alanda çalışan dört uluslararası sivil toplum örgütünün temsilcilerinden oluşan bir koalisyondur: Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA), Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS). Komite, 1954 Lahey Konferansı'nın simgesi olarak kabul edilen Mavi Kalkan logosunu benimsemiştir.

²⁵⁸ Ala' El-Dawi Muhamad Sabita, **Himayat El-A'yen ve El-Mumtalakat Es-sakafiye fi Esna El-Nizaeat El-Musallaha Dirasat lil-kavaid El-Kanuniye El-Duveliyye ev Tatbikatiha ala halat El-İrak 2003-2008**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahire Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Kahire, 2001, s. 67.

2.3.1.4.7. Silahlı Çatışma Sırasında Kültürel Varlığın Korunması Komitesi (Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)

Bu Komite, 1954 Lahey Sözleşmesinin II. Protokolün yerine getirilmesiyle 1999 yılında kurulmuştur, II. Protokol, sözleşme'ye getirilen en önemli yeniliklerin birini temsil etmektedir. Komite, Dünya Miras Komitesi'ne benzeyen bir kamusal oluşumdur²⁵⁹. Üye devletler, Komisyondaki temsilcileri, kültürel miras veya askeri ya da hukuksal alanlardaki nitelikli kişiler arasından seçilmektedir. Komite, kültürel mirasa ilişkin uluslararası kuruluşlar, kurumlar ve komitelerle yakın bir işbirliğine sahiptir. Komite silahlı çatışmalar sırasında kültürel mirası korumak ve barış döneminde ise koruma ve korumayı güçlendirmek için çalışmaktadır²⁶⁰.

2.3.1.5. Diğer Organizasyonlar

Uluslararası örgüt ve komitelere ek olarak; merkez, kurum, dernek ve sivil toplum örgütlerinin yanı sıra bağımsız, dünyada yaygın olan kültürel mirasın ve sitlerinin bakımıyla ilgilenen resmi, sivil ve özel birçok bölgesel ve yerel örgüt bulunmaktadır. Kültürel miras alanlarının ihlal etme olgusu ne kadar yoğun olursa, o derecede soruna müdahale etmek ve iyileştirmek için bu tür örgütler kurulmakta ve biçimlenmektedir, bu durumda ister kurulan örgütün kendisi tarafından ya da ilgili diğer kuruluşlar, kurumlar ve komiteler ile işbirliği aracılığıyla sağlanmaktadır.

Eski medeniyetlerin merkezi olan, dünyanın önemli ve değerli kültürel mirasa sahip olduğu ve silahlı çatışmaların da aktif olduğu Arap bölgesi, kültürel mirasa karşı kurumsal ilgiden uzak kalmamıştır. Uluslararası örgütlerin, komitelerin ve kurumların bu bölgedeki kültürel miras alanlarını kötüye kullanma konusundaki uluslararası ilginin yanı sıra, bu amaçla kurulmuş olan Arap veya İslâmî karakterine haiz olan ve birçok Arap ülkesinin bu örgütlere katıldığı ve kararlarında ve tavsiyelerinde aktif ve

²⁵⁹ Vittorio Mainetti, “Des nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé”entrée en vigueur de deuxième Protocol relatif à la convention de la Haye de 1954”, **Revue internationale de la Croix-Rouge**, Vol.: 86, No.: 854, 2004, p. 365.

²⁶⁰ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (Authentic text)**, UNESCO Publications, 1999, Article 24.

etkili bir rol oynadığı birçok bölgesel örgüt bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Arap ve İslam dünyasında kültürel mirasın korunması düzenlenmesinde etkili rol oynayan Arap Ligi; Arap Ligi Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü (ALECSO)²⁶¹ gibi ilintili kuruluşları ve İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ICESCO)²⁶² de bu alanla ilgilenmektedir. Bu sayede kültürel mirasın korunması, bakımı, arkeolojik kazıların başlatılması, kültürel mirasın sürdürülebilirliğin sağlanması ve onarılması konusunda birçok konferans ve seminer düzenlenmiştir. Ayrıca, yabancı ülkelere aktarılan Arap ülkelerine özel, kültürel miras sorunlarına ve asıl ülkelere geri getirme çalışmalarıyla ilgilenmişlerdir²⁶³.

2.3.2. Kültürel Mirastaki Uluslararası İlginin Değerlendirilmesi

Uluslararası ve bölgesel örgütlerin, kurumların ve komitelerin, dünyadaki çeşitli tür ve bölgedeki kültürel mirasını koruma girişimi, çalışması ve takibi; dünyanın çeşitli ülkelerde yer alan bu kurumların, alt komitelerin, temsilcilerin ve ofislerin, bu kurumların kadrolarıyla çalışması için gerekli mali desteği sağlamada ve sunduğu bilimsel, akademik ve teknik hizmetleri alanındaki çalışmalar, ayriyeten uluslararası ve yasal işbirliği ve koordinasyon alanında birçok düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyan hizmetleri, ağ ve küresel bir sistemi oluşturmak için sarf edilen girişimlerini yansıtmaktadır. Ayrıca, bu kurumlar tarafından oluşturulan girişimler ve projeleri yakından inceledikten ve sağlanan mali destek rakamlarına bir kez baktığımızda, bu kurumların küresel boyuttaki büyüklüğü ve rolü açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu kurumların büyüklüğü, önemi, uluslararası alandaki varlığı ve aldığı kararların küresel ağırlığına delil olarak, bazıları hükümetlere karşı gelen, hitap eden, performanslarına itiraz eden ve hatta yasalarına, tüzüklerine ve hem insan hakları alanında, hem de kültürel ve doğal mirasın korunması ve yönetimi tavsiyelerine uymalarına zorlayarak güçlü bir uluslararası taraf şeklinde hareket etmektedir. Bu uluslararası güç bir boşluktan gelmemekte, zayıf ya da kırılgan bir zeminde durmamaktadır, aksine onu destekleyen uluslararası güçlerden ve çalışmalarına destek

²⁶¹ ALECSO website: <http://www.alecso.org>.

²⁶² ICSO website: <http://www.icesco.org>.

²⁶³ Şaas, s. 297.

veren uluslararası yasa ve anlaşmalardan destek almaktadır. Bu nedenle, kuruluşundan bugüne kadar, uluslararası denge ve uyum konusunu ele alan bu uluslararası kurumların varlığının ağırlığı ve önemi göz ardı edilemez ve kültürel mirasın korunması ve desteklenmesi, sarf ettikleri girişimler ve tüm kültürel miras alanlarının ve unsurlarına sağladığı hizmetler, yardımlar ve büyük girişimler yadsınamaz.

2.3.2.1. Destekler

Bu girişimlerin bir kısmını hukuki, finansal ve bilimsel açıdan takip edersek, insanlığın geçmişinde ve mirasındaki uluslararası ilgiyi, bu kurumların dünya kültürel ve doğal mirasa sağlamış olduğu desteğin büyüklüğünde görebilmekteyiz.

2.3.2.1.1. Hukuksal Destek

Dünya kültürel ve doğal miras sit alanları tüm insanlığa ait olmasından yola çıkarak; uluslararası kuruluşlar, kültürel miras alanlarını, herhangi bir zarar verme girişimi, tahrip ya da sabotajdan güvence altına almak ve korumak için, üye devletleri taahhüt ettikleri uluslararası sözleşme, yasalar ve tavsiyeleri uygulamaları için hukuksal yönden zorlamaya çalışmışlardır. Bu sayede, bu örgütler, hem barış hem de savaş zamanında, kültürel mirasın korunması için yasal çerçevenin tanımlanmasına katkıda bulunmuştur, bu çerçeve de, ilgili devlet ve hükümetlerin, kendi hukuk sistemlerini geliştirmek ve kültürel mirasın yönetimi konusundaki yasalarının yürürlüğe konması için fikir olarak faydalandıkları açık bir çerçevedir. Birleşmiş Milletler, kültürel varlıkların korunması ve halkların kültürel mirasının gelişmesiyle yakından ilgilinmesiyle bu kurumların başında yer almaktadır, ilki 1973 yılında yapılan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir dizi kararlar aracılığıyla, kültürel mülkiyetin menşe ülkeye karşılıksız olarak iade edilmesi ve bu alandaki uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi meselesini, söz konusu diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak vurguladı²⁶⁴. Ayrıca, UNESCO, ICOM ve diğer kuruluşlar, üye devletler tarafından kabul edilen ve imzalanan uluslararası

²⁶⁴ Bkz.: Genel Kurulun Resmi Kayıtları, Yirmi Sekizinci Oturum, Ekler, gündem maddesi 110, A / 9199 sayılı belge, 18 Aralık 1973 tarihli 3187 sayılı karar (28-d).

sözleşmeler, tüzükler ve yasal tavsiyelerde bulunmak ve çıkarmak için girişim sarfettiler.

2.3.2.1.2. Mali Destek

Mali açıdan, uluslararası kurum ve kuruluşlar, arkeolojik bakım ve restorasyon çalışmalarını finanse edilerek, kültürel mirasın ve sitlerin korunması ve geliştirilmesi için projelerin oluşturulmasına ilişkin çeşitli projelerin finanse edilmesine katkıda bulunmuştur; sağlanan bu destek de, uluslararası toplumu, devletleri, uluslararası ve yerel ajansları ve şirketleri davet eden ve mali katkı için onları harekete geçiren bu kuruluşların sonucudur, üye devletler, zorunlu veya isteğe bağlı olarak, kültürel mirasın muhafaza edilmesi ve korunması için projelerin başarısını sağlamak amacıyla bu tür projelerin maddi, insani, bilimsel, teknik ve ahlaki yeteneklerle yürütülmesi için, bu tür kuruluşlar tarafından yönetilen çok büyük miktarlarda yıllık yardım ve bağış sağlarlar²⁶⁵. Bu projelerin birçoğu, özellikle de UNESCO tarafından üstlenen, dünyanın birçok bölgesinde yok olma tehlikesinde olan bazı kültürel miras alan ve varlıklarını kurtarmayı başarmıştır.

2.3.2.1.3. Teknik ve Bilimsel Destek

Teknik ve bilimsel açıdan, uluslararası kuruluş ve komitelerin, kültürel mirasa sahip ülkelere, özellikle de risk altındaki ülkelere, barış ve savaş zamanında, risklerden korunması ve önlenmesi için gerekliliklerinin yerine getirilmesi sürecinde, yardım ve destek sağlama girişimleri bulunmaktadır, aynı zamanda, mirası korumak, muhafaza altına almak ve geliştirmek için gerekli sanatsal, bilimsel ve teknik konularda çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca, uzman, teknisyen ve teknik ekipmanların eksik olduğu ülkelere yapılan desteğin yanı sıra, üye devletlerin yerel ve uluslararası kadrolarına yönelik sağlanan eğitim ve tecrübe fırsatları, bilimsel ve akademik konferans, seminer ve çalıştayların düzenlenmesi ve kültürel miras yönetimin

²⁶⁵ Sultan, s. 219.

gelişmesi, koruma ve bakımın teşvik etmesine yönelik bilimsel araştırmaların desteklenmesini de içermektedir²⁶⁶.

2.3.2.1.4. Turizm ve Ekonomik Destek

Uluslararası kuruluşlar, Dünya Miras Listesinde yer alması için, risk altındaki veya korunan sit alanların uluslararası listelerinin hazırlanmasına ve tüm koruma ve geliştirme araçlarının sağlanmasına katkıda bulunmakta ve bu çalışmalar ise söz konusu alanların bulunduğu ülkenin turizmüne yansımaktadır. Bu bağlamda, siteler genellikle yerel ve uluslararası turistler için turistik yerler olduğu kadar, bu siteler uluslararası fonlarla korunduğu için bu ülkelere sağlanan ekonomik kazanımlardır²⁶⁷.

2.3.2.1.5. Doğal Miras ve Somut Olmayan Miras Desteği

Uluslararası kuruluşların girişimleri, maddi kültürel miras alanlarının korunması, bakımı ve takibi ile sınırlı kalmamakta, dünya doğal mirasına ilgi ve takip etmenin yanı sıra halkların somut olmayan kültürel mirasını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, UNESCO, 1972 yılında Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Konvansiyonunu yayınladı, ardından 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi yayınlandı. Sözleşmenin maddeleri, doğal mirasın dünya kültür mirasının önemli bir parçası olduğu ilkesi üzerine, halkların somut olmayan kültürel mirasının korunması, bakımı ve belgelenmesi gerektiği, böylece bu somut olmayan kültürel miras her halkın kendi kültürel çeşitliliğini paylaşarak dünya kültürel mirasını genel olarak şekillendiren olduğunu belirtmektedir.

2.3.2.1.6. Silahlı Çatışma Zamanlarında Destek

Silahlı Çatışmaların Tanımı Yasal olarak bakıldığında, çağdaş uluslararası hukukta, silahlı çatışma (Armed conflict) kavramı, uluslararası veya uluslararası

²⁶⁶ El-Hiyaci, s. 101.

²⁶⁷ Silvia De Ascaniis, Et al., **Tourism Management at UNESCO World Heritage Sites**, Lugano, 2018, p. 23.

olmayan yerel karakter ve içinde tüm çeşitleriyle silahların kullanıldığı savaş, çatışma ve çarpışmayı simgelemek amacıyla kullanılmaktadır²⁶⁸. Bu silahlı anlaşmazlıklarla ilgili olan birçok farklı uluslararası belge tarafından onaylanmıştır. Bunlardan bazıları, silahlı çatışma dönemlerinde askeri süreçleri düzenleyen, askeri çatışma etiklerine göre hareket etmeyi taraflara zorunlu kılan ve masumların hayatlarını ve özel ile genel varlıkların korunmasını güvence altına alan bir dizi ilke ve yasaları içeren 1949 Cenevre Sözleşmesi, 1977 tarihli onun ilk protokolü ve 1954 Lahey (Hague) Sözleşmeleridir.

Örgütlerin rolü ve kültürel mirası koruma girişimleri barış dönemleriye sınırlı kalmayarak, kültürel miras alanlarına yönelik saldırıların bazılarını engellemeye ve sınırlamaya, ayrıca, kötüye kullanımların durdurulması ve bu alanların iç ve dış silahlı çatışma döneminde, hatta askeri işgalin ve sonrası dönemlerde²⁶⁹, Birleşmiş Milletler veya UNESCO tarafından başlatılan kınama ve çağrılar aracılığıyla ve Üye Devletler üzerinde uluslararası baskıyı kullanarak doğrudan müdahale ederek, mirasların korunması çağrısında bulunurlar²⁷⁰. Yapılan müdahalelerle, kültürel miras alanlarını korumaya, zarar verme sürecini engellemeye ve askeri operasyonların tehlikelerinden kaçınma başarılmıştır.

2.3.2.1.7. Kültürel Varlıkların Geri Alınması için Yapılan Destek

Uluslararası örgütler, çalınan kültürel varlıkların geri kazanılmasında önemli ve açık bir rol oynamaktadır. Bu alandaki çalışmaları esas olarak kültürel varlıkların geri dönüşüne yönelik isteklerin güçlendirilmesine ve bu isteklerin yanıtlanması için araçların düzenlenmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, UNESCO özellikle bu hedefe ulaşmayı amaçlayarak, 1978 yılında UNESCO, kültürel varlıkların menşe ülkelerine geri dönüşünü veya yasadışı el koyma ve sahiplenme durumlarında geri dönüşü teşvik

²⁶⁸ Silahlı çatışmalar iki tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi uluslararası yani iki veya daha fazla ülke arasında olurken, diğeri yereldir ve ülke içinde gerçekleşmektedir. Bkz.: Bin İsa Zayed, **El-Temyiz Beyne Alnizaat Elmusalaha Eldüveliye Vağayr Eldüveliye**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muhammed Haydar Baskara Üniversitesi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi, Cezayir, 2017.

²⁶⁹ Muhamad Samih Amro, “İttifakiat UNESCO li Himayet El-Turas Es-Sakafi-Hukuk Çalışması”, **El-Arabia li El-Sakafa Dergisi**, Baskı: 27, Sayı: 55, Tunus, 2009, s. 1665.

²⁷⁰ Tahrur Faysal, “Devr Munadammāt UNESCO fi Himayat El-Mumtelakat Es-Sakafiye zaman En-Niza’at El-Musellaha”, **Hukuk ve Siyaset Bilimleri Dergisi**, 3. Bölüm, 2. Sayı, Abbas Lagrur Hanşale Üniversitesi, Cezayir, 2016, ss. 325-337.

etmek için hükümetler arası bir komite kurmuştur²⁷¹. ICOM da dâhil olmak üzere, bu kurumlar, eski antik ve sanatsal eserlerin ve mirasın yağmalanması veya çalınması durumunda, Devletlerin bu parçalarla ilgili fotoğraflarla verdikleri bilgileri "Kırmızı Liste" adlı bir listede yayınlar ve bu tür kültürel varlıkların kaçakçılığını veya yasadışı ticaretini önlemek için ilgili kurum ve devletlerle irtibat geçerler. Risk altında olan kültürel miras sitlerin tespiti, dikkatleri çekme ile koruma ve bakım çalışmalarını desteklemek amacıyla UNESCO tarafından web sitesinde yayınlamaktadır²⁷².

2.3.2.1.8. Kültürel Farkındalığın Yayılması için Yapılan Destek

Ayrıca, uluslararası örgütlerin miras meseleleri ve önemi konusundaki farkındalıklarını artırma konusundaki endişelerini de, kültürel mirasın ve sitlerin korunması ve sürdürülmesinin önemi başta olmak üzere halkın, özellikle genç neslin bilinçlendirilmesi için çağrı, seslenme ve tanıtım kampanyaları ile dergilerin, reklamların ve farkındalık yaratma yayınlarının yayınlanması ve dağıtımı yoluyla görebilmekteyiz²⁷³. UNESCO tarafından benimsenen Dünya Mirası Koruma Programı gibi ve dünyanın arkeolojik sitlerinin bazılarında potansiyel bir tehdit oluşturan projeleri durdurmak gibi birçok başarıya imza atmıştır²⁷⁴. Aynı kuruluş tarafından başlatılan ve sosyal paylaşım sitelerinde (Facebook, Twitter) (#MirasİçinBirlik) (#Unite4Heritage) Hashtagi ile başlatılan, dünyanın birçok yerinde kültürel mirası etkileyen istismar saldırılarına yanıt olarak gelen ilgili kampanya da bunlara bir örnektir.

2.3.3. Olumsuz Yönler

Bölgesel ve uluslararası örgütlerin, kuruluşların ve komitelerin gösterdiği girişimlere ve gayretlere, savaş ve barış dönemlerinde kültürel mirasın korunması ve yıkım, deformasyon ve yıkıcı eylemlerden korumaya yönelik yoğun ilgilerine, ayrıca

²⁷¹ El-Hadisi, s. 114.

²⁷² UNESCO website: [\(https://whc.unesco.org/en/danger\)](https://whc.unesco.org/en/danger).(08.05.2020).

²⁷³ Can Ubeyd, "İshamat UNESCO fi El-Muhafaza ala El-Turas El-Alami", **El-Ma'rife Dergisi**, Sayı: 173, Suudi Arabistan, 2009, ss. 56-62.

²⁷⁴ El-Hiyaci, s. 101.

yasadışı ticaret faaliyetlerinin durdurulması ve engellenmesi noktalarındaki girişimlerine rağmen, bu bölgesel ve uluslararası örgütler yetersiz olmakla ve kültürel mirasın korunması için gerekli ve gerçek tedbirleri almama suçlamalarıyla yüzleşmektedir. Ayrıca, kültürel mirasın ve unsurlarının yıkılmaya, bozulmaya, deformasyona, çalınmaya ve yasal olmayan bir şekilde tüm unsurlarıyla ticarete maruz kaldığı bir zamanda, bu noktada sorumlu olduğu rolü gerçekleştirmekte gevşeklik göstermekle ve ilgisinin çoğunu sadece kanun çıkarmaya harcadığıyla suçlanmaktadır²⁷⁵.

Yasal alanda, kültürel mirasa dair özel öneriler, anlaşmalar ve kanunlar çıkarılması ve üye devletlerin bunlara bağlı kılınması noktasında uluslararası örgütlerin kazandığı birçok başarıya rağmen, bu örgütler bazen bu uluslararası anlaşmaların üye olmayan devletleri yükümlü tutulmasında ve başka zamanlarda da üye devletleri bağlılığını sağlanmasında yeterli güç ve otoriteye sahip değillerdir. Bu noktada Birleşmiş Milletler Genel Meclisi'nin faaliyet ve tavsiye kararlarını uygulamasının başlatılması ya da ilgili devlet tarafından uygulamanın devamlılığının sağlanması yerine sadece tavsiye ve karar almak ile sınırlı olması ve ayrıca Genel Meclis'in üye devletlerinde kendilerini ilgilendiren kültürel miras konularıyla ilgili hükümetlerin bazı iddialarına dair herhangi bir işlem yapma isteksizliği örnek olarak gösterilmektedir²⁷⁶.

Ayrıca bu örgütler tarafından alınan finansal yardım meselesi, alınan karar ve süreçlerde önemli bir rol oynar. Finansal yardımı yapan ülkelerin baskı ve politikaları bu devletlerden finansal yardım almaktan başka bir çaresi olmayan uluslararası örgütlerin kararları ve çalışmalarına sıklıkla yansımaktadır. Bu nedenle, uluslararası güç ve egemenlik sahibi olmayan devletlerin kültürel mirasla ilgili birçok konuda çalışmalarına, çıkarlarına ve tarafsızlığına çok fazla olumsuzluklar bulunmaktadır²⁷⁷. Bu duruma örnek olarak UNESCO verilebilir. Örgütün üye devletleri genel bütçesine değişen oranlarda destek sağlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri bütçe için en fazla yardımı yapan devlettir. UNESCO bütçe dışında programların güçlendirilmesi özellikle de saha programları ve çalışma alanlarının genişletilmesi amacıyla önemli

²⁷⁵ El-Hiyaci, s. 88.

²⁷⁶ El-Hadisi, s. 136.

²⁷⁷ Hasan Nafi'a, "UNESCO ve Es-Sira'a El-Arabi El-israili", *Şuun Filistiniyee Dergisi*, Sayı: 188, Filistin, 1988, s. 60.

derecede mali yardım da almaktadır. Bu nedenle, büyük devletlerin mali katkısı örgütün kararlarında ve politikalarında etkili olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri maddi desteğiyle doğru orantılı bir şekilde örgütün İsrail karşıtı politika ve kararları nedeniyle UNESCO üzerine maddi olarak fon desteğini çekileceğini belirterek sürekli bir baskı uygulamaktadır. Bununla ilgili olarak Amerika Dış İşleri tarafından yapılan bir açıklamada açık bir şekilde²⁷⁸, bu mali yardımların örgütün aldığı kararları ve süreçleri etkilemek adına siyasi bir şantaj malzemesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer bir taraftan, bazı örgütlerin rolü küresel güçlerin siyasi baskıları tarafından engellenmekte ve kısıtlanmaktadır, bu yalnızca bazı meselelerde karşı çıkarak ve sempati ile ilgili değildir, aynı zamanda kültürel miras alanlarına yapılan askeri tecavüzlere ve özellikle de maddi yardım sağlayan devletlerin fakir devletlere karşı yaptığı askeri işgallere göz yumularak da yapılmaktadır. Yardım alan örgütün rolü bir gerekliliği üzerinden atmak için yapılan gürültüden başka bir şey olmayan kınama, açıklama ve çağrılarla sınırlı kalmaktadır, Amerika'nın Irak'ı işgali buna için en iyi örnektir²⁷⁹.

Kültürel mirasın ve alanının korunmasında ve yönetilmesinde uluslararası ve bölgesel örgütler tarafından oynanan roller hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecinde bazı problemler ve engellere maruz kalmaktadır. Bu sorunlardan biri bazı hükümetlerin, özellikle silahlı çatışma dönemlerinde, ya da kültürel mirasın yasadışı biçimde ticaretinin yapılması ve kaçırılması durumlarında, uluslararası örgütlerin tam anlamıyla görevini yerine getirememelerine neden olan bu örgütler üzerine uyguladığı gizli kontrollerdir. Diğer bir yandan, örgütler silahlı askeri çatışma dönemlerinde ve askeri müdahale sırasında kültürel miras alanları buna maruz bırakmaması noktasında antlaşmalar, tavsiyeler ve uluslararası hukuk metinlerine güvenmektedirler. Ancak, bazen çatışan tarafların bu kanunlara bağlı kalmaması problem yaratırken bazen de örgütlerin, milis kuvvetler gibi devlet dışı silahlı aktörler ve herhangi bir devlete ve

²⁷⁸ U.S. Department of State, Heather Nauert- Department Spokesperson, The United States Withdraws From UNESCO, **Press Statement**, Washington, DC, October 12, 2017, <https://www.un.org/unispal/document/the-united-states-withdraws-from-unesco-us-department-of-state-press-release/> (08.05.2020).

²⁷⁹ Haydar Edham El-Ta'i, "Sirkat El-Mümtelakat Es-Sakafiyye El-Irakiyye fi Dav Kavaid El-Kanun Ed-Duveli", **Hukuk Dergisi**, El-Mustansiriye Üniversitesi, Cilt: 4, Sayı: 16-17, Bağdat, 2012, ss. 47-81.

hükümete bağlı olmayan gruplar üzerine bu yükümlülükleri uygulayamaması sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu örgütler zorlayabilmek için herhangi bir siyasi otoriteye ve askeri güce sahip değildir.

Büyük devletlerin hak ihlalleri karşısında fakir devletlerin mal varlıklarını iyileştirme ve koruma noktasındaki örgütlerin başarısızlığı ve zayıflığı kendilerinin çıkarttığı kanun ve anlaşmaların uygulanmasındaki çifte standardı ortaya koymaktadır. Ayrıca, özellikle bu örgüt ve kuruluşların kendi kalkınma projelerini ve isteklerini gerçekleştirmek için imkânların ve finansal kaynakların yokluğunda bu örgütlerin sayılarının çokluğu, çıkarları ve bazen zaman, gayret ve para kaybına neden olan ve bütünleşmelerine engel bir sarmal olan uluslararası, bölgesel ve yerel çalışma kapsamlarına bakıldığında bu örgütler arasında uluslararası işbirliğinin olmamasının çıkar ve kanun çelişkilerine yol açtığı görülmektedir. Bu örgütlerin gayretleri ve kültür mirası ve sit alanları kurcalayan eylemler arasındaki doğru orantılı ilişkinin yanı sıra, hırsızlık, ihlaller ve silahlı çatışmalarla beraber, örgütlerin, kontrol edilmesi güçleşecek ve kültürel mirasın korunma ve muhafaza girişimleri yetersiz kalacak biçimde kültürel varlıkları kurcalama ve ihlal girişimleri de artmaktadır. Bu olumsuz durumda, kültür varlıklarının ticaretini büyük bir şekilde teşvik eden uluslararası açık ve kapalı açık arttırma sorunu ve uluslararası ve yerel düzeylerde kültür bilinci olmamasından, bazı devlet ve hükümetlerin eğitim müfredatlarında kültürel miras konularının ele alınmamasında ve kültürel mirasa sahip toplumların kültür ve bilgi çeperinin genişletilmesine yönelik ilgisiz politikalarından kaynaklanmaktadır²⁸⁰.

Yukarıdaki olumsuzluklara ve engellere rağmen, uluslararası örgütler uluslararası toplum nazarından bakıldığında ilk olarak insanın korunması süreçlerinde ve ikinci olarak da onun geçmişinin ve mirasının korunması ve saklanması noktasında önemli ve gerekli bir role sahiptirler.

²⁸⁰ El-Hiyaci, s. 107.

2.4. DÜNYA MİRAS YÖNETİMİ

Arkeolojinin ortaya çıkması, uzmanlık alanlarının ve dallarının, arkeolojik - tarihi araştırma ve çalışmaları yayınlayan uzmanların sayısının artmasıyla birlikte genel olarak insan mirasının değeri açısından arkeolojik ve tarihsel bir farkındalığın yayılmasına yol açmıştır. Bu durum, büyük ölçüde dünyayı mirasın mahiyet ve tarihi değerine önem göstermeye itmiştir²⁸¹.

Savaşlar, felaketler, ihmaller ve buna yol açan diğer faktörlerle birlikte gerek yerel gerekse uluslararası toplumların miras unsurları bir dizi kayıplara maruz kalmıştır. Sonuç olarak da toplumları toplum yapan geçmiş ve kökenlerinin göstergelerini kaybetmelerine yol açmıştır. Bu ise uluslararası miras mevzuatını düzenleyen ve mirasla ilgili sözleşmelerin imzalanmasında ön ayak olan UNESCO ve diğer uluslararası ve bölgesel, kurum ve kuruluşların ne denli ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte ortaya konulan bölgesel ve uluslararası girişim ve emeklerin, kültürel ve doğal miras yönetimi çatısı altında toplanması uluslararası bir gereksinim haline gelmiştir²⁸².

1972 yılında UNESCO'nun gerçekleştirmiş olduğu Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması yönelik sözleşmenin genel anlamda dünya mirası düzenlemesi, özel olarak da dünya miras yönetimi açısından uluslararası bir mevzuat ile yasal bir çerçeve ve bir yol haritası görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Buna binaen dünya mirası yönetimi kavramı bu sözleşmenin ışığında ele alınacaktır.

İstisnai evrensel değere sahip dünya mirası²⁸³ kavramı 1972 sözleşmesiyle birlikte ortaya çıkmış ve uluslararası mevzuatlara bazı mirasların tüm insanlık için istisnai bir değere sahip olup yönetim sorumluluğunun da ulusal çerçevenin ötesinde olduğu fikrini dâhil etmiştir. Kırk yılı aşkın bir sürenin geçmesiyle birlikte bu kavram hala varlığını ve gelişimini sürdürmekle birlikte sözleşmenin yerine getirilme

²⁸¹ Henry Cleere, "European Association of Archaeologists: code of practice", **Fornvännen**, Vol.: 92, 1997, p. 239.

²⁸² Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto, **Management guidelines for World Cultural Heritage sites**, ICCROM Publications, Rome, 1998, p. 32.

²⁸³ 1972 Anlaşması Yönlendirici ilkeleri 49. Fıkrası uyarınca "istisnai evrensel değer kavramı bir mirasın sahip olduğu kültürel ve/veya doğal üst düzey değer in ulusal sınırların da ötesinde insanlığın şimdi ve gelecekteki nesilleri için ortak bir önem arz ettiği anlamına gelmektedir. Bkz.: UNESCO World Heritage Centre, **Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**, WHC.17/01, UNESCO Publications, Paris, 2017, p. 19.

bağlamındaki büyük dönüşümler sonucu uygulama biçimi tamamen değişmiştir. Bunun arkasında yatan sebep ise dünya mirası olarak kabul edilen varlık sayılarının fazla olması, mirasla ilgili kavramın gelişmesi ve dünya mirası varlıklarına uygun bir yönetimin gerekliliğiyle ilgili farkındalığın artmasıdır²⁸⁴.

Silahlı çatışmalar, doğal ve insani felaketler, zamanın geçmesiyle birlikte restorasyon ve onarım çalışmalarına önem gösterilmemesi gibi dünya mirasının karşı karşıya kaldığı günlük tehlikelerin gölgesinde söz konusu tehlikelerden korunması, mümkün olan en iyi şekilde onarılmasının sağlanması adına her türlü yöntem ve metodun uygulanmasını sağlayacak iyi bir yönetimin gerekliliği bugün daha da iyi anlaşılmaktadır. Bu amaçların günümüzde yerine getirilmesi adına yönetim çok büyük bir rol oynamaktadır. Bunların arasında uygulamaya yönelik stratejiler, planlamalar ve fikirleri ortaya koyarak amaç ve hedeflerin belirlenmiş bir zaman çizelgesine göre gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Diğer yandan bu yönetim ve sorumluluk önce uluslararası kurumlar, ulusal hükümetler ve bakanlıklardan başlayıp dünya mirasıyla ilgilenen onlara bağlı kurumlar, heyetler, müdürlükler, üniversiteler, müzeler, merkezler ve benzeri kurumlara kadar uzanmaktadır.

2.4.1. Yönetim

Yönetim (Management); mevcut kaynakların belirli bir yöntem ve çerçeveye en iyi sonuçları, en az maliyetle elde etmek adına gerçekleştirilen planlama, düzenleme, denetleme, koordine etme ve yönlendirme işlemi olarak tanımlanmaktadır. Yönetim ise sosyal bilimlerin bir dalı olarak kabul edilir²⁸⁵.

Bununla birlikte yönetim düzenini (Management System) bir bölümü düzenin doğrusal olarak gelişiminin eylem ve sonuçlarının sürekliliğini sağlamak adına sistemi besleyen bir grup sonucu ortaya koyan bir dizi eylem olarak tanımlanabilir. Her ülkenin de kültürel mirası korumak adına geliştirmiş olduğu bir düzen vardır. Bu yönetim düzenleri çeşitlilik göstermekte, öyle ki bazıları asırlardır varlığını hiç değişmeden korumaktadır. Bazıları ise meseleyi ulusal bir perspektiften ele alırken, diğerleri bölgesel veya varlıklar açısından yaklaşmaktadır. Bunun yanı sıra dünyanın

²⁸⁴ Wijesuriya, Et al., p. 29.

²⁸⁵ Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, II Cilt, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2009, ss. 25-27.

bazı bölgelerinde mirası korumayla ilgili kararların alınması resmi olmayan ve kabul görmüş hükümlere dayanan mekanizmalar tarafından yürütülmektedir. Ancak bu mekanizmalar da yönetsel düzenler olarak hüviyetlerini korumaktadırlar²⁸⁶.

2.4.2. Miras Yönetimi Kavramı

Miras yönetimi (Heritage Management) kavramı modern kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir²⁸⁷. Bu kavram resmi hükümet ile kültürel miras bölgelerini yok olmaktan kurtarma uzmanları ve özel şirketler arasında gerçekleştirilen bir çalışma sonucu ortaya çıkmıştır. İşin başında buna ‘Arkeoloji Sözleşmesi’ (Contract Archaeology)²⁸⁸ adı verilmiştir. Uzmanlığın ve akademik çalışmaların bu alandaki gelişmelerle birlikte ‘Kültürel Miras Yönetimi’ (Cultural Heritage Management)²⁸⁹ kavramı yaygınlaştı, hemen peşinden de ‘Doğal Miras Yönetimi’ (Managing Natural World Heritage) kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram daha sonra kültürel ve doğal mirası kapsamak adına ‘Dünya Miras Yönetimi’ (World Heritage Management) kavramına dönüşmüştür. Yönetimle ilişkilendirilmiş tüm bu kavramlar tek bir fikrin altını doldurmakta ve bu da insanlığın geçmişini korumak, onarmak ve sürekliliğini sağlamak adına ortaya koyulmuş strateji, metodoloji, yönetsel, yasal, teorik ve pratik bağlamlardır.

Avrupa’da, tam olarak da Fransa’da ortaya çıkmış olan bir uzmanlık dalından bahsedilmektedir. Ortaya çıkması yetmişli yıllara tekabül etmekle birlikte 2001 yılında ‘Önleyici Arkeoloji’ kavramıyla anılmaya başlanmıştır. Bu akım mirasın korunması ve değerlendirmesi alanında teorik bir yaklaşım ya da yeni bir fikir olarak karşımıza çıkmıştır. Kentsel kalkınma ve yayılma çalışmalarına karşı arkeolojik mirası korumak adına geliştirilmiş proaktif bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Koruma ve gözetme

²⁸⁶ Wijesuriya, Et al., p. 24.

²⁸⁷ Gökçe Şimşek, “Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt: 3, Sayı: 8, Ankara, 2014, s. 68.

²⁸⁸ Henry Cleere, “The Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage”, **Antiquity**, Vol.: 67, Issue 255, 1993, p. 403.

²⁸⁹ Phyllis Mauch Messenger and George S. Smith, **Cultural Heritage Management A Global Perspective**, University Press of Florida Publications, U.S.A., 2010, p. 212.

anlamında dünya miras yönetimi kavramına çok yakın bir kavramdır ancak aradaki fark proaktif bir metot benimsemesidir²⁹⁰.

2.4.3. Dünya Miras Yönetiminin Önemi ve Amacı

Bölgesel ve uluslararası dünya kültürel miras yönetimine önem gösterilmesinin arkasında yatan sebepler UNESCO'nun 1972 sözleşmesindeki giriş bölümünde doğrudan ortaya koyulmaktadır. Buna göre kültürel ve doğal miras daha fazla tahribata maruz kalmaktadır, bunun nedeni ise geleneksel olarak ele alabileceğimiz silahlı çatışmalar ve doğal afetlerden ziyade sosyo-ekonomik durumların değişmesi dünya mirasını daha çok yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu nedenden dolayı yok edilen veya kaybolan her kültürel ve doğal miras, dünya halklarının mirasına büyük bir zarar vermektedir. Bu mirasın korunmasında ulusal ölçekte büyük bir eksiklik bulunmaktadır, bunun sebebi ise koruma gereksinimlerinin oldukça maliyetli olması ve bu korumayı gerçekleştirecek ülkelerin bazen bu maliyetleri karşılayamayacak seviyede olmasıdır. Bunun yanı sıra dünya mirasıyla ilgili anlaşmalar, tavsiyelerin ve kararların gerçekleştirilmesi yerel ve evrensel; hatta sosyal, tarihsel, ekonomik ve politik yönden de istisnai bir önem arz etmektedir. Uluslararası kamuoyunun dünya mirasını sosyal açıdan sürekli bir şekilde bilimsel yöntemlerle koruyacak ve geliştirecek etkin bir düzenlemenin getirilme isteği sayesinde²⁹¹, belirtmiş olduğumuz gereksinimlerin de ışığında etkin ve kapsayıcı bir yönetim sisteminin düzenlenmesi için çağrılarda bulunuldu. Bu düzenleme dünya kültürel ve doğal mirasını yerel, bölgesel ve evrensel ölçeklerde yönetme sorumluluğunu taşıyacak²⁹², ana hedefi ise dünya mirasını korumak, onarmak ve geliştirmektir.

2.4.4. Mirasın Yönetilme İhtiyacı

Toplumun bir bütün olarak kültürel ve doğal mirasa katılması meselenin artık sadece akademisyen ve arkeologlarla sınırlı kalmadığı anlamına gelmektedir. Miras,

²⁹⁰ Bkz.: European Preventive Archaeology Papers of EPAC meeting, Vilnius 2004, National Office of Cultural Heritage / Council of Europe, 2007, p. 12.

²⁹¹ UNESCO, World Heritage Convention 1972, Preamble.

²⁹² Sue Millar, "Stakeholders and community participation", **Managing World Heritage Sites**, (Ed. Anna Leask and Alan Fyall), First Edition, Routledge Publications, Oxford, 2006, p. 38.

sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir rol üstlendiğinde küçük yerel toplumlarla büyük toplumları birbirine bağlamaktadır. Böylelikle yerel ulusal otoriteler onu koruma sorumluluğunu üstlenir ve buna önem gösterir. Sonuç itibarıyla de kültürel ve doğal mirası koruma ve geliştirme hizmetleri diğer kamu hizmetleriyle aynı seviyede yerine getirilmeye başlanır. Yerel ulusal otoriteler tarafından tayin edilmiş doğrudan yetkili kimselerle birlikte bu hizmetler diğer bölgesel kalkınma planlamaları, idari genel çalışmalar, çevreyi koruma planlamaları, ekonomik ve sosyal stratejiler alanında ortaya koyulan yöntemlerle aynı şekilde ele alınmaya başlanır²⁹³.

Mirası çevreleyen sözleşmeler, sadece belirli konularıyla ilgilenmek yerine toplumu genel yönetimine katılmaya itmektedir. Kültürel ve doğal miras alanının genişlemesi, karşılaştığı karmaşık sorunların da artması ve sürekli bir şekilde kullanımının sağlanması adına bir yönetimin belirlenmesi, sorunların bertaraf edilmesi adına uygun bir planın ortaya koyulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebepten günümüzde miras yönetimine daha çok ihtiyaç duyulmakla birlikte beklentiler de geçmişe nazaran artmıştır²⁹⁴.

Kültürel mirası yönetim düzeni varlıkların miras değerlerinin korunmasına yardımcı olur. Bu durum özellikle de istisnai evrensel değerler için geçerlidir. Bunun yanı sıra geniş ölçekte toplumsal, ekonomik ve çevresel faydasını da artırır. Bu geniş ölçekli katılım kültürel mirasa zarar veren faaliyetlere engel olmakla birlikte varlıkların miras değerinin belirlenmesi konusunda da kolaylık sağlar. Sonuç olarak da kültürel miras adına insani gelişim açısından yapıcı bir rol üstlenmiş olur, uzun vadede yine kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesine de katkıda bulunur²⁹⁵.

2.4.5. Dünya Miras Yönetim Görevleri

Dünya miras yönetim sisteminin alt yapısı yine yukarıda bahsetmiş olduğumuz kültürel ve doğal mirasın korunması ve yönetimini hedefleyen 1972 anlaşmasıyla birlikte atılmıştır. Dünya miras yönetim sistemi ise bir dizi misyonu benimsemiş bunların gerçekleştirilmesini ise sözleşmenin yönetim organı olan UNESCO'nun

²⁹³ Birgitta Ringbeck, **Management Plans for World Heritage Sites. A practical guide**, Bonn, German Commission for UNESCO, 2008, p. 32.

²⁹⁴ Wijesuriya, Et al., pp. 22-23.

²⁹⁵ Sergio Barile and Marialuisa Saviano, "From the Management of Cultural Heritage to the Governance of the Cultural Heritage System", **Cultural Heritage and Value Creation**, (Ed. Gaetano M. Golinelli), Springer International Publications, 2015, pp. 71-103.

liderliğinde farklı görevler üstlenmiştir. Bu komisyon yirmi bir seçilmiş üyeden oluşmaktadır. Komisyon anlaşmanın gerçekleştirilmesi sorumluluğunu taşımakla birlikte bu yönde idari ve teknik görevler belirlemiştir, bunlar şöyledir:

- Sözleşmenin amacına ve kurumsal çerçeveye ulaşmak, koruma ve yönetim standartlarını oluşturmak ve bunları düzenli olarak gözden geçirmek.
- Dünya mirasına dâhil edilecek olan varlıkların sunulması ve takibinin gerçekleştirilmesi.
- Dünya mirasının korunması ve yönetimi için uluslararası destek ve yardımın sağlanması²⁹⁶.

Bunların gerçekleştirilmesi ise yukarıda belirtilen sözleşmenin 4. maddesi zorunlu hale getirilmiştir; bu maddeye göre sözleşmedeki taraf devletlerin her biri, kendi topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi, muhafaza edilerek korunması ve gelecek nesillere aktarma görevinin öncelikli olarak kabul eder. Her devlet bu amaca ulaşmak adına elinden geleni yapmak zorunda olduğu gibi gerek ve ihtiyaç duyulduğunda ise finansal, teknik, bilimsel ve teknolojik uluslararası destek sağlanacaktır.

5. Maddeyi oluşturan beş fıkrası aracılığıyla, özellikle de yerel açıdan dünya mirası yönetiminin kurulması ve geliştirilmesi için izlenecek olan yol haritasını ortaya koymuştur. Bu madde miras koruma konusunun devletlerin genel planlamalarına dâhil edilmesini önermektedir. Aynı zamanda kültürel ve doğal mirasın toplumsal yaşamda bir rol edinmesini sağlayacak genel bir politikanın benimsenmesini tavsiye etmektedir. Diğer yandan her devlette dünya mirasını koruma -Diğer bir deyişle yönetimi- odaklı resmi kurum veya kurumların kurulmasını önermektedir. Bu kurumlar yetkin yönetici, teknisyen ve arkeologları istihdam edecek, hatta onların becerilerini geliştirmek adına da ulusal ve bölgesel eğitim merkezleriyle ve gerekli ekipman ve araçlarla da desteklenilecektir. Böylelikle devletlere mirası tehdit eden etkenlerle ilgili bilimsel ve akademik araştırmalar sunulmakla birlikte mirasın belirlenmesi ve korunması adına uygun yasal, bilimsel, teknik, idari ve finansal tedbirlerin alınması konusunda yol gösterecektir²⁹⁷.

²⁹⁶ Douglas C. Comer and Willem J. H. Willems, “International Committee on Archaeological Heritage Management (ICAHM) (Conservation and Preservation)”, **Encyclopedia of Global Archaeology**, (Ed. Smith C.), Springer International Publications, New York, 2014, pp. 3942-3944.

²⁹⁷ Ali Kazım Öz ve Saadet Güner (Ed.), **Uluslararası Kültürel Mevzuatı**, Cilt: 2, Senkron Reklam ve Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 54.

2.4.6. Dünya Miras Yönetimi Yönlendirici İlkeleri

Dünya miras Sözleşmesinin gerekliliklerini yerine getirmek ve uygulamak adına UNESCO'nun yayınlamış olduğu yol gösterici ilkeler, sözleşmenin gerçekleştirmesiyle ve dünya mirasıyla ilgili detaylı talimatlar içermiştir. Bu yönetim sisteminin ve ilgili olan tüm konuların tanımı yapılmış olmasına rağmen bir anlamda çok genel kalmıştır. Çünkü bu talimatların gerçekçi ve dünyanın herhangi bir ülkesi tarafından da uygulanabilir ve esnek olması gerekmektedir²⁹⁸. Söz konusu ilkeler, 78. Fıkrasında her kültürel varlık uygun bir koruma ile yönetim sistemine sahip olması ve böylelikle idari sistem yasama, düzenleme ve kurumsal açıdan uygun olmalıdır şeklinde açıklanmış ve aynı şekilde 97. Fıkrasında yönlendirici ilkelere de vurgu yapılmıştır²⁹⁹. 108. Fıkrasında ise her kültürel varlık için yönetsel plan veya idari sistem geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 110. Fıkrasında etkin yönetsel sistemin varlığın özellikleri, ihtiyaçları ve kültürel veya doğal yönüne göre şekillenmesi gerektiğini önerilmektedir³⁰⁰.

Yönetim sistemleri kültürel öğelere, mevcut kaynaklara ve diğer faktörlere göre değişkenlik gösterebileceği gibi geleneksel uygulamaları, kentsel veya bölgesel planlama mekanizmalarını, diğer resmi ve gayri resmi planlama mekanizmalarını da içerebilir. Etkin yönetim sisteminin unsurları ise 111. Fıkrasında ortaya koyulmuş ve mülkiyetin daha derin bir açıdan anlaşılması ve paydaşlarla katılım, planlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve çıkarımlara varılması; kaynakların ve kapasitelerin tahsis edilmesi, bu varlıklar hakkındaki bilgilerin izlenmesi ve paylaşılması, ayrıca yönetim sisteminin şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde nasıl işleyebileceği açıklanmıştır. 112. Fıkrasında geldiğimizde ise burada etkin bir yönetim sisteminin seçilen mirasın korunması, onarılması ve sunulması adına yakın, orta ve uzak vadeli etkinlik ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu varlıkların geliştirilmesi ve istisnai evrensel değerlerinin korunmasını temin etmek adına bütünsel bir planlama yönetiminin ortaya koyulması şarttır. 119. Fıkrasında ise daha farklı unsurları ele almaktadır, bunlar arasında felaketlere hazırlık ve iklim

²⁹⁸ Wijesuriya, Et al., p. 33.

²⁹⁹ UNESCO, Operational Guidelines, pp. 26-29.

³⁰⁰ Varlıklar için istisnai evrensel değer belirlemesi ve tanımlanması için Bkz.: UNESCO (Ed.), **Preparing World Heritage Nominations**, Second edition, World Heritage Resource Manual, Paris, 2011, p. 56.

değişikliklerinin potansiyel etkisi yer almaktadır ki bu unsurlar herhangi bir yönetsel sistemin göz önünde bulundurması gereken faktörlerdir. Bu unsurlar, aynı zamanda, önerilen kentsel gelişim projelerinin mirasın istisnai evrensel değeri üzerindeki etkilerini ölçmek için “etki değerlendirmesi” kullanımını gerektirmektedir, sürdürülebilir kalkınmada özel varlıkları olumsuz etkilememesi koşuluyla, dünya mirası özelliklerinin sürdürülebilir kalkınmada rol oynamasına da dikkat çekilmektedir³⁰¹.

2.4.7. Dünya Miras Yönetim Yaklaşımı

İster resmi, ister gayri resmi olsun uygulanan yönetim sisteminin dışında dünya miras yönetimi konusunda ortak bir paydada buluşmak önem arz etmektedir. Son sözleşmelerde iki ana yaklaşım bulunmuştur: birincisi “geleneksel yaklaşım” olarak adlandırılan yaklaşımdır, bu yaklaşıma göre kültürel veya doğal varlığın önemi belirlendikten sonra geleneksel yollarla belgelendirilmesi yapılır ve bunun üzerine koruma veya onarım girişimleri planlanır. İkinci yaklaşım ise değer üzerinden geliştirilen yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha modern, gelişmiş ve en etkin yaklaşım olarak kabul gördüğünden dolayı daha yaygındır. Bu yaklaşıma göre kültürel veya doğal varlıkla ilgili olan belge ve dökümanlar toplanır daha sonra yerel değerlerle karşılaştırılarak istisnai evrensel değeri belirlenir ve ona özel bir değerlendirme gerçekleştirildiğinden dolayı en uygun onarım planlamaları ortaya koyulur. Her iki yaklaşımın yönetim sistemleri benzer unsurlar içerdiğinden birbirini dışlamamaktadır.³⁰².

Özet olarak her iki dünya mirası yönetim yaklaşımının temel hedefi mümkün olan en iyi şekilde mirasın korunması için bir yol haritası ortaya koymaktır. Bu sebepten dolayı dünya miras yönetimi ve hedefleri mirasın korunması, maruz kalabileceği risklerin azaltılması ve uygun çözümlerin üretilmesi temeline dayanmaktadır.

³⁰¹ UNESCO, Operational Guidelines, pp. 31-32.

³⁰² Nils Scheffler, **Cultural Heritage Integrated Management Plans**, Thematic Report No: (4), Urbact II: HerO, 2010, pp. 4-5.

2.4.8. Dünya Mirası Yönetim Sistemleri

Miras yönetim sistemi genellikle üç önemli unsurdan oluşan bir çerçevedir: varlık nedenini açıklayan ulusal ve uluslararası yasal çerçeve, çünkü uluslararası ve yerel mevzuat yoluyla insanlar ve kuruluşlar mirasın ne olduğunu anlamalarını, koruma ve yönetim kriterlerini tanımlayarak bu yönde üstlerine düşen rolleri yerine getirmeleri için yetki verir³⁰³; Bu bağlamda bir kurum veya bir organizasyon sistemi devreye girerek operasyonel yapı ve çalışma yöntemleri ortaya koyarak örgütsel ihtiyaçları, karar ve önlemlerin alınması sağlanır. Bu görev Arkeolojik müdürlük ve merkezlerden başlayıp müze idareleri, ilgili yerel komiteler, bakanlıklar ve hükümetlerle başlar, daha sonra dernekler, bölgesel ve uluslararası komiteler, arkeoloji, tarih ve medeniyet alanlarında uzman enstitü ve üniversiteler izler, böylelikle hepsi yerel ve uluslararası çerçevede miras yönetim sistemine ortak bir katılım sağlar. Diğer yandan finansal, akademik, maddi ve insan kaynakları sağlanır böylelikle operasyonel kapasite güçlendirilir ve uygulanabilir bir yönetim sisteminin ortaya koyulmasını kolaylaştırır. Bu unsurlar ise üç temel faaliyeti kolaylaştırmak için birleştirilir; bunlar planlama, uygulama ve operasyonel denetleme ve veri toplama faaliyetleridir. Amaç ise onarım ve yönetim sonuçlarının sunulması ve bunların devamlılığının sağlanmasını temin etmektir³⁰⁴.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesine etkin bir şekilde bağlıdır, bu yönde gerçekleştirilen faaliyetler ve çalışma planının sonuçları sunulur. Bunun yanı sıra doğan ihtiyaçlar doğrultusunda yönetim sistemine eklenen iyileştirmeler de dâhil edilir³⁰⁵.

Bu bağlamda miras yönetim sistemlerinin ortak tanımı genel olarak üç unsur, üç faaliyet ve üç sonuçtan oluşmaktadır. Bunların tamamı da dokuz temel veya ortak payda teşkil etmektedir. Devletlere ve temel sistemleri açısından çeşitlilik gösteren tüm miras yönetim sistemleri bu faktörleri bünyesinde barındırmaktadır.

Miras varlıklarını korumaya ve gözetmeye yönelik sonuçlar elde etmek adına yönetim sistemleri geliştirilmiştir. Kültürel miras bağlamındaki temel sonuçlar miras

³⁰³ Ringbeck, p. 25.

³⁰⁴ Feilden, pp. 23-32.

³⁰⁵ ICCROM (Ed.), **Defining appropriate management systems for World Heritage sites**, Chapter 4.5.2, ICCROM Publications, Rome, 2009, p. 53.

varlık veya varlıklarının değerlerini etkin bir şekilde korumak, muhafaza etmek, hem şimdiki hem de gelecek nesillere ulaştırmak ve topluma daha geniş bir fayda sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. İdari sistem, sürdürülebilir kullanım ve fayda paylaşımı gibi genellikle daha geniş bir çalışma programına sahip olan koruma, tanıtma ve erişilebilirlik faaliyetlerini sağlamak için planlama, uygulama ve takip faaliyetlerini içerir. Ancak duyarlı, etkin ve eksiksiz bir miras yönetim sistemi dünya miras mevzuatının ek şartlarının çoğunu yerine getirmelidir. Öyle ki dünya mirası gerekliliklerine cevap verebilecek, normal operasyonlarında iyileştirmeler geliştirecek ve aynı zamanda kapsamlı bir dünya mirası destek sistemine erişimi kolaylaştırabilecek kapasitede olmalıdır³⁰⁶.

2.4.9. Dünya Miras Yönetiminin İdari Planlaması

İdari planlama üzerine kurulu olan yönetim sistemi günümüzde dünya miras mevzuatında en çok bilinen araçlardandır. Taraf olan ülkeler ve dünya miras komisyon üyeleri ve heyetleri idari planlamayı ülkenin belirli bir varlığın ve istisnai evrensel değerinin korunmasını ve toplumsal faydaların sunulmasını değerlendirmede etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Öyleki kültürel ve doğal miras alanlarının uzun vadeli stratejik korunmasında yönetim planlama sürecinin temel amacını temsil etmektedir³⁰⁷.

Entegre bir miras varlık yönetim planlaması kültürel mirasın korunması adına doğru strateji, hedefler, icraat ve uygun idari yapıyı ortaya koymakta ve belirlemektedir. ‘Yönetim Planı’, dünya mirasının yönetimi ve gelişimi için uygun ve sürdürülebilir bir strateji, amaç, prosedür ve operasyonel yapıların geliştirilmesini belirleyen nispeten yeni bir araçtır³⁰⁸. Bu plan doğru sonuçların elde edilmesi için ister arkeolojik olsun ister doğal olsun, tekil veya toplu mirasın türü ve doğasına göre şekillenir. Bir yönetim planı ise geliştirme süreci, hazırlık, veri ve bilgi toplama, önem ve durum değerlendirme, ardından cevap ve teklifleri formüle etme ve uygulanmasını takip etme gibi birçok aşamadan geçmektedir³⁰⁹.

³⁰⁶ Gizem Öksüz Kuşçuoğlu ve Murat TAŞ, “Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi** 2 (1), 2017, ss. 58-67.

³⁰⁷ Wijesuriya, Et al., p. 122.

³⁰⁸ Scheffler, p. 4.

³⁰⁹ Feilden, p. 24.

2.4.10. Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel ve Doğal Miras Yönetimi

Genel anlamda dünya miras yönetiminin özetle yaklaşım ve metodolojisinin ortaya koyduktan sonra silahlı çatışmalar sırasında kültürel ve doğal dünya miras yönetimine değinmek gerekir. Günümüzde dünyanın birçok bölgesi özellikle de Orta Doğu bölgesi silahlı çatışma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Öyle ki bazı bölgeler neredeyse sürekli silahlı çatışma altında olarak tanımlanmaktadır. Bunun sebebi ise uzun ve kısa vadede sürekli bir şekilde silahlı çatışmalara maruz kalmasıdır. Bu nedenle yerel, bölgesel ve uluslararası kurum ve kuruluşları için bu bölgelerde kültürel ve doğal miras yönetimini gerçekleştirmek bir zorunluluk haline gelmiştir³¹⁰.

Silahlı çatışmalar, öncesinde önleyici olarak doğru yönetim yapılmalı “planlama”, risk sırasında acil müdahale “uygulama”, sonrasında ise mirastan geri kalanları koruma ve onarım “değerlendirme” uygulamaları zorunlu olan durumlardan birini temsil etmektedir. Bu aşamaların tamamı da yerel ve uluslararası yasal çerçeveye uygun bir şekilde olması, geliştirilmesi ve sonuçlandırılmasında da uluslararası katılıma açık bir mahiyet taşınmalıdır³¹¹.

2.4.10.1. Silahlı Çatışmalardan Önce Planlama

Silahlı çatışmaların ortaya çıkma ihtimali hissedildiğinde hükümetlerin, ulusal kurumların, birey ve toplumların ilk alacağı önlemler öncelikle insanların korunmasını sağlamaktır sonrasında kamusal ve özel mülkiyetler gelmektedir. Bunların arasında öncelikle kültürel sonrasında ise doğal varlıklar güçlü ve yok edici silahların kullanıldığı çatışmalardan korunur.

Mirası koruma faaliyetleri öncelikle çatışmalardan etkilenebilecek kültürel ve doğal alanların belirlenmesiyle başlar³¹². Sonrasında gerek açık alanlarda gerekse müzelerde bulunan miras konumlarının çatışma sırasında gerçekleşebilecek isabet,

³¹⁰ Nazım Çokişler ve diğerleri, “Silahlı Çatışmaların Somut Kültürel Miras Üzerindeki Etkilerinin Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Pamukkale Üniversitesi, 2016, s. 16.

³¹¹ Bkz.: Colin Michael Hall and Simon McArthur, **Integrated Heritage Management Principles and Practice**, Stationery Office Publications, London, 1998.

³¹² Anna Leask, “World Heritage Site designation”, **Managing World Heritage Sites**, (Ed. Anna Leask and Alan Fyall), First Edition, Routledge Publications, Oxford, 2006, p. 6.

hırsızlık veya tahribatlardan etkilenmemesini temin etmek adına belirli stratejiler ışığında teknik ve bilimsel planlamalar gerçekleştirilir. Bu planlama esnek ve değişkenlik gösterebilecek mahiyette olmalıdır bunun yanı sıra ani ve acil durumlarda devreye sokmak üzere birden çok alternatif sunulmalıdır. Diğer yandan tehlike arz eden sebeplerinin araştırılması ve gerçekleşmeden önce buna engel olabilecek çözümleri geliştirmek de bu çalışmaların bir parçasıdır. Bu faaliyetlerin tamamı bu konuyla ilgili olan uluslararası anlaşması olan 1954 Lahey Sözleşmesinin talimat ve kanunlarına uygun olmalıdır³¹³.

Uygulanabilecek diğer faaliyetler arasında ise gerçekleştirilen çalışmalar ve korunması hedeflenen mirasın değeriyle ilgili kültürel farkındalığın artırılmasıdır³¹⁴. Daha sonra tüm kültürel ve doğal varlıkların açıklama ve fotoğraflarıyla birlikte tam bir şekilde belgelendirilmesi gerçekleştirilir. Bu işlemler hızlı ve kolay bir şekilde kayıtları gerçekleştirmek adına en son teknolojilerle uygulanmalıdır. Bunun yanı sıra da bu faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için sağlanan insan kaynakları ve uzman kadrolara bağlıdır. Bunun yanı sıra maddi kaynaklardır ki koruma faaliyetleri için gerekli araç ve gereçlerin sağlanması da önem göstermektedir. Bir diğer önemli konu ise bombardıman ve çatışmalardan korumak adına mirasların bulunduğu bölgelerde bilgilendirici tabelaların kullanılmasıdır.

2.4.10.2. Silahlı Çatışmalar Sırasında Uygulama

Bu aşamada kültürel ve doğal mirasın korunması için ortaya koyulan planlama olabildiğince uygulanmaya çalışılır. Bu çalışmalar dikkatle gerçekleştirilmelidir; öncelik her zaman insanların herhangi bir tehlikeye maruz kalmamasıdır. Özellikle acil durumlarda önceden gerçekleştirilen planlamaların gerçekleştirilmesi için maddi ve insani kaynaklara ihtiyaç vardır. Orijinal konumları tehlike altında olan taşınabilir kültürel varlıklar için transfer edilebilecekleri güvenli konumlar belirlenmelidir³¹⁵. Bu süreçte kültürel farkındalığı artırma çalışmaları da sürdürülür, bu bağlamda kültürel ve doğal miras varlıklarının tanıtımı oldukları bölgelerde duyuru ve levhalarla bildirilmesi şarttır böylelikle çatışma içindeki her iki taraf ile birlikte hırsızlık, yağma

³¹³ Ringbeck, p. 23.

³¹⁴ Çekişler, s. 16.

³¹⁵ Feilden, pp. 35-40.

ve tahrip etme gibi faaliyetlerde bulunarak bu süreci suistimal edebilecek diğer taraflara engel teşkil etmek ve bunlara saygı duymalarını zorlamaya destek olabilir³¹⁶. Ancak bu süreçte sorumlu kadroların koruma planlamalarını uygulaması ve anlık takibin gerçekleştirilmesi silahlı çatışmalar altında oldukça zordur.

2.4.10.3. Silahlı Çatışmalardan Sonra Değerlendirme

Belirli bir bölgede yaşanan silahlı çatışmalardan sonra uygulanması gereken ilk faaliyetler arasında kültürel ve doğal varlıkların sayımı ve envanterinin çıkarılması, tamamen veya kısmen tahrip edilmiş, tahrif edilmiş, çalınmış veya zarar görmüş varlıkların kayıt edilmesi, zararların değerlendirilmesi ve verilerin analiz edilerek restorasyon ve onarma faaliyetlerine başlamadan duruma uygun olan iyileştirme çalışmalarının ortaya koyulması yer almaktadır. Sonrasında bu sonuçlar özellikle takip, mali destek ve çalınan malların izlenmesi konularında destek almak için bu sonuçları uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla paylaşılır. Önceden planlanmış planların değerlendirilmesi, bunların olumlu yönleri ve eksikliklerinin açıklığa kavuşturulması, diğer benzer durumlarda bunlardan kaçınmak için sonuçların göz ardı edilmemesi gerekmektedir³¹⁷. Buna ilave olarak sosyal, ekonomik ve turistik öneminden dolayı mirası yaşatılarak ve geliştirerek topluma ve kaynaklarına hayat verilmiş olunur³¹⁸.

Bu çalışmalar sadece somut mirası değil, somut olmayan mirası da kapsamaktadır, ancak doğasına uygun daha farklı planlamalar gerektirir. Bu süreç büyük ölçekte önceden gerçekleştirilmiş dokümantasyon, kültürel farkındalık, araştırma ve çalışmaların dayanmaktadır.

³¹⁶ Çekişler, s. 16.

³¹⁷ Ringbeck, p. 35.

³¹⁸ Hacer Arslan Kalay ve Emirhan Yenişehirlioğlu, “Kültürel Miras Yönetiminde bir Çatışma Unsuru: Turizm”, **International Congress on Cultural Heritage and Tourism** (ICCHT - 2017), Selcuk University Tourism Faculty, Konya, 2017, s. 1017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS OLGUSU

3.1. IRAK'TA ARKEOLOJİ BİLİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Irak'taki kültürel miras yönetim sisteminin tarihsel arka planını incelemek için Irak'ın ulusal kültür miras yönetimi ile ilgili kadroların faaliyet göstermesini sağlayan arkeoloji biliminin temelini atılmasını ve gelişmesini sağlayan faktörlerin üzerinde durulması gerekmektedir.

3.1.1. Doğu Mirasına Gösterilen Önem

Doğunun büyüünü ve hazinelerini anlatan sözlü ve yazılı hikâyelerin Avrupa'ya taşınmasıyla birlikte birçok Avrupalı için ilham kaynağı olmuştur. Doğuyu hazinelerin, sultanların, kralların, maceraların binbir gece ve gecede bitmeyecek hikâyelerin kaynağı olarak görüyorlardı. Bu durum ise Avrupalıları Doğunun sırlarını, hazinelerini, bilinen ve gizli olan kültürel mirasını incelemek için bu toprakları her zaman ziyaret etmeye itmiştir.

15. yüzyılla beraber Avrupa'da geçmişe dönüş ve eski mirası araştırmaya odaklanan entelektüel bir akım ortaya çıkmıştır. Avrupa, Yunan ve Roma medeniyetinin beşiği olmasından dolayı Rönesans döneminde konuyla ilgili çok fazla araştırma gerçekleştirildi ve bu çalışmalar entelektüel ve akademik akımı zenginleştirmiştir³¹⁹. 16. yüzyılın sonlarına doğru özellikle de İtalya'da yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Bu akım doğunun zengin entelektüel mirasını ve medeniyetini araştırma isteğinden doğmuştur. O dönemde Ninova, Babil, Bağdad, İstanbul ve Kudüs gibi şehirler entelektüel Avrupa toplumlarında büyük bir şöhrete sahipti. Bu duruma doğunun zengin çarşıları, eski kral ve sultanların hayatları ve Avrupalılarda büyük etki bırakan Bin Bir Gece Masalları gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Böylelikle doğunun büyüyle ilgili daha fazla araştırma yapma isteği doğmuş, bölgenin şehirlerine gerçekleştirilen ziyaretler maceracı oryantalist bir akımı temsil

³¹⁹ John Block Friedman and Kristen Mossler Figg, **Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages An Encyclopedia**, 1st Edition, Routledge Publications, New York, 2000, p. vii.

etmekteydi³²⁰. Meselenin başında belki de bu ziyaretlerin temel motivasyonu edebi ve kültürel olmuş olabilir ancak bu ziyaretlere destek sağlayan devletlerin, kurumların ve teolojik kurumların müdahalesiyle birlikte bu ziyaretlerin amaç ile hedefleri farklılık ve çeşitlilik göstermeye başlamış, daha çok doğu bölgesindeki kendi bilimsel, ekonomik, politik ve dini çıkarlarına hizmet eder olmuştur.

Böylelikle bazı seyyah ve maceracılar sayesinde dini, bilimsel ve siyasi nitelikli kişiler Avrupa'dan Doğuya birçok yolculuk ve maceraya atılmıştır³²¹. Bu seyahatlerdeki temel motivasyon büyüleyici Doğu diyarlarının durumunu ve kültürünü daha yakından tanıma isteği olmuştur. Bunların arasında Biladü-Rafideyin veya diğer bilinen adıyla Mezopotamya da yer almıştır³²². Burada ki amaç Doğu ülkelerini keşfetmek - özellikle de kutsal kitap Tevrat'ta adı geçenler- ve o yerlerin kültürlerine ve halklarına ait kültürel mirasları toplayıp aristokrat sınıfıyla ünlenen Avrupa'da satmaktır. Rönesans dönemindeki bu sınıf özel ve lüks eşyaların toplanması söz konusu sınıf arasında yaygın olan bir alışkanlıktır³²³. Sonrasında ise müzelerin ortaya çıkmasıyla birlikte yine Doğunun kültürel ve değerli eşyalarını edinmek adına büyük paralar ödenmiştir. Bunun yanı sıra Batı ülkelerinin Doğu coğrafyası üzerinde her zaman gerçekleştirmeyi hedeflediği politik amaçlar sayesinde birçok seyahati de finanse etmiştir. Bu gezi ve seyahatler ise Avrupa toplumunda geniş bir yankı bulmuş ve birçok dergi ve gazetesinde yayınlanmıştır.

3.1.2. Irak: Medeniyetler ve Hazine Ülkesidir

Mezopotamya veya Irak küresel forumlarda anıldığında zihinlere her zaman bu köklü ülkenin medeniyetleri ve eserleri akla gelir ve eski medeniyetler mirasına verilen önem öncelikli olarak bu coğrafyaya verilmiştir. Bu önem zaman geçtikçe artmıştır. Bunun birçok sebebi bulunmakla birlikte en önemlisi bu toprakların ev sahipliği yaptığı dini, siyasi ve ekonomik geçmişidir. Böylelikle Irak mirası modern bilimlerden arkeoloji biliminin en önemli sahası haline gelmiştir.

³²⁰ Edward W. Said, **Orientalism**, Pantheon Books Publications, U.S.A., 1978, p. 31.

³²¹ Julian E. Reade, "Disappearance and rediscovery", **Babylon: Myth and Reality**, (Ed. I. Finkel and M. Seymour), British Museum Publications, London, 2008, p. 22.

³²² Şuan ki bilinen sınırlarına göre Irak Cumhuriyeti topraklarının yaygın olarak bilinen adıdır.

³²³ Seton Lloyd, **Foundations in the Dust**, 2nd edition, Thames and Hudson Publications, London, 1980, p. 7.

Irak toprakları büyük kültürel başarıları ve değeri olan ve dünyaca bilinen eski medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bunların arasında Sümerliler, Akadlar, Asurlular ve Babiller yer almakla birlikte Part, Yunan, Ahameniş ve İslamiyet çağlarından modern çağlara dek kültürel etkileşimlere girmişlerdir. Bu topraklar birçok farklı medeniyetle ilişkiler kurmuş ve geniş etkileşimlere yol açmıştır. Bu nedenden dolayı da söz konusu eski Irak medeniyetlerine gösterilen önem büyük olmuştur. Arap veya yabancı gezgin, araştırmacı, uzmanların ve kitaplarında eski Irak medeniyetlerine yer verenlerin gerçekleştirdikleri ziyaretlerle doğru orantılı olarak bu topraklara gösterilen önem de giderek artış göstermiştir. Bunun yanı sıra bu topraklara ait bazı eski medeniyetlerin eserleri de Kuran-ı Kerim veya Eski Ahit gibi bazı dini kitabelerde ve eski klasik kaynaklarda da yer verilmiştir³²⁴. Bu ziyaretlerde bulunan kişiler yazılarında bu toprakların eserlerine yer vermiş, resimlerini çizmiş veya bazılarını alıp götürmesiyle birlikte başkalarının da maddi ve sanatsal değer taşıyan eserleri arama isteği uyandırmıştır³²⁵.

Dünyada Irak ya da Mezopotamya'nın adı geçtikten sonra, akıllara Irak'ın eski medeniyetleri, harika kültürel mirası ve değerleri gelmektedir. Eski, asil ve büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve eski tarihte birçok olayda büyük önemi ve aktif rolü olmuştur. Irak topraklarındaki yabancı tutkuların yoğunluğu ve bu toprakların barındırdığı eserler ve alanlar da dâhil olmak üzere, çeşitli ve farklı hazineler bakımından zengin olması, siyasi kontrolü olan Batı'nın, Irak topraklarında doğrudan veya dolaylı olarak, korumasız olan, etkileşimi ve taşınmasını önleyen yasalardan yoksun ve yaygın olan bu arkeolojik hazinelerin önemine işaret etmesine yol açmıştır. Pek çok ziyaret sonrası, eski dönemlerde Irak'ı ziyaret eden, hakkında yazılar yazan ve bazı yabancı gezginlerin eserlerini aktarmış olmaları, Irak tarihi ve medeniyetleri hakkında bazı atıfları ve metinleri olan Semavi Kitaplar, eski yazıtlar ya da gezginlerin kitaplarında ve biyografilerinde yer alması ile Batı'nın yabancı ellerinin bu eser ve alanlara uzanmaya başlamasına neden olmuştur. Zayıf yasalardan ve eserlerin gerçek değerini zamanında göz ardı edilmesinden faydalanarak istedikleri eserleri herhangi bir haklı gerekçe olmadan taşımışlardır. Gerçek politik hamlelerine kılıf olarak,

³²⁴ Detaylar için Bkz.: Amir Süleyman, **Alirak fi Alttarih Alkadim - Mujaz Alttarih Alhadari**, İkinci Bölüm, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul, 1993.

³²⁵ Basil T.A. Evetts, **New light on the Bible and the Holy Land**, Forgotten Books Publications, London, 1892, p. 33.

arkeolojik misyonlar sayesinde, bu eserlerin yabancı müzelere aktarılması üzerinde çalışılmış ve kendi müzelerine hazine kazandırmak için hazine toplamışlardır.

Mirası, tarihi ve medeniyeti bakımından zengin olan bu ülke, on bin yıldan fazla bir süredir ve eserler denizinde yüzüyormuşçasına, binlerce miras ve kültürel sit alanı barındırmaktadır. Arkeologlar, bugün Irak'ta kayıtlı olan arkeolojik alanların sayısını, farklı uygarlıklar ve dönemlere ait 15.000'den fazla arkeolojik sit alanı olarak tahmin ediyorlar ve bu toprakların altında halen keşfedilmemiş bu sayının katbekat fazla sit alanları bulunmaktadır³²⁶. Iraklı arkeologlara göre, Irak toprakları, yaklaşık %5'i keşfedilmiş ve teşhis edilmiş, yaklaşık %3'ü kısmen veya tamamen tahrip edilmiş ve yaklaşık %2'si sağlam kalmış ancak periyodik restorasyon ve bakım gerektiren binlerce arkeolojik sit alanı içermektedir. Bugüne kadar keşfedilmemiş veya teşhis edilmemiş yerler, Irak'taki toplam kültürel miras alanlarının yaklaşık %95'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir³²⁷.

19. yüzyılın başında en az para, zaman ve insan kaynağını kullanarak Irak eserlerini arama çalışmaları başlatılmıştır. Birçok arkeolojik alan da bu dönemde büyük tahribatlara neden olmuştur. Ticari amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalardan söz etmeye gerek bile yok. Bu tür çalışmaların en önemli finansörleri hükümetler, uluslararası kurum ve kuruluşlar olmuştur³²⁸. Bunların arasında İngiltere Müzesi, Fransa Louvre Müzesi gibi Avrupa müzeleri bulunmaktadır. Siyasi, askeri ve istihbaratçı kimliği taşıyan yabancılar, maceracı ve Avrupa'da ki müzelerle irtibatları bulunan kişiler aracılığıyla birçok Irak eseri kaçırılmıştır. Bu kişiler Irak'tan götürebilecekleri en fazla eseri Avrupa'ya kaçırmak adına seyahatler düzenlemiştir. Yirminci Yüzyılın girmesiyle birlikte Irak'ta araştırma faaliyetleri yürüten yabancılar eskisine göre nispeten daha düzenli ve dikkatli bir şekilde yürütülmüştür³²⁹.

³²⁶ Bu sayının dörtte biri sadece Ninova eyaletinde.

³²⁷ Bu konuda kesin ve resmi istatistikler bulunmamakla birlikte, Iraklı arkeologların ve gayri resmi olarak tartışılan ve sunulan görüşleriyle kabul edilen birçok görüş var.

³²⁸ H. V. Hilprecht, **Explorations in Bible Land During the 19th Century**, Gorgias Press Publications, Philadelphia, 1903, p. 14.

³²⁹ Robert Francis Harper, "A Sketch of the Excavations in Babylonia and Assyria", **The Biblical World**, Vol.: 8, No.: 1, 1896, p. 24.

3.1.3. Irak'ta Arkeoloji Biliminin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Süreçler

Ulusun hazinelerinden biri olarak kabul edeceğimiz eski medeniyetlere ait eserlerin akademik anlamda keşfedilmesi, teşhis edilmesi, ortaya çıkarılması ve araştırılmasını gerçekleştiren arkeoloji biliminin Irak'ta ortaya çıkması anlık bir durumdan ibaret değildir. Bu bilimin ortaya çıkmasına önayak olan, hazırlayan ve motive eden sebepler olmasaydı (kendiliğinden de olsa) bugün Irak'ta arkeoloji bilimi olmazdı.

Daha öncesinde de genel anlamda belirtilmiş olduğu üzere Irak'ta arkeolojinin ortaya çıkmasının temelinde bu bölgenin kutsal kitaplarda ve klasik kaynaklarda yer verilmesi, doğrudan veya dolaylı olarak medeniyetlerine işaret edilmesi yatmaktadır. Bu durum ise Arap ve yabancı gezginlerin ilgisini çekmiş ve seyahatlerinde gezginlerin yer verdiği ilginç ve hayali hikâyelere yer olan bölgeleri ve eserlerin sınırlarını keşfetmelerine itmiştir. Bu gezginlerin seyahatnamelerinde yer verdikleri bilgiler eserlerin teşhis edilmesinde ikincil bir süreci temsil etmektedir. Gezginlerin aktardıkları arkeolojik alan ve o dönemde sadece garip nakışlar olarak görülen eski kitabelerle ilgili bilgiler ve resimler sayesinde diğer gezgin, tüccar ve şahsiyetlerin; Sümerler, Akadlar, Asurlar ve Babiller gibi belirtmiş olan eski medeniyetlerin bir dönemler ellerinde bulunan benzeri eserleri keşfetmek için Irak'ı ziyaret etmişlerdir³³⁰.

Bunun yanı sıra 19. yüzyılın ilk yarısında farklı amaçlar adına Avrupa'dan Irak'a gerçekleştirilmiş seyahat ve yolculuklar da ayrı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Üçüncü aşama ise siyasi ve kurumsal finansmanlarla Asurluların başkentlerinde tarihi eser araştırmaları adına gerçekleştirilen kazı çalışmaları yer almaktadır. Hemen akabinde gelen dördüncü süreçte ise aynı yüzyılın ikinci yarısında ise Mezopotamya'nın eski devletlerini kapsayan daha eski şehirleri arama çalışmaları yer almaktadır. Bu faaliyetler ise yabancılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen rastgele kazıların sayısı artış göstermiştir. Bu süreçteki temel amaç ise mümkün olduğunca daha fazla, nadir ve değerli esere daha az maliyet, zaman ve emekle sahip olma³³¹. Bu aşama bir sonraki aşamayı tetiklemiş ve kazı

³³⁰ Brian M.Fagan, **Return to Babylon**, University Press of Colorado Publications, U.S.A., 2007, p. 20.

³³¹ Cabir Halil İbrahim, "Alanşita Alesariya Altankib an Alasar", **Mausueat (Ansiklopedisi) Almusil Alhadaria**, Birinci Cilt, Musul, 1991, s. 489 – 513.

çalışmalarının devam etmesine neden olmakla birlikte bir sonraki süreç olan çivi yazısının çözülmesi aşamasına da önayak olmuştur³³².

20. yüzyılla siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte başka süreçler devreye girmiş. Bu süreçler Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ile İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) öncesine, arasına ve sonrasına yayılmıştır. Bu yüzyılda özellikle de ilk yarısında arkeoloji bilimi Irak'ta ortaya çıkmıştır.

3.1.4. Irak'ta Milli Arkeolojinin Ortaya Çıkışı

Belirtmiş olduğumuz faktörler, nedenler veya aşamalar Irak'ta arkeolojinin ortaya çıkmasına önayak olmuş 1922 yılında ise Irak arkeolojik alan ve eserleriyle ilgilenmeyi amaçlayan ilk resmi daire kurulmuştur. Sonrasında ise 1923 yılında Irak Ulusal Müzesi kurulmuştur. 1924 yılında ise eserler dairesine destek olan, eserler konusuyla ilgilenen milli kadroların belirlenmesini sağlayan, Irak'ta bulunan arkeolojik alanların bakım ve onarım sorumluluğunu üstlenen bununla birlikte yabancı uzmanların yurtiçindeki çalışmalarını düzenleyen eserler kanunu çıkarılmıştır.

Diğer yandan Bağdat Üniversitesinde bilimsel ve akademik bir bölüm oluşturulmuş böylelikle çeşitli uluslararası üniversitelerde arkeoloji ve eski diller alanında eğitim görmüş Iraklılar, Irak Arkeoloji Müdürlüğü kadrolarına alınmıştır bunların başında ise hocalarımız 'Taha Bakr' ve 'Fuad Sefer' yer almaktadır.

Arkeoloji Dairesi ve Irak Ulusal Müzesinin kurulması, eserler kanununun çıkarılması ve üniversitede akademik bir bölümün oluşturulmasıyla birlikte Irak'ın ulusal arkeoloji gelişimi tamamlanmıştır. Arkeolojik kadrolar hem pratik (Saha çalışması) hem de teorik (akademik) açıdan başta arkeolojik çalışmalar olmak üzere Irak tarihi ve medeniyetleriyle ilgili araştırmalar ve çalışmaların gerçekleştirilmesini, ikincil olarak da Irak'ın tarihi derinliğini gözler önüne serme sorumluluğunu üstlenmiştir.

³³² Robert Francis Harper, "The Decipherment of the Assyrio-Babylonian Inscriptions. I", **The Biblical World**, Vol.: 1, No.: 4, 1893, p. 295-296.

3.2. IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ

Irak'ta arkeoloji çalışmalarının başlamasını sağlayan ilk faaliyetler, başka bir deyişle Irak'ta kültürel mirasın yönetiminin oluşumu, İdari gelişmeye yönelik çalışmalarla ortaya çıkmış ve Irak'taki miras ve alanlarıyla ilgili her yönü denetlemeyi, katkıda bulunmayı ve izlemeyi taahhüt eden milli bir kamu kurumunun kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

3.2.1. İlk Araştırmalar

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1917'de İngilizlerin Irak'ı işgalinden kısa bir süre sonra, İngiliz General 'Stanley Maude', (Şekil 7) 22.05.1917 tarihinde, arkeolojik alanların korunmasını düzenleyen ve arkeolojik eserlerin ticaretini tanzim eden bir bildiri yayınlamıştır (Şekil 8). 22.05.1917 tarihinde yayınlanan belgede de, ihlal edenlere cezalar yer verilmiştir. O sırada (Irak'ın tarihi mirası artık İngiltere'ye ait olduğunu!) açıklamıştır³³³. Sonuç olarak, Irak'ın kültürel mirasına karşı büyük bir ilgisi olduğundan bunları da savaş ganimeti sayarak bunların bir kısmını İngiliz müzesine göndermişlerdir³³⁴.

1920'de, Sevr Antlaşması'nın³³⁵ hala Osmanlı İmparatorluğu ile görüşmeye devam ettiği dönemde, İngiliz Arkeoloji Komisyonu, Irak'taki askeri ve sivil otoritelerin eski anıtları korumaya ve arkeolojik alanlarda araştırmaların devam etmesine izin verecek ve etkili bir yönetim kurmayı zorlayan bir rapor yazmıştır. Zira o dönemde, arkeoloji yönetimi ve arkeolojik çalışmalar ile ilgili ulusal yasa bulunmamaktaydı³³⁶. Bu nedenle, İngiliz hükümeti tarafından 1922'de İngiliz-Irak Antlaşması³³⁷ olarak bilinen Irak'la imzalanan antlaşmada önerilen önerinin 14. maddesine göre; Irak Kralı, arkeoloji yasasını yürürlüğe koymayı, bu Anlaşmanın

³³³ Cabir Halil İbrahim, "El-Tankibat El-Eserriye fi El-Irak ve İtticahataha", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 53, Bağdat Üniversitesi, 2001, s. 154.

³³⁴ Magnus T. Bernhardsson, **Reclaiming a plundered past: archaeology and nation-building in modern Iraq**, University of Texas Press Publications, U.S.A., 2005, p. 72.

³³⁵ Lawrence Martin, **The Treaties of Peace 1919-1923**, Vol. II, The Treaty of Sevres 1920, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924, p. 889.

³³⁶ Juliette Desplat, **The beginnings of the Iraq Museum, the National Archives**, 15 November 2016, on: <https://blog.nationalarchives.gov.uk/beginnings-iraq-museum/> (09.05.2020).

³³⁷ Ann Wilks, "The 1922 Anglo-Iraq Treaty: A Moment of Crisis and the Role of Britain's Man on the Ground", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.: 43, Issue: 3, 2016, pp. 342-359.

yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 12 ay içerisinde gerekli önlemleri almayı ve uygulanmasını temin etmeyi taahhüt etmektedir. Bu düzenlemeyi de 10 Ağustos 1920 de Sevr'de imzalanan Barış Antlaşması'nın 421. Maddeye eklenen kurallar doğrultusunda gerçekleştirecektir. Böylece bu düzenleme daha önceki Osmanlı yasasının yerine geçerek, tüm Millet Cemiyeti üyelerinin vatandaşları ile herhangi bir devletin vatandaşları arasındaki arkeoloji araştırma konularında eşitliği garanti etmekte, ayrıca Birleşik Krallık Kralı, antlaşma uyarınca, bahsedilen Cemiyet üyesi olunması durumunda yararlanabilecekleri hakları garanti etmeyi kabul etmektedir (Şekil 9).

3.2.2. Eserler Dairesi'nin Kuruluşu

Irak'ta ulusal hükümetin kurulmasından önce ve İngiliz Arkeolojik Komitesi'nin tavsiyelerine dayanarak, 1920'de (Arkeoloji Dairesi) adı altında ülkenin arkeolojik işlerini yönetmek için geçici olarak küçük bir daire kurulmuş ve 1921'de³³⁸ Irak'ta ulusal yönetim kurulmasından sonra, Kral 'I. Faysal' (1883-1933) (Şekil 10), yukarıda belirtilen İngiliz-Irak Antlaşması'nın (14). Maddesi metninin uygulaması olarak, Eserler Dairesi'nin kurulması, Eserler Kanunu'nun mevzuatının oluşturulması ve Irak Ulusal Müzesi'nin resmi olarak kurulmasını talep etmiştir³³⁹.

Arkeoloji ve Miras Bölümü ile ilgili Irak'taki ilk devlet dairesi 1922'de kurulmuş ve Eski Eserler Dairesi olarak adlandırılmıştır. Arap devrimi ve 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı teşvik ve seferberlik de dâhil olmak üzere³⁴⁰ siyasi ve istihbarat misyonları olan “Miss Bell” veya “Hatun” olarak bilinen İngiliz Gertrude Bell (Şekil 11.) Irak'ta İngiliz Yüksek Temsilcisi ve sekreteriydi. Bu bölümün onursal yöneticisi olarak atanmış ve 1926'da vefatına kadar görevde kalmıştır.

Bell'in Irak'ta arkeolojinin ortaya çıkışını hazırlamada oynadığı büyük rol ve kültürel miras yönetimin çekirdeğinin oluşumunda ve görünüşte olumlu olarak görünen çalışmalarına rağmen, amaç ve gayelerinde birçok gizli niyet ve şaibe şüphesi

³³⁸ Quincy Wright, “The Government of Iraq”, *The American Political Science Review*, Vol.: 20, No.: 4, 1926, pp. 743-769.

³³⁹ Kahtan Reşit Salih, *El-Keşşaf El-Eseri fi El-Irak*, El-muassa Elamh lil athar walturath Yayınları, Bağdat , 1987, s. 18.

³⁴⁰ Tim Arango, “For British Spy in Iraq, Affection Is Strong but Legacy Is Unfulfilled”, *The New York Times*, June 26, 2014, on: <https://www.nytimes.com/2014/06/27/world/middleeast/gertrude-bell-sought-to-stabilize-iraq-after-world-war-i.html> (09.05.2020).

barındırmaktaydı. İngilizlerin amacı ve gayesi ise, Irak'ta kazı yapmak isteyen İngiliz arkeolojik misyonlarının çalışmalarını kolaylaştırmak ve özellikle Irak'taki ulusal egemenliğin kurulmasından sonra, eserlerin resmi şekilde İngiliz Müze'sine aktarımını sağlamaktır. Zira daha önceden bu faaliyetler, Osmanlı yasalarına göre ve bölgeye hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi kararlarıyla yapılmaktaydı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) olayları, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve her bölgede ulusal ve resmi hükümetlerin ortaya çıkmasından sonra, bölgelerin ulusal karar alma, arkeolojik kazılar ve keşfedilen eserlerin kontrol etme eğilimi başlamıştır. Böylece, Bell nüfuzundan yararlanmak, bunun önünü açmak için ve Irak'taki ulusal karar alanlarına erişmek için faaliyetler yürütmüştür.

Aynı zamanda, 'Ebu Haldun Sati El-Hasri' (Şekil 12) adlı bir şahsiyeti anmak gerekmektedir. 'El-Hasri'nin söylediği ve yayınladığı anılarında yer alan olaylara göre 'Bell' tarafından alınan, iyi görünen fakat devletin çıkarına ve iç yüzü kötü ve zararlı olan herhangi karara karşı durmaktaydı. Böylece, bu iki kişilik arasında, İngiliz ve milli çıkarlar arasında yaşanan bir çekişme ve dolayısıyla bu iki şahsiyet arasında açık olmayan bir mücadele yer almaktaydı. Bu çekişmeli durum kazı, kanun ve Arkeolojik Müdürlüğü'ndeki yönetiminde olan arkeolojik kararları da etkilemiştir³⁴¹.

Eserler Dairesi, o dönemlerde kurulmasıyla beraber Maarif Bakanlığı'na bağlanmış ve daha sonra 'Bell'in önerisi üzerine bu kurumdan ayrılarak 1922'de İş ve Ulaştırma Bakanlığı'na bağlanmıştır, bunun da iki nedeni bulunmaktadır. İlki 'Bell'in çıkarlarına karşı olan tüm seslerden ve arkeolojik çalışmalarını eleştiren seslerden uzaklaşmaktır. Bu seslerden birisi de 'El-Hasri' de yer almaktadır. İkincisi, o dönemlerde İş ve Ulaştırma Bakanlığı'nda İngiliz düşüncelerin uygulanmasını engelleyecek herhangi bir milli görevli veya müdürün olmamasıdır³⁴². Bunun yanı sıra, Bakanlıkta tarih ve arkeoloji meselesiyle ilgilenen herhangi bir uzman veya ilgili kişilerin yokluğudur. 1924'te (Müdürlüğü) adı altında³⁴³, yani daireden daha büyük olan müdürlük şeklinde kurulma kararının verilmesinden sonra, Eserler Dairesi, dört yıl sonra, tam olarak 1926'da Maarif Bakanlığına geri bağlanmıştır. Söz konusu Müdürlüğün çalışmaları ülkedeki arkeolojik faaliyetleri takip etmek, eserlerle

³⁴¹ James F. Goode, **Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East 1919-1941**, University of Texas Press Publications, U.S.A., 2007, p. 203.

³⁴² Ebu Haldun Sati El-Hasri, **Muzekkarati fi El-Irak**, Birinci Bölüm, Dar altalieh Yayınları, Beyrut, 1967, s. 181.

³⁴³ Salih, s. 18.

ilgilenmek, Irak'ta faaliyet gösteren yabancı görevleri denetlemek ve 1924'te Bell tarafından geliştirilen arkeolojik kanunu uygulamakla sınırlıydı.

1926'da Bell'in vefatından sonra, gizlice Irak'taki antikalarla ticaret ve kaçakçılık yapan halefi İngiliz 'Cook' (Mr. Cook) işleri devralmış³⁴⁴, ardından 'Sidney Smith' ve Alman 'Julius Jordan' (Yolyos Yordan) gelmiştir. Daha sonrası sıra Arap şahsiyetlerden birine gelerek, 'Ebu Haldun Sati El-Hasri' 1934'de Irak Eserler Müdürlüğüne, ama teknik danışman olarak göreve devam eden Alman Jordan'ın gözetiminde, müdür olarak atanmıştır³⁴⁵.

Bu bakımdan, El-Hasri'nin Eserler Direktörlüğü'ne atanmasından dolayı Irak'taki İngiliz Büyükelçisi Irak hükümetine İngilizlerin kaygılarını ifade eden resmi bir bildiri gönderdi, bu bildiride şunlardan bahsedilmekteydi: 'Sati El-Hasri'nin Eserler Müdürü olarak atandığını öğrendik ve bir arkeolog olmadığından, eserlerin ve arkeolojik keşiflerin çıkarlarına zarar verecek şekilde davranacağından kaygılanmaktayız. Şimdiden bu konuya dikkatinizi çekme gereğini gördük'³⁴⁶. Irak'ta ulusal egemenliğin kurulmasından sonra bile arkeolojinin mesele ve işlerine İngiliz dış müdahalesini açıklayan bir ortamda, İngiliz dış arkeolojik misyonlarının çalışmaları ve Irak'taki gelecekleri konusunda açık kaygıları ve çalışmalarına müdahale etmeme konusunda aldığı uyarılar ışığında, durumu yeni müdürün arkeolog olmadığını gerekçe olarak öne sürmekteydi. Oysa daha önce bahisleri geçen ve Eserler Müdürlüğünde müdürlük yapan 'Bell' ve Irak eserlerin kaçakçısı ve hırsızı olan 'Cook' arkeoloji uzmanları değilmiş.

Müdürlüğün kuruluşundan bu yana 1934'te görev almasına kadar uğradığı olumsuzlukları tespit ederek etkin olan 'El-Hasri', Müdürlüğün faaliyetini sınırlayan bazı engellerin yanı sıra, özellikle müdürlük ve yabancı arkeolojik misyonlar tarafından bulunan arkeolojik buluntularla ilgili olan faaliyetlerin sonuçlarını ve geçmiş yıllarda özellikle arkeolojik keşiflerin ve çalışmaları dağınık yapan sorunları saptamıştır. Bu problemler arasında, eserlerin parçalanması ve bunların yurtdışına aktarılması, ayrıca Irak Eserler Müdürlüğüne ait olan eserlerin bakım veya inceleme

³⁴⁴ Muhsin Al-Musawi, **Reading Iraq: Culture and Power in Conflict**, I.B.Tauris Publications, London, 2006, p. 156.

³⁴⁵ Lamia AL-Gailani Werr, "The story of the Iraq Museum", **The Destruction of Cultural Heritage in Iraq**, (Ed. Peter G. Stone and Joanne Farchakh Bajjaly), Boydell & Brewer Ltd Publications, Woodbridge, 2008, p. 28.

³⁴⁶ El-Hasri, s. 181.

gerekçesiyle yurtdışına çıkarılması yer almaktadır. Böylece bu eserler yurtdışında sergilenmekteydi. Anavatanına geri dönüşler de çok ciddi sayılacak problem nedenleriye birkaç yıla ertelenerek geçirilmekteydi. Özellikle, bu eserlerin hepsi büyük ölçüde bilgi eksikliği olan Eserler Müdürlüğü tarafından nitelik ve kayıt bakımından belgelenmemiş olmasının yanı sıra, eserleri belgeleyen, insanlara kültürlerini, tarihlerini eserlerin biçimini ve yabancı misyonların çalışma yöntemlerini anlatan özel yayınlar da bulunmamaktaydı.

Bu alandaki çalışmaların tamamlanmasından sonra sadece İngilizce olarak konuşmacı -genel olarak misyon başkanı- arkeolojik misyon çalışmalarının sonuçlarını özetlemekteydi. Buna karşılık o dönemde halk hatta bilinçli kesim tarafından, genellikle her yıl Eserler Müdürlüğü tarafından organize edilen ve kazılar tarafından ortaya çıkarılan, satın alma yoluyla veya yabancı misyonlarla paylaşma yoluyla elde edilen eserlerin sergilendiği sezonluk eserler sergisi kurmaktan öteye gitmeyen basit ve zayıf bir ilgi görmekteydi. Bu sorunların tümü, El-Hasri'yi yeni arkeolojik yönetim için bir politika belirlemeye ve bu olumsuzlukların ötesinde daha etkin olan, idari ve teknik olarak yasal çözümler bulmaya ve çalışmaya yöneltmiştir³⁴⁷.

Bu yaklaşım, Irak'taki kültürel mirasın yönetimi için gelen tüm ulusal direktörler tarafından takip edilip geliştirerek Eserler Müdürlüğü'ne başkanlık etmişlerdir. Bu kişiler ülkedeki bilimsel ve teknik yönü geliştirmek amacıyla bilimsel ve sanatsal yaklaşımları ve planları takip etmişler ve ayrıca ülkelerinin tarihi ve medeniyetlerinin arkeolojik tespiti sürecini harekete geçirmişlerdir. Eserler Müdürlüğünün tüm bölümleri, müfettişleri, idari ve teknik dairelerinin dünya çapında, ülke uygarlığına ve Genel Müdürlüğün tarihine uygun bir şekilde ilgili bilimsel ve teknik çevrelerde yer edinmesi için girişim sarf etmişlerdir.

Irak Ulusal Müzesi'nin 1923'te açılmasından ve daha sonra bahsedeceğimiz 1924'te Irak'taki ilk arkeolojik kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, Eserler Müdürlüğünün rolü müze denetiminde, takibinde ve ülkede faaliyet gösteren yabancı arkeolojik misyonlara arkeolojik hukukun uygulanmasında sınırlı kalmıştır. Bu rol daha sonra iki dünya savaşı arasındaki dönemde açık bir faaliyete dönüşmüştür. Bu kamu dairesi, Irak'ın arkeolojik ve miras alanlarının bakım ve restorasyonuna, ayrıca arkeolojik kazılar ve Irak'ın eski medeniyetinin açıklanmasına açıkça katkıda

³⁴⁷ El-Hasri, ss. 408-411

bulunmuştur. Özellikle yabancı üniversitelerde arkeoloji çalışmalarını tamamladıktan sonra Irak'a dönen kıymetli 'Taha Bakir' ve 'Fuat Sefer' geçmiş yüzyılın 30'lu yıllarında arkeolojik faaliyetlerini ve çalışmalarını arttıran Müdürlüğe büyük katkı sağlamışlardır³⁴⁸.

O dönemlerde, kültürel miras konuları çeşitli düzeylerde Irak Meclisi'nde ele alındığını belirtmekte fayda var. Her düzeyde Eserler Müdürlüğü'nün çalışmaları, ayrıca 'Bell' tarafından belirlenen eserler kanunu, yabancı misyonların Irak'taki çalışmalarının yanı sıra, yabancı üniversitelerdeki arkeolojiyi incelemeleri için öğrencilerin gönderilmesi ve ulusal kadroların hazırlanması ve kültürel mirasın yönetimin sorumluluklarının üstleninceye kadar Irak'ta arkeolojiyi yöneten yabancı arkeologları Irak'a çekme konuları ile ilgili önemli tavsiyeler yer aldı³⁴⁹.

3.2.2.1. Eserler Dairesi'nin İdari Unvanları

Irak'ta arkeoloji ile ilgilenen bir devlet dairesinin ilk kuruluşu, 1922'de Eski Eserler Dairesi adıyla gerçekleşmiştir. Ardından, 1924'te bu daire Eski Eserler Müdürlüğü adı altında Müdürlüğe dönüştürüldü ve o zamanlar Maarif Bakanlığı'na bağlamıştır. Bağdat'taki El-Şüheda Köprüsü yakınlarında Bağdat'taki Saray (El-Kışla) binasında küçük bir yer işgal ederek El-Memun Caddesi yakınlarında bulunan bir binaya taşınmıştır. Fonksiyonlarının genişletilmesinden ve özellikle teknik çalışmalarının sonuçlarının ve arkeolojik taraftaki büyük hacimli sorumluluk ve teknik ve idari çalışmalara paralel olarak bölümlerin ve idari bölümlerin bölünmesinin yanı sıra; teknisyen, bilim insanı, uzman, denetleyici ve yönetici kadrosunun sayısındaki artışın ardından, kamu idaresine dönüştürme kararı 1941'de verilmiş ve ülkenin kültürel mirasının yönetiminde ulusal, tarihi ve kültürel sorumluluğu üstlenme konusundaki kararlılığını teyit etmek amacıyla Eski Eserler Genel Müdürlüğü adı verilmiştir. Başına ise 1941'den 1944'e kadar Irak'ta ilk Eserler Genel Müdürü olan 'Yusuf Ganim' Genel Müdürlük yapmıştır³⁵⁰.

Irak'ta kültürel mirasın yönetimini daha da kalkındırmak için teknik ve gelecek planları geliştiren Eserler Müdürlüğü'nün büyüklüğü, faaliyetleri, teknik ve bilimsel

³⁴⁸ Ibrahim, 1991, s. 501.

³⁴⁹ El-Hasri, ss. 389-406.

³⁵⁰ Salih, s. 18 ve s. 290.

yeterlilik kadrolarının artırılmasının ardından, Irak yönetiminde birbirini takip eden Irak hükümetlerinden aldığı maddi ve manevi destekle aynı zamanda yeni bir idari ve teknik metodoloji ve politikanın benimsenmesiyle, özellikle arkeolojide ilgili yabancı kurumlarla teknik ve bilimsel alışverişin yapılması ve ilişkilerin doğası ve metodolojinin belirlenmesiyle, Müdürlüğün bu yönüyle karşılaştığı pek çok engel ve sorunun çözümünü amaçlamıştır. Bu bağlamda Müdürlüğü bir kamu kurumuna dönüştürme kararı resmen 1979 yılında verilmiş ve adı (Eserler ve Miraslar Genel Teşkilatı) olmuştur³⁵¹. Söz konusu Kuruma yetkileri yasayla eşitlenmiş ve Kültür Bakanlığı ile finansal, idari ve bilimsel yönlerden bağlanmış bir grup genel müdürün işbirliğiyle, yüksek ve özel bir yön verici bir konseyinden yetkisini alan bir icra direktörü başkanlık etmektedir. 'Muayyed Said Basim', Irak Eserler ve Miras Kurumunun ilk başkanı olmuştur. Ülkenin kültürel miras yönetiminin bilimsel ve teknik yönetimi sürecinde arkeologlara daha fazla esneklik sağlamaya çalışan yeni arkeoloji kurumunun sorumluluğu ikiye katlanmıştır³⁵².

Daha sonra, 1987'de, Eserler ve Miraslar Kamu Kurumunu ve Yönetim Kurulunu kaldıran ve bağlı daireleri Eserler ve Miras Dairesi adı altında birleştirilmesi kararı verilmiştir³⁵³ ve aynı zamanda Kültür Bakanlığı'na bağlanmıştır. 2000 yılında bu daire Eserler ve Miras Genel Kurumu³⁵⁴ olarak dönüştürülmüş ve hala aynı idari unvan günümüzde de kullanılmaktadır. O dönemde Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'na bağlı kalmaya devam etmiştir ve yedi önemli daireden oluşmaktaydı: Arkeolojik Arama ve Araştırma Dairesi / Kamu Müzeleri Dairesi / Mühendislik ve Arkeolojik Bakım Dairesi / Genel Çalışmalar ve Araştırma Dairesi / Kamu Mirası Dairesi / Ulusal El Yazmaları Merkezi / İdari, Mali ve Hukuki İşler Dairesi, bunların yanı sıra, illere dağıtılmış ve kendisine bağlı olan denetim daireleri de bulunmaktadır.

2003'ten sonra Irak'taki siyasi ve idari sahnenin gördüğü değişiklikler bağlamında, Eserler ve Miras Genel Kurumu 2005 yılında Turizm ve Eserlerle ilgili kurulan Devlet ve Turizm İşleri Bakanlığı ve ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu

³⁵¹ 9/7/1979 tarihli ve 2720 sayılı **Irak Vakaii Gazetesinde yayımlanan** 1979 tarihli (80) nolu Eserler ve Miraslar Genel Kurul Kanunu.

³⁵² Muayyed Said Basim, "Takdim", **Sümer Dergisi**, Cilt: 33, 1. Bölüm, Bağdat, 1977, ss. 4-5.

³⁵³ Salih, ss. 18, 296.

³⁵⁴ 31/7/2000 tarihli ve 3837 sayılı **Irak Vakaii Gazetesinde yayımlanan** 2000 senesi çıkan (45) sayılı Eski Eserler ve Miraslar Genel Kurumu Kanunu.

bakanlık kapatılmış ve yaklaşık olarak 2013 yılından itibaren günümüze kadar tekrar Kültür Bakanlığı ile idari irtibatı yenilenmiştir.

3.2.2.2. Eserler Dairesi'nin İdari Sorumlulukları

Kuruluşundan beri Irak'taki kültürel mirasın yönetiminden sorumlu olan Eserler Müdürlüğü, Eserler Yasası'nın uygulanmasında, dairelerin ve onunla ilişkili idari bölümlerin yükümlülüklerini kanunlara, yönetmeliklere ve özel talimatlara göre yönetilmesine ülkenin kültürel miras alanlarını korumak ve geliştirmek amacıyla eserler ve alanları ile ilgili idari konular düzenlemesine özen göstermiştir.

Müdürlüğün en önemli işlevleri, ülkede faaliyet gösteren yabancı misyonların denetlenmesi, çalışma ve sonuçlarının takip etmektir. Bu ise ulusal arkeolojik alanlarda milli eserler yönetim otoritesinin hâkim olması için önemlidir. Müdürlük ayrıca hem arkeolojik sahalarda hem de bu amaçla kurulan Müdürlüğün teknik laboratuvarlarında bakım ve restorasyon çalışmaları organize etmek için çalışmıştır. Aynı zamanda, keşif, araştırma ve eserler keşif ekiplerinin arkeolojik alanlara eriştirilmesi ve gerekli ihtiyaçların hazırlamak ile keşfedilen eserlerin sezonluk sergilerin düzenlenmesinden sorumludur³⁵⁵. Bunların yanı sıra, ülkedeki arkeoloji müzelerini yönetmek, eserleri tanıtmak ve ziyaretleri düzenlemek, özellikle de bu eserleri incelemek ve analiz etmek için bilimsel amaçlı ziyaretler açısından gereksinim ve istekleri yerine getirmek ve müze yönetiminin önemli eserleri, diğer meseleleri ve sorumlulukları kayıt etmek ve belgelemektir. Aynı zamanda, kentsel faaliyet veya nüfus tarafından işgal edilmiş, keşfedilen arkeolojik sit alanları koruma sorumluluğunun yanı sıra, kurcalayan, hırsızlık yapan ve yasal olarak ihlal edenleri takip etmek ve eserin incelenmesi sonrası, resmi gazetede yayınlanan kanunla bazı alanların mülkiyetini kesinleştirmektedir.

İdari yönden Eski Eserler Müdürlüğünün görevleri, arkeolojik kazılarla ilgili bazı teknik işlemleri kolaylaştırmak, arkeolojik faaliyetler ve arkeoloji ile ilgili fotoğrafların, Irak Eserler Müdürlüğü veya yabancı misyonlar tarafından yürütülen yayın çalışmalarının gerçekleştirilmesi gibi sonuçları da yönetmektir. Bu çalışmalardan en önemlisi ve önde geleni Genel Eserler Müdürlüğü tarafından

³⁵⁵ Sezonluk sergileri hakkında daha fazlası için Bkz.: Salih, s. 279.

yayınlanan 1945'ten bu yana "Sümer" dergisinin birinci cildidir. Böylece, sonraki yıllık cilt sayfaları, özellikle Irak'taki tüm arkeolojik eserlerin, faaliyetlerin, genel olarak bu ülkenin medeniyeti ve tarihi ile ilgili her şeyin belgelenmesi için bir yer olmuştur. Eserler Müdürlüğü'nün diğer işlevleri arasında, çok yönlü, olumlu etkisi ve sonuçları olan bilimsel, akademik ve kültürel işbirliği sayesinde, Irak Eserler Müdürlüğü'nün çalışmalarına dâhil ederek, arkeoloji müzesi binalarına bağlı özel bilimsel kütüphanelerin organizasyonu yürütmek ve düzenlemek. Bu ise, deneyim alışverişi, ziyaretler (akademik ve sanatsal), arkeoloji çalışmaları ve yayınlarının yanı sıra, yerel ve küresel düzeyde arkeolojiye ilgi duyan ve ilgilenen idari ve bilimsel kurumlar, müzeler ve şahsiyetlerle müzelerde sergilenen eserlerin değişimi ile sağlanmaktadır. Bunların yanı sıra, devletin diğer daire, müdürlük ve kurumları gibi diğer idari ve bilimsel konular ki ana görevleri bunlara dayanmaktadır³⁵⁶.

3.2.2.3. Arkeolojik Teknik ve Saha Faaliyetleri

Kuruluşundan bu yana, uzman teknik kadroları ile birlikte, yabancı uzman eşliğinde, Eserler Müdürlüğü, Irak ve hatta daha sonraki bir aşamada Irak dışındaki diğer yerleri de kapsayan, bakım ve restorasyon ile ilgili arkeolojik faaliyetlerin yürütülmesi ve arkeolojik araştırma ve kazıların gerçekleştirilmesi sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu faaliyetlerin sonucu, Irak'ın tarihi ve eski uygarlıklarının izlerini netleştirmek ve ortaya çıkarmak bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu faaliyetler, ülkenin farklı zamanlarda geçtiği siyasi, güvenlik ve ekonomik koşullara doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı ve etkilenmektedir. Aynı zamanda bu arkeolojik faaliyetlerin ana motoru finansmana, hükümet ve yasal desteklerle ilişkilidir. Böylece, teknik (Saha çalışması) çalışmasının yanı sıra idari yönüyle de Irak'taki kültürel mirasın yönetimi ile ilgili olarak Irak Eserler Müdürlüğü'nün çalışma ve işleyişinin temelini oluşturmaktadır.

³⁵⁶ Yukarıdaki bilgiyi açıklamak ve özetlemek için çoğunlukla 'Sadik El-Hüseyni' tarafından yazılan **Sümer** dergisinde yayımlanan "Haber ve Yazışma" bültenleri referans alınmıştır. Özellikle idari açıdan bir model olarak, Eserler Genel Müdürlüğü'nün geçmiş çalışmaları ve sistemi hakkında daha fazla bilgi için, Bkz.: 1958 senesi çıkarılan (40) sayılı Eserler Genel Müdürlüğü Sistemi, Bağdat, 1967, ss. 4-11 (18/12/1958 tarihli ve 97 sayılı **Al-Waqā'i'** al-'**Irāqiyah (Official Gazette of Iraq) Gazetesin**'de de yayımlandı).

Eserler Müdürlüğü, 1935 yılında Bağdat'taki eski İslami yapıları, doğal faktörler, önceki silahlı çatışmaların sonucu ihmal ve ilgi eksikliğinden etkilenmesiyle, bu yapıları restore etmek ve bakımını yapmak amacıyla ilk saha çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra Bağdat, Vasit, Samarra, Kufe ve Tikrit gibi Arap şehirlerinin yer aldığı İslami dönemlere dayanan birçok yerde keşif yapmaya başlamıştır. Bu bölgeler, İslami dönemden önceki arkeolojik alanlarla karşılaştırıldığında yabancıların yaptıkları arkeolojik çalışmalarda ihmal edilmiş olduğu görülmektedir. Bu arkeolojik çalışmalar sonucu, cam ve porselen yapımı, bina duvarlarının dekore ve süsleme yöntemleri gibi İslam şehirlerinde daha önce bilinmeyen birçok kültürel olguya ışık tutulmuştur³⁵⁷.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte yabancı misyonlar, çalıştıkları Irak arkeolojik alanlarını terk ederek, Eserler Müdürlüğü, arkeolojik çalışmaların doğrudan denetlenmesi ve sürdürülmesi sorumluluğunu üstüne alarak arkeolojik sahada tek başına kalmıştır³⁵⁸. Zorlukların üstesinden gelmek, çalışma ve faaliyetlerin yürütülmesi, Müdürlüğün II. Dünya Savaşı sırasındaki çalışmalarının belirleyici özellikleriydi. Bu çalışmalar, özellikle bakım ve restorasyon için gerekli fonların tahsis edilmesi, arkeolojik araştırmalar ve çeşitli arkeolojik alanlarda yapılan kazıların yanı sıra Irak içinde ve dışında yayınlanan ve basılan yayınlar devam etmesi şeklindeydi³⁵⁹. Böylece Irak Eserler Müdürlüğü'nün faaliyetleri Doğu ülkelerindeki benzer faaliyetleri aşarak, bu aşamada Müdürlüğün varlığını ve etkinliğini kanıtlamıştır. Zorlukların ışığında bilimsel projelerdeki faaliyetler, tüm verimlilik ve elde edilen başarılarla dünyadaki benzer sektörlerin ve kurumların beğenilerini kazanmıştır³⁶⁰.

Bu dönemde Eski Eserler Müdürlüğü'nün faaliyetlerini ayıran en önemli şey, kazı yapılan alanların seçilme meselesidir. Müdürlük, arkeolojik alanların seçiminde bilinçli olarak bu alanın tarihi hakkındaki bilgi ve eski Irak tarihinden, karar verilme anına kadar bilinmeyen ve kültürel önemi konusundaki çalışılmaya dayanmaktadır.

³⁵⁷ Fuat Sefer, "El-Tankibat El-İlmiyye fi El-Irak", **Sümer Dergisi**, Cilt: 4, 2. Bölüm, Bağdat, 1948, ss. 178-179.

³⁵⁸ Situn Luvit, "El-Eser El-Kadima fi El-Irak", Çev. Fuat Sefer, **Sümer Dergisi**, Cilt: 1, 1. Bölüm, Bağdat, 1945, s. 13.

³⁵⁹ Situn Luvit, "El-Mechudat El-Eseriyye fi El-Irak hilal El-Harb", Çev. Fuat Sefer, **Sümer Dergisi**, Cilt 1, 1. Bölüm, Bağdat, 1945, s. 14.

³⁶⁰ Sadik El-Hüseyni, **El-Eser ve El-Metahfi fi El-Irak**, Elmudriah eleamah lilathar valmatahif Yayınları, Bağdat, 1969, ss. 22-23.

Başka bir deyişle, kazıların amacı, belirli bir kültürel problemin çözülmesine yardımcı olacak belirli bir yer seçmek ve eski tarihle ilgili mevcut bilgi zincirindeki eksik bağı bulmaya çalışmaktır. Bu da günümüzde yapılan arkeolojik kazıların dayandığı bilimsel ve akademik hedeflerden biridir³⁶¹. Böylece, Eserler Müdürlüğün arkeolojik kazıları, uzmanlık kazanılarak ve o dönem Irak'ta çalışan yabancı misyonlar ve uzmanlarla bilimsel işbirliğine devam ederek aktif hale gelmiştir. Genel olarak arkeolojik eserler ve özellikle arkeolojik kazıların sonuçları 1950'lerde belirgin bir hal almıştır.

3.2.2.3.1. Eserleri Kurtarma Kampanyaları

Eserler Müdürlüğünün diğer Arap ve yabancı devlet müdürlüklerindeki örneklerine kıyasla çalışmasında farklılık arz eden büyük bilimsel ve saha çalışmalarına yönelik büyük adım atılmıştır. Bu tür çalışmalar geçmiş yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarda Irak'ta görülen yapılaşma ve inşaat projelerinden kaynaklanan kentsel kalkınma gelişmelerine paralel olarak gelişen arkeolojik uzmanlığa yol açmıştır.

Geçmiş yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarda genelde büyük imar projeleri ve özelde büyük sulama projeleri, Irak Eserler Müdürlüğü'nü gelecekte su altında kalacak olan büyük sulama projelerinin uygulama alanı içerisinde yer alan tüm arkeolojik alanların keşfedilmesi ve kazı çalışmalarının yapılması için zamanla yarışmaya itmiştir. Bu nedenle müdürlük, bu büyük projelerden etkilenecek ve yıkıma uğrayacak olan arkeolojik alanların çoğunu kapsayan acil teknik kurtarma planı ortaya koymuştur. (Kurtarma Çalışmaları) olarak isimlendirilen kazı çalışmalarına yönelik kampanyaları o zaman ki Eserler Müdürlüğünün gerçekleştirdiği en büyük teknik saha projelerinden biri olmuştur. Zira bu çalışmalar yeni baraj suları altında kalacak olan bu bölgelerde kurtarılması mümkün olan arkeolojik eserleri kurtaracaktır. Ayrıca sular altında kalıp sonsuza kadar kaybolmadan önce önemli arkeolojik gerçeklerden birçoğunu ortaya çıkaracak olan bu kazı çalışmaları aracılığıyla ulaşılması mümkün olan modern bilgilerden faydanılmasına neden olacaktır.

Hükümetin onayı ve finanse etmesi ile birlikte, Eserler Müdürlüğü, önceden yapılan çağrılar aracılığıyla, bu kampanyalara katılan tüm kurum misyon ve heyetlere

³⁶¹ Naci El-Asil, "En-Neşat El-Eseri", **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, 2. Bölüm, Bağdat, 1951, s. 297.

verilen tüm mali, idari ve teknik destek ve kolaylıklar karşılığında, bu kampanyaların uygulanmasında yerel ve uluslararası olarak arkeoloji ile ilgili kurumlar, üniversiteler ve enstitülerden yardım alarak yerine getirmiştir. Proje uygulama alanlarında göze çarpan en önemli kurtarma kampanyaları şunlardır: Dukan Barajı/Darbandikan Barajı/Musul Barajı/Diyal (Hamreyn) Barajı/Hadiise Barajı³⁶².

3.2.2.3.2. Tarihi Kentleri Canlandırma Projeleri

Irak Tarihi Eserler Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmanın gerektirdiği gelişmeler ışığında, Müdürlük kadroları (bu seviyede tarihi ve miras eserler için genel kuruluş yapısını oluşturan) arkeolojik kazı çalışmalarında yeni sanatsal eğilimlere yönelmektedir. Artık sadece arkeolojik kurtarma projeleri yeterli olarak görülmemektedir. Tam aksine, geçmiş yüzyılın altmışlı yıllarında özellikle bu yönetimin kamu kurumuna dönüştürülmesi noktasındaki yönelim ile birlikte, çalışma gündemlerinde büyük arkeolojik şehirlerin yeniden canlandırılması fikri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Özellikle 19. Yüzyılda Irak'ın farklı bölgeleri tarihi arkeolojik şehirlere zarar veren birçok yıkım ve kazı eylemlerine maruz kalmıştır. Yabancı çalışmaların bitişinden sonra bu şehirler korumasız, restorasyonsuz ya da en azından binaları etkileyebilecek doğal faktörlerin ve Irak'ın dışına bu eserleri çıkarmakta daha önce başarılı olamamış kişilerin kalıcı etkilerinden dolayı bu zarar veren ellerden koruma ve muhafazasız bırakılmıştır. Bu nedenle, Eserler Kurumu ilk girişim olarak yalnızca arkeolojik şehirlerin gözetilmesi, restorasyonu, korunmaları ve bu işlemlerin sürdürülebilirliklerinin sağlanmasını değil bunun yerine tekrardan ilgilileri ve turistleri kendisine çeken ülkenin medeniyet vitrinlerinden biri ve turizm kültür merkezi olmaları için bu arkeolojik şehirlerin kapsamlı olarak yenilenmesine çalışmaktaydı. Tarihi Babil şehrinin yenileme projesi ve Tarihi Asur şehrinin yenileme projesi arkeolojik yenileme (yaşatma) projelerinden bazıları³⁶³ olup arkeolojik yenileme projeleri sadece Babil ve Asur şehirleriyle sınırlı değildir. Bunlara ek olarak, projeler Samara şehrini ve Telafer Kalesi bölgesini de içermektedir. Ayrıca, bu projeler

³⁶² Ibrahim, 1991, ss. 504-507.

³⁶³ Cabir Halil Ibrahim, "En-Neşat El-Eseri fi El-Irak 1968-1985 El-Amel El-Hakli", **El-Teribye ve El-İlim Dergisi**, Sayı: 5, Bağdat, 1987, ss. 76-78.

Bağdat'ta bulunan Mercan Han, Abbasi Sarayı ve Mustansırıyye Medresesi gibi kültürel ve İslami yapıları içeren büyük arkeolojik koruma çalışmalarını da kapsamaktaydı.

Irak Eserler Kurumu için bu zamanda tarihi eserlerin canlandırılması projeleri kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda dikkate değer olan husus - çalışmalara engel olan bazı olumsuzluklar ve sorunlar göz ardı edilirse – projelerin dayandığı fikrin değeri ve gelişmiş sanatsal arkeolojik ele alma biçimi ve bunu planlara yansıtılması ve en iyi bilimsel metod ve yöntemle projelerin uygulanması için sanatsal çalışmalar ve sempozyumlar gerçekleştirmektir (kurtarma + yenileme). Bu projeler dünya çapında arkeoloji alanında devasa projeler olarak sınıflandırabiliriz. Böylece Kurumun yıllar boyunca arkeoloji alanında ne denli geliştiğini görebilmekteyiz. 1991 yılı sonrası ise Irak'ın şahit olduğu askeri ve siyasi koşulların etkisi çalışmalarına büyük derecede zarar vermiş ve o dönemde var olan koşullara eşlik eden, kültürel miras alanlarının ve varlıklarının korunmasına girişim sarfeden mütevazı bir düzeyde kalmış ve genelde daha önce çalışılmış yerlerde yapılmıştır.

O zamanki Eserler ve Miras Dairesi devlet dairelerinin ve kurumların birçoğu gibi aktivitelerini felce uğratan ülke üzerindeki ekonomik ambargo uygulamalarına maruz kalmışlardır. Yapılan bu çalışmalar yirmi yıl önce yapılan arkeolojik aktivitelerin büyüklüğü ile karşılaştırılma yapılamayacak kadar mütevazı olsa da, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Eserler ve Miras Genel Komitesi şeklinde bir yapı değişikliğine gidilene kadar çalışmalarına ve değerli arkeolojik görevlerine yerine getirmeye devam etmiştir. Fakat Irak'ın 2003 ve sonrasında şahit olduğu daha çetin siyasi ve askeri durum, bu kurumu sarsmış, görevini yapmakta zorlanmış ve aktivitelerini yapamaz hale gelmiştir. Bu durum devletin tüm kurumları için de geçerli olmuştur. Bu faaliyet ve çalışmalar, askeri operasyonlar ve yıkım eylemleri sonucu maalesef büyük sayıda yıkıma uğrayan arkeolojik alanlar ve tarihi eserlerden kurtarılanların korunması için bazı arkeolojik koruma vemuhafaza işlemleri ile sınırlı kalmıştır.

3.2.3. Dünya Miras Listesinde Irak

Irak'taki binlerce arkeolojik ve miras alanının olmasına rağmen, yalnızca beş tanesi dünya mirası olarak listelenen sit alanları korumakla ilgili olan UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmiş, 2018 yılının sonuna kadar bu liste dünya genelinde olan ve risk altındakiler de dâhil olmak üzere, hem doğal hem de kültürel 1092 arkeolojik ve kültürel sit içermektedir. Irak'ın payı sadece beş arkeolojik sit alanı olmuş. 1985 yılında “Hatra”, 2003 yılında “Asur”, 2007 yılında “Samara” risk altında sınıflandırılmış bu üç alan bunlara dâhil edilmiştir. 2014 yılında ise “Erbil Kalesi” ve 2016’da ‘Güney Irak Bataklıkları’ Güney Irak’a doğal bir arkeolojik sit alanı olarak dâhil edilmiştir. Bataklıklar doğal su yüzeyleri ve Mezopotamya'nın doğal ve biyolojik çeşitliliğinin bir örneğidir. Bu sit alanının tümü Irak'ın güneyinde bulunan üç arkeolojik alan, dört sulak alan ve bataklık içermektedir. Erido (Tel Abu Şehreyn) bölgesindeki arkeolojik site ek olarak, Uruk ve Ur arkeolojik sit alanları buranın bir parçası sayılmaktadır³⁶⁴.

Yenileme projesi sırasında takip edilen aykırı arkeolojik bakım koşulları ve projenin bu listeye dâhil edilmesi için yerine getirilmesi gereken bazı şartlardan eksik olmasından dolayı, daha önce bu listede yer alırken Babil şehri bu listeden çıkarılmıştır. UNESCO’ya bağlı bir komisyon, 2005 yılında Irak Kültür Bakanlığı'nın isteği üzerine, kentin durumunu ve sonrasında askeri operasyonların yol açtığı zarar ve tahribatı değerlendirmek için Babel şehrini ziyaret etmiştir. Komisyon, Dünya Miras Listesi'ne yeniden eklemek amacıyla sitin durumunu açıklayan bir rapor ve Dünya Mirası Listesi'nde yer alması için göz önünde bulundurulması gereken birkaç öneri sunmuştu³⁶⁵. Uzmanlar tarafından gösterilen büyük yerel girişimlere rağmen henüz uygulanmamıştır. Sadece Irak'ın değil tüm insanlık medeniyetinin varlığı ve kültürel mirası olmasından antik kenti tarihi ve uygarlığı ile Dünya Miras Listesine yeniden dâhil edileceği umulmamaktadır.

³⁶⁴ UNESCO website: <https://whc.unesco.org/en/list>.

³⁶⁵ Daha fazla bilgi için, Bkz.: - Irak Kültürel Mirasını Koruma Uluslararası Koordinasyon Komitesi'nin Babil Alt Komitesi'nin yayını - Babil'deki Zararın Değerlendirilmesi Raporu, UNESCO, 2009.

3.2.4. Mevcut Yükümlülükler ve Zorluklar

Eserler ve Miras Genel Komitesinin tarihi, bunun nasıl ortaya çıktığı, gelişim aşamaları, idari sorumluluklar ve teknik işlevlerin sürecini inceledikten sonra, Irak'ta kültürel miras yönetiminin ortaya çıkışı ve gelişiminin net bir resmi oluşturulabilir.

Bu ağır uygarlık mirası karşısında ve büyük sorumluluk altında, buna doğal ve insani afetler, çatışmalar, hırsızlık ve kültürel miras alanlarını bozma gibi birçok büyük tehlike eşlik etmektedir. Irak Eserler ve Miras Genel Komitesi ülkedeki kültürel mirasın yönetimi ve geliştirilmesinde ciddi zorluk ve sorumluluk altındadır. Kayıt, dokümantasyon, yenileme, gelişim, sürdürülebilirliği ve ayrıca Irak'taki günlük yaşam için potansiyel ve yarı kalıcı bir tehdit haline gelen doğal ve insani felaketleri ve çatışmalardan korunma ve önleme konusunda kendini daha da geliştirerek, Irak Eser ve Miras İdaresi her türlü kültürel miras yönetimi ve korunması bağlamında büyük sorumlulukla üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Zira kültürel mirasta yasadışı ticaret konusunu takip etmenin yanı sıra bunu engelleme, önüne geçme ve nedenlerini ele alma girişimleri ve ülke dışına çıkarılan kültürel, sanatsal materyallerin ve eserler kaçakçılığı takip ederek geri getirilmesi için uluslararası düzeyde çalışmak sorumlulukları arasındadır.

Irak'taki kültürel mirasın yönetiminden sorumlu olan Eserler ve Miras Genel Komitesi'nin çalışmalarını, bugün UNESCO ve birçok dernek, üniversite, enstitü, müze, uluslararası kurum, benzer kuruluşların yanı sıra, Irak'ta yeniden yapılanma için bazı donör ülkelerin uluslararası maddi, bilimsel ve teknik destek aracılığıyla desteklenmekte ve geliştirilmektedir. Bu desteğin amacı ise, sit alanların çoğunu ve kültürel mirasını tahrip edilen, onlarca yıldan fazla süren silahlı çatışmalara maruz kalan bu ülkede kültürel mirasın yönetimini teşvik etmektir. Bunların sonuncusu, 2014'ten 2017'ye kadar Irak'ın kuzeyindeki ve merkez şehri olan Musul Ninova'da meydana gelen silahlı çatışma onlarca kültürel miras alanını tahrip etmiş ve özelliklerini bozmuştur. Mali yardım, teknik uzmanlık, kurtarma ekipleri veya yabancı misyonlar şeklinde, Eserler ve Miras Genel Komite denetimi ve takibi altında alınmasının yanı sıra, Kurum kadrosunun eğitilmesi ve bunların Irak dışındaki akademik ve teknik atölye çalışmalarına katılımının sağlanması, tahrip edilen kültürel miras alanlarının belgelenmesi ve geri kalanının bakımı ve restorasyonu sürecinde

yardım temini için, bu bölgedeki çatışmaların ardından, uluslararası destek sağlanmıştır.

3.3 IRAK'TAKİ MÜZELER

Irak'taki Kültür Mirası Yönetimi, yalnızca Eserler Dairesi'nin sorumluluk ve görevlerinden ibaret değil, aynı zamanda müzelerin yönetimini de kapsamaktadır. Irak'taki Arkeoloji Otoritesinin yönetiminin en önemli yönlerinden birini teşkil etmektedir; bununla birlikte, bu ülkedeki müzelerin yönetimi, müzelerde olan varlıkların çokluğu, silahlı çatışmalar, hırsızlık ve idari yolsuzluklar gibi süreklilik arzeden risk ve tehditlerin hacmine karşılık müzelerin büyük sorumluluğu nedeniyle, kültürel mirasın yönetiminde en zor görev ve işlevlerden biri sayılmaktadır.

3.3.1. Irak Ulusal Müzesi

Dünyadaki yabancı müzeler, yabancıların kazılar ile yağmalanan ve yurtdışına taşınan Mezopotamya'ya ait eserlerle doldurulduktan sonra, özellikle Irak'ta Eserler Dairesi'nin kurulmasından sonra keşfedilen ve halka sunulmak üzere ülkenin izlerini koruyan bir Irak Ulusal Müzesinin kurulma ihtiyacı ortaya çıktı ve buna dayanarak Irak Ulusal Müzesi'nin çekirdeği oluşturuldu. Kurulduğu günden bu yana, Irak Eserler Dairesi ile ilgili en önemli idari ve teknik bölümlerden biriydi. Eski Irak uygarlıklarının hazinelerinin ve keşfedilen eserlerin sergilendiği yer olarak, eserlerin tahsis edilen mekânda ve sergilenmeye hazır olması, ilgilenenlerin ve turistlerin önünde anavatanı ve kökeninin özgünlüğü ve asaleti hakkında doğrudan tanık olmaktadır.

İngiliz 'Bell'in isteği ve girişimleriyle 1923'te Irak'taki ilk antika müzesi kurulmuştur. Bağdat'taki Saray (El-Kışla)³⁶⁶ adı verilen bir hükümet binasında küçük bir oda tahsis edilmiştir. Eserler bu dönemde Güney Irak'ta yapılan İngiliz arkeolojik kazıların sonucu, birbiri ardından müzeye girerek, 1926'da yeni bir binaya taşınmadan önce, Bağdat'taki "Irak Ulusal Müzesi" olarak bilinen Rusafa yakınlarındaki Al-

³⁶⁶ Taki El-Debbag ve Fevzi Reşit, *İlm El-Metahif*, Bağdat Üniversitesi Yayınları, Bağdat, 1979, s. 29.

Mamun Caddesi'ndeki Irak Eserleri Müdürlüğü'nün içinde olduğu bir binada (Şekil 13), küçük bir eser koleksiyonu sergilenmiştir³⁶⁷.

Irak Ulusal Müzesi, özellikle yapılan kazıların kontrolünü ele aldıktan sonra ve keşfedileni müzelerde sergilenme zorunluluğu getiren, 1936'da (59) sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle, mülkiyetine giren ve artan sayıda eserle birlikte, özellikle Iraklıların ülkedeki arkeolojik ve arkeolojik kazıları devraldıktan sonra büyümeye başladı. Bu kanunun (23) maddesi olarak şunları sağlamaktadır: 'Devletin sahip olduğu taşınabilir eserler, başkentte ve diğer şehirlerde bulunan müzelerde, bazı arkeolojik kalıntıları da kapsayacak şekilde, insanların ve bilim adamlarına sergilenmelidir'.

Böylece, Irak Ulusal Müzesi'nin mülkiyeti altına giren ister Irak arkeolojik kazıları sonucu olsun ister yabancı arkeolojik misyonlarla paylaşılan arkeolojik eserler ile çeşitli eserlere el koyma, satın alma veya müzeye hediye edilen eserlerle dolmuş ve alan sıkıntısı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumdan dolayı, Irak Ulusal Müzesi'nin sahip olduğu eserlerin yoğunluğunu karşılayacak yeni bir binaya ihtiyaç duyuldu ve 1963'te yeni ve büyük bir yapı inşa edildi. Yapı bugün hala müzeye ev sahipliği yapmaktadır ve 1966 yılında yüksek düzey siyasi (Şekil 14), arkeolojik ve kültürel ve uluslararası kişilerin katıldığı büyük çaplı bir kutlama ile açılmıştır³⁶⁸.

Başta, büyük arkeolojik kurtarma ve restorasyon projeleri, Eserler Müdürlüğü'nün faaliyetlerinin gelişimi ve Irak Ulusal Müzesi binasının genişlemesini gerektiren yeni arkeolojik buluntu çalışmalarının sonucu 1984 yılında müze binasında yeni özel salonlar açılmıştır³⁶⁹.

Eserler Müdürlüğü, arkeoloji alanındaki sanatsal ve modernize planları çerçevesinde, Irak Ulusal Müzesi'ni uygun yer seçimi, geniş alan ve müze binasının tasarımında uluslararası müze binalarında kullanılan mimari tasarımlarını kullanan, özellikle Alman mühendis Werner March tarafından geliştirilen mühendislik tasarımı gibi her bakımdan modern bir müze haline getirmeye sürekli girişim sarf etmiştir.³⁷⁰ Bu ilgi, müzenin dışıyla sınırlı kalmayarak, aynı zamanda müzenin yönetimi, sergilenecek yerleri seçme ve eserlerin iyi şekilde sergilenmesi için gerekenleri bulma

³⁶⁷ El-Hüseyni, 1969, s. 3.

³⁶⁸ Semir Zahir Muhsin, "Nüšu' El-Methaf El-Iraki", **Methaf Dergisi**, Sayı: 1, Bağdat, 1977, s. 7.

³⁶⁹ Salih, s. 283.

³⁷⁰ Sadik El-Hüseyni, "El-Binaya El-Cedide lil Mathaf El-Iraki", **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, Bölüm: 2, Bağdat, 1951, s. 311.

açısından eserlerin sunumunu düzenleme yöntemini de içermektedir. Bu bağlamda ziyaretçinin Irak'ın eski medeniyetlerini ve taş devrinden İslami çağlara kadar zaman içindeki evrimini tanımalarını sağlayacak şekilde düzenlenmiş salonların kronolojik düzenleme yöntemi izlenmiştir³⁷¹.

Tanıtım kartları ve eserin numarasını belirten özel kayıtlar sunulmasının yanı sıra kısa bir açıklama ekleyerek, müzenin yönetimini organize etmek, ziyaretçilere, arkeologlara, eser inceleyenler ve ilgilenenlere mümkün olan tüm olanakları sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, özellikle müze ziyaretçilerinin kültürünü ve bilgilerini artıran diğer medeniyetlerin eserlerine karşılık olarak müzenin kasasında benzeri olan eserlerin, uluslararası kurumlarla ve müzelerle değişimini organize etmektedir³⁷². Bütün bunlar Irak uygarlığı ve tarihi hakkında birçok değerli cilt ve kitap içeren ve müzeye bağlı değerli bir bilimsel kütüphane tarafından desteklenmiştir³⁷³. Tarım, yazım, hukuk, matematik, astronomi, sanat ve politika gibi ülkelerde insan uygarlığının somut delilleri barındırarak, Irak Ulusal Müzesi dünyanın en iyi arkeoloji müzelerinden biri haline gelmiştir.

1991 Körfez Savaşı sırasında Irak'taki bazı sivil, askeri ve hizmet alanları ABD liderliğindeki koalisyon uçakları tarafından bombalanmıştır. Irak Müzesi, hırsızlık ve müze binasına yakın birkaç resmi binayı bombalayan hava saldırıları nedeniyle tahrip olma riskiyle doğrudan tehdit edilmiştir. Hava bombardımanından zarar görmüş arkeolojik alanların çoğu gibi, uluslararası kültürel miras alanlarından uzak durma ve onları koruma taleplerine rağmen hava bombardımanı devam etmiştir³⁷⁴. Devam eden bombardıman nedeniyle tahrip tehlikesinden ve o dönemlerde, Irak Müze'si, kuzey ve güneydeki diğer müzeleri hırsızlıktan korumak için, müze yönetimi müzeyi kapatmasının ardından müzenin özellikle değerli varlıkları acil olarak tahliye edilmiştir³⁷⁵.

³⁷¹ Halit El-Azami, "Metahif El-Esar", **Methaf Dergisi**, Sayı: 1, Bağdat, 1977, ss. 3-4.

³⁷² Salih, s. 283.

³⁷³ Irak Müzesi Kütüphanesi ve nasıl kurulduğu hakkında daha fazla bilgi için, Bkz.: Korkis Avad, "Maktabat El-Methaf El-Iraki fi Madiha ve Hadiraha", **Sümer Dergisi**, Cilt: 11, 2. Bölüm, Bağdat, 1955, ss. 127-148.

³⁷⁴ McGuire Gibson, "Fate of Iraqi Archaeology", **The Journal Science**, Vol.: 299, Issue: 5614, 2003, pp. 1848-1849.

³⁷⁵ McGuire Gibson, "The Looting of Iraq Museum in Context", **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, p. 13.

Seramik, fildişi, çivi yazısı kil tabletlerini ve diğer eserler yün ve pamukla kaplanarak, bir kısmını binanın altındaki müze depolarına taşınmadan önce kilitli metal kutulara yerleştirilmiştir. Diğer kısmı ise, dış tehditlerden uzak tutmak için Irak Merkez Bankası binasına taşınmıştır. Personel o zaman tehlikenin uzun sürmeyeceğini düşünse de savaşta birçok dönüm noktaları tehlikenin ve havadan bombardımanın devam etmesine yol açmış; bunun yanı sıra elektrik kesintileri ve yedek güç jeneratörlerinin imhası ve Irak Merkez Bankası'nın depolarına yeraltı su sızıntısı da suyun birikmesine ve yüksek seviyeye çıkmasına neden olmuştur. Böylece uzun süre içinde saklanan eserleri içeren metal kutuların birçoğu suya batmıştır.

Müzenin eski yapılı depolarında kötü depolanmanın yanı sıra, nem ve küfün yün ve pamuğa ulaşması bakteri ve mikroorganizmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sadece kutuların içinde kaldıkları zaman değil, aynı zamanda gerekli kimyasalların bulunmamasından ve o zamanlar Irak'a uygulanan savaş ve kuşatmadan dolayı ithal edilememesinden dolayı çıkartıldıktan sonra müze personeli gözlerinin önünde saklanan eserlerin çoğuna zarar vermiştir. İyileştirilmesi, bakım ve onarım için herhangi bir teknik müdahale yapılamamış, bu sebeple müze birçok değerli ve çok önemli eseri kaybetmiştir³⁷⁶.

1991 olayları, müteakip tehditler ve genel olarak Irak'taki müzelere ve özellikle Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi'ne yönelik doğrudan tehditler 2003'te olanlardan daha şiddetli değildi. ABD Irak'ı işgal ettiği zaman işgal kuvvetleri 9 Nisan 2003'te Bağdat'taki kontrolü sağlar sağlamaz Irak Ulusal Müzesi yağmalanmıştır (Şekil 15). İki gün sonra, birçok organize hırsızlık yapılarak hem galerilerde hem de sadece müze personelinin bildiği ve sıkıca kapatılmış müze depolarında bulunan diğer koleksiyonlar ve binlerce eser, belge ve eski arşivler çalınmıştır (Şekil 16). Bu hırsızlıklar, mevcut tüm kapı ve kilitleri kırarak yapıldı ve içerikleri (Şekil 17), hırsızlığı, zamanlaması ve oradaki değerli eserlere nasıl ulaşılabilceği konusunda ileri derecede bilgiye sahip olarak gerçekleşmesinin yanı sıra, hırsızlar taşınamayan ve kendilerine göre çok değerli olmayan eserleri parçalayıp kırmışlardır³⁷⁷ (Şekil 18). Ayrıca, çalınan ve imha edilen yalnızca değerli ve pahalı nesneler değildir. Aynı

³⁷⁶ Usam Ghaidan and Anna Paolini, "A Short History of the Iraq National Museum", **Museum**, Vol.: 55, No.: 3-4, 2003, p. 99.

³⁷⁷ Matthew Bogdanos, "The Casualties of War: The Truth About the Iraq Museum", **American Journal Of Archaeology (AJA)**, Vol.: 109, No.: 3, 2005, p. 477.

zamanda müzenin mobilyaları, içeriği, arşivleri, idari kayıtları ve ülkenin idari ofislerinin kültürel miras yönetiminin otoritesini yok etmek ve felce uğratmak için planlanmış bir şekilde yok edilmişti³⁷⁸(Şekil 19).

Uluslararası yasalara, antlaşmalara ve sözleşmelere göre, işgal kuvvetlerinin sorumluluğunda olan müzelerin korunması, hırsızlık ve tahribatı önlemeye yönelik çağrılara rağmen, müzenin yanında yer alan Basın Bakanlığı binasının önüne yerleştirilen ABD kuvvetleri, Müzeyi korumaya yönelik herhangi bir müdahale göstermemiştir. Hatta iki gün içinde müzenin tüm muhteviyatı yağmalanıp çalınmış ve tahrip edilmiştir (Şekil 20). Bu olay, o dönemde Bağdat'taki muhabirler tarafından uluslararası medyada yayınlamış ve olayın sonunda Müzeyi korumak için geç gelen ABD kuvvetlerine baskı uygulanmıştır³⁷⁹(Şekil 21).

Rehabilitasyon çalışmaları, salonların ve ek binaların bakımı ve restorasyon çalışmaları ve kültürel miras öğelerinin düzenlenme çalışmaları sonucu, günümüzde Irak Ulusal Müzesi'nin kapıları, halkın her kesiminden gelen ziyaretçilere, özel ziyaret veya bilimsel gezi olarak tüm okullardan gelen öğrencilerin yanı sıra, elçilerin ve konsolosların sürekli resmi ve diplomasi ziyaretlerine, Irak'ı ve müzelerini ziyaret etmeyi, tarihi ve kültürel mirası hakkında bilgi edinmeyi isteyen yabancı şahsiyetler için açılmaktadır. Görevleri gereği Kültür Bakanlığına bağlı olan Eserler ve Miras Genel Kurumuna bağlı Müze Yönetimi ve çalışanları, Irak tarihi ve kültürel mirasını, bu mirasın değeriyle orantılı olarak sunulması için kültürel miras yönetimi çatısı altında gece gündüz demeden çalışmaktadır (Şekil 22).

3.3.2. Diğer Müzeler

Irak'taki kültürel mirasın yönetimin temsilcisi olan eserler otoritesinin çalışması, sorumluluğu ve Irak Ulusal Müzesi'ne tüm yönleriyle ve yönetim şekline gösterdiği ilgi; Irak medeniyetinin sınırlı yönlerini sergileyen eski binalarda inşa edilmiş medeniyet, kültürel, folklorik müzeler ve Bağdat'ta bulunan veya Irak devleti sınırları içerisinde yayılan müzeler için de geçerlidir³⁸⁰. Ayrıca bu sorumluluk 1952'de

³⁷⁸ Donny George Youkhanna, "Learning from the Iraq Museum", **American Journal of Archaeology (AJA)**, Vol.: 114, No.: 4, 2010, p. 1.

³⁷⁹ Gibson, 2008, p. 16.

³⁸⁰ El-Azami, s. 4.

ilk defa resmen açılan ve Bağdat'ın dışında yer alan Musul'daki Medeniyet Müzesi, 1961'de açılan Süleymaniye Müzesi, 1970'te açılan Nasırıyya Müzesi³⁸¹ ve Basra, Babil, Erbil, Kerkük ve bazı ilçelerde bulunan diğer müzeler için de geçerlidir³⁸².

Eski Irak medeniyetlerini ve asaletini tanıtmaya, ilgiyi artırma ve yerel kapsam dışına çıkıp küreselleşmeye yönelmek amacıyla, Kültürel Miras Kurumu tarafından Irak'ın eserlerini sergilemek üzere çok sayıda yabancı ülke ile yapılan anlaşmaların ardından kurulan (Mobil Irak Ulusal Müzesi) Irak'ın dışında eserleri sergilemekteydi. Bu türden ilk müze 1964 yılında Alman kenti Köln'de kurulmuş ve 242 adet farklı dönemleri temsil eden en değerli eserler sergilenmiştir³⁸³. Ayrıca, arkeolojik komitelerin ve misyonların kazı dönemini takip eden önemli sonuçları için arkeolojik sergiler düzenlemektedir. Bu sergilerin açılışı da büyük resmi kutlamalarla yapılmaktaydı³⁸⁴.

Irak'taki kültürel miras yönetim otoritesinin kuruluşundan günümüze kadar yürüttüğü ve koordine ettiği çalışma, hem kültürel miras alanlarında hem de müzelerde ve bunların yönetiminde ve hatta ekonomik açıdan turizmde teknik ve idari yönden hedeflenen bilimsel ve sanatsal sonuçlar doğrultusunda performans ve üretimde yukarı yönlü gelişim aşamasındadır. Ancak, siyasi ve güvenlik koşulları, 1991'den sonra Irak'ı sarsan silahlı çatışma dönemlerinde, arkeolojik projelerin askıya alınmasına ve arkeolojik alanların korunmasının ihmal edilmesine yol açan ekonomik ambargoya bağlı olarak önemli bir düşüş yaşandığına tanık olunmuştur³⁸⁵. 2003 yılı ise tam anlamıyla yıkıcı bir felakete yol açan ve daha sonraki silahlı çatışmaların yanı sıra, şimdiki yıllar da, Irak müzelerinin çalınması ve yağmalanma sahneleriyle doludur. Bunların en şiddetlisine 2003'te Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi maruz kaldı³⁸⁶, ayrıca tüm bu silahlı çatışmaların ardından 2015 yılında yaşanan olaylar Musul'daki Medeniyet Müzesi'nin yıkılmasına neden olmuştur.

³⁸¹ Salih, s. 283.

³⁸² Daha fazlası için Bkz.: Halit Halil Hammudi, "El-Metahif Haric Bağdat", **Methaf Dergisi**, Sayı: 1, Bağdat, 1977, s. 10.

³⁸³ Salih, s. 280.

³⁸⁴ El-Hüseyni, "El-Esar ve El-Metahif", ss. 9-17.

³⁸⁵ Daha fazlası için Bkz.: Irak 1991 Saldırı Savaşı Sırasında Çalınan Eski Eserler Uluslararası Sempozyumu, **Sümer Dergisi**, cilt: 47, Bağdat, 1991.

³⁸⁶ Civan Ferşah, "İğtiyal Bilad Er-Refideyn", **El-Esar Dergisi**, Sayı: 6, Beyrut, 2003, ss. 17-27.

3.4 IRAK'TA KÜLTÜREL MİRASIN HUKUKİ AÇIDAN YÖNETİMİ

Herhangi bir sistem, yönetim veya rejim bağlanacağı görevlerini yerine getirirken bir dâhili yönetmelik ve yasal kanunlara dayanmalıdır. Herhangi bir ülkedeki kültürel miras yönetimi, çalışmalarını düzenleyen, sorumluluklarını tanımlayan, teşvik eden, destekleyen ve insanların uyacağı bir kanun olmadığı sürece tamamlanmaz. Dolayısıyla kanun, kültürel miras yönetimi için gerçek dayanak ve işlevinin temelidir. Bu nedenle, Irak'taki arkeolojik mirasın yapısını gözden geçirdikten, tarihini ve gelişimini, bu ülkedeki kültürel mirasın nasıl yönetildiğini, Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi dâhil olmak üzere Irak müzelerinin ve neredeyse sürekli olan tehlikelerin ve tehditlerin nasıl geliştiğini özetledikten sonra, Irak'taki eser ve miras kanunların gelişimi, Irak'taki kültürel miras yöneticilerinin faaliyetleri ve sorumluluklarına nasıl yansıdığı belirtilmelidir.

3.4.1. Eserler Kanunu'nun Önemi

Arkeolojik koruma ve restorasyon, taşınır ve taşınmaz eserleri hasar ve yıkım faktörlerinden ve nedenlerinden korumak için teknik bir araç ve arkeoloji müzeleri, arkeolojik hazineleri korumak için güvenli bir yer olduğundan, kültürel miras ile ilgili kanun ve yasalar da, çeşitli somut ve somut olmayan, keşfedilen ve keşfedilmemiş, Eserler ve Miras Genel Kurumuna tescil edilmiş ve tescil edilmemiş bölgelerini ve kültürel miras öğelerini koruma altına alan idari ve yasal bir koruma yöntemidir. Zira bu eserleri, ülkenin en önemli kültürel hazinelerinden ve zengin medeniyetin kültürel mirası olmasından dolayı hasar, deformasyon ve hırsızlıktan korumaktadır. Bu bağlamda, topraklarında arkeolojik ve miras alanları barındıran herhangi bir ülkenin devlet otoriteleri, eserlerle ilgili tüm idari ve teknik yönleri tespit edip kontrol edecek, bu miras üzerindeki olumsuz etkilerin tezahürlerini önleyecek ve koruyacak, kültürel miraslarına ilişkin bir kanunun olmasına önem göstermektedir.

Dünyadaki eserlerle ilgili özel kanunların varlığını gerektiren amaç ve hedeflerin, benzer olmasına rağmen, bu kanun ve düzenlemeler rolü gereği, her ülkede kabul edilen politika, stratejiler ve kültürel mirasların niteliğine göre farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Uluslararası örgütler, kültürel mirasın genel yönetimini

standartlaştırmak ve bunları yasal yönden uluslararası sözleşmeler, anlaşmalar ve sözleşmelere dayandırmak için girişim sarf etmelerine neden olmuştur. Ayrıca, yerel ulusal yasaların, ülkenin iç idari sistemine uygun özel sistem ve idarelerine uygun olması için sözleşmelerde kendi özel bentlerinin ilave edecek biçimde alan bırakılmıştır.

Irak, bölgeleri kültürel miras ile zengin dünyadaki en önde gelen ülkelerden biridir. Tam olarak 19. Yüzyılda, otorite ve bu uygulamaları sınırlayan kanunun yokluğundan yararlanarak, ilgilenenlerin dikkatini çeken ve kazılarının yapıldığı yer olarak, değerli ve kıymetli eserlerin Avrupa'ya aktarılması için bir merkez haline gelmiştir. Buradaki çalışmaları ve arkeolojik faaliyetleri belirlemek ve kontrol etmek için özel bir kanun gerekliydi. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu özellikle son yıllarında, o zamanlar kendisi tarafından yönetilen bölgelerde arkeolojik çalışmaları düzenleyen arkeoloji kanunu belirlemiştir. Asıl amaç, İstanbul'daki Osmanlı müzesinin depolarını ve odalarını, o dönemlerde genel olarak doğu eserleri ve özellikle Mezopotamya eserleri için yarışan Avrupa müzelerine benzer şekilde eserlerle doldurmaktır³⁸⁷.

3.4.2. Irak Eski Eser Kanunları

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki siyasi olayların ve bunun sonucu olarak uluslararası siyasi haritadaki değişimin, eski Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen Arap ülkelerinin İngiliz ve Fransız Mandası altında geçtiği bilinmektedir. O dönemde Osmanlı devletine dayatılan uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler gereğince, antlaşmanın maddeleri, büyük güçlerin gözünde önemli olan eserlere değinmekten yoksun kalmamıştır. Bu siyasi antlaşmalar, yabancı misyonlar tarafından keşfedilen tüm eserlerin Osmanlı hükümetine ait olduğunu belirten Osmanlı Eserler Kanunu'nun (Asar-ı Atika Nizamnamesi)³⁸⁸ kaldırılmasını zorunlu kılmıştır; çünkü Osmanlı İmparatorluğu özellikle son yıllarında, o zamanlar kendisi tarafından yönetilen

³⁸⁷ Wendy M. K. Shaw, **Possessors and Possessed: Museums Archaeology and visualization of history in the late Ottoman Empire**, University of California Publications, California, 2003, p. 180.

³⁸⁸ Mustafa Önge, "Kültür Mirasını Tanımlamak için Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-ı Atika". **Avrasya Terim Dergisi**, sayı: 6, 2018, ss. 8-14.

bölgelerde arkeolojik çalışmaları düzenleyen arkeoloji kanunu belirlemiştir³⁸⁹. Sonuç olarak, (yabancı misyonlar ile yerel müzeler arasında eserlerin bölünmesiyle) ilgili yeni bir kanun çıkarılması gerekmiştir. Bu temelde Irak'ın İngiliz mandası altında olmasından dolayı, 'Bell' Irak'ta eserler hakkında yeni bir kanun çıkarmak için hızlıca bir adım atmıştır³⁹⁰.

3.4.2.1. Eserler Kanunu 1924

O sırada Bell, Irak Maarif Bakanlığı'na, Irak Eski Eserler Dairesi onursal direktör olarak, Eserler Kanunu göndermiş ve bu taslak kanunun Irak Bakanlar Kuruluna hızlı bir onay için sunulmasını istemiştir. Özellikle o dönemde Leonard Woolley başkanlığındaki Anglo-Amerikan Arkeolojik Misyonu, Ur şehrinde kazı yapmaktaydılar. Bell, kanun tasarısının, imzalanan uluslararası anlaşmaların uygulaması sonucu olduğunu ve dolayısıyla yeni bir kanun ortaya çıkması gerektiğini açıklamıştır³⁹¹.

Eserler Dairesi'nin Çalışma ve Ulaştırma Bakan'lığına bağlandığında kanunu bakanın sunması ve Bakanlar Kurulunun onaylaması gerektiğinden, eserlerin güvenliğini sağlamak ve ülke halkının yararına güvence altına almak amacıyla, 1924'te Irak'ta ilk eserler kanunu kabul edilmiştir. “1924 tarihli Eserler Kanunu” olarak anılan kanun 1936'ya kadar yürürlükte kalmıştır³⁹².

Her ne kadar bu kanunun ortaya çıkması Irak'ın eserlerini güvence altına almak için ulusal bir amaç olsa da, maddelerinin iç yüzü olumsuzdu; kanun hakkında bazı gözlemler aşağıdaki gibidir:

³⁸⁹ (Asar-ı Atika Nizamnamesi) Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, eski eserlerin devlet malı olması ve yurt dışına çıkarılamayacağı esasına dayanır. 1869 tarihli ilk hukuki düzenlemede, Osmanlı topraklarında bulunan keşfedilmiş olsun ya da olmasın bütün tarihi eserlerin devlete ait olduğu vurgulanmıştı. Ancak yürürlüğe giren düzenlemenin eksiklikleri nedeniyle 1874, 1884 ve 1906 yıllarında değişiklikler yapılarak geliştirilmişti. Osmanlı İmparatorluğu özellikle son yıllarında, o zamanlar kendisi tarafından yönetilen bölgelerde arkeolojik çalışmaları düzenleyen arkeoloji kanunu belirlemiştir. Bkz.: Halit Çal, “Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri” **Vakıflar Dergisi**, 26, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, ss. 391-400.

³⁹⁰ El-Hasri, s. 178.

³⁹¹ El-Hasri, s. 177.

³⁹² Bkz.: kanunun metni 12/9/1924 tarihli ve 220 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqiyah** gazetesinde yayınlanmıştır.

1. Bu kanun, Irak'ta ulusal yönetim ilan edildikten ve ülkedeki arkeolojinin yasal açıdan geliştirilmesinin başlamasıyla çıkarılan ilk ulusal eserler kanunu olsa da, her zaman çıkarlarını arayan yabancı manda yönlendirmesiyle yürürlüğe girmiştir. Bu durum da bariz şekilde birkaç noktadan anlaşılabilir. En barizi de “Eski Eserler-Antika” teriminin kullanılması ve metninin Arapçaya, (eski eserler-antika) anlamına gelen "Antiquities" terimi kullanılan İngilizce'den çevrildiğini göstermektedir. Buna ek olarak, kanun genel olarak eserleri ve arkeolojik alanları koruyan ve doğrudan bunlara müdahale etmeyi önleyen hükümler içermemektedir. Aynı zamanda kazı çalışmalarını tamamlamayan taraflara eserleri koruma ve restorasyonu zorunlu kılan maddeler de içermemektedir. Kanun daha çok bir arkeolojik çalışmayı düzenleyen, ticaret ve ihraç meselesinin yasallaşması ve resmileştirmesinin yanı sıra, dış misyonlara paylaşma olayına kılıf uydurma girişimi olup nihai amaç ise Irak eserlerini elde etmek ve ihraç etmek için yasal yollar bulmaktır.

2. Bu kanundaki en önemli olumsuz noktalardan biri, eserlerle ticaret yapmak ve ticaretini yapmak isteyen herhangi bir bireyi, belirli şartlar altında Eserler Dairesi Müdürü ve sorumlu bakan tarafından verilen yasal ve kamu izinleri aracılığıyla ihraç etmektir. Bu kanunun 10. maddesi şunu belirtmektedir: "Irak'taki eserlerin satış ticaretine, müdürün ve bakanın imzasıyla çıkarılan özel izin dışında müsaade edilmeyecektir". 13. Madde ise, "eski eserleri ancak Bakan tarafından verilen bir izinle ihraç edilebileceğini..." öngörmektedir, böylece, gayri resmi olarak çıkartılan eserlerden bahsetmeksizin, resmi olarak birçok değerli eser Irak'ın dışına çıkarılmıştır.

3. Kanun, keşfedilen eserlerin keşfeden taraf ile hükümet arasında paylaşımı vurgulamıştır. Bu kanunun 22. Maddesi şunu belirtmektedir: “Araştırmanın sonunda, müdür, Irak Ulusal Müzesi'ni bilimsel olarak tamamlamak için neyin gerekli olduğu ile ilgili keşfedilenler arasında seçim yapmaktadır. Bu eşyaların boşaltılmasından sonra, kazı ruhsatını alan kişiye, emeklerine karşılık adil bir şekilde ödüllendirmesi için yeterli sayıda eser tahsis edilmelidir ve mümkün olduğunca, bu kişinin payı, kazı sırasında elde edilen tüm sonuçları temsil etmelidir.” Buna dayanarak, kazıyı yapan misyonun veya tarafın payı, keşfedilen eserlerin yarısıdır. Böylece ülke arkeolojik hazine bağlamında çok değerli eserler kaybetmiştir.

3.4.2.2. Eser Kaçakçılığını Önleme Kanunu 1926

Eserlerin Irak'ta kaçakçılığı önlemek için, ikinci maddesi en önemlisi olan, dört yasal madde içeren 1926 tarihli Eser Kaçakçılığını Önleme adlı bir kanun çıkarılmıştır³⁹³. Kanunun ikinci maddesi de “Hükümet, ihraç edilen ülkenin hükümetinden izin almaksızın Irak'a gelen eserlere el koyabilir ve iki hükümet arasında bu alanda ilgili bir işlem yapılması için karşılıklı bir anlaşmaya varılırsa o ülkeye geri iade eder” ifadesi yer almaktadır. Bu kanunun yürürlüğe girmesinde devlet politikasının ve o dönemde yapılan anlaşmaların rolü açık bir şekilde görülmektedir.

3.4.2.3. 59 Sayılı Eserler Kanunu 1936

Geçmiş yüzyılın otuzlu yıllarında, hem Eserler Dairesi uzmanları arasında hem de Irak Parlamentosu üyeleri arasında ve hatta gazetelerde, 1924 Eserler Kanunu hakkında birçok tartışma yapıldı. Ülkenin çıkarına ve kültürel mirasına zarar veren olumsuzluklar nedeniyle bu kanunun değiştirilmesi çağrısında bulunan sesler yükseldi; Bu talepler ve tavsiyeler doğrultusunda, Eserler Dairesi, özellikle 'Ebu Haldun Sati El-Hasri'nin müdür olarak geçmesinin ardından, o alanda önemli sayılan kanun çıkarmak için çalışmalar başlatmıştır. Bu kanunun çıkarılması için aralarında Eserler Müdürü 'El-Hasri'nin raporunun da yer aldığı, hükümet yetkililerine sunulan tavsiyelere ve taleplere dayanarak³⁹⁴, konuyla ilgili birkaç tartışma ve müzakereden sonra, arkeoloji üzerine “1936 Tarihli 59 Sayılı Eserler Kanunu” adı altında yeni bir kanun çıkarılmıştır³⁹⁵.

Yeni Eserler Kanunu³⁹⁶, yasal maddeleriyle birlikte kültürel mirası ve alanlarını koruyan, arkeolojik çalışmaları düzenleyen ve kontrol eden ve ülkenin miras haklarını koruyan temellere dayanan ilk gerçek ulusal kanun sayılabilir. Ayrıca, ülkenin kültürel mirasının yönetimini öncekinden daha iyi koruyan ve destek veren,

³⁹³ Bkz.: kanunun metni 1/6/1926 tarihli ve 443 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqīyah** gazetesinde yayınlanmıştır.

³⁹⁴ El-Hasri, ss. 398, 405.

³⁹⁵ Bkz.: kanunun metni 23/4/1936 tarihli ve 1507 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqīyah** gazetesinde yayınlanmıştır.

³⁹⁶ Bu kanunun .71 Maddesi, 1924 tarihli Eserler Kanunu yürürlükten kaldırmıştır.

ülke de arkeolojiyle ilgili ikinci kanun olmuştur. Bu kanun, aşağıdaki bazı gözlemlerin yapılabileceği hükümleri içermektedir:

1. Bu kanunun maddeleri, 1924 tarihli kanunun maddelerinin açıklanması ve (eski eserler) kelimesinin kullanılması gibi aynı yöntemi izlemiştir. Bu kanun, önceki eserler kanunun olumsuz yönlerini, arkeolojik çalışma ve keşfedilen eserlerin yabancı misyonlarla paylaşılması sorununu net bir şekilde açıklayan ve düzenleyen bir şekilde ele alınmıştır.

2. Bu kanun, arkeoloji alanında arkeolojik çalışma ve araştırmalar için yararlı olan kazılar hakkında şartlar ve kontroller koymuş, bilimin payını bulgular ve kazı sonuçlarıyla güvence altına almakta ve bu konu 1924 tarihli kanunda da ele alınmıştır. Ancak yeni kanunun ayrıntıları netleştirilmiş ve kontrol altına alınmıştır. Yeni kanunun 41. Maddesi şu hususu belirtmektedir: “Kazılar, yalnızca bilimsel dernek ve kurumlar ile bilim insanlarına, hem bilimsel hem de finansal yönleri, kazı ve araştırma yetenekleri ve yeterliliklerinden emin olduktan sonra verilecektir”. Bu kanunun 47. Maddesinin (a) fıkrası ayrıca şu ifadeyi içermektedir: “Her kazı dönemi yapılmasından sonraki altı ay içinde, kazı çalışmalarının en önemli sonuçlarını Eserler Dairesi'ne basılmaya hazır bir biçimde bir rapor hazırlayacak veya ünlü bir arkeolojik dergide basılmış makale halinde sunulması gerekmektedir”. Aynı maddenin (b) fıkrası şunu belirtmektedir: “İzinli kazıların sonuçlandırılmasından sonraki iki yıl içinde, eski kazıların sonuçlarını gösteren, eserlerin yerlerini ve her birinin geleceğini belirten ayrıntılı bir bilimsel neşriyat yayınlanacaktır...”. Bu kanunun 54. Maddesi, arama misyonlarının telif hakkını garanti etse de, genel olarak, kazıların sonuçlarını Irak halkları arasında arkeolojik kültürü yaymalarına, tarih ve eski medeniyetleri hakkında bilgi edinmelerine yardımcı olacak şekilde, yayınlama hakkının verilmesi için misyonlara iki şart koyarak inceleme hakkını garanti etmiştir. Bu bağlamda, 54. Madde, önemli sonuçları Irak halkına mümkün olan en hızlı şekilde yayımlanması ve sonuçları bilimsel topluluğa gecikmeden sunmanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 21. Madde şu ifadeyi içermektedir: "Eserler Müdürlüğü'nün yasal olarak tescilli eserleri elde edenlerden, Müdürlüğün çalışma, çizim veya kalıp alma amacıyla araştırma yapılmasının gerekli gördüğü herhangi bir eseri talep edebilir...".

3. Kazı ve kazı yapanlarla ilgili olarak, bu kanunun 43. Maddesinin (a, b, c, d, e) fıkraları, kazı amirlerinin arkeolog olmaları gerektiğini açıklamaktadır. Arkeolojik alanlarda rastgele ve bilimsel olmayan kazıların yapılmamasını garanti altına almak için, bu maddeye göre "kazı, bilimsel yöntemlerle yapılmalı ve en az dört uzmandan oluşan bir komite tarafından denetlenmelidir".

4. Bu yasaya göre ilk kez ve doğrudan eserlerin ve alanların bakımı ve korunması konusu ele alınmıştır. Madde (5)'e göre (taşınır veya taşınmaz eserleri kırmak, bozmak, yağma ve yıkımı yasaktır). Ayrıca, Madde 44, (j) paragrafı: "Doğal faktörlerin ve bireylerin neden olduğu zarar ve ziyandan, kazı sahasının ve eserlerin bakımı için gerekli tüm önlemlerin alınmasını" şart koşmaktadır.

5. Bununla birlikte, bu yasanın olumlu yönlerin olmasına karşın, maddelerini bir kısmı olumsuzluklardan yoksun kalmamıştır. Bunlardan en önemlisi, kazıların tamamlanmasının ardından, eserleri arkeolojik misyonlarla paylaşmanın yanı sıra, resmi yasal izinlerle eserlerin Irak dışına çıkarabilme ve ticaret yapabilme meselesidir.³⁹⁷. Ayrıca, 16. madde, "bu yasanın çıkarıldığı anda gerçek ve yargılayıcı kişilerin sahip olduğu taşınır eserler, Eserler Dairesine kaydettikleri takdirde ellerinde kalmaya devam edeceğini..." belirtmektedir. Bu yasanın 27. Maddesi de şu durumu belirtmektedir, "Eserler Dairesinde yazılı izin almadıkça, hiç kimse eski eserlerle ticaret yapamaz.", 26. Madde eserlerin resmi izinle Irak dışına çıkarılması konusunu açıklığa kavuşturmaktadır. Bu madde de şunu belirtmektedir: "Eserler Müdürlüğü tarafından yazılı izinle karar verilmedikçe, eserlerin Irak bölgesi dışına ihracına izin verilmeyecektir". Arkeolojik misyonlarla eserlerin paylaşılması meselesi ise, kanunun 49. Maddesinin ifade ettiği belirli şartlara göre bulunan keşiflerin bir kısmı verilmektedir. Bu madde de şu hususları açıklamaktadır "Araştırmacılar tarafından bulunan tüm eserler devletin malıdır, ancak kazı yapanlara emeklerine karşılık bir ödül verilmektedir. Birincisi: belirtilen eserlerin kalıplarını alma hakkı, ikincisi: benzeri olan eserlerin yarısı ve üçüncüsü: Irak Ulusal Müzesinde eşdeğeri olan ve Irak'ın vazgeçebileceği bazı eserler..." şeklindedir.

³⁹⁷ Ibrahim, 1987, s. 71.

3.4.2.4. 59 Sayılı Eserler Kanunu'nda Yapılan Değişiklik

Geçen yüzyılın ellili ve yetmişli yıllarında politikaların ve farklı hükümetlerin birbirini izlemesine tanıklık eden Eserler Müdürlüğü'nün gelişmesiyle birlikte, yetkin kadrolarının artması ve zaman içinde kazandığı deneyim ile artan faaliyetlerinde yeni eğilimleri benimsemesi, Irak'ın her yerinde keşfedilen eser ve alanların sayısının artmasıyla, Kültürel varlıkların özelliklerinin yok olmasına ve dolayısıyla ülkenin kültürel zenginliğinin kaybedilmesine yol açan doğal faktörler veya insan tarafından neden olduğu herhangi bir zarar, yıkım, tahrip ve hırsızlık olaylarından koruma ihtiyacına karşı ilgiyi arttırdı. Bu nedenle, ister bilinçsiz olarak, özellikle arkeolojik alanlara çok yakın olan kırsal topluluklarda, kültür ve arkeolojik farkındalık eksikliği nedeniyle veya bilinçli olarak, kültürel mirasına sahip ülkenin kötülük ve zarar görmesine yol açacak şekilde kaçakçılık yapmak, Mezopotamya'da çalışan arkeolojik misyonların bir payı olarak resmi şekilde yurt dışına çıkarılan ve aktarılanlara ek olarak, taşınır eserlerin ticareti ya da bireysel ve kişisel sahiplenmelerden, ülkenin mirasını, alanlarını ve üzerindeki insani ihlallerinden korumak görevi Eserler Müdürlüğüne verilmiştir. Bütün bunlar, bu olguların bazılarını kesin olarak önleyen, diğerlerini kontrol eden idari, yasal ve hızlı çözümlerin oluşturulmasına yol açtı. Bu nedenle, 1970'lerin başında tanık olduğu arkeolojik eğilimlere ve siyasi ve ekonomik gelişmelere uygun olmadığı için, 1936 tarihli (59) sayılı Eski Eserler (Antikalar) Kanunu'nda yasal değişiklikler yapıldı³⁹⁸. Yukarıda belirtilen Eserler Kanununda ilk değişiklik, 1974 senesinde³⁹⁹ 120 sayılı ve 1975 yılına ait ikinci değişiklik⁴⁰⁰ 164 sayılı değişikliklerle yapılmıştır. Değişikliklerin önde gelenleri aşağıda belirtilmiştir;

1. Yasanın adının, Eski Eserler Kanunu yerine Eserler Kanunu olarak değiştirilmesi. Ayrıca “Eski” kelimesinin 1936 tarihli 59 sayılı Kanunun 2. Maddesinde yer alan eserler, eser veya bazı eserler kelimesinden sonra yer alan ‘eski’ kelimesinin silinerek değiştirilmesidir.

³⁹⁸ Ibrahim, 1987, s. 71.

³⁹⁹ Bkz.: 14/9/1974 tarihli ve 2396 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqiyah** Gazetesinde yayımlanan ilk değişiklik metni.

⁴⁰⁰ Bkz.: 03/11/1975 tarihli ve 2496 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqiyah** Gazetesinde yayımlanan ilk değişiklik metni.

2. Bu değişikliğin getirdiği en önemli yeniliklerden biri de, daha önce geçerli olan kişilerin edinmelerinin (sahibi olmak) engellenmesidir. Bu ise, yukarıda belirtilen 1936 kanununun (16) Maddesinin, 1974 tarihli İlk değişiklik kanununun 3. Maddesinin altındaki yeni bir hüküm ile değiştirilerek sağlanmıştır. Bu hüküm: “kişiler tarafından taşınan doğal ve manevi eserlerin edinilmesi (sahiplenmesi) yasaktır ve mülkiyetlerinde bulunan kayıtlı ve kayıtsız eserler, Eserler Müdürlüğüne devredilmelidir...” ifade etmektedir.

3. Bu yasanın hükümlerindeki en önemli değişikliklerinden de, 1936 tarihli kanunun, eserler ticareti ile ilgili olan 27. ve 39. Maddelerinin yürürlükten kaldırılmasıdır. Bu maddeler, 1974 tarihli ilk değişiklik kanunun 9. maddesi uyarınca yürürlükten kaldırıldı. Ayrıca 1936 sayılı Kanun'un 26. Maddesi değiştirilerek eserlerin ihracatı, birinci değişiklik kanunun 5. Maddesi uyarınca yeni bir hükümle yasaklanmıştır, bu hüküm ise: “Irak bölgesi dışına eserlerin çıkarılması yasaktır, bunu Müdürlük bilimsel çalışma, değişim veya sergi amacıyla yapabilir” şeklinde belirtmektedir.

4. Ayrıca, daha önce keşfedilen eserlerin Arkeolojik yabancı misyonlarla paylaşımı teamülü da kaldırılmıştır. 1936 Kanununun 49. Maddesi, 1974 tarihli İlk değişiklik kanununun 6. maddesi uyarınca yeni bir hüküm ile değiştirilmiş ve bu yapılan değişiklik de şunu ifade etmektedir: “Kazı yapanlar tarafından keşfedilen eserler, devletin malıdır ve kazı yapana emekleri için bir ödöl verilir”. Bu ödöl kesinlikle eser olmayacaktır. Ayrıca bu madde, araştırmacının keşfedilen eserlerin kalıplarını elde etme, resim ve çizimlerini alma, ayrıca müdürlüğün bu çalışmaların sonuçlarını alması şartıyla, çalışma ve araştırma amacıyla kırık çömlek, organik madde ve toprak agregaları elde etme hakkı, değişen maddenin (a, b ve c) bentleri uyarınca veilmıştir.

Böylece, 1974 yılına ait 120 sayılı ilk değişiklik, daha önce yasal ve resmi olarak onaylanmış olumsuz olayların bir kısmına son vermek amacıyla yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, birinci değişiklikte yer alan bazı kontrolleri ve terminolojileri tamamlamak amacıyla 1975 tarihli 164 sayılı ikinci değişikliğiyle yapılmıştır.

3.4.2.5. 55 Sayılı Eserler ve Miraslar Kanunu 2002

2002 yılında, arkeoloji üzerine İlk kez eser ve miras alanında diğerlerinden ayrı, farklı ve yeni bir kanun çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu kanun "2002 tarihli 55 sayılı Eserler ve Miraslar Kanunu" olarak adlandırılmıştır⁴⁰¹. 51. Maddesiyle yürürlükten kaldırılan yeni yasa, değişikliği yapılan 1936 tarihli 59 sayılı kanunla devreye sokuldu. Bu kanun bugün Irak'taki kültürel miras yönetimin yetkilerinin dayandığı ve yürürlükte olan arkeolojik kanundur. Bu kanundaki yasal maddeleri aşağıdakiler şunlardır:

1. Bu kanun, eserlere getirdiği aynı kural ve yönetmelikleri, miras malzemelerine de getirmiştir. Ayrıca eserler ve miras arasında ayırım yapmıştır. Bu kanunun 4. fıkrasında, 7. ve 8. fıkralarında açıklandığı gibi, "eserler" ve "miras" terimlerinin ne anlama geldiği tanımlamıştır. "Eserler" terimi, "insan, hayvan ve bitki heykellerinin yanı sıra, 200 yıldan daha az olmamak üzere inşa edilmiş, yapılmış, oyulmuş, yazılmış, çizilmiş veya fotoğraflanmış, taşınan ve taşınmaz mallar" olarak tanımlanmaktadır. "Miras" terimi de, "tarihsel, ulusal, milli, dini veya sanatsal değeri olan 200 yaşından az olan taşınır ve taşınmaz mallar" olarak tanımlanmıştır.

2. Bu kanunda ayrıca, eserler ve miras alanlarının korunması vurgulanmakta ve kurcalama ile bozmayı önleyen ve herhangi bir arkeolojik malzemenin alım satımını ve mülkiyetini, ister eser ister miras olsun eserlerin çıkışını önleyen yasal hükümlerin çokluğu da gözlenmektedir.

3. Hükümlerini ihlal edenlere karşı ve Irak'a ait herhangi bir eseri kaçırmaya ya da girişiminde bulunduğu kanıtlanan kişiye, ölüm cezasına kadar varan ağır cezalar getirildi. 41.Maddenin ilk paragrafında belirtildiği gibi, "Irak'tan kasıtlı olarak bir arkeolojik materyal çıkartan veya girişimde bulunan kimsenin ölüm cezasına çarptırılır". Ayrıca hapis ve para cezası gibi diğer cezalar da bulunmaktadır.

4. Irak'ın 1990-2000 yılları arasındaki dönemde yaşadığı siyasi koşulların ve Iraktaki eser hırsızlığı ve kaçakçılığı koşulları altında, bu olaylar yasalara dâhil edilerek ve yasaya bir maddenin eklenmesiyle, sorumluluk ve görevler belirlenmiştir.

⁴⁰¹ Bkz.: 18/11/2002 tarihli ve 3957 sayılı **Al-Waqā'i' al-'Irāqiyah** Gazetesinde yayımlanan kanun metni.

Bu kanunun 37. Maddesi, kültürel varlığın ana ülkesine dönmesini sağlamak için: "arkeoloji otoritesi, çalınan eserleri Irak dışından, uluslararası anlaşmalar ve yasal ve olası diplomatik yollara uygun olarak iade etmek için çalışmalıdır" şeklinde öngörmektedir.

5. Bu kanun, zorlayıcı yasallaştırılma gerekçelerinin yanı sıra, 1. Maddesinde, yasanın niteliğini ve amacını geçmiş arkeolojik kanunların kapsamına değinmeden açıklayan amaç ve yöntemleri kapsamaktadır. Kanunun 1. Maddesi şunu içermektedir: "Bu kanunun amacı: İlk: Irak Cumhuriyeti'ndeki eserlerin ve mirasın ülkenin en önemli zenginliklerinden biri olarak korunması. İkincisi: eser ve mirası keşfetmek ve Irak medeniyetini insan uygarlığının inşasındaki rolünü vurgulayarak vatandaşlara ve uluslararası topluma tanıtmak". Bu kanunun 2. maddesinde, arkeolojik otoritenin bu kanunun amaçlarına ulaşmak için gerekli araçları da açıklar, bu bağlamda da dokuz fıkra içermektedir.

3.4.3. Kültürel Miras Yönetimini Destekleyen Kanunlar

Böylece, eserler ve alanları ile ilgili kanunlar, Irak'taki tüm yönleriyle kültürel mirasın yönetimi için gerçek bir temeldir. Genel olarak ve yaşamın genelinde, özellikle arkeolojik alanda tüm yılların gelişimine paralel olan ilk arkeoloji kanunundan bu yana sürekli olarak gelişmektedir. Irak'ta arkeolojinin gelişmesinin nihai sonucuna temel hazırlamak, nihai amacı, ulusal miras, kültürel miras ülkenin en büyük hazinelerinden biri olduğundan eserleri ve alanlarını korumak ve mümkün olan her şekilde korumaya çalışmaktır.

Irak'ta Eserler Kanunun maddelerinde yer alan ayrıntıların gelişimi, çıkan ilk kanundan bu yana, ülkenin insan mirasını koruma konusunu doğrudan ele almaktadır. Bunu da Eserler Kanunun çıkarılmasının ana hedefinin kültürel mirasın muhafaza edilmesi ve korunması ve alanların kültürel, medeni ve tarihsel değerlerine zarar vererek kurlanmasını ve manipüle edilmesini önleyerek sağlamaktadır. Ayrıca, çıkmasında en önemli rolü siyasi ve idari koşulların olduğu geçmiş eser kanunları, arkeolojik alanların kazılması ve keşif sırasında eserlerin korunması ve ülkenin kültürel miras yönetim otoritesi tarafından, topluluğun kültürel ve insani miras olduğundan, ülkenin kültürel mirasının herhangi bir biçimde mülkiyeti bir kişiye ait

olmadığından eserlerin mülkiyeti, ticareti ve kültürel malların mülkiyetini sınırlandırma meselelerini kontrol etmiş ve düzenlemiştir.

Ülkede, özellikle 1991 ve sonraki yıllarda geçerli olan siyasi koşullar, hem Irak müzelerinde hem de arkeolojik alanlarda ve Irak'taki kültürel mirasa verilen zarar ve yaşadığı süreçten dolayı, eser kanunları ve özellikle de 2002 tarihli 55 sayılı Eserler Kanunun 37. Maddesi, bu konuya değinerek, çalınan tüm kültürel varlıkların kurtarılması için çalışılması ve olası tüm diplomatik, bilimsel ve yasal yollarla Irak'a devredilmesi gerektiğini belirtti. Bu konu, Irak'taki kültürel mirasın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri ve özellikle 2003 ile 2014 yılı sonrasındaki olaylar da halledilmesi gereken önceliklerden biridir.

3.5. AKADEMİK YÖNDEN IRAK'TA KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ

Kültürel miras yönetimi, hangi ülkede olursa olsun kültürel miras alanında uzmanlaşmış kadrolara tahsis edilmesi gerekmektedir. Bu kadroların temel kültürel bilgi ve yönetim şekilleri veya yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmadan önce kültürel miras çerçevesindeki en geniş bilim dalı olarak kabul edilen arkeoloji biliminde eğitim görerek kendi ülkelerinin kültürel mirasını kapsamlı olarak tanımaları gerekmektedir. Buradan yola çıkarak Irak'taki kültürel miras yönetiminin tüm yanlarıyla bilinmesi adına ülkenin kültürel miras yönetimini gerçekleştirecek en önemli kaynaklardan biri olan Irak üniversitelerindeki arkeoloji eğitimi veren bölümlere başvurulmuştur. Böylelikle kültürel miras yönetimiyle ilgili yöntem, teknik ve akademik temellere sahip akademisyen ve uzmanlar yetiştirilmiştir.

3.5.1. Irak'taki Akademik Arkeoloji Eğitimi

Arkeoloji bilimi Irak üniversitelerinin çoğunda bağımsız arkeoloji fakültelerinde veya edebiyat fakültelerine bağlı akademik bir bilim olarak öğretilmektedir. Arkeoloji biliminin teknik (saha) açıdan gelişmesi arkeoloji müdürlüğünün yapılması, kadroları, çalışmaları ve deneyimleri sayesinde gelişmiştir. Bunun yanı sıra geçen yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen arkeoloji

bilimiyle ilgili yasal ve kanuni çerçevenin belirlenmesi de teorik açıdan arkeoloji bilimine hâkim kadroların oluşturulması sorumluluğunu üstlenecek eğitim kurumuna bağlı akademik ve bilimsel bir bölümün kurulmasının alt yapısını oluşturmuştur. Böylelikle en dakik ve iyi sonuçların elde edilmesi adına ülkenin kültürel miras yönetiminde arkeoloji müdürlüğüne destek olan bir yapı haline gelmiştir.

Irak'ta arkeoloji biliminin gelişmesi aşamasındaki en önemli ve kültürel miras yönetimi otoritesinin elde etmiş olduğu en kayda değer gelişme 1951 yılında Bağdat Üniversitesinde Edebiyat Fakültesine bağlı bir arkeoloji bölümünün kurulması olmuştur. Dönemin arkeoloji müdürlüğünde arkeolojik saha çalışmalarını yürüten ilk arkeoloji önde gelenleri de bu fakülte'deki eğitim çalışmalarını üstlenmiştir. Bu kesim arasında öne çıkanlardan 'Taha Bakir' ve 'Fuad Sefer' yer almaktadır. Böylelikle bu bölümdeki eğitim çalışmaları akademi ile teknik (saha) deneyimi bir arada verilmiş ve Irak arkeoloji kadrolarına da nitelikli bir kesim yetiştirilmiştir. Bu kesim de yerel kültürel miras yönetimindeki metodoloji ve yöntemlerin geliştirilmesi görevini üstlenmiştir.

3.5.2. İlk Iraklı Akademisyen Arkeologlar

1927 yılında Meclis Komitesi Irak meclisinde miras yönetimine, Irak Ulusal Müzesine, kültürel miras yönetiminin ve Irak'ta arkeoloji biliminin geliştirilmesine önem gösterilmesine yönelik bir öneri eklemiştir. Komite raporunda çıkan önerilerden en önemlisi ise öğrencilerin arkeoloji ve çivi yazısı eğitimi almaları için uluslararası üniversite ve enstitülere gönderilmesi olmuştur⁴⁰².

Sati El-Hasri'nin Irak arkeoloji müdürlüğünü devralmasından sonra ise arkeoloji eğitimi almak üzere yurtdışına bir grup göndermek için çalışmalara başlamıştır. Böylelikle sadece yabancılara ait olan bu bilim dalında ulusal uzman bir nesil yetişmesi amaçlanmıştır⁴⁰³.

1932 yılında ise 'Taha Bakir' (Şekil 23) ve 'Fuad Sefer' (Şekil 24) adında iki öğrenci lise eğitimlerini yüksek bir başarıyla tamamlamış ve yurtdışında eğitim görmek üzere Filistin'e gönderilmiştir. 1933 yılında Safad Fakültesinde

⁴⁰² Ebu Haldun Sati El-Hasri, **Muzekkarati fi El-Irak**, İkinci Bölüm, Dar altalieh Yayınları, Beyrut, 1968, s. 398.

⁴⁰³ Abu Alsoof, s. 76.

‘Matriculation’ adını taşıyan bir diplomayı başarıyla almışlardır. Buradan da Lübnan’daki Amerikan Üniversitesine geçmiş, Tarih ve Arkeoloji eğitimi gördükten sonra ‘Sophomore’ adındaki aşamaya hak kazanmışlardır. 1938 – 1934 yıllarında ise Amerika’daki Chicago Üniversitesinde, arkeoloji ve eski diller alanında lisans ve yüksek lisans derecelerini elde etmeye hak kazanmış 1938 yılında ise Irak’a geri dönmüş ve Irak Arkeoloji Müdürlüğüne atanmaları gerçekleşmiştir. Böylelikle Irak arkeoloji alanında hem teknik açısından hem de arkeolojik araştırma ve teori alanında özellikle de çivi yazısında uzman ilk bilim adamlarına sahip olunmuştur⁴⁰⁴.

Bu iki Profesör Irak arkeoloji heyetlerinin idaresinde, özellikle de çeşitli arkeolojik çalışmalarda ulusal yetkinliklere bağlı kalan Arkeoloji Müdürlüğüne atanmalarından sonra önemli bir rol oynamışlardır (Şekil 25). Irak sınırları içerisinde birçok arkeolojik kazı gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra çalışmalarının sonuçlarını hem Irak’ta hem de yurtdışında yayınlamışlardır. Öyle ki bu alanda göstermiş oldukları girişim ve nitelikli çalışmalar bu bilimin temellerini oluşturmuş ve arkeoloji alanında bir Irak ekolü diyebileceğimiz eserlere imza atmışlardır. Bunun yanı sıra her iki hoca eğitim alanındaki dostlarıyla birlikte istisnai bir girişim ortaya koyarak 1951 yılında Irak’ta arkeoloji ve eski medeniyetler alanında eğitim veren ilk fakülteyi kurmayı başarmışlardır. Burada yetişmiş ve aynı alanda yükseköğrenimlerini yabancı üniversitelerde tamamlayan ve Irak üniversitelerinin çeşitli fakültelerinde uzmanlıklarını tarih alanında yapmış sonra da arkeoloji ve eski diller özellikle de geçen yüzyılın yetmişli yıllarına dek çok az bilinen Sümer, Akad dillerini Asur ve Babil lehçeleriyle eğitim gören öğrenciler hem Irak Arkeoloji Müdürlüğü hem de Irak Üniversiteleri kadrolarında görev yapmışlardır⁴⁰⁵.

Sonrasında arkeoloji çalışmaları canlanmış ve arkeoloji biliminin gelişmesine katkı sağlayan, hem arkeoloji müdürlüğü hem de üniversite ve fakültelerde pratik ve teorik kadroların yanı sıra Iraklı bilim adamları da ortaya çıkmıştır. Böylelikle arkeoloji bilimi ve çivi yazısı çalışmaları uzmanlarının sayısı günümüze dek artış göstermiştir. Bu sayı ise üniversitelerden lisans veya lisansüstü çalışmaların gerçekleştirilmesiyle birlikte artış göstermeye devam etmektedir⁴⁰⁶.

⁴⁰⁴ Fawzi Raşid, **Taha Bakir hayatuh ve eseruh**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1987, s. 18.

⁴⁰⁵ Abu Alsoof, s. 76.

⁴⁰⁶ Bkz.: Amir Süleyman, **El-luğa El Akadiya**, Dar Ibnulathir Yayınları, Musul, 2005, ss. 21-23.

3.5.3. Teknik ve İdari Kadrolar

Herhangi bir arkeolojik eğitim almadan kültürel miras yönetimine destek olan, arkeolojik planlar ve çalışmalar yürüten teknik kadrolardan bahsedilmektedir. Bunların isimleri ise akademik kesimden daha çok öne çıkmıştır. Bu kesim önceden yabancıların, sonradan ise ulusal arkeolojik heyetlerin gerçekleştirmiş oldukları arkeolojik kazı çalışmalarında uzun süreler boyunca çalışarak deneyim kazanmış kişilerden oluşmaktaydı ve Irak'ta gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmişlerdir. Bunlara örnek verecek olursak da 'Şerkatlılar' olarak bilinen Irak'ın kuzeyinde bulunan Salahattin iline bağlı El-Şerkat bölgesinin sakinlerini zikredebiliriz. Bunlar Almanların yürütmüş olduğu arkeolojik çalışmalara katılarak süregelen bir deneyimdir ve önemli beceriler kazanmışlar ve günümüze dek bunu nesilden nesile taşımışlardır. Bunlara da arkeolojik bölümlerden mezun olmuş ve kültürel miras yönetimini üstlenen idari kadrolar eşlik etmiştir. Irak arkeoloji yönetimini üstlenen profesörler sayesinde arkeoloji bilimi sadece akademik açıdan değil özellikle de yönetsel açıdan da gelişim göstermiştir. Öne çıkanlar arasında Sati El-Hasri, Yusuf Rızkallah Ganime, 'Naci El-Asil', 'Faysal Casem El-Vaili', 'İsa Selman', 'Muayed Sait Besim', 'Farac Basmacı'nın yanı sıra başka bilim adamları ve şahsiyetler de yer almış ve Irak'taki kültürel miras yönetimindeki politika, üslup, yöntem yaklaşımları ve görüşleri çeşitlilik göstermiştir.

3.5.4. Irak Üniversitelerinde Arkeoloji Bilimi

Arkeolojik ve tarihi çalışmaların önemi ve uluslararası üniversite ve kurumların bu çalışmalara göstermiş oldukları ilgi sayesinde İngiltere, Amerika, Fransa, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinde arkeolojik çalışmalarla ilgilenen büyük uluslararası üniversiteler kurulmuştur. Bu üniversiteler ise arkeolojik araştırmalar, tarih, eski diller ve medeniyet çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış ve bunların arasında da Doğu'da kurulan medeniyetler de yer almıştır. Irak'ın bu medeniyetlerin beşiği olması ve eserlerinin bulunduğu konum olması hasebiyle Irak kültürel miras yönetim otoritesi geçen yüzyılın ellili yıllarında yeni bir fikir ortaya koymuştur. Bu fikir ise Irak'ta arkeoloji ve ülkenin eski medeniyetleriyle ilgilenen bilimsel bir enstitünün

kurulmasıydı. Eski Irak medeniyet ve eserlerini inceleyen diğer ülkelerden daha yakın olmasından dolayı daha iyi sonuçlar elde edileceği fikri ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede dönemin arkeoloji müdürü 'Naci El-Asil' dönemin eğitim bakanına Irak eski medeniyet ve eserleri üzerine çalışmalar yürütecek yabancı kurumlara bağlı bir enstitü kurulmasını önermiştir. Bunun üzerine Irak'ta faaliyet gösteren yabancı ve yerli arkeologlarla istişareler başlatılmıştır. Bunların arasında İngiliz 'Max Mallowan' da yer almaktaydı. Dönemin Bağdat Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanı 'Abdülaziz El-Devri'nin sayesinde de konu ilgili mercilere iletilmiş ve eğitim bakanının onayı alınarak arkeoloji ve medeniyetler enstitüsünün kurulması için arkeoloji müdürlüğü ve fen edebiyat fakültesinin yardımlaşarak bu projeyi gerçekleştirmesi için gerekli talimatlar verilmiştir. Arkeoloji genel müdürü bu enstitünün başkanlığını üstlenmiş enstitünün kadrosu ise arkeoloji müdürlüğünde görev yapan birçok arkeologdan oluşturulmuş bunun yanı sıra da yabancı arkeologlar da Irak'ta bulundukları süre zarflarında enstitüye katkı sağlamışlardır. 1951 yılında Enstitü yasal olarak kurulmuş ancak kısa bir sürede Bağdat Üniversitesi fen edebiyat fakültesine bağlı akademik bir bölüm haline gelmiştir. Yine 1951 yılında sınırlı sayıda öğrenci de kabul edilmiş ancak o dönemde öğrenciler arasında bu yeni ve ilginç bölümde okumaya rağbeti gösterilmemiştir⁴⁰⁷.

Bağdat üniversitesi arkeoloji bölümünde genel olarak doğu eski medeniyetleriyle ilgili özel olarak da Arap ve İslam medeniyetleri sayesinde Irak eski medeniyetleriyle ilgili eğitim vermeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra öğrencilere bilimsel kazı çalışmaları yöntemleri, arkeolojik eserlerin bakım ve restorasyonunun gerçekleştirilmesi ve bu eserlerin kayıt altına alınarak edebiyat fakültesine bağlı müzede sergilenmesi gibi bilimsel saha çalışmalarına (arkeolojik teknikler) da önem gösterilmiştir. Fakülteye bağlı olan müze öğrenciler için bir laboratuvar, profesörler içinse öğrencilerine gösterebilecekleri orijinal bir kaynak görevi görmekteydi.

Mezunların yükseköğrenimlerini tamamlamaları adına yurtdışına gönderilmesi ve eğitimlerini tamamladıktan sonra Irak'a dönerek üniversitenin eğitim kadrolarında

⁴⁰⁷ Sadik El-Hüseyni, "Mahat El eser ve El hadara", **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, Bölüm: 2, Bağdat, 1951, ss. 309-310.

veya kültürel miras otoritelerinde göreve başlaması sayesinde akademik olanaklar gelişmiş ve 1960⁴⁰⁸ yılında bölümde yükseköğrenime başlanmıştır⁴⁰⁹.

Arkeoloji ve eski medeniyetlere verilen önemin artmasıyla birlikte 1970 yılında Musul Üniversitesinde yeni bir arkeoloji bölümü açılmıştır ancak sadece bir dönem öğrenci kabul eden bölüm, ülkenin bu alanda mezunlara ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle öğrenci kabul etmeyi durdurmuştur. Bu durum Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin genel olarak arkeoloji çalışmalarına özel olarak da çivi yazısına özel bir önem göstermesine neden olmuştur. Bu bölüm sadece birincil eğitim sağlamakla kalmamış aynı zamanda yükseköğrenim eğitimi de vermiştir. Bunun sonucunda da Musul Üniversitesinde arkeoloji ve eski diller çalışmaları yürüten bir merkezin (Arkeolojik ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi) yanı sıra arkeoloji ve miras ile ilgili bir müze açılmıştır. Yaklaşık çeyrek asır boyunca kapalı olan Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki Arkeoloji Bölümü 1994 yılında öğrencilere kapılarını yeniden açmıştır. Genel anlamda arkeolojik çalışmaların gelişmesi özel olarak da çivi yazısı araştırmalarına gösterilen önemin artmasıyla birlikte 1998 yılında Musul üniversitesi edebiyat fakültesi bünyesinde çivi yazısı ve Irak eski dilleri çalışmalarına yönelik yeni bir bölüm açılmış ve bölüme kabul edilen sınırlı sayıdaki öğrenciler 2003 yılında mezun olmuştur⁴¹⁰.

Bunun yanı sıra Irak'ın çeşitli üniversitelerinde arkeoloji bölümleri açılmış bunların arasında Samarra Üniversitesi, Basra üniversitesi, El-Enbar Üniversitesi, Babil, El-Kadisiye, Selahaddin (Erbil Şehrinde), Kufe Üniversitesine bağlı Kufe Araştırma Merkezi yer almaktadır. Bu bölümlerden bazıları kapatılmış bazıları ise devam etmiştir. Bu bölümlerin yükseköğrenime açılmasıyla birlikte Irak'ta arkeoloji biliminin gelişmesine ve bu bilimle ilgilenen akademisyen ve uzmanların artmasına neden olmuştur⁴¹¹. Arkeolojinin akademik yönünde yükselen bu eğrinin karşısında saha çalışmalarında özellikle son 20 yılda ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

Arkeoloji bilimine gösterilen bu ilgi, bu alandaki uzmanlığı geliştirme arzusu ve arkeoloji bölümünden mezun veya yükseköğrenimlerini bu alanda yapmış olan

⁴⁰⁸ Zuheyr Recep Muhammed, “Tanqipat kısm Eleser fi Tel Esved”, **Altıncı Arap Ülkelerinde Arkeoloji Konferansı**, Kahire, 1973, s. 425.

⁴⁰⁹ Amir Süleyman, **Elmadrese Ehrakiya fi Deraset Tarihina Elkadim**, Dar Ibnulathir Yayınları, Musul, 2009, s. 49.

⁴¹⁰ Süleyman, 2005, ss. 21-23.

⁴¹¹ Süleyman, 2009, s. 49.

öğrenci sayısının artması gibi nedenler 2008 yılında Musul Üniversitesinde Arkeoloji Bölümüne özel bir fakültenin (Arkeoloji Fakültesi) açılmasını sağlamıştır. Irak'ta arkeoloji bilimiyle özel olarak ilgilenen ilk fakülte olmuştur. Böylelikle Edebiyat Fakültesindeki kadrolar (Arkeoloji ve Çivi Yazısı Araştırmaları Bölümü) Arkeoloji Bölümüne nakledilmiştir. Bunun yanı sıra Fakülte sadece bu iki bilim dalıyla yetinmemiş, ek olarak da üçüncü bir bölüm eklemiş (Yakın Doğu Eski Medeniyetleri Bölümü), bilimsel çalışmalarını ve araştırmalarını da bu üç bölüm üzerinden yürütmüştür. 2010 yılında ise Samarra Üniversitesinde bir başka arkeoloji fakültesi kurulmuştur bu fakültenin bölümleri arasında öne çıkan bölüm ise Restorasyon Ve Onarım Bölümü olmuş, ek olarak da bünyesinde bir medeniyet müzesi barındırmıştır. Hemen arkasından 2011 yılında Kufe Üniversitesinde bir arkeoloji fakültesi kurulmuştur. 2014 yılında ise El-Kadisiye Üniversitesinde arkeoloji bilimi, çivi yazısı ve eski diller araştırmaları konularında Arkeoloji Fakültesi ihdas edilmiştir.

3.5.5. Arkeoloji Bölümlerinin Kültürel Miras Yönetimindeki Rolü

Irak üniversitelerine bağlı olarak açılan arkeoloji bölümleri, arkeoloji bilimini tüm yönleriyle akademik olarak ele almakla yetinmemiş birçok arkeolojik alanda da saha çalışmaları yürütmüş ve buna önem göstermiştir. Özellikle de Yirminci Yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında Irak'taki arkeolojik sitlerinde gerçekleştirilen çalışmalarda bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde arkeoloji bölümlerinin çoğu Mezopotamya kültür ve medeniyetini keşfetmeyi hedefleyen arkeolojik çalışmalara etkin bir destek sağlamıştır. Bu bölümlerde bulunan arkeoloji ve eski diller uzman, hocaları ve araştırmacıları aracılığıyla kültürel miras yönetim otoritelerine destek sağlayarak arkeolojik sitlerinde, özellikle de üniversitelere yakın olan sitlerde restorasyon çalışmalarının gerçekleştirmesini sağlamıştır. Bu durum da Irak üniversitelerine arkeolojik kazı ve restorasyon alanlarında özel bir deneyim ve beceri kazandırmış ve arkeolojik keşif ve restorasyon çalışmalarında mükemmel sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Böylelikle kültürel miras konumlarının korunması, geliştirilmesi ve akademik olarak araştırılması anlamında kültürel miras yönetim otoritelerine ciddi katkılar sağlamışlardır.

Irak'ta gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda Irak üniversitelerinin rolü akademik bölümlerin bu alana göstermiş olduğu önemi göstermektedir. Bu önemin bilim ve akademik açıdan olumlu dönüşleri olmuş ve arkeolojik sitlerde yürütülen çalışmalar katılan Iraklı arkeologların deneyimini de arttırmıştır. Ancak günümüzde, özellikle de 2003 yılında patlak veren olaylarla birlikte Irak üniversitelerinin arkeoloji bölümleri ve arkeolojik heyetler büyük sorunlar yaşamakta ve Irak üniversitelerindeki arkeoloji öğrencileri için çalışma sahası niteliği taşıyan arkeolojik sitlerdeki kazı çalışmaları da yürütülememektedir. Politik sorunlar ve silahlı çatışmaların yanı sıra ekonomik şartlar ve ekonomik desteğin azalması da arkeoloji öğrencilerinin bu olanağa yakın gelecekte sahip olması da imkânsız gibi görünmektedir. Saha çalışmalarının sekteye uğramasına rağmen arkeoloji bilimindeki teorik çalışmalar özellikle de Batı bakış açısından kurtulmaya ve Irak'ın eski tarihiyle ilgili yazılmış yabancıların çalışmaları ve çivi yazısı çevirileri gibi alanları gözden geçirme çalışmaları devam etmiştir. Bu alanda gerçekleştirilen modern Irak çalışma ve araştırmalar genellikle arkeoloji bölümündeki yükseköğrenim öğrencilerinin tez ve doktora çalışmalarından oluşmakta ve hedeflenen gelişime doğru yoluna devam etmektedir⁴¹².

3.6. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ SİLAHLI ÇATIŞMA DÖNEMLERİNDE DURUMU

3.6.1. Irak Bölgesinde Kültürel Miras Taşınmasının Başlangıcı

Irak ve medeniyetlerin eserlerine artan ilgi ile birçok konuda eserlerin tespit aşamaları ilerlemiştir. Bundan dolayı konuyla ilgilenenler ekonomik ve politik çıkarlar nedeniyle Irak bölgesinde⁴¹³ daha uzun ikamet etmeye başlamışlardı, bunlardan bazıları yabancı şirketlerin temsilcileri ve acenteleriydi, bazıları ise Irak'ta ülkelerini diplomatik olarak temsil edenlerdi. Bu arzu, ünlü arkeolojik bölgeleri ziyaret etmeye başladıkları sırada Irak'ı ziyaret eden turistler, maceracılar ve araştırmacılar arasında

⁴¹² Süleyman, 2009, s. 51 ve sonrası.

⁴¹³ 1534-1920 yılları arasında eski Osmanlı yönetimi altındaki Irak bölgesidir.

büyükçe mevcut bazı eserleri topladılar ve buna yanı sıra çivi yazıtlarından bazılarının çoğaltmışlardır. Bu gelen kişilere örnek olarak da, Irak ziyareti sırasında çivi yazısı olan bir taş bulan Michaux, Paris'teki Milli Kütüphaneye satmıştı ve hala orada tutulmaktadır ve 'Michaux taşı' olarak adlanmaktadır⁴¹⁴ (Şekil 26).

1785-1795 yılları arasında Bağdat'ta uzun süre yaşayanlar arasında, Fransız Abbe Beauchamp'dır (Şekil 27), özellikle eski Babil şehri olmak üzere birçok eski Irak şehrini ziyaret etmiştir; burada kazılar yaparak, enkazları ünlü Babil Aslanı heykelinden kaldırmıştı, kazıları, arkeolojik bir alan kazmak için yerel işçiler kullanan ilk kazılardandır⁴¹⁵. Ayrıca Babil'deki İştar Kapısı'nın bazı kısımlarını da ortaya çıkarmıştır⁴¹⁶ (Şekil 28), Paris'e çivi yazısı taşıyan kil tablet örnekler ve bazı küçük silindirik yüzükler ve hayvan biçiminde sanatsal heykeller göndermişti⁴¹⁷. Eski Babil binalarından, evlerinin ve modern binaların yeniden inşa edilmesi sürecinde kullanılan tuğlaların yerel halk tarafından transferinden bahsetmişti⁴¹⁸. Beauchamp, 1792 yılında Fransız bilim adamlarının dergisinde yayımlanan Babil hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor da, Avrupalıların genel olarak, özellikle de Fransız ve İngilizlerin Irak uygarlığını ve kültürel mirasını arama arzusunu uyandıran en önemli faktörlerden biriydi⁴¹⁹.

3.6.2. Fransız-İngiliz Rekabeti

19. yüzyılın başlarından beri, özellikle İngiliz ve Fransız olmak üzere birçok yabancı şahsiyet Irak bölgesine gelmişlerdir, ilgilerini ve çalışmalarını arkeolojik yönden büyük bir kısmını Irak'a aktarmışlardır. Fransız Beauchamp'ın çalışmaları ve aktardığı eserler ve çivi yazıtların yanı sıra, Avrupalı gezginler ve Irak'ı ziyaret edenler tarafından gelen eserler ve çalışmalar, İngiliz hükümetini Doğu Hindistan Şirketi

⁴¹⁴ Paul-Alain Beaulieu, **A History of Babylon, 2200 BC - AD 75**, John Wiley and Sons Publications, U.S.A., 2018, p. 156.

⁴¹⁵ John Oates, **Babil Tarih El-Musavvar**, Çev. Samir Abdurrahim El-Celebi, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1990, s. 229.

⁴¹⁶ Taha Bakir, **Mukadima fi Tarih Alhadarat Alkdyma**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1973, s. 115.

⁴¹⁷ Harper, 1896, s. 23.

⁴¹⁸ Hilprecht, s. 19.

⁴¹⁹ Bakir, s. 116.

aracılığıyla teşvik etmiştir⁴²⁰. Bu bağlamda, Irak'taki birimlerine emir vererek, eser, özellikle kil tablet, çivi yazısı yazıtlar ve diğer eşyaları toplanması ve ardından Londra'ya kargolanma talimatını vermiştir. Gerçekten de 1801-1810'da çivi yazısı olan çok sayıda eser toplanmış ve İngiltere'ye taşınmıştır⁴²¹.

Birçok dernek ve kurumun girişimleri sayesinde Avrupa devletleri tarafından nitelikli kişilikler seçilerek, genel olarak Doğu'ya ve özellikle Irak'a Avrupa'nın seyahat organizasyonu başlatmışlardır; seçilen kişiler dil, tarih, kültür ve politikada oryantalizmin yanı sıra, maceracı ruhu olanlar şahsiyetlerdir⁴²². Genellikle, bu misyonlar Irak'ta ikamet eden diplomat ve politikacılar veya gönderilen ordu subayları, din adamları ve çok sayıda yabancı maceracı tarafından yönetilmiştir. Seçilen kişiler, amaç ve hedeflerin eserlerin toplanmasından daha büyük olduğunu ortaya koymaktadır⁴²³.

Söz konusu yabancı misyon ve grupların temel görünüşleri ki bu görünüm kendileri için önemli ve değerli çıkarlar içermektedir; en kolay, az maliyetli, emek ve zaman almayacak şekilde toplanabilen farklı ve çeşitli tarihi eserleri toplamaktır. Bu nedenle, çalışmalarının göze çarpan özelliği, arkeolojik alanlarda, en azından o dönemde veya öncesinde dünyanın diğer bölgelerinde kazılan ve diğer araştırmacılar tarafından izlenen bilimsel yöntemlerden bile uzak, hafriyat ve rastgele kazı çalışmalar olmasıdır. Örneğin, çeşitli tür ve büyüklüklerde keşfedilen eserlerin kaydı ve bunların arkeolojik katman ve sıralaması yapılmamıştır, zira bu misyonlar, arkeolojik katmanlar ve eserlerin ait olduğu medeniyet rolleri kaydetme çalışmaları ile ilgilenmemişlerdir.

Ayrıca kendileri için değersiz sayılan küçük ve bozulabilir eserleri, kırılğan kil tablet ve figürlerin bir kısmını ile zemini saran ve çevresindeki çamurdan ayırması zor olan duvarlara karışmış bina planlarını özellikle çamurdan yapılmış olanları ihmal edilmiştir. Bunun sebebi ya yapının planı, doğası ve mimari özellikleri hakkında bilgi

⁴²⁰ Doğu Hindistan Şirketi: İngiliz Hükümeti tarafından 17. yüzyılın başında kurulmuş, amacı özellikle Asya, Doğu ve Hindistan bölgelerinde faaliyetlerini genişletmek. Özellikle; Basra ve Bağdat'ta olmak üzere farklı alanlarda birçok önemli merkez belirleyerek, yol ve ticari pazarları kontrol etmiştir. Bu durum İngilizler ile diğer Avrupa ülkeleriyle olan rekabet çekişmesi çerçevesindeydi, bu yüzden şirket ve birimleri politik karaktere bürünmüştür. Bkz.: Nick Robins, **Dünyayı Değiştiren Şirket Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi**, Çev. M. İnanc Özekmekçi, İstanbul, 2017.

⁴²¹ Harper, 1896, s. 23.

⁴²² İbrahim, 2001, s. 150.

⁴²³ Süleyman, 2009, s. 44.

eksikliği ya da keşfedildiğinde eserlerin koruma yöntemlerine aşına olunmaması yüzündendir. Özellikle yüzlerce yıl toprak altında kaldıktan sonra hava veya ışığa maruz kaldığında hasar gören bir maddeden yapılmışsa veya kötü şekilde muhafaza, kaplama ve taşınmadan dolayı çok sayıda keşfedilen tarihi yapıların simge ve işaretleri hem de çok sayıda eser maalesef yok edilmiş ve kayıplara karışmıştır⁴²⁴. Ayrıca, o dönemde yabancı misyonlar tarafından arkeolojik alanlarda işçi olarak işe alınmış yerel kazıcıların bilgisizliği, zira bu tür çalışmalar için eğitimsiz ve niteliksiz kişilerdi, bu işçilerin durumu, kazılardan sorumlu olan yabancı yetkililerle benzerlik teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra, Araplar ve yabancılar arasındaki dil bariyeri, iki taraftan da her iki dili de iyi konuşan çok az kişi bulunmaktaydı ve dolayısıyla aralarındaki iletişimsizlik ve anlaşılamama durumundan söz edilebilir.

Her ne kadar bu yabancı misyonların ve liderlerinin asıl kaygısı, heykel ve oymalı levhalar gibi devasa taş eserler ve ayrıca çalıştıkları arkeolojik alanların teknik ve maddi değeri olan eserleri elde ederek, bu misyonların bazılarını finanse eden ve destekleyen Avrupa ve ünlü müzelere göndermek olsa da⁴²⁵, o dönemden beri Irak'ta yapılan bu kazı ve araştırmaların sonucu, bir zamanlar antik dünyanın en ünlü şehirlerini saran önemli eserlerin ve arkeolojik alanların keşfedilmesini görmezden gelmek imkânsızdır. Bu keşifler kültürel değeri, sanatsal ve entelektüel bakımdan büyük öneme sahip olan büyük ve çok çeşitli bir kültürel mirasın keşifleridir. Bu eserler, Irak ve tarihi ile ilgili, çeşitli dillerde ve pek çok araştırma ve çalışmaların ilk kaynağı olarak Irak tarihi ve medeniyetleri hakkında açık bir şekilde ifade edilmekte ve bahsedilmektedir.

3.6.3. Önde Gelen Yabancı Şahsiyetler

Avrupa'dan Irak bölgesine gelen ve kültürel miras araştırmasında çalışan en belirgin yabancı isimlerden en ünlüsü 1842'de Musul'a Fransız konsolosluğunda çalışan

⁴²⁴ Bakir, ss. 116-117.

⁴²⁵ Roger Matthews, *The Archaeology of Mesopotamia theories and approaches*, Psychology Press Publications, New York, 2003, p. 6.

atanan Fransız 'Paul-Émile Botta'⁴²⁶ (Şekil 29), diğeri de 1843'te Musul'u ziyaret eden İngiliz 'Austen Henry Layard'⁴²⁷ (Şekil 30).

Fransızların en eski arkeolojik keşifleri kuzey Irak'taki Ninova'da günümüzde 'Khorsabad' olarak adlandırılan Asur kenti 'Dur-Sharrukin'deydi. Fransız 'Botta' yerel halkın yardımıyla büyük taş heykeller bulmuştu, bu heykeller eski Irak düşüncesi ve mitolojisini açıkça yansıtan bir efsanevi varlıktı, sonradan eski Asur adıyla 'Lamassu' olarak anılmaya başlanmıştır (Şekil 31). Bu heykeller, zarif sanatsal tarzda ve titizlikle oyulmuş Asur saraylarının girişini ve kapılarını süslemekteydi. Fransızlar kanatlı boğaları gördükleri andan itibaren, anavatan topraklarından birçok yöntemle koparmışlar (Şekil 32) ve kereste ile ipler kullanarak Dicle Nehri'ne çekmişler (Şekil 33), buradan da "kelekler" (tekili 'Kelek' olarak bilinen (Irak dilinde) eski nehir taşıma aracı) vasıtasıyla Şattül Arap Nehri'ne (Şekil 34) ve doğrudan gemiler ve vapurlar aracılığıyla Avrupa'ya nakletmeye başlamışlardır⁴²⁸ (Şekil 35).

Tıpkı Fransız 'Botta' gibi, Irak'ta kazı yaparak eski eserleri aramaya başlayan, İngiliz 'Layard', Kuzey Irak'ın kuzeyindeki Ninova eyaletinin 'Nemrut' ve 'Ninova' Assur kentlerinin Asur saraylarında keşfedilen kanatlı boğaları taşımışlardır. Fransızlar gibi ve aynı şekilde, bu eserlerin gerçek değerini bilmeyen ve Irak dışına taşımanın nedenli sıkıntılara yol açacağından bihaber olan düşük kültürel düzeyde olan insanların yardımı ile eserler Irak'ın dışına taşımışlardır. 'Hürmüz Ressam' (Hormuzd Rassam) (Şekil 36) yardım eden yerellerin en önde gelenlerdendi⁴²⁹ ve daha sonra 'Layard'ı takip ederek, fırsat bilerek birçok kazı ve eserin Avrupa'ya taşınmasını sağlamıştır⁴³⁰.

Sadece antika oymaları değil, aynı zamanda Irak bilimi, bilgisi ve fikirlerini işaret eden çivi yazısı ile yazılan kil tabletlerine kadar ulaşmıştır, kil sayısındaki en göze çarpan yerlerden biri olan Ninova eyaleti Musul'un (Koyuncuk) Kuyunjik Tepesi'ndeki 'Asurbanipal' Kütüphanesidir.

⁴²⁶ Francis H. McGovern, and John N. McGovern, "'BA" Portrait: Paul Émile Botta", **The Biblical Archaeologist**, Vol.: 49, No.: 2, 1986, p. 109.

⁴²⁷ William N. Bruce, **Sir A. Henry Layard**, Vol.: I, J. Murray Publications, London, 1903, p. 1.

⁴²⁸ Royston Pike, **Kıssat El-Esar El-Aşuriyye**, Çev. Yusuf Davut Abdulkadir, Asad Yayınları, Bağdat, 1972, s. 45 ve sonrası.

⁴²⁹ Hormuzd Rassam, **Asshur and the Land of Nimrud**, Creative Media Partners Publications, New York, 1897, p. xiii.

⁴³⁰ Julian Reade, "Hormuzd Rassam and His Discoveries", **Iraq**, Vol.: 55, London, 1993, p. 40.

19. yüzyılda keşfedilen 'Asurbanipal' Kütüphanesi, bazıları sağlam diğerleri ise kırılmış biçimde ve sayısının yaklaşık 25.000 çivi yazısı kil tablet olduğu keşfedilen sayısız kil tabletler sistematik bir şekilde hırsızlığa uğramıştır. Yağmalama ve soygun, Fransız, İngilizler ve onlarla birlikte çalışan yerel halk, en önemlisi, 'Asurbanipal' Sarayı'nın kalıntılarını ve 'Kuyunjik' tepesindeki kütüphaneyi keşfeden 'Hürmüz Ressam' tarafından gerçekleştirilmiştir⁴³¹. Kütüphane, Asurbanipal Sarayı'nın odalarından birinde keşfedilmesiyle, içeriğinin aktarılması tam anlamıyla yasadışı biçimde ve keşfedilen eserlerin ve mekânları ile ilgili kültürel değere saygısız bir şekilde başlamıştır. 'Hürmüz Resamm', gizli ve açık şekilde bazen gün ışığında ve bazen geceleri, söz konusu sarayda keşfedilen binlerce çivi yazısı kil tablet taşınmasını sağlamıştır, böylece, siyasi anlaşma ile 'Kuyunjik' bölgesini İngilizlerle paylaşan Fransızlarla rekabet etmiştir⁴³².

Çok sayıda değişik türden eserler taşınmıştır; kelekler ile taşınan bazı eserleri koruyamayan Fransızlar, Şattül Arap Nehri sularında kaderine terketmişlerdir⁴³³, eserlerin diğer bir grubu ve kütüphanenin kil tabletleri Avrupa müzelerine doğru yola çıkmış, böylece metinlerin çoğu müze depolarının karanlıklarında yer almıştır, bu yabancı kişiler siyasi çıkarlar ortamında, yabancıların ve işbirlikçilerin hızlı kazı ve deşmelerini önleyen caydırıcı yasaların ve otoritenin yokluğunda faaliyet göstermişlerdir. Yabancılar ve işbirlikçiler yasadışı bir şekilde; o bölgedeki yönetici otoritelerin varlıklarına el konulması değil, ülkenin eserlerini ve antik dünyanın en önde gelen krallarından birinin oğlu için topladığı ve korunduğu medeni ve kültürel mirasın ve kütüphanedeki kil tabletlerin çalınması ve Avrupa'ya aktarılmasının ne anlamına geldiğini bilmez ve görmez bir şekilde bu operasyonlara katılmışlardır.

Fransız-İngiliz rekabeti, yalnızca Kuzey Irak Asur bölgelerinde kalmamış, aynı zamanda güneye Babil ve çevresindeki arkeolojik alanlara kadar uzanmış⁴³⁴. 1874 yılında Basra'da Fransız konsolos 'Ernest De Sarzec' (Şekil 37), Güney Irak'ta bir Sümer şehri olan 'Zikar' ilinin 16 km kuzeydoğusunda yer alan 'Kerso' adlı bir arkeolojik tepeden yerel halk tarafından elde edilen eserleri satın almaya ve toplamaya

⁴³¹ Riyad Abdurrahman Emin El-Devri, **Asurbanipal Siyratahu ve Müncezatihi**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 2001, s. 172.

⁴³² Harry Saks, **Kuvvet Asur**, Çev. Amir Süleyman, Dar Ibnulathir Yayınları, Bağdat, 1999, s. 448.

⁴³³ Saks, s. 449.

⁴³⁴ Bakir, s.118.

başlamıştır. Bu faaliyetler Fransız hükümetini, bölgede 1877'de başlayan ve iki yıl devam eden kazı çalışmasını 'Sarzec'e emanet etmeyi teşvik etmiştir⁴³⁵.

Bu iki senede çalışmalarına başlayan 'De Sarzec', Fransa'ya gönderdiği değerli ve eşsiz eserleri ortaya çıkarmış ve o dönemlerde devasa bir tutar olan 13.000 franka Paris'teki Louvre Müzesi'ne satmıştır⁴³⁶. Paris'e dönmeden önce, aktardığı eserler nedeniyle kendisini bekleyen bir şöhret bulunmaktaydı⁴³⁷. Zira keşfedilen eserler Kuzey Asur Irak'ın bölgelerinde bulunan eserlere benzememekte ve ayrıca keşfedilen heykellerin tekniği ve kil tabletlere yazılan dil kuzey Irak'ta bulunanlardan en eskilerdendi. Yapılan çalışmalar ve araştırmalar, kısa sürede Asur uygarlığından daha eski bir başka uygarlık olduğunu ve güney Irak'taki Sümer uygarlığı yapılan çalışma ve araştırma sonucu belirlenmiştir⁴³⁸. Bu gelişmelerde, 1880'de 'De Sarzec'in Irak'ın güneyine dönmesine⁴³⁹, arkeolojik bölgelerinde çalışmasına ve daha önce ortaya koyduğuna benzer bir şekilde ve mümkün olduğu kadar fazla eseri toplamasına yol açmıştır. 'De Sarzec' çalışmaları 1900 yılına kadar Irak'ın güneyinde devam etmiş ve Fransa'nın fonlamasıyla birlikte binlerce kil tabletin taşınmasına neden olmuştur⁴⁴⁰. Üstelik 'De Sarzec'in yokluğunda, 35 binden fazla kil tabletlin olduğu tahmin edilen ve o zamanlar 'Bağdat' pazarlarını istila eden eserler hakkında yabancıların ilgisini farkedene yerel eser satıcıları tarafından çıkarılan on binlerce diğer kil tabletinin taşınması sağlanmıştır. Ayrıca birçok heykel, oyma ve sanatsal Sümer eserini keşfetmiş, Louvre müzesin salonlarını süslemek için tümünü Fransa'ya aktarmıştır⁴⁴¹.

Yine o dönemde, 1887-1891 yılları arasında Irak'a yaptığı üç sefer sırasında, eser ve el yazmaların İngiliz Müzesi'ne kaçakçılığında büyük rol oynayan İngilizlerin

⁴³⁵ Robert William Rogers, **A History of Babylonia and Assyria**, Vol.: 1, Cambridge University Press Publications, Cambridge, 2015, p. 236.

⁴³⁶ Bakir, s.118.

⁴³⁷ Rogers, p. 236.

⁴³⁸ Fagan, p. 225.

⁴³⁹ 'De Sarzec'in yokluğu döneminde aynı bölgede 'Hürmüz Ressam' ortaya çıkmıştı ve kazı çalışmalarına başlamıştı, bölgedeki Fransız yokluğunun yanı sıra bu bölgede aktif olan yerel halkın ortaya çıkması ile İngiliz Müzesi'nin lehine pek çok etki aktarmıştı. Bu da yasaların olmadığını ve kaosu kapsama ve bölgedeki vandalizmin boyutunu ortaya koymaktadır. Bkz.: Lorenzo Verderame, "Rassam's Activity in Tello (1879) and the Earliest Acquisition of Neo-Sumerian Tablets in the British Museum", **Journal of Cuneiform Studies**, Vol.: 60, No.: 1, 2008, pp. 231-244.

⁴⁴⁰ De Sarzec'in çalışmasını, Sippar bölgesinde çalışan 'Scheil' adında bir başka Fransızın elde ettiği çok sayıda eserin ve çivi yazısı içeren birçok önemli arkeolojik eserin taşınması izlemiştir. Bkz.: Velit El-Cadir, **Sippar Ahdas min Tarih El-Medine Sippar (Ebu Habbe)**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1988, s. 35 ve sonrası.

⁴⁴¹ Seton Lloyd, **Esar Bilad El-Rafideyn**, Çev. Sami Said El-Ahmad, Dar Al-Raşid Yayınları, Bağdat, 1980, ss. 175-176.

en önde gelenlerinden biri olan 'Wallis Budge' (Şekil 38) Irak'a gelmiştir⁴⁴². Güney Irak'taki 'Sippar' bölgesi gibi önemli arkeolojik bölgelerden çıkarılan binlerce çivi yazısı tableti tedarik eden yerel arkeoloji tacirlerle ilişkiler kurarak, seleflerinden farklı eserleri elde etmede yeni ve daha kapsamlı bir yaklaşım izlemiştir. Bu şekilde 'Budge', çoğu çivi yazısı olan binlerce eseri ve bazı eski Arapça el yazmalarını İngiltere'ye göndermeyi başarmıştır⁴⁴³.

Irak eserlerinin çalınmasına ilişkin diğer bir örnek ele alındığında, Irak'ın güneyindeki antik Babil kentinde alay caddesini süsleyen İhtar Kapısı'dır (Şekil 39), taşınmasından sonra, günümüzde Berlin Müzesine sergilenmektedir. İhtar Kapısı, eski biçimine göre yeniden birleştirilmesi ve düzenlenmesi için Almanya'ya gönderilmeden önce, parçalara ayrılmış, numaralandırılmış ve özel kutulara yerleştirilmiş, bunlara ek olarak, Kuzeydeki Asur sarayların duvarlarını süsleyen binlerce camlı ve renkli sanat eserleri ve diğer arkeolojik buluntularla açığa çıkarılan kil tabletler de aynı kaderi paylaşmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında çalışmalarının sona ermesinden sonra, çalıştıkları arkeolojik alanları ve korumasız kerpiç ve çamurla inşa edilmiş binaları, erozyona, doğa faktörlerin, hayvanların ve felaketlerin yaşandığı yerlere ve hırsızlığa maruz kalacak şekilde arkalarında bırakıp gitmişlerdir⁴⁴⁴.

19. yüzyılda Irak bölgesindeki kültürel mirasın çalınması, arkeolojik yönünü kontrol eden ve yöneten kültürel farkındalık ve yasaların yokluğunun affetmediği uluslararası bir suçtur. Buna bahane olarak da, kültürel varlıklar o sırada iktidardaki yetkililerin resmi onayı ile taşındığı ve devrin meşru ve resmi olduğu iddiası öne sürülmektedir. Bu da Doğu kültürel mirasını elde eden Avrupa müzelerinin bahane ettiği en önemli konulardan biri, bununla ilgili belgeler talep edildiğinde, konu dikkate alınmamakta, ertelenmekte ve uzatılmakta, ayrıca bu eserlerin bilimsel amaçlarla Avrupa müzelerine yerleştirildiği iddia edilmektedir. Zira bu gerekçe doğruysa, neden mirası inceleme önceliği mirasın ilk ve asıl sahibi olan ülke veya yerel araştırmacıya verilmemektedir? Neden bilimsel ve akademik çalışma, yabancı tekelindedir? Bu mesele, bugün Irak'taki bilimsel ve arkeolojik ortamda en tartışmalı konularından biridir, bazıları bu kültürel mirasın o müzelerde güvenli bir şekilde korunmasını

⁴⁴² Lloyd, the Dust, p. 165.

⁴⁴³ Sir Wallis Budge, **Rehalat ile El-Irak**, Çev. Fouad Jamil, Dar Al-Zaman Yayınları, Bağdat, 1966, ss. 175-176.

⁴⁴⁴ Abu Alsoof, s. 72.

destekliyor, bazıları da iade edilmesi ve anavatanında korunması ve muhafaza edilmesini talep etmektedir.

3.6.4. Irak Ulusal Yönetimi Sonrası

20. yüzyılın ilk yarısında İki dünya savaşı ve dünyaya yayılan büyük silahlı çatışmalara rağmen, Irak'ta Akademik Arkeoloji Bölümü tarafından desteklenen Eserler Dairesi, Arkeoloji müzesi ve Arkeolojik Eserler Kanunun oluşturdukları Irak'ın ilk Kültürel Yönetimin başlama süresi zarfında çok fazla hırsızlık olmamıştır, zira milli yönetim iş başına gelmiş ve devlet kurulmuştu, eserler ile ilgili belgelendirme kazı alanlarına kontrol altına alma süreci başlamıştı; özellikle güney Irak'taki yabancı misyonların çoğalması ve birçok yerlinin arkeolojik kazılarda işçi olarak yer alması, hırsızlık seviyesini ve arkeolojik alanlara yapılan kötüye kullanmayı azaltmıştır; kültürel mirası, özellikle somut olanı arayan yabancı kişiler, keşfedilen eserlerin bir kısmını elde etmelerine ve resmi olarak Irak dışına aktarmalarına izin verebilen eserlerle ilgili bir yasa bulunmaktaydı, dolayısıyla o tarihte yürürlükte olan bu yasa sayesinde tarihi eser alanlarında yasadışı bir eyleme ihtiyaç duyulmamaktaydı, diğer taraftan söz konusu bu kanun dolaylı olarak 'hırsızlığı' meşrulaştırmıştır.

3.6.5. Silahlı Çatışma Döneminde Irak

Irak'taki yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bazı iç silahlı çatışmalar, 50'lerde ve altmışlı yıllarda iktidarda bazı devrimler ve yönetim değişikliklerine rağmen, ülkenin kültürel mirası büyük ölçüde etkilenmemiştir.

Arkeolojik faaliyet seviyesini baltalayan 1980'lerde İran-Irak savaşı, özellikle Irak'ın doğu bölgelerinde, İran sınırına yakın, silahlı çatışma bölgeleri boyunca olan arkeolojik çalışmalar azalmıştır, ayrıca savaş mahallindeki bazı keşfedilmemiş ve teşhis edilmemiş arkeolojik alanları da etkilemiş olabilir. Sekiz yıl süren savaşa rağmen, bir yandan sıkı güvenlik ve arkeolojik otorite ile diğer yandan devletin iyi yönetilmesi ve o dönemde iyileştirilmiş ve yürürlükte olan 59 Sayılı Arkeoloji ile Kanunun desteği sayesinde pek çok güvenlik ihlali kaydedilmemiştir. Bu kanun eserlerin mülkiyet ve ticaret sorununu önleyen ve aynı zamanda eserlerin değeri ile

orantılı maddi ödüller karşılığında eserleri keşfeden ve elde edenlerden almasını teşvik etmektedir⁴⁴⁵. Bu nedenle, arkeolojik bölgelerdeki ihlallerin seviyeleri doksanlardan önce sınırlı sayıdaydı ve 1991'den sonra ilk Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle, özellikle güney Irak'ta arkeolojik alanlarda ciddi ve korkutucu suistimallere yol açmıştır. Sonuç olarak Irak'ın kuzeyindeki ve güneyindeki dokuz müze, 1991'den sonra çıkan silahlı çatışmalar ve iç devrimler sırasında tahrip edilip hırsızlığa uğramıştır⁴⁴⁶.

Dünyadaki kültürel miraslar arasında, özellikle son kırk yılda Irak kültürel mirasının uğradığı sık ve sistematik tahrip kadar yıkım ve hırsızlığa maruz kalmamıştır. Bu anlamda, silahlı çatışmalar ve 1991'de Körfez Savaşı'nın ardından Irak ve kültürel miras bölgelerindeki yıkım ve hırsızlık boyutu arttı, zira bazı faktörler arkeolojik alanların hırsızlığa uğraması ve kültürel varlıklarda kaçakçılık oranlarının artmasına yol açmıştır, bu faktörler de aşağıdaki noktalarda özetlenebilir:

1- Geçen yüzyılın seksenli yılların başından beri küresel ekonomide yaşanan resesyon, tüccar ve yatırımcıların ticaret ve kar için ikinci alternatif arayışlarına yönelmesine neden oldu.

2- 1991'de Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan zor ekonomik durum ve bunun sonucunda ortaya çıkan küresel ekonomik kuşatma, özellikle Irak'ın güneyindeki çok sayıda arkeolojik alanların bulunduğu uzak bölgelerde yaşayan birçok Iraklının yoksullaşması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

3- Bu ekonomik durumundan yararlanarak, bir yandan yabancılar tarafından desteklenen eser tüccarları, diğer yandan da Irak'ın güney komşu ülkeleri tarafından sömürülmesi.

4- Bazı Irak kültürel varlıklarının uluslararası müzayedelerde satılması ve ortaya çıkan para hacmi.

5- Irak'ta yüzlerce kültürel miras alanı içeren uzak ve açık alanlarda, otorite ve kanunun yokluğu ile oradaki toprakları yöneten aşiretlerin otoritesinin ortaya çıkışı.

6- Eski Eserler Genel Otoritesini etkileyen mali kriz, birçok çalışanın ve arkeolojik alanların koruyan bekçilerin ihraç edilmesinin yanı sıra, uzak arkeolojik

⁴⁴⁵ Musul Kültür Müzesi Müdür "Dr. Raya El-Haj Yunus" ile 31.01.2019 tarihli özel röportaj.

⁴⁴⁶ Gibson, 2008, p. 13.

alanların denetlenmesi, izlenmesi ve takip edilmesine yönelik araç, ekipman ve mekanizmaların yokluğuyla sonuçlandı.

7- Söz konusu dönemde Irak Havayollarına uluslararası bir ambargo ve uçuş yasağı uygulanması, yüzlerce arkeolojik sit alanı içeren çok büyük alanların izlenmesini ve korunmasını engelledi.

8- Kazı ve erişim kolaylığı, özellikle güney Irak'taki tarım alanlarında, hafif ve kırılgan toprağın altında çok sık bir seviyede erişilebilmekte.

9- Yerel halkın kültürel bilincinin eksikliği ve yerel kültürel mirasın medeni ve kültürel değerinin takdir edilmemesi.

Yukarıdaki tüm faktörler ve sebepler, güney Irak'taki zengin arkeolojik alanlarda yağmalama, hırsızlık ve kaçak kazıların teşvik edilmesine ve değerli varlıklarını tüketilmesine yol açmıştır. Bu sorunlar, kültürel mirasa dokunan, oynayan, ticaret yapan ve kötüye kullanan herkese ölüm cezası veren 2002 tarihli ve 55 Sayılı Eserler Kanunun yürürlüğe girmesiyle durdurulmaya çalışılmıştır. Bu kanun, söz konusu eylemlere karşı güçlü bir caydırıcı niteliğindeydi. Eserler ve Miras Genel Kurumu da, hırsızlık krizini çözecek bazı projeleri yürütmek için fonlarla finanse edilmiştir. Bu bağlamda yaklaşık 18 silahlı bekçi önemli arkeolojik alanların muhafızları olarak yerleştirildi, ancak kısa sürede hırsızlar, daha az üne sahip ve koruması olmayan alanlara yöneldiler ve hırsızları takip operasyonları da devam etmiştir.

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesinin ardından, Irak'taki yıkımın, tahribin ve kültürel mirasın hırsızlığa uğrama boyutu Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi'nin yağmalanması ve çalınmasından, Güney Irak'ta Sümer ve Babil medeniyetlerine ait arkeolojik alanların⁴⁴⁷ özellikle de 'Zikar', 'Elkadsiye', 'Elmusanna', 'Vasit' ve 'Babil' kentlerinde ürkütücü biçimde ihlal edilmesi ve talan edilmesine kadar çok ciddi seviyelere ulaşmıştır⁴⁴⁸ (Şekil 40). Bu eylemlerle de dünyadaki ilk medeniyete ve kültüre sahip bir uygarlığın fiziksel kayıtlarının yok edilmesi olarak tanımlanabilir. Buradaki yüzlerce arkeolojik alan, 2003 savaşı sırasında ve sonrasında, üçüncü

⁴⁴⁷ Abbas Al-Hussainy and Roger Matthews, "The Archaeological Heritage of Iraq in Historical Perspective", **Public Archaeology**, Vol.: 7, No.: 2, 2008, pp. 91–100.

⁴⁴⁸ AbdulEmir El-Hamdani, "Takdim", **El-Karise nehb Esar El-Irak ve Tedmiraha**, (Ed. AbdulSalam Subhi Taha), Al-Muasasa Al-Arabia lil-Dirasat W Al-Naşr Yayınları, Beyrut, 2017, s. 10.

şahıslar, eser tacirleri ve aracılardan desteklediği köy ve şehir sakinleri, silahlı çeteler ve yerel hırsızlar tarafından uzun süre etkisi olacak bir şekilde yağmalanmış, değiştirilmiş ve tahrip edilmiştir⁴⁴⁹. Bu bağlamda, yağmalanan eserler, çoğu zaman özellikle şehirlerde ve altın işleme dükkânlarında halka açık olarak pazarlarda satılmış ve ticareti yapılmıştır⁴⁵⁰. Bu alanlardaki kültürel varlıkların ve çalınan eserlerin sayısı, onbinlerce değerli eserlerin kaybolması beraberinde çok sayıda medeni ve kültürel bilginin kaybolduğu tahmin edilmektedir⁴⁵¹.

Irak Ulusal Müzesi'nin yağmalanma vakası, Irak'ın kültürel mirasına en acı verici darbe olmuş, zira müze kayıplarının 15.000'den fazla kayıtlı eser olduğu tahmin edilmektedir (kayıtdışı eserler hariç). Bunların bazıları iade edilmiştir, geri kalanı ise kaybolmuştur, en acı verici darbe ise, çalınan kültürel varlıkların henüz belgelenmemiş ve kayıt altına alınmamış olmamasından Irak'ın güneyindeki arkeolojik alanların yağmalanması, aynı zamanda sadece hırsızlık nedeniyle değil, yıkım, tahrip ve vandalizm nedeniyle yokolan ham bilgi hazinesi de içermektedir.

2003 savaşındaki silahlı çatışmaya denk gelen büyük olay, faaliyet ve arkeolojik etkinlikler için bir zaman çizelgesi biçiminde birçok Amerikalı akademisyen tarafından yürütülen istatistiklerine güvenmek mümkündür, aşağıdaki tabloda olduğu gibi:

Tablo (1): 2003 yılından sonra olaylar için bir zaman çizelgesi.

Tarih	Olaylar
Ocak 2003	Irak'taki Amerikan savaşının çanların çalmasına paralel olarak, Amerikan Eserler Enstitüsü (AIA) de olmak üzere, savaş sırasındaki kültürel mirası korumak için çağrılar ve sesler yükselmeye başladı.
Şubat 2003	Irak Ulusal Müzesi, savaş beklentisiyle kapılarını kapattı.
27 Şubat 2003	Amerikan Eski Eserler Birliği (SAA), ABD Savunma Bakanı'na Irak'ın kültürel mirasını koruması için çağrıda bulundu.

⁴⁴⁹ Gil J. Stein, "Foreword", *Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past*, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, p. 5.

⁴⁵⁰ El-Hamdani, "Takdim", s. 10.

⁴⁵¹ Stein, s. 5.

Mart 2003	Irak Ulusal Müzesi'nin varlıklarının bir kısmı gizli ve güvenli bir yere taşındı, aynı zamanda bazı belgeler ve parçalar da bombaya karşı sığınaklarda saklandı.
06 Mart 2003	ICOMOS, tüm hükümetleri Irak'ın kültürel varlığını korumak için çağrıda bulundu.
19 Mart 2003	Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi, bütün tarafları kültürel mirasın zarar görmesini ve tahribini önlemeye çağırarak bir bildiri yayınladı.
20 Mart 2003	Savaşın başlangıcı.
27 Mart 2003	UNESCO Direktörü ABD'den Irak'ın kültürel mirasını korumaya çağırdı.
05 Nisan 2003	ABD'nin Bağdat'a ilk girişi ve Petrol Bakanlığı'nı güvence altına alınması.
08 Nisan 2003	Irak Ulusal Müzesi personeli, müze çevresindeki askeri operasyonların yaklaşması, önündeki şiddetli silahlı çatışmalar ve müze binasının ön cephesine tank mermisi ateş eden Amerikan tankı yüzünden firar etti (Şekil 41).
09 Nisan 2003	ABD kuvvetleri Bağdat'ı ele geçirdi.
10 Nisan 2003	Silahlı ve silahsız unsurlar ve gruplar Irak Ulusal Müzesi'nin binasına giriyor ve varlıklarını çalıp tahrip etmesi.
11 Nisan 2003	Müzenin salonları, kasaları, ofisleri ve kütüphanesinin yağmalanması ve tahrip edilmesinin devam etmesi.
12 Nisan 2003	Müze çalışanlarından bazıları, Eserler ve Miras Kurumu ve bazı medya organlarının eşlik ettiği bazı akademik şahsiyetler, tahrip ve hırsızlığı önlemek ve durdurmak için müzeye girmesi.
13 Nisan 2003	Irak Ulusal Müzesi personeli, bu tür operasyonların önlenmesi için işgal kuvvetlerine talepte ve çağrıda bulundu. Bu güçler iki gün boyunca bölgeye yakın olmalarına rağmen, herhangi bir müdahalede bulunmadan müzenin yağmalanmasını ve çalınmasını izlediler.

14 Nisan 2003	Beyaz Saray, müze mallarının korunmasını ve restorasyonunu garanti altına alarak Dışişleri Bakanı aracılığıyla bir bildiri yayınladı.
15 Nisan 2003	Müzenin herhangi bir korumasının olmaması.
16 Nisan 2003	ABD askerleri gelişi ve müze binasının önünde yer alması. (Şekil 42)
17 Nisan 2003	Müze personeli temizlik ve envanter çalışmalarının başlaması. UNESCO, Paris'te uluslararası uzmanlar için acil bir toplantı düzenledi.
29 Nisan 2003	UNESCO, uzmanlarla ikinci toplantısını İngiliz Müzesi - Londra'da düzenledi.
Mayıs 2003	- Irak'ın güneyindeki arkeolojik alanların yağmalama, hırsızlık ve vandalizme uğraması. - ABD kuvvetleri, bombalara karşı dayanıklı sığınaklardan önemli belgeleri, elyazmaları ve arşivleri (Iraklı Yahudi arşivi dâhil) (Şekil 43) ele geçirdi.
10-12 Mayıs 2003	National Geographic Vakfı'ndan bir ekip eşliğinde Amerikalı arkeologlar müzenin varlıklarına ve bazı arkeolojik alanlara verilen zararı değerlendirdi.
15-20 Mayıs 2003	UNESCO ekibi, müze üzerindeki zararı ve hasarı değerlendirmek için Bağdat'ı ziyaret etti.
21 Mayıs 2003	Irak'ın güneyindeki arkeolojik alanlarda meydana gelen yağmalama olayını değerlendiren helikopterle yapılan ilk hava turu.
03 Haziran 2003	Irak Ulusal Müzesi, Irak Merkez Bankası'nın kasasından kurtarılan varlıkları sergilemek için medya önünde iki saat boyunca kapılarını açıyor. Ertesi gün tekrardan bankaya iade edildi.
01 Ağustos 2003	UNESCO, Japonya'nın Tokyo kentinde uzmanlar için üçüncü Irak Kültürel Mirasını Koruma toplantısını düzenledi.

Kaynak: Geoff Emberling and Katharyn Hanson (Ed.), **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, pp. 11-12.

3.7. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ YASADIŞI TİCARETİ

3.7.1. Kültürel Miras Ticaretinin Amacı

İnsanın; hazineler, mineraller, değerli taşlar, resimler, koleksiyonlar ve kültürel varlıklar, eski ve özellikle değerli eşyaları toplama hevesi ve her zaman geçmişini keşfetmek ve ondan bir yadigârı saklamaya çalışmak için büyük bir hevesi olmuştur. Bu insani arzu, insanı geçmişini aramaya, işaretleri ve somut eşyaları aramaya iten temel motivasyon kaynağıdır; diğer taraftan bu eşyaların nadir olması ve dini, sosyal ve kültürel yönle ilgili olmasından dolayı hızla fiyatları çok yükselmiş ve bu varlıkları, ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta siyasi ve dini nedenler, amaçlar ve hedefler için para karşılığında alınmaya başlanmıştır. Böylece arkeologlar arasındaki rekabet, ün ve para iştahıyla büyümeye başladı.

Ticaret alanında çalışan kişiler, dikkatlerini bu tür değerli eşyalara yönelttiler ve yasadışı eser ticareti oluştu ve büyüdü; ancak hükümet, devlet ve otoritelerin çok, yaygın ve abartılı yağmalama ve hırsızlığa karşı dikkatini çevirmesi, birnevi eylemlerin bir kısmını önledi. Bu bağlamda, yürütülen ulusal ve uluslararası yasalar, bu tür hırsızlıklar ve ticarete karşı pozisyon almıştır, bundan dolayı bu ticaret gizli karaktere büründü ve özellikle küresel ekonomik durgunluktan sonra yatırımcılar para kazanmak için farklı alanlar araştırmaya başladılar ve ticaretin mafyası büyük finansal gelirleri nedeniyle dikkatlerini bu alana yönelttiler. Sonuç olarak bu tür ticaret için büyük pazarlar, açık ve gizli mezatlar ve özel koleksiyonlar oluşmuştur. Aynı zamanda, bazı uluslararası müzeler ve dini dernekler, gizli ve açık bir şekilde, koleksiyonlarına ek olarak, dini amaçlar için değerli eşyalar elde etmek amacıyla bu tür ticari eyleme girmiştir. Günümüzde bu tür ticari eylemler, insanlığın kültürel mirasına olumsuz etkileri nedeniyle en kötü ticari işlemlerden biri olarak sayılmaktadır, zira insanlığın hafızası, kimliği ve geçmişi ile ticaret yapılmasından daha kötü bir şey yoktur.

Araştırmalar, akademik ve medya raporları, genel olarak kültürel mirasta büyüyen yasadışı kaçakçılık ve ticaretin temel nedeninin, eser tacirleri, özel kasa sahipleri ve gizli mezatlar olduğunu göstermektedir, çünkü büyük miktarlarda ödeme yapacak hazır alıcılar olmasaydı, hırsızları çalması için motive etmezdi. Bu anlamda

yüksek paralar ödenmekte ve halkın maddi ihtiyacı, ekonomik ve sosyal koşulları sömürülmesinin yanı sıra, söz konusu tüccarlar yasadışı ticaretten inanılmaz büyüklükte meblağlar elde etmektedirler.

3.7.2. Irak Kültürel Miras Ticaretinin Başlangıcı

1936'dan bu yana Irak'taki Kültür Miras Dairesi, özellikle yasal mevzuatın geliştirilmesinden ve kültürel miras alanlarına, varlıklarına ticaret ve erişimin, önlenmesinden sonra kültürel mirasını korumaya çalışmıştı. 1936-1991 yılları arasında Irak'ın kültürel miras yasadışı bir ticaret yaşanmamış ve hızlı bir şekilde ele alınan ve durdurulan nadir ve sınırlı durumlar dışında rastgele kazı ve arkeolojik kazı çalışmaları bulunmamaktadır. Irak'ın kültürel miras yönetme stratejisi, ülkenin petrol geliri kaynağına eşdeğer bir gelir kaynağı olduğu için ülke mirasının sürdürülebilirliğine ve gelişimine bağlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, kültürel miras alanlarının tahribi, talan edilmesi, hırsızlığı ve yasadışı ticareti, yalnızca Irak'ın mirası ve geçmişi için değil aynı zamanda turizm ve kültür ekonomisi için tehlike oluşturmaktadır⁴⁵².

3.7.2.1. Silahlı Çatışma Dönemi 1991-2003

Irak kültürel miras yasadışı ticareti 1991'deki ilk Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkmaya başlamış ve eser tüccarlarının bu alanda istekleri, bahsi geçen ekonomik, politik, sosyal ve kültürel gibi birçok faktörler nedeniyle artmaya başlamıştır. Irak müzelerinin ve arkeolojik alanların hırsızlığa uğramasından sonra, Irak'ın kültürel mirasının kültürel özelliği karaborsa pazarlarında çoğalmış ve pazarlarda dolaşımını iki şey teşvik etmiştir. Bunlardan ilki, özellikle de çoğu Sümer medeniyeti gibi bilinen en eski insan medeniyetlerine ev sahipliği yapan güney Irak'taki bölgelerden 19. yüzyılda çalınması ve aktarılmasıyla dünyaca bilinen Asur, Babil, Mısır, Yunan ve Roma'nın en nadir eserlerin ve medeni değerinden kaynaklanmaktadır. Zira çivi yazısı metinleri, mühürler ve heykeller gibi Sümer eserleri çok popülerdi ve müzeler, özel koleksiyoncular, hobi sahipleri ve tüccarlar arasında revaçtaydı. İkincisi, bu eserleri çalanlar özellikle yerlilerin gerçek maddi

⁴⁵² Gibson, 2008, p. 17.

değerlerini bilmemelerinden dolayı yurtiçinde düşük maddi değerlerle satılmaktadır; bu eserlerin çoğu, Irak dışına kaçırmaları halinde, yüzbinlerce veya milyonlarca dolara satan eser tüccarlarına onlarca veya yüzlerce dolar gibi düşük tutarlarla satılmak üzere çalınmaktaydı.

Eser kaçakçıları, tüccarları ve koleksiyoncuları, kültürel miras alanlarındaki çok sayıda çalıntı eserle sınırlı kalmadı, aynı zamanda sahte eserlerin ticaretini teşvik etmiştir, bu anlamda azımsanmayacak sahte eser yapan birçok usta ortaya çıkmış, bu ustalar orijinal metinlere benzeyen çivi yazılarını tahrif etmişler ve orijinale benzer heykeller yapmışlar, sonra bu sahte eserleri yasadışı piyasaya yayılmıştır. Bu bağlamda yasadışı ticaret için sunulan eserlerin %90'ının orijinal olmadığı ve sahte olduğu ortaya çıkmış, sahte eserleri ise sadece arkeoloji uzmanları ayırt edebilmektedirler⁴⁵³.

Uluslararası büyük müzayede evlerinin katalogları incelendiğinde, arkeolojik alanların yağmalanmasının ve kültürel varlıkların dünya pazarlarına sokulmasının, 1990'lı yıllarda dünyaya yayılmasının genel bir ölçüsü oluşturulabilir. Zira bu mezat evleri genellikle yılda bir kez eser müzayedesini düzenlerler. Fakat 90'lı yılların ortalarında, mezat evleri bu dönemde Irak'tan çıkan çok sayıda eser nedeniyle, yılda bir kaç eser müzayedesini düzenlenmiştir. Irak'a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle herhangi bir malın satın alınmasının veya çıkmasının engellenen bu dönemde ve kültürel miras ticaretini engelleyen ve yasaklayan uluslararası yaptırımlara, özellikle de UNESCO'nun 1970⁴⁵⁴ yılında kültürel varlıkların yasadışı ithalatı, ihracatı ve taşınmasını yasaklayan ve engelleyen anlaşmaya rağmen, Irak'ta ekonomik ambargonun karar sahipleri olan ABD ve İngiltere, Irak kültürel mirasının ticaretini durdurmak için herhangi bir adım atmadı, hatta doksanların kültürel miras tüccarları tarafından 'eserlerin toplanması için Altın Çağ' seçilmiştir⁴⁵⁵.

Irak polisinin düzenlediği tarihi eser kaçakçılığına karşı operasyonlara rağmen, eserler kuzeyden Türkiye'ye, batıdan Ürdün, Suriye'ye, ya da güneyden Suudi Arabistan ve Kuveyt'e kacırlmıştır. Bu anlamda Birleşik Arap Emirlikleri, çalınan Irak kültürel mirasının unsurlarının sergilendiği büyük bir pazar haline gelmiştir⁴⁵⁶.

⁴⁵³Abdulmir Al-Hamdani, "Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq", **Near Eastern Archaeology**, Vol.: 71, No.: 4, 2008, p. 228.

⁴⁵⁴ Öz, s. 33.

⁴⁵⁵ Gibson, 2008, p. 14.

⁴⁵⁶ Gibson, 2008, p. 14.

Eserler bu ülkelerden, çeşitli hava, kara ve deniz yollarıyla Doğu Asya, Avrupa, Londra, New York, Tel Aviv⁴⁵⁷ ve diğer birçok yerdeki müzayede ve müze sahiplerine aktarılmaktadır. Özellikle bu işlemleri düzenleyen yasaların daha az katı olduğu ülkelerde veya kültürel mirasın yasadışı ticaretini önleyen uluslararası sözleşmelere ve anlaşmalara taraf olmayan ülkelerde kalmaktadır, zira kültürel miras tüccarları ve açık arttırmalar ilgili ülkeleri, bu tür ticaret için güvenli bir liman olarak görmekte-dirler⁴⁵⁸.

Silahlı çatışmalar sırasında kültürel mirası koruma sistemi ve yasadışı ticaret piyasasını kontrol etme yöntemleri, uluslararası sözleşmeler ve iç mevzuatın birleşimidir. Bu tür konuları ele alan iki ana uluslararası sözleşme bulunmaktadır, daha önce de bahsedildiği gibi, bunlardan ilki, 1954 Lahey Sözleşmesi ve ikincisi 1970 UNESCO Sözleşmesidir. Asıl sorun, uluslararası sözleşmeler yalnızca resmi bir şekilde taraf olan devletlere bağlayıcı olması ve bağlayıcılığı taraf devletin ulusal yasa çıkarması için harekete geçirmesinden daha fazla olmamasıdır. Dolayısıyla bu faktörler, uluslararası hukuk sisteminin kültürel mirasın korunması, muhafazası, yağmalanması ve çalınmasının önlenme sürecindeki etkinliğini sınırlandırmaktadır. Bu durum tamamıyla Irak için geçerlidir⁴⁵⁹.

3.7.2.2. Askeri İşgalden Sonraki Dönem

2003'teki olaylarda ve Irak kültürel miras alanlarından olan büyük hırsızlıklardan sonra, 22 Mayıs 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak Ulusal Müzesi, kütüphaneler ve arkeolojik alanların yağmalanmasından kaynaklanan medyanın büyük dikkatini takiben, çalınan Irak kültürel varlığının korunması ve restorasyonu konusundaki 1483 sayılı kararı kabul etti. Bu kararın 7. Maddesi, Konseye üye her devlet, Irak Ulusal Müzesi, kütüphaneler ve herhangi bir arkeolojik alandan yasadışı şekilde alınan tüm arkeolojik, tarihi, kültürel ve dini eserler de dâhil olmak üzere, Irak kültürel varlığının Irak kurumlarına geri dönüşünü

⁴⁵⁷ Neil Brodie, "The plunder of Iraq's archaeological heritage, 1991--2005, and the London antiquities trade", *Archaeology*, Cultural Heritage and the Antiquities Trade, Gainesville University Press of Florida Publications, U.S.A., 2006, pp. 206-226.

⁴⁵⁸ Patty Gerstenblith, "Controlling the International Market in Antiquities: Reducing the Harm, Preserving the Past", *Chicago Journal of International Law*, Vol.: 8, No.: 1, 2007, p. 169.

⁴⁵⁹ Patty Gerstenblith, "Legal Aspects of Protecting Archaeological Heritage in Time of War: The Paradigm of Iraq", *Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past*, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, p. 81.

kolaylaştırmak için uygun adımlar atmasını, yasadışı biçimde bu tür malların ticaretini, transferinin önlenmesi ve bu fıkranın uygulanmasına yardımcı olmak üzere doğrudan Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlarla iletişim kurmayı ön görmektedir⁴⁶⁰. Bu karara istinaden, üçüncü fıkrasıyla, Irak kültürel varlığının ithalatı, ihracatı veya dolaşımına ilişkin yasağı öngören 1210/2003 Avrupa Birliği kararları yayınlanmıştır. Aynı zamanda, Birleşik Krallık, Irak'tan çalındığını bilmeyenlerin istisnası dışında, Irak'tan yasadışı olarak transfer edilen, Irak'a ait kültürel varlıkların ithalat, ihracat ve ticaretinin yasaklanmasını bir suç olarak kabul eden 1519/2003 sayılı kararı kabul etti. Kararda yer verilen bu istisna ispat ve kanıt gerektirse de, kültürel miras yatırımcıları tarafından sömürülebilecek bir boşluk sayılmaktadır. Irak'ın kültürel miras yasadışı kaçakçılığı suçlu kılan ve önleyen kararların ve yasaların bolluğuna rağmen, uygulaması yavaş ve zayıf kalmakla beraber, konunun kamuoyundan yeterince ilgi görmesi durumunda hukuk sisteminin daha iyi karşılık vereceği düşünülmektedir⁴⁶¹.

3.7.3. Kültürel Miras Ticaretine Dair Örnekler

Genel olarak ve özellikle de Irak'taki kültürel mirasta yaşanan yasadışı ticarete dair çok sayıda örnek olduğundan, örneklerin çoğundan bahsetmek zor, ancak zaman olarak en yenileri ele alınabilir. Son zamanlarda, 'Nemrut'/'Kalko' kentinde olan Asur'un krallık sarayında, bulunan ve M.Ö. 859-883'den kalma olduğuna inanılan bir Asur taş oyma/kabartma satıldı. Asur sanatının en iyi örneği, tanrıyı tasvir eden, 2 metre boyundaki 1,2 metre genişlik, taş oyma (Şekil 52), 'Christie Mezatlar'ında (Christie's Auctions)⁴⁶² 31/10/2018 New York'taki açık artırmada 31 ABD dolarından fazlaya satan dini derneğin iddialarına göre söz konusu heykel 19. yüzyılda Irak'tan çıkarılmıştı. Uluslararası toplum tarafından yapılan tüm akademik, sivil, siyasi ve resmi çağrılara rağmen (Şekil 53), satış gerçekleşti ve New York Müzayede yönetimi 1970 UNESCO Sözleşmesinde, keşfi 1970'den önceki döneme ait olan eserlerin, şu an bulunduğu yerlerde geçerli olacağından bahsedildiğini ileri sürdü. Bu da, 19.

⁴⁶⁰ Bkz.: United Nations / The Security Council (Ed.), **Resolution 1483 The situation between Iraq and Kuwait**, (2003), Adopted by the Security Council at its 4761st meeting on 22 May 2003, S/RES/1483 (2003), Article 7.

⁴⁶¹ Gerstenblith, 2008, p. 86.

⁴⁶² Bkz.: www.christies.com.

yüzyılın ortalarında, yüzlerce İngilizlerin ele geçirdiği eserle birlikte düzenleme kapsamında olmadığını ve Irak tarafından talep edemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu kanun, Irak dâhil, Orta Doğu'daki birçok ülke kurban olmuştur zira 1970'de Sözleşmenin kabul edilmesinden önceki dönemde Batı misyonları tarafından istila edilmiş, işgal edilmiş ve sistematik olarak yağmalanmıştır.

Bu açık artırmadan çok uzakta olmayan 'Oklahoma' eyaletinde, özellikle eski uygarlıklara ait olan arkeolojik ve sanatsal eserlerinin toplanması ve ticareti ile uğraşan 'Hobby Lobby'⁴⁶³ mağazalar zinciri yer almaktadır (Şekil 54). Bu mağazalar, önleyici yasalar hakkındaki bilgilerine rağmen, 1991'deki olayların ardından, Iraklı, Arap ve İsraili tüccarların aracılık ettiği, Irak'tan çalınan binlerce Irak eseri edildi. Bunların sonuncusu, Hobby Lobby'nin sahibi tarafından satın alınan Sümer çivi yazısı olan 450 kil tablet (Şekil 55) ve çoğunlukla eski mühür ve levhalardan oluşan toplam 3300 farklı arkeolojik eşya satın alınmıştır. Bu anlaşma Körfez Ülkeleri'ndeki şehirlerden birinde yapılarak; gümrük ve kontrollerden gizlemek için normal postayla Amerika Birleşik Devletleri'ne belirli aralıklarla inşaat malzemesi olarak gönderilmiştir. 2017 yılında bu mağaza sahipleri tarafından gerçekleştirilen yasadışı işlemlerin yapıldığı tespit edilmiş ve 'Hobby Lobby' nin elinde olan toplam 5500 eserden 3.000 adet, 2018 ortalarında Washington'daki Irak Büyükelçiliğine iade edilmiştir⁴⁶⁴.

3.7.4. Yasadışı Ticaretin Önlenmesi (Uluslararası Misyon)

Uluslararası toplumun çeşitli kültürel mirasını koruma konusunda Irak'ı destekleme sorumluluğu bulunmaktadır: Uluslararası yasa ve sözleşmelere göre, uluslararası toplum, Irak gibi savunmasız ülkelerin kültürel mirasını korumak için yasal, ahlaki, insani ve kültürel sorumluluklara sahiptir. Bu yasaların ve sözleşmelerin mevzuatına katkıda bulunan gelişmiş ülkeler, kültürel miras ticaretini yapan karaborsaları ve açık/gizli mezatlara kucak açanlar da kendileridir. Irak'taki pek çok arkeolojik bölgeyi tahrip eden, kutsallıklarını ihlal eden ve kültürel miras alanlarından ve müzeleri korunmasız bırakarak hırsız ve kaçakçıların işini kolaylaştıran ABD, buna iyi bir örnektir. Aynı zamanda, kültürel miras unsurlarının kaçakçılığını, yasadışı

⁴⁶³ Bkz.: www.hobbylobby.com.

⁴⁶⁴ Abdüsselam Subhi Taha, "Zekirat El-Irak fi Es-suk Es-sevda: El-Tedavül El-Ameriki Gayrimeşru bil Irs Es-Sekafi El-Iraki", *El-Arabi Dergisi*, Sayı: 11096, Londra, 02/09/2018, s. 13.

taşınmasını azaltmaya katkıda bulunmak komşu ülkelerin sorumluluğu bulunmaktadır. Diğer taraftan kültürel mirası koruma sürecinin küresel bir misyon olduğu mantığına dayanarak, yurtdışındaki Irak'tan çalınmış eserleri kaçıranlara karşı mücadele topyekün ve uluslararası düzeyde olmalıdır⁴⁶⁵.

Yerel açıdan, kültürel miras yönetim otoritesinin rolü, kültürel miras hırsızlığının sebeplerini ele almak ve Irak dışındaki kültürel varlıkların taşınmasını önlemek için alanların korunmasını geliştirmektir, böylece kültürel miras ticaretinin önlenmesi ve baltalanması için ana set olacaktır.

Irak'ın kültürel mirası yönetimi, çalınan kültürel mirasları, tüm akademik, idari, yasal ve diplomatik kanallardan kurtarılması konusunu girişim sarf etmekte ve halen devam etmektedir. Bu girişimlerin bazıları, özellikle komşu ülkelerden binlerce eserin geri getirilmesinde başarılı olmuş olsa da, ülkenin yabancı işgale uğraması sırasında, kültürel mirasların anavatanında dışarıya çıkarılması, özel, gizli, dünyadaki müze ve sergi salonlarına ve kasalarına alınması, devam eden akademik mücadelenin en önemli sorunlardan biridir; bu bağlamda, ülkesinin ulusal mirasının geri dönmesini ve dünya miraslarının dünya müzelerinde güvenli bölgelerde kalmasını talep edenlerin olduğu, ayrıca diğerlerinin de, genellikle kurgusal ve kalitesiz olan metin ve resmi onay mektuplarına dayanarak o dönemde uluslararası müzeler ve keşif misyonları tarafından elde edilen, hâkim otoritelerin onayları ile alınan kültürel mirasın yasal olarak müzelerde kalması konusunda mücadele etmektedirler.

Maalesef, mirasın korunmasına ilişkin anlaşmaların, yabancı işgal döneminde çalınan mirasın korunmasında, geriye dönük bir etkisi bulunmamaktadır. Buna rağmen, Uluslararası Ceza Polisi Komisyonu (ICCP) ve Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Konseyi (ICCPR), bazı eserlerin Irak dâhil olmak üzere, ana ülkelerine iade edilmesini müzakere etme konusunda gayret göstermiştir.

⁴⁶⁵ Abdul-Emir El-Hamdani, "El-Muros El-Iraki Yat'arrad ila Mavce Cedida min El-Tedmir", **El-Karise nehb Esar El-Irak ve Tedmiraha**, (Ed. AbdulSalam Subhi Taha), Al-Muasasa Al-Arabia lil-Dirasat W Al-Naşr Yayınları, Beyrut, 2017, s. 163.

3.8. SİLAHLI ÇATIŞMA ALANLARINDA SOMUT OLAN KÜLTÜREL MİRASIN TAHRİBATI

Irak'ın uygarlık veya kültürel mirası, özellikle 1991 ve 2003'ten sonraki silahlı çatışmalar ve yıllarca süregelen siyasi ve askeri gelişmeler⁴⁶⁶ ve bu çatışmalar sırasında yaşadığı zarar, kayıp, hırsızlık, yıkım ve tahrip faciasından dolayı kendine gelemeden Kuzey Irak'taki Ninova'nın merkezi olan Musul kentinin Haziran 2014'te işgalinden sonra terörün yeni bir yenilgisine uğradı. Facia ve trajedinin büyüklüğü, silahlı çatışmanın üç yıldan fazla sürmesi, Irak'ın kültürel mirasını genel bir şekilde olumsuz etkileri olduğundan ve Silahlı çatışma alanlarında Irak'ın kültürel mirasın yok edilmesine en yeni örnek olduğundan, söz konusu olay çalışmada örnek vaka olarak sunulacaktır.

Irak kültürel mirasının müzelerden ve arkeolojik alanlardan çalınmasının ardından yasadışı kaçakçılığı aşaması ortaya çıkmıştır. Irak'taki kültürel miras, Haziran 2014 sonrası, silahlı terörist gruplar (DAEŞ, IŞİD) tarafından yeni bir tehdit ve tehlike olmuş ve bu yeni aşama; sistematik bir yıkım ve somut olan ve somut olmayan kültürel mirasa işaret eden ve ona ait olan her şeyin gizleme ve tahrip etme girişiminden ibarettir. Bu zaman diliminde, silahlı çatışmalar ve silahlı işgal sırasında olup Amerikan işgalinden sonra Irak'ın modern tarihindeki en kötü ve en acı verici silahlı çatışma dönemlerinden biridir. Bu kez silahlı çatışma bölgeleri Kuzeyde bulunan üç büyük Irak eyaletin işgalinden ibaret olup Ninova, Anbar ve Salaheldin (Şekil 56), sonra ise ikisi kurtarılmış fakat yüzlerce kültürel miras alanı içeren 'Ninova' üç yıldan fazla uzun süren Silahlı milislerin kontrolü altında karanlık bir işgal dönemi yaşamıştır. Bu silahlı milisler sözde dini yönelimli bir düşünceye sahiplerdi, kendilerine (Irak ve Şam İslam Devleti) olarak adlandırmışlardı ve onun kısaltması (DAEŞ)'dir. Yerli ve yabancı⁴⁶⁷ paralı katil üyelerden oluşmuş olup 'Ninova' Şehrini kontrol etmeyi halkına, varlıklarına ve kültürel miraslarına karşı en çirkin suçları uygulamışlardır. 10/12/2017 tarihine kadar bir yıldan fazla süren askeri operasyonlarla ve şiddetli silahlı çatışmalarla kurtarılmıştır.

⁴⁶⁶ Benjamin Isakhan, "Heritage Under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection, A Companion to Heritage Studies", **A Companion to Heritage Studies**, First Edition, (Ed. William Logan et al.), John Wiley and Sons Publications, West Sussex, 2015, p. 270.

⁴⁶⁷ Bedirhan Doğan, **Işid Gerçeği**, Sıradışı Akademi Yayınları, Konya, 2015, s. 11.

3.8.1. 2014'te Silahlı işgal

Irak'ın Ninova eyaletinin idari merkezi olan Musul şehri, 10 Haziran 2014'te terörist (DAEŞ) örgütünün kontrolüne girmiştir. Şehir, üç yıldan fazla bir süre, tarihinin her alanda en kötü dönemini yaşadı. Önce İnsan sonra taş ve üçüncü olarak miras terörizm belasından ve karanlık güçlerin zulmünden çekeceğini çekti (Şekil 57).

Kentin medeniyet ve kültürel mirası, eski tarihi ve çok farklı ve renkli çeşitliliği ile terör ve karanlığın askeri faaliyetlerinden dolayı sabotaj, bozma, yıkım ve hırsızlığa maruz kalmıştır. Söz konusu silahlı operasyonlar, ister somut olan kültürel varlık olsun (arkeolojik, kültürel, kutsal mabet, makamlar, müze ve kütüphane alanları) ister somut olmayan olsun (gelenekler, değerler, ahlak ve lehçeler, o bölgenin sakinlerine ait farklı milletlerden ve dinlerden gelenlerin inançları ve farklılıkları) bütün kültürel varlıklara büyük zararlar vermiştir (Şekil 58).

'Ninova' ili genelinde ve özellikle de Musul şehrinde (DAEŞ) tarafından tahrip edilen en önemli maddi eserler ise, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan yüzlerce arkeolojik ve miras alanı ile dini anıtlardır. Örneğin antik 'Nemrut'/'Kalkho' ve 'Hatra' kentleri, ayrıca antik 'Ninova' ve 'Asur' kentlerinin bazı kısımlarının yanı sıra bazı camiler bunlardan en önde çıkanı 'Yunus Peygamber Camii', sonuncusu ise 'Nuri Camii' minaresi, ayriyeten dini kutsal makamlar, müzeler ve kütüphaneler yapılan yıkım ve tahripten acı bir şekilde etkilenmiştir.

3.8.2. Kutsal Mekanların Tahribi

“Toplumsal hafıza/Ortak belleğin korunması büyük oranda onun yapı taşları olan öğelerin muhafazası ve sonraki nesillere intikali ile mümkündür. Bunun en önemli aktarıcılarında birisi de kutsal mekanlardır. Zira kendi hikaye, mitoloji ve sembollerini de taşıyan kutsal mekanlar, toplumsal değerlerin orijinine işaret etmektedir. Onların tahribi ise beraberinde “kişisel”, “sosyal” ve “kültürel dini” mirası içeren “değerler”i yok etme tehdidini getirmektedir. Ancak günümüz İslam coğrafyası örneğinde olduğu gibi savaşlar veya başka etkenler nedeniyle söz konusu mekanların bir kısmı tahrip edilmiştir”⁴⁶⁸.

⁴⁶⁸ Metin Bozan, “Kutsal Mekanların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi”, **Şarkiyat**, Cilt:10, Sayı:4, 2018, s. 1228.

Kültürel Mirasın maddi hasar ve yıkım felaketinden söz etmeye başladığımızda Musul kentindeki birbirini izleyen yıkım işlemlerini 20.6.2014 tarihiyle başlatabilir. Bu tarih kentin işgal edilmesinde on gün sonraya denk gelmektedir⁴⁶⁹. (DAEŞ) saldırılarının başlamasıyla birlikte Yezidilik, Hristiyanlık, İslam ve diğerlerine ait dini tapınakları, camileri, türbeleri yıkmaya, patlatma ve imha etme faaliyetleri baş gösterdi⁴⁷⁰. Tabii ki bu eserler kentin hem dini hem kültürel bir zenginliği idi. Bunlardan halkın vicdani en çok sarsan, en acı veren ve en şiddetli olan Yunus Peygamber Camii'nin patlatılmasıydı (Şekil 59).

24.07.2014 tarihine gelindiğinde Musul halkı ve dışındaki insanlar, terör örgütünün antik tepe üzerine kurulu Yunus Peygamber Türbe ve Camisini patlatarak yıkmasıyla dehşete düştüler (Şekil 60). Bu tepe Peygamber Yunus tepesi olarak bilinmekteydi. Gerçekten de bu tepe Ninova antik kent surları içinde kalan Koyuncuk⁴⁷¹ tepesiyle birlikte en popüler tepelerden biridir. Bu tepe İçindeki Asur Dönemi'ne (MÖ 911-612) ait antik saray binaların kalıntıları vardır (Şekil 61).

(DAEŞ) tepenin altında tüneller açmış (Şekil 62) ve antik eserleri yerlerinden çalmak için illegal kazı çalışmalarında bulunmuştur (Şekil 63). İşgalden kurtarıldıktan sonra tepede incelemelerde bulunan Alman arkeoloji araştırma ekibinin istatistiklerine göre (DAEŞ) tepenin altında 500 metreyi bulan yaklaşık 50 tünel kazmış olduğu tespit edilmiştir. Yunus Peygamber Camisi Musul kentinin tarih, kültür ve medeniyet adına en değerli başyapıtı ve en önemli abidevi şaheseri olarak bilinir. Genelde Irak halkı ve özelde de Musul sakinlerinin vicdanında çok kutsal değeri vardı ve birçok insan tarafından her sene düzenli olarak sürekli ziyaret ediliyordu.

3.8.3. Musul'daki Medeniyet Müzesi'nin Yıkılması

Ninova'da birbirini takip eden kültürel miras katliamı, yıkımı ve tahribatı bitmek bilmeyen bir ısrarla devam etmektedir. Silahlı terör örgütü (DAEŞ)

⁴⁶⁹ Bkz.: Turizm ve Eserler Bakanlığı (Irak), Ninova İlinde Kültürel Mirasın Yok Edilmesine İlişkin Yıllık Rapor, 10 Haziran 2014 - 10 Haziran 2015, Bağdat, 2015.

⁴⁷⁰ Bkz.: Karel Novaček, et al., **Monuments of Mosul in Danger**, English edition, The Oriental Institute Publications, Czech Republic, 2017.

⁴⁷¹ Jason Ur, **The Topography of Nineveh, Nineveh, the Great City Symbol of Beauty and Power**, Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities 13, Leiden, 2017, p. 58.

internette⁴⁷² görsel malzemeler içeren bir videoyu 2015 Şubat ayında yayınlamıştır⁴⁷³. Bahsettiğimiz verilerde örgüte mensup birçok kişinin Musul Medeniyet Müze yapılarını marifetmişçesine ellerindeki teknolojik ekipmanlar ile matkap veya balyozlarla yerle yeksan etmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Tabii ki tüm bunların altında çarpık düşünceler ve karanlık fikirler vardır. Örgüte mensup birisi tüm bunların kendi inançlarına dayandığını ifade etmiştir (Şekil 64).

Sözde ve çarpık din ve inanç kaynaklı tüm bu eylemler en nadide ve en değerli antik eserlerin imha edilmesine yol açtı, yıkım sırasında ise yok edilen tarihi eser sayısının 170'i aştığı belirtilmektedir. Neyse ki müzede bulunan gerçek unsurların çoğu yok edilemedi, (DAEŞ) Musul'u ele geçirmeden önce müzede bakım yapılmaktaydı ve içinde bulunan orijinal eserlerin dörtte üçü Bağdat'a götürülmüştü. Diğer taraftan ise (DAEŞ)'in kırdığı ve yıktığı birçok heykelin alçıdan yapılmış orijinal eserlerin replikası olduğunu söylebiliriz ama aynı zamanda yıkım sırasında müzede bulunan orijinal heykel ve eserin ellerinden kurtulamadığını da üzülererek belirtmek gerekmektedir. Bunlardan en değerlisi ve en göze çarpanı dev kanatlı boğa (Lamassu) ve Dişi Aslan heykelleridir (Şekil 65).

Ayriyeten video görsellerine girmemiş birçok başka tarihi eser de ortadan kaybolmuştur. Belki de bu eserler çalınmış ve hırsızlığı örtbas etmek için diğer müze varlıkları yıkılmıştır. Kaybolan eserlerin en çarpıcı örnek ise mermer taş üzerine doğal renklerle (mavi ve kırmızı) yapılmış Tanrı "Nergal" ve eşi "Ereshkigal"ın meşhur resmidir (Şekil 66). Zira bu resim medeniyet salonu duvarlarında yer alırken ve video kesitlerinde görülebiliyorken sonradan kaybolmuştur (Şekil 67).

Medeniyet Müzesi yeni binasının açılışından önce 1952 yılında kurulmuştur. Mevcut hali ise 1972 senesinde açılışı yapılmıştır. Irak'ın en değerli ve ikinci en büyük müzesi sayılmaktaydı⁴⁷⁴. Üç devasa salondan müteşekkil müzede eserler kronolojik tarih sırasına göre düzenlenmiş halde sergilenmektedir. Bu salonlar sırasıyla Asur salonu, Hatra salonu ve İslamiyet salonu şeklindedir. Bununla birlikte müze kütüphanesi en eski, en değerli kitapları ve en nadir kaynak el-yazma eserleri

⁴⁷² Menfur tahribatlar verildiği şu adresli siteden izlenebilir:

<https://arabic.cnn.com/middle-east/2017/03/13/me-130317-mosul-museum-aftermath> (13.03.2017).

⁴⁷³ Yıkımın yazın olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca yıkımın videoyu yayınlamalarından birkaç ay önce olduğu söylenmektedir. Bu gerçek videodaki kişilerin elbiselerinden anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁴ Musul Medeniyet Müzesi hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: İbrahim el-Allaf, "Tarikh İnşa Almuthaf Alhadari fi Almusul", **Zakire İrakia Dergisi**, Sayı: 3301, Yıl: 12, Bağdat, 2015, s. 7.

barındırmaktaydı. Hepsi de genelde eski Irak kültürel mirasına ve özelde de Musul kentinin mirasına aittir. Söz konusu yıkım ve tahribat sonucu olarak müze kütüphanesi büyük oranda tahrip edilmiş, yıkılmış, çalınmış ve yakılmıştır. 8.3.2017 tarihinde ise Müze (DAEŞ) elinden kurtarılmıştır (Şekil 68).

3.8.4. Antik Kentlerin Yıkımı

Müze yıkımının yer aldığı videonun ikinci bölümünde 'Ninova' antik kentinin en değerli anıtlarından birinin yerle bir edildiğini açıkça göstermektedir. Bahsettiğimiz 'Ninova' antik kent sur kapılarının en önemlisi “Nergal Kapısı”dır (Şekil 69). Bu kapının yanında devasa Kanatlı Boğa heykelleri (Lamassu) yer almaktaydı⁴⁷⁵. Müze yıkımından sonra çekildiği tahmin edilen videonun bu bölümünde bazı kişiler kanatlı boğa heykellerini maalesef küçük parçalara bölebilmek için balyoz ve matkaplar kullandıkları görülmektedir⁴⁷⁶ (Şekil 70). 2016 yılı Nisan ayında ise tekrar dönüp antik kenti çevreleyen antik surları ve geri kalan kapıları da buldozerlerle yok etmişlerdir⁴⁷⁷ (Şekil 71) ve (Şekil 72).

Teröristler bununla da yetinmeyip daha kötüsünü ve en çirkin suçlarını Asur’un dört başkentinden biri olan Nemrut kentine girdiklerinde işlemeye devam etmişlerdir⁴⁷⁸. 2015 yılı Mart ayına gelindiğine önceden Nergal kapısını yıkan aynı kişiler bu defa da Saray duvarlarındaki yontmaları yıkmaya ve imha etmeye giriştiler. Nitekim antik kent yerle bir edilmeden önce enkaza ve bir yığına dönüştürmek amaçlı çevreye dinamit dolusu varil bombaları yerleştirdiler ve bunları patlatarak kenti yerle yeksan edip ortadan tamamen kaldırmışlardır⁴⁷⁹ (Şekil 73).

⁴⁷⁵ Nergal Kapısı ve Ninova Surları'nın geri kalan bölümleri hakkında daha fazla bilgi için, Bkz.: Amir Süleyman, “Netaic Hafriyat Camiat El-Musul Fi Esvar Ninova”, **Edab El-Rafideyin Dergisi**, Sayı:1, Musul, 1971, s. 45.

⁴⁷⁶ Michael D. Danti, Et al., ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq, **Weekly Report 30**, March 2. 2015, p. 108.

⁴⁷⁷ Michael D. Danti, Et al., ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq, **Weekly Report 89-90**, April 13-26. 2016, p. 60.

⁴⁷⁸ Bkz.: Joan and D. Oates, **Nimrud An Assyrian Imperial City Revealed**, British School of Archaeology in Iraq Publications, London, 2001.

⁴⁷⁹ Michael D. Danti, Et al., ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq, **Weekly Report 38**, April 27, 2015, p. 37.

Aynı şekilde 'Hatra' Antik Kenti de teröristlerin bu felaketinden ve faciasından kurtulamamıştır⁴⁸⁰. Silahlı örgüt 'Nemrut' kentinin yıkım videolarını paylaşır paylaşmaz hemen iki gün sonra 'Hatra' kentinin yıkım videolarını internette yayınlamıştır. Bu kez yıkım ve tahribin şiddeti bir parça daha az olmuştu, çünkü kentin anıt ve yapıtlarını yıkım ve tahrip işlemleri sırasında belirgin noktaları ve heykel yüzlerini hedef almış, çekiç ve tabancalar kullanılmıştır (Şekil 74).

Somut olan kültürel mirasa karşı (DAEŞ) tarafından işlenen en son suç Musulluların halkın vicdanını öldürücü vuruş hamlesi derecesinde yaralamıştır. Zira örgüt özellikle 'El-Nuri Camii' ve minaresini (Şekil 75) bombalarla patlatıp yıkmıştır. Zaman ve doğanın etkisiyle eski taş yapısı eğik bir konum almış ve dolayısıyla 'EL-Hadeba' yani 'kambur' minare olarak bilinen bu meşhur minare ezan okuma yeri olarak tanınırdı. Patlatma hadisesi 2017 Haziran ayında silahlı çatışmaların yaşandığı günlerin sonlarına rast gelmektedir (Şekil 76). Zaten bu elim hadiseden sonra teröristler kovulmuş ve kent özgürlüğüne kavuşturulmuştur.

3.8.5. 2014'ten Sonra Kültürel Miras Ticareti

14 Haziran 2014 olaylarından ve yüzlerce farklı kültürel miras alanını içeren farklı dönem ve asırlara dayanan Irakın Ninova, Anbar ve Selahattin illerinin, silahlı gruplar tarafından (DAEŞ) kontrol altına alınmasının ardından, özellikle kontrol üç yıldan fazla Ninova eyaletind sürmüştür.

Üç yıldan uzun süren bu kontrol, işgal ve silahlı çatışmalar sırasında, bu gruplar kültürel miras alanları ve müzelerin yanı sıra kütüphaneler ve dini yerlerin yok edilmesi ve tahrip edilmesine neden olmuştur. Irak kültürel ve arkeolojik varlıklarıyla yasadışı ticaret yapan bu gruplar, silahlı operasyonlarını finanse etmek için kaynaklar aradılar (Şekil 77). Bu silahlı grupların kontrolü altında olan arkeolojik alanlara ait eserlerin birçoğu, (eBay) gibi elektronik satış sitelerinde görüntülenmekteydi⁴⁸¹, bu anlamda Irakın kültürel varlıkları, bu sitelere yüklenmiş bazı resimlerle satış ve ticaret için sergilenmiştir.

⁴⁸⁰ Hatra Antik Kenti hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Fuad Sefer ve Muhammed Ali Mustafa, **El-Hatra Medinetü El-Şems**, Wizarat Al'ielam Yayınları, Bağdat, 1974.

⁴⁸¹ www.ebay.com.

Ayrıca, Musul'u kurtarma operasyonu sırasında bulunan ve Rus Haber Ajansı 'Russia Today' tarafından yayınlanan, 20/03/2015 tarihli Hazine Divanı/ İslam Devleti (DAEŞ) Arkeoloji Ofisi tarafından Türk bir tüccar olarak tanımlanan bir kişinin eşlik ettiği yerel bir kişinin girişini ve çıkışını kolaylaştıran 20/03/2015 tarihli, mühürlü ve imzalanmış bir belge bulundu (Şekil 78). Bu yazının gerçekliği ve doğruluğundan bağımsız olarak, (DAEŞ)'in Irak, Suriye ve Libya eserleriyle ticaret yaptığını gösteren birçok işaret ve delil bulunmaktadır. Silahlı operasyonlarını bu ticaret yoluyla finanse etmek ve desteklemek için bu grupların gerçekleştirdiği yasadışı ticaret operasyonlarına dair somut kanıt bulunmamasına rağmen, yakın gelecek, (DAEŞ) tarafından kontrol edilen bölgelerden çalınan ve aktarılan eserler, ileride yapılacak olan ihale ve karaborsalarda ortaya çıkmasıyla ve bu konuda devam eden araştırma ve incelemelerle beraber tespit edilecektir.

3.9. SİLAHLI ÇATIŞMA ALANLARINDE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BOZULMASI

Ninova vilayeti kültürel mirasının yıkılması, kültürel mirasımızın çok ciddi bir şekilde kaybına ve etkilenmesine neden oldu, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmeyen bu kayıplar (Şekil 79 A/B), küresel politik senaryolarda öngörülemeyen bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Bu olgusunun ortaya çıkışı, "farklı bir kültüre" ait herhangi bir ifadenin ortadan kaldırmak amacıyla, dini ve politik ideolojiler, açıklanamayan nefret ve köktenci çevrelerin kör bağnazlığından kaynaklanmaktadır. Bu tür kasıtlı tahribat, Doğu'daki son savaşlar sırasında meydana gelen ağır kayıplar ve iç-dış silahlı çatışmalardan dolayı meydana gelmiştir.

3.9.1. Etnik Yer Değiştirme

(DAEŞ) Ninova vilayetini kontrol ettikten sonra, somut kültürel mirasın yıkımı ve deformasyonu kalmadı, aynı zamanda bu milisler şehri ve toplumu tek bir biçime sokarak kültürel çeşitliliği bulanıklaştırarak ve kültürel dokusunu bozarak işgal öncesi

en önemli, önde gelen ve benzersiz faktörlerinden biri olan somut olmayan mirasını da yok etmeye çalışmıştır.

Bu yok ediş, (DAEŞ)'in Musul topluluğunun çeşitli kesimlerinin etnik, dini ve mezhepsel olarak yer değiştirme yöntemini benimsemişiyle, toplumun iç dokusunun bozulması, eski zamanlardan miras kalan sosyal ve kültürel dokunun bozulmasına neden olmuştur (Şekil 80). Sonuç olarak, Ninova eyaleti ve özellikle merkezi olan Musul önde gelen sosyal özelliklerini kaybetti, bu gelenek ve lehçelerin kırıntıları eski sokak köşe ve evlerinde ile koşullara yenik düşen ve karanlığın hükmünden kaçamayanlar arasında hayatta kalmasına rağmen farklı kültürleri ve bağlılıkları olan şehrin evlatları, Musul halkının gelenek ve göreneklerini de yanlarına alarak şehri terk ettiler.

Bu yerinden etme girişimleri, toplumsal düzeni ve kentin çeşitli nüfus yapısını bozmuştur. Daha önce, kentin ziyaretçisi Musul topluluğunda büyük ve iç içe geçmiş kültürel çeşitliliği görebilmekteydi, zira Araplar, Kürtler, Türkmenler ve Şabat'lar kültürleriyle, Müslümanlar ve Hristiyanlar mezhepleriyle, ayıca Yezidiler, diğer azınlıklar, kırsal ve şehirde yaşayanlar bulunmaktaydı. Bunların her biri, aniden toplumsal dokusunun bir kısmını kaybetmiş bir hale gelmeden önce, şehirlerde, binlerce yıl boyunca süregelen, güzel bir çeşitlilik, özgürlük ve barış içinde bir arada bulunma ortamında, atadan miras kalan dil, tarz, kıyafet, yaşam tarzı, gelenek ve görenekler bakımından farklı olan bir toplumdur. Kendine özgü şivesi, etnik ve dinsel çeşitliliklerinin renkleri, hatta kıyafetlerini bile kaybederek, kendilerine kasıtlı olarak (DAEŞ) tarafından garip kıyafetler dayatıldı; böylece insanlar, para ve yiyecek yokluğundan korktu, erkekler karanlık gücün emriyle bıraktığı sakalların yoğunluğuyla kadınlar siyah başlık ve kıyafetlere bürünerek tuhaf göründü (Şekil 81).

Musul topluluğuna getirilen bu garip detaylar, günlük yaşamla ilgili gibi görünseler de, bu değişikliklerin birden bire dayatılması herhangi bir toplumun kültürüne büyük bir darbedir. Tüm tarafların, çatışma zamanında bile diğer gruplara ve somut ile somut olmayan miraslarına saygı göstermesi gerekmektedir. Bu durum UNESCO tarafından kabul edilerek uluslararası anlaşmalar aracılığıyla önemi ve yükümlülüğü vurgulanmaktadır⁴⁸². Aynı şekilde, (DAEŞ)'in kendisi için bir kılıf olan

⁴⁸² Zeynep Safiye Baki Nalcıoğlu, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Müze: Yaklaşımlar, Uygulama Örnekleri, Risk Alanları”, *Millî Folklor*, Yıl: 30, Sayı: 120, 2018, s. 131.

İslami hükümler de, kültürlerle saygı duymak ve onlarla barış içinde bir arada yaşamayı ifade etmektedir; ayrıca bölgedeki aşiretlerin gelenek ve görenekleri de aynı şeyi ileri sürmektedir.

Her toplumun kültürü, yüzlerce yıldır seleften halefe miras kalan ve şekillenen deneyim, gelenek, görenek ile uygulamaların bir ürünüdür⁴⁸³. Bu da, doğrudan insanı kontrol eden ve zaman içinde kültürünü ve mirasını diğer toplumlardan ayıran, sonuç olarak insanın başvurduğu yaşam tarzı ve günlük yaşamdır, tam olarak da, (DAEŞ)'in kirli fikirleriyle saygı duymadığı ve miras kalan kültürel çeşitliliği bozarak Musul halkını kültürel haklar bakımından mahrum bıraktığı şey de budur.

3.9.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sömürülmesi

Kültürel miras, risk altındayken ve sonrasında sosyal uyum ve ulusal kaynaşmayı geri kazanmada büyük rol oynamaktadır⁴⁸⁴. Ayrıca, bireylerin ve toplumun akıllarında büyük önemi ve etkisi olmasından dolayı, özellikle azınlıklarda, ırkçılık, milliyetçilik duygusu ve olumsuz gruplaşmayı teşvik etmede olumsuz bir rolü bulunmaktadır. Zira kırılğan somut olmayan mirasın doğasından dolayı, kimlik mirasını zayıflatmak, moral ve insan iradesini kırmak, çok çeşitli toplumu parçalara ayırmak ve üyeleri arasında karşılıklı nefret yaratarak birlik ve sevgiden nefret duygusuna değiştirmek amacıyla bu mirasın yok edilmesi ve bir savaş aracı olarak kullanılmaktadır. Bu konu, 19. Yüzyılda, bazı Avrupa siyasetçilerinin, toplumların kültürel çeşitliliğinden yararlanma girişimleri ve kendi miraslarıyla ilişkilendirerek, özellikle Doğu olmak üzere bu topluluklar arasında ırkçılık ve ayrımcılık ruhunu ekme girişimleriyle beraber sorunlu bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Ardından, ulusal, dini veya ırksal sosyal bölünme amaçlayan, dünyanın farklı ülkelerinde gerçekleşen birçok iç savaşın yanı sıra, I. ve II. Dünya Savaşlarından başlayarak kanlı savaşlara ve silahlı çatışmalara tanık olan Yirminci Yüzyılda da, aynı hedeflere hizmet eden çalışmalar izlemiştir⁴⁸⁵. Ninova'da (DAEŞ)'li çetelerin yaptığı tam olarak buydu, zira

⁴⁸³ Raymond Williams, **Culture and Society 1780-1950**, Columbia University Press Publications, Columbia, 1963, pp. 13-16.

⁴⁸⁴ Cunliffe, p. 6.

⁴⁸⁵ Bkz.: Halil Ali Murat, “Davafı Rehalat El-İngiliz ile El-Musul ve Atrfaha fi El-Karn El-Tas’i Aşar ve Matl’a El-Karn El-İşrin”, **Araştırma Sempozyumu (El-Musul Fi Mudevinat El-Rahalla El-Arab ve El-Ecaneb)**, Musul Araştırmaları Merkezi, Musul Üniversitesi, 1997.

kent, İslam dışı dinlerden, Sünni olmayan mezheplerden ve Arap olmayan milletlerden arındırıldı. Yerinden etme, öldürme ve soygunlar yaparak toplum ve üyeleri arasına kin ve nefret ekilmiş, maalesef bilgisizlik ve geri kalmışlıktan dolayı, her iki taraftan da bazı kişiler bu duruma sürüklenmiş ve bu komploya hizmet etmişler.

Öte yandan alışkanlıklar, sosyal davranışlar ve düşünce kalıpları savaşla değişebilir, kabul edilmiş davranışlar özellikle de suçlu ilan etme, tekfir, yağmalama, yıkım ve öldürme gibi dini ve siyasi ideolojilere dayananlar, ahlak ve kültürel mirasla gururlanma ve onurlanma gibi kavramlar pahasına kabul edilir. Böylelikle, kültürel mirasın yıkılması ve bozulması gibi aşağılık davranışlar, savaş zamanlarında olağan görülmekte ve aynı zamanda silahlı çetelerin Musul kontrolü sırasında topluluk üzerinde gerçekleştirmek istedikleri şey tam da budur.

3.9.3. Kültürel Miras ve Üzerine Önyargılar

Önyargılar ya da Basmakalıp (Stereotype), bireylerin diğer bireylere veya belirli bir gruba, sınıfa, bölgeye veya ülkeye yönelik, akıllarında ve hayallerinde ortaya çıkan düşünce ve algılarıdır. Bu önyargılar, bilimsel, nesnel ve şeffaf olmayan temellere dayanmakta ve genellikle yanlış ve çarpıtılmış olup belirli amaç ve hedeflere ulaşmak için başkasına karşı negatif veya pozitif izlenim bırakmaktadır. Bu bağlamda medya, ilgili amaç ve hedeflere ulaşılmasını sağlayacak şekilde yayın, besleme ve iletme konusunda büyük rol oynar, ayrıca birey ve topluluklar arasındaki cehalet ve kültürel bilincin eksikliği, arzu edilen hedeflere ulaşmada daha büyük bir rol oynamaktadır⁴⁸⁶.

(DAEŞ), Müslümanların ve İslam dininin bütüncül, kapsayıcı ve doğru olan somut olmayan kültürel mirasını imajını bozdu, keza Ninova halkı ve sakinlerin gerçek imajı ile aynı şeyi yaptı. Öncelikle, diğer halk ve toplumlar nezdinde, İslamı çok olumsuz bir önyargı olarak göstermiştir, ardından İslamı cinayet, yer değiştirme ve soygun dini olarak lanse etmiş. Böylece (DAEŞ), dünyadaki bireylerin ve toplulukların düşünce ve hayallerinde olan imajı çarpıtarak, manipüle ve tahrif ederek, İslam dininin gerçek imajını ve semavi talimatların çağrıda bulunduğu hoşgörü, barış

⁴⁸⁶ Lawrence Blum, "Stereotypes And Stereotyping: A Moral Analysis", **Philosophical Papers**, Vol.: 33, No.: 3, 2004, pp. 251-289.

içinde bir arada yaşama, başkasını sevmeye ve geri kalan güzel öğretilerin imajını bozmuş oldu⁴⁸⁷.

Ayrıca (DAEŞ), Ninova eyaleti sakinleri ve özellikle merkezde olan Musul halkı hakkında gerçeklikten uzak negatif bir algı yarattı. Aynı zamanda, (DAEŞ)'in suçlarından ilk acı çekenler, haksızlığa uğrayan ve öldürülenlerden olan suçsuz Musul halkına karşı bu olumsuz imajı oluşturmak ve yaymak amacıyla Musul halkının insanlığa ve mirasa karşı işledikleri suçlarda, kara medya, cehalet ve insanların arasında bilinçsizlikten yararlanarak kendilerini desteklediğini ileri sürmüştü⁴⁸⁸.

Ayrıca, (DAEŞ) genel olarak Doğuların ve özellikle de Arapların gerçek imajını çarpıttı, böylece Batı bugün Doğu, Arap milliyetçiliğine⁴⁸⁹ ve özellikle İslam'a çok olumsuz bakmaktadır. Dolayısıyla Batı, Doğu halkı hakkında maalesef şiddete ve yıkıma dayanan önyargıya sahip olmuştur.

(DAEŞ), diğer insan ve halkların gözünde İslam'a, Araplara ve Ninova'ya yönelik yarattığı bu olumsuz basmakalıp sayesinde, kültürel miraslarını, tarihini, özgünlüğünü, öğretilerini, geleneklerini, hatta elde olanları da bozdu. Aynı zamanda bu negatif görüntüyü tamir etmek, düzeltmek ve özgün ve güzel görünümüne geri döndürmek için bilimsel, akademik, dini ve bilinci artırma girişimleri eşlik etmedikçe zayıf kişilikleri olanlarda yakın gelecek silinemeyecek bir şekilde algı yaratmış oldu.

3.9.4. Önce İnsan!

Savaşın korkunç sonuçlarını düşündüğümüzde, insan ölümü her zaman bütün bir geleceğin yok edildiğini düşünmemize yol açmaktadır. Milattan sonraki III. bin yılında savaş, aslında insanın ve ülkenin geçmişinin ve mirasının imhası olduğu ile ilgili yeni ve tamamen farklı bir dehşet getirmiş oldu⁴⁹⁰.

⁴⁸⁷ Julie Schønemann, **The Stereotyping of Muslims: An Analysis of The New York Times' and The Washington Times' Coverage of Veiling and the Muhammad Cartoon Controversy**, (Unpublished A thesis for the MA degree), presented to: The Department of Literature, Area Studies, and European, University of Oslo, 2013, p. 17.

⁴⁸⁸ R. Lafta, Et al., "Living in Mosul during the time of ISIS and the military liberation: results from a 40-cluster household survey", **Conflict and Health**, Vol.: 12, 2018, pp. 1-8.

⁴⁸⁹ Muniba Saleem and Craig A. Anderson, "Arabs as Terrorists: Effects of Stereotypes within Violent Contexts on Attitudes, Perceptions, and Affect", **Psychology of Violence**, Vol.: 3, No.: 1, 2013, pp. 84-99.

⁴⁹⁰ Stein, p. 5.

Kültürel miras, insanı toprağına ve kardeşlerine bağlama sürecinde, ayrıca önceki atalarından zamanla kendisine aktarılan deneyimler ve fikirlerle şimdiki zamanda var olan sürdürülebilir yaşam ve medeniyet sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bu mirasın imha edilmesi, tahrip olması veya sabote edilmesi ilk önce insan ve medeniyeti yok etmek, ikinci olarakta, entelektüel ve maddi yaşamının her seviyedeki yürüyüşüne bir son vermek olacaktır. Irak'ın kuzeyindeki çok etnik ve mezhepli olan Ninova eyaletindeki insan mirasına uzanan, zalim ve silahlı çeteleri ellerinin yaptığı şey de buydu. Bu kirli el, özellikle Irak halkının ve modern tarihinin sayfalarını kanatan en büyük felaketlerden birini oluşturarak oradaki kültürel mirasın tüm unsurlarını ve asaletini bozmuş bulunmaktadır.

Herşeyden önce, (DAEŞ)'in işlediğı suçlar insana karşı yapılmaktadır, bu da en ölümcül, yıkıcı ve etkili olanıdır; zira herhangi bir döneme ait herhangi bir toplumun mirasının önemi ve kültürel, entelektüel ve medeni değerine rağmen, insanın ruhu ve akıtılan kandamlası her şeyden daha önemli, değerli ve kıymetlidir.

Şehre musallat olan o kara dönemde kültürel mirasından önce, Ninova ve Musul halkının genç, yaşlı, kadın ve erkek olmak üzere tüm kesimi, sınıfı ve grupları ölüm, kaçırma, suikast, korku ve yağmalamadan çok ızdırap çekti. Bununla birlikte, canını, ailesini ve malını feda etmek zorunda kalan insan, kültürel mirasını ve kentin kültürünü koruyarak ölümsüzleşeceği söylemi devam etmektedir. Bu nedenle, öncelikle insanın inşası ve gelişimi, ardından kültürel miras öğelerinin ve biçimlerinin bakım, restorasyon ve sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi çalışmalara devam edilmelidir, ikincisi ise tahrip edilmiş mirasları belgelemek ve canlandırmak, ayrıca kalanı korumak ve muhafaza edilmelidir.

3.9.5. Kültürel kimliği

Aslında, miras kavramı, ulusal kimlik inşası ile yakından ilişkili gibi görünmektedir⁴⁹¹, aynı zamanda ortak bir kültür fikrinin oluşumuna katkıda bulunur ve mirasın kollektif, bireysel kimlik ve paylaşılan deneyimler duygusunu sağlayan

⁴⁹¹ Tim Edensor, **National identity popular culture and everyday life**, Bloomsbury Publications, Oxford, 2002, p. 12.

geçmişimize bağladığı söylenebilir⁴⁹². Bireyler ve topluluklar genellikle kendi miraslarına, özellikle de silahlı çatışmaların ve sıkıntıların olduğu zamanlarda başvurumaktadırlar; mirasa dönüş, bir aidiyet ve asalet duygusu sağlar ve bireylerin ve toplumun yaşadığı durumun anlaşılmasına, ilgi göstermesine ve farkındalığa yol açarak güzel hatıraları, özellikle tehlike ve çatışma dönemlerinde geri getirmektedir. Silahlı operasyonların tamamlanmasından sonra Musul toplumun başvurduğu şey de budur, bu anlamda her yol ve yöntemle medeniyet ve miras merkezlerine katılmaya ve ilgilenmeye başladılar. Buna örnek ise, gençlerin silahlı çatışma sonrası insani ve miras trajedisini görsel olarak belgelemeye çalıştığı elektronik sosyal medyayı işgal eden fotoğraflama akımıdır. Bunun yanı sıra, geçmişe ve değerine geri dönmek ve hatırlatmak, kültürü ve yapılanmasını yeniden kurtarmak ve siyasi ve askeri olaylar ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal, entelektüel ve kültürel değişikliklerin etkisiyle kültürel bölünmeden muzdarip olan bireyleri kazanmak amacıyla, toplumda etkileyici görünmeye başlayan toplanma ve kültürel gruplaşmalar da yer almıştır. Zira somut olmayan miras, genel olarak kültür gibidir ve her yeni nesille beraber sürekli değişmekte, gelişmekte ve zenginleşmektedir. Aynı zamanda, birçok ifade biçimi ve somut olmayan kültürel miras, küreselleşme, önyargılı basmakalıp ve destek, takdir ve anlayış eksikliği nedeniyle tehdit ve risk altındadır. Bu anlamda, somut olmayan kültürel miras için uygun bir yönetim ve bakım sağlanmaz ise, sonsuza dek geçmişte kaybolma riski altında olabilmektedir.

3.9.6. Yıkımın Sonuçları

Araştırmacı ve uzmanlar, özellikle kültürel mirasa karşı işlenen suçlar da dâhil olmak üzere, genel olarak suçun nedenlerini her zaman sorgulamış ve kaynaklarını teşhis etmek için birçok çalışma ve araştırma koymuş, suçun ortaya çıkışını önlemek için önleyici bir tedbir olarak suçu teşvik eden problemleri çözen çalışmalar yürütmüş olmalarına rağmen⁴⁹³, (DAEŞ) vakasında toplum niyet, istek, söylem ve bariz bir kasıtlı motive edilmiş ve eşi görülmemiş suçlarla karşı karşıya kalmıştır. İslam'ı

⁴⁹² Annie Montogny, “El-Türas HEI Huva ve Vahm El-Asr El-Hali”, **Mecelletü Ruvak El-Tarih ve El-Türas Dergisi**, Sayı: 0, Katar, 2015, s. 44.

⁴⁹³ Johan Brosché, Et al., “Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict”, **International Journal of Heritage Studies**, Vol.: 23, Issue: 3, 2017, pp. 248-260.

savunduğunu ve destekleğini iddia eden bu silahlı çeteler, İslam dinini çarpıttılar, hiç kimse bu eylemlerden kurtulmadı ve İslam ibadethanelerini bombaladılar! Müslümanları en kötü biçimde öldürdüler! Ne Allah'ın emrettiklerinde ne islam dininde, ne de diğer dinlerde hiçbir zaman tasvip edilmeyen düşüncelere, şehirlerin kültürel mirasını her türlü ve en çirkin şekilde değiştirmeye, çarpıtmaya ve yok etmeye devam ettiler. O zaman neden? Hangi amaç ve hedef?

Bu milislerin eylemleri, üç sebep ve etkene dayandırılabilir. Bunlardan birincisi: Takipçileri tarafından, insanın ve geçmişinin öldürülmesinde ve yaşam unsurları ve tezahürlerinden soyutlanmasındaki karanlık düşünce. İkincisi: Değerli, önemli ve kıymetli eserleri çalmak ve silahlı operasyonlarını finanse etmek üzere ticaret yapmak, çalınan bu eşyaları tespit edilmemesi ve böylece karaborsada takip edilmemesi ve el konulmaması için alanları tahrip ettiler ve patlattılar, ayrıca değersiz olduğu düşüncesini yaymak ve varlığını İslamla ilgili olmayan dini fetvalarla yasakladılar. Üçüncü etken ise: Örgütün, modern tarihte benzeri görülmemiş bir şeyi gerçekleştirmek, bu eylemleri medya etkisi ve gözdağı olarak kullanma arzusunun yanı sıra, örgütün adını tarihe iz bırakma arzusu, ama tabi ki kara bir leke olarak izi kalacaktır.

(DAEŞ)'in eylemleri, kendisinden daha büyük bir güç tarafından oluşturulan bir yapı olduğunu ve bir devlet ve yönetim kurmayı hedeflemediğini göstermekte, kendisini oluşturan ve gönderenlerin hedeflerini ve amaçlarını gerçekleştirmeye yöneldiler. Bu hedefler arasında, toplumu topraklarına bağlayan kültürel mirası tahrip ederek zengin toprakları, savunucu sahiplerinden arındırmaktır.

3.10. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI İÇİN YEREL VE ULUSLARARASI GİRİŞİMLER

Irak Kültür Mirası Kurumu, Irak'ın kültürel mirasından geriye kalanı koruma ve geliştirme girişimlerini yerel olarak yoğunlaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca 1991, 2003 ve 2014 olaylarını takiben silahlı çatışmadan sonra Irak'tan çalınan kültürel mülkün iadesini sağlamak ve geri getirmek için tüm siyasi, kültürel, akademik ve yasal yollara başvurmaya girişim sarfetmektedir. Kültürel Miras Kurumu, günümüzde Musul Şehri'nin Ninova eyaletinde silahlı çatışma döneminde yıkılmış ve tahrip edilmiş olan eserleri restore etmek ve korumak için çalışmaktadır, ancak bu süreç büyük maddi ve lojistik destek gerektirdiğinden, Irak hükümetini uluslararası çalışmalara başvurmaya itmektir.

Kültürel miras alanlarının korunmasında uluslararası koordinasyon çok önemlidir ve yalnızca koruma, izleme ve ekipman sağlamakla kalmaz, aynı zamanda belirli bir stratejiye göre birlikte çalışan eksiksiz bir bileşen sistemine dayanan uluslararası ve yerel girişimler olmalıdır, aynı zamanda Irak'taki güvenlik, siyasi, sosyal ve kültürel durumun değişkenliğiyle başa çıkmalı ve kurumun içindeki kültürel mirasın yönetimi için çalışmaları yönlendirmeli ve uluslararası destek, finansal, ahlaki ve akademik eğitim alma sürecini organize etme çalışmalarını ve sadece korunma ile sınırlı olmayan doğru yerlere yerleştirme ve kaldırma yöntemini yürütmelidir, aynı zamanda Irak'taki kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi ve belgelendirilmesinde ileriye gören bir vizyon sahibi olmalıdır⁴⁹⁴.

Irak'ın kültürel mirasına yardımcı olmak amacıyla uluslararası gayretlerden biri de UNESCO tarafından gösterildi, burada "Musul'un Yeniden İhyası" girişimi 30 Haziran 2018'de Dünya Miras Komitesi'nin 42. oturumunda sunuldu. Yıllar boyunca, şehrin uğradığı yürek sızlatan yıkımın ardından, Şubat 2018'de, Irak hükümeti ile işbirliği içerisinde UNESCO Genel Direktörü 'Audrey Azoulay' tarafından başlatılan Musul girişimi, özellikle kültür ve eğitim yoluyla, kentin yeniden yapılanma ve canlandırılması sürecine insani boyutu entegre etmek amacıyla başlatılmıştır.

⁴⁹⁴ John M. Russell, "Efforts to Protect Archaeological Sites and Monuments in Iraq 2003-2004", **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, p. 42.

Zira Irak'ın arkeolojik bölgeleri ve eserleri, 2014-2017 arasında sistematik biçimde yıkıma uğradı. UNESCO Genel Müdürü bu anlamda şunları ifade etmiştir: "Kenti yeniden inşa etme girişimlerimizi, kültür ve eğitim sektörlerinin tanıtımını yaparak insani boyutuna odaklanmasını istiyoruz. Çünkü Musul halkı bir kez daha ülkelerini canlandırma sürecini, ancak ortak kültürel miraslarının restorasyonu ve kültürel ve eğitimsel yaşamın yeniden canlanması ile sağlayabilir. UNESCO'nun öngördüğü hedef de budur". UNESCO, uluslararası toplumun Irak halkını ülkelerinin yeniden inşa ve ihya etme girişimlerinde destekleme sorumluluğuna sahip olduğuna inanmakta ve gerçekten bu bağlamdaki ilk izlenimler olumlu olmuştur. Bu anlamda, Nisan 2018'de UNESCO, Birleşik Arap Emirlikleri ile Musul'un yeniden inşası için tarihi bir ortaklık imzalamış ve bu ortaklık El-Nuri Camii ve Minaresi gibi ünlü eserlerin yeniden inşasını kapsamaktadır (Şekil 82). Bu öncü ortaklık, ülkenin etkili bir şekilde yeniden inşası için ve hoşgörü ve kucaklayıcı bir toplumda hoşgörü, uzlaşma ve açılma ruhunda bir değişiklik meydana getirme umudunun bir mesajıdır.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), beş yıl boyunca El-Nuri Cami'nin yeniden inşası ve restorasyonu için 50 milyon ABD Dolarında fazla bir para tahsis etmiştir (Şekil 83). Bu bağlamda BAE, ortak sorumluluğun bir bütün olarak Irak ve diğer çatışmalardan muzdarip olan diğer uluslara karşı uluslararası topluluğun sorumluluğuna olduğuna inanmaktadır, bu da, ortaklaşa çalışarak, insanlığı zenginleştirmek amacıyla, miras ve kültürde saklı olan servet ve zenginliği takdir edecek şekilde ortak mirası korumak için önemlidir. Musul'un Yeniden İhyası girişimi, UNESCO'nun önceliklerinden olmakla beraber en büyük yeniden yapılanma ve kurtarma kampanyası olarak kaydetmeye değerdir. Aynı zamanda, Irak, ileride Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesi amacıyla, Musul'u geçici listeye dâhil etmek için girişimler yapmaktadır⁴⁹⁵.

"Musul Ruhunun İhyası" konulu ilk Uluslararası Konferans, 10 Eylül 2018 tarihinde Paris'teki UNESCO merkezinde UNESCO ile Irak Hükümeti ortaklığıyla gerçekleşti. UNESCO, bu girişimin girişimlerinin, kentin kültürel mirasının yeniden inşası ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda eğitim sisteminin ve kültürel yaşamının yeniden canlandırılmasını kapsadığını açıkça belirtmiştir⁴⁹⁶.

⁴⁹⁵ Bkz.: UNESCO website: 02/07/2018 <https://ar.unesco.org/news/lmr-wlnsh-fy-lrq-hy-lmws1>. (11.05.2020).

⁴⁹⁶ Bkz.: UNESCO website: 06/09/2018 <https://ar.unesco.org/news/qd-wl-mw-tmr-dwly-bsh-n-mbdr-hy-rwh-lmws1-fy-lywnskw>. (11.05.2020).

Öte yandan, "Musul Ruhunun İhyası" girişiminin bir parçası olarak, Avrupa Birliği tarihi kent alanlarının yeniden inşası ve restorasyonu aracılığıyla Irak'taki sosyal uyumu güçlendirmek ve uzlaşma sürecini desteklemek için 20 milyon Euro tutarında bir destek sağladı. Diğer taraftan projenin en önemli yanları, kentsel mirasın dijital dokümantasyonu, kültürel miras alanlarının canlandırılması ve yeniden inşası için planın tasarlanması gibi bir dizi faaliyet içermektedir. AB Musul'u, Irak'taki topluluk kimliğinin zengin ve çeşitli dokusunun canlı sembollerinden biri olarak gördüğünü vurgulamakta, kültürel çeşitlilik ve miras ile gençlerin şehirlerini, kültürel ve kentsel miraslarını restore etme ve koruma sürecine dâhil edilmesi, Avrupa Birliği tarafından söz konusu girişimle savunulan değerlerin bir parçasıdır. Zira gençler gelişim sürecinde kendi kültürleriyle doğrudan temas yoluyla kendilerini meşgul etmeleriyle aralarındaki ortaklıkları algılayacaklar ve uzun vadede bu girişimler, eşsiz bir kültürel çeşitliliği kucaklayan Irak'ta çoğulcu bir devlet ve barışı sağlayacaktır⁴⁹⁷.

Bu girişimlere ek olarak, yerel komisyon ve finanse edilen yabancı misyonlar aracılığıyla Irak'ın kültürel mirasının belgelenmesi, restorasyonu ve geri kazanılmasının yanı sıra, özellikle silahlı çatışmalardan uzak bölgelerde, yabancı ekiplerin yürüttüğü araştırma operasyonları da sürdürülmektedir.

⁴⁹⁷ UNESCO website: <https://ar.unesco.org/news/lthd-lwrwby-yqdw-mshmt-bqym-20-mlywn-ywrw-ldm-mbdr-hy-rwh-lmws>.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI OLGUSU

4.1 KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

Gelecek nesillere güvenli bir şekilde korunması ve aktarılması gereken şeyler bulunmaktadır. Bunlar muhtemel fiziksel veya manevi değerleri nedeniyle önemli olabilir, zira bize belirli bir anlam ifade etmekte ve bir vatanın, bir geleneğin veya yaşam biçiminin bir parçası olduğumuzu hissetmemizi sağlayabilmektedir. Ayrıca, bu nesneler taşınabilecek türde veya keşfedilmeye uygun yapılar ya da anlatılmaya değer hikâyeler de olabilir. Fakat bunlar ne şekilde olursa olsun, bir mirasın parçasını temsil etmektedirler ve bu mirası korumak için etkin bir girişim gösterilmesi gerekmektedir.

Kültürel mirasın muhafaza ve koruma fikri yeni değildir, aksine eski dönemlere ve çağlara dayanmaktadır; insan, başarılarını ve medeniyetini çeşitli yöntemlerle kalıcı kalmasını ve koruyarak gelecek nesillere aktarılması konusunda girişimler sarf etmiştir. Bu sayede, zamanla, geçmişin kültürel mirasın büyük kısmı bize geçti, dolayısıyla geçmiş göz önünde bulundurularak zaman içinde insan kültürünü taşıyan değerleri ele almalıyız. Bu anlamda arkeolog ve uzman araştırmacıların bu mirası şimdiki ve gelecek nesiller adına incelemesi ve yorumlaması önem taşımaktadır.

Kültürel mirasa ilişkin uluslararası, bölgesel ve yerel yasalar ve düzenlemelere hem hükümet hem de hükümet dışı, sivil ve askeri akademik, teknik ve idari girişimler eşlik etmektedir. Bunların hepsi kültürel mirası muhafaza eden ve koruyan, koruyucu bir duvar görevi gören bir dizi görev ve sorumlulukları oluşturmaktadır.

4.1.1. Kültürel Mirası Yıkımını Etkileyen Faktörler

Ortadoğu'daki son siyasi ve sosyal gelişmeler ve bu silahlı çatışmalar ve çarpışmalar sonucu olarak, ilk önce insanı ve onu geçmişine ve günümüze bağlayan her şeyi, ardından geleceğini ve üçüncü olarak, atalarının maddi veya maddi olmayan ürünlerinden kalan mirası yok edildi. Sonuç olarak, bu olgu kayıplara ve dünyadaki kültürel mirasın çok ciddi eksilmesine neden oldu. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana

görülmeleyen bu kayıplar, küresel siyasi senaryolarda öngörüleemeyen bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu olgunun ortaya çıkışı "farklı" kültür hakkında herhangi bir ifadeyi ortadan kaldırmak amacıyla, köktenci çevrelerin açıklanması mümkün olmayan nefreti ve tam bağınazlıklarından kaynaklanmaktadır. Bu tür kasıtlı yıkım; Yakın ve Ortadoğu diye adlandırılan bölgede yapılan son savaşlar sırasında, ağır kayıplarla beraber gerçekleşti. Bu çatışmalar sırasında, genellikle bir ülkedeki iç kriz, asker güçlerin, milislerin ve silahlı ulusal veya destek sağlayan yabancı güçlerin müdahaleleriyle sona eren iç savaşlara yol açmaktadır.

Silahlı çatışmalar sırasında kültürel varlıkların yıkım suçları son yıllarda çok yaygınlaştı ve aynı zamanda tüm insanlığın kültürel mirasını korumayı amaçlayan mevcut uluslararası hukuk normlarının, korkunç ve tekrarlanan, ihlalleri gerçekleşti. Bu suçlar, uluslararası toplumu, 1954 Lahey Sözleşmesi'nin, 1999 tarihli İkinci Protokolü'nün ve ayrıca kültürel varlıkların korunmasına yönelik kapsayıcı uluslararası sistemin de uygulanmasının teşvik edilmesi ve sağlanmasının acil bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır⁴⁹⁸.

Doğrudan veya dolaylı olarak kültürel mirası yok etmenin bir yolu askeri, sivil veya entelektüel işgaldir. Askeri işgal, silahlı çatışmalarla, kültürel mirası fiziksel düzeyde tahrip eder ve güvenlik kaosunu teşvik eder, bu da kültürel mirasta yasadışı ticarete yol açar; etkisi de kısa bir süre içinde görülebilir. Bunun en iyi örneği, ABD'nin 2003'te Irak'taki askeri işgali, 2014'te DAES'in bazı şehirleri ele geçirmesi ve Suriye, Libya, Yemen ve diğer kültürel miras bölgelere çatışmacı askeri güçlerin girmesidir.

Sivil işgal ise, belirli bir kültürü temsil eden bir sınıf, özellikle diğeri zayıf ve kırılğan bir kültürel yapıya sahipse, toplumun kültürünü karıştırıp çarpıtarak ve bir topluma yeni bir kültür empoze etmeye çalışarak adet, gelenek ve lehçe miraslarını değıştirmekte ya da kapalı bir toplumun ani bir şekilde küresel kültürlere açılarak somut olmayan kültürel mirası bozulmakta, fakat bu durumlarda etki ve etkileşim nispeten uzun zaman almaktadır. Örneğin, kırsal-kentsel göç ve tersi veya kültür, dil, tarih, gelenek ve göreneklerdeki iki farklı ülke arasındaki göç, bu göçler her iki kültürü

⁴⁹⁸ Fausto Pocar, "Foreword", **Protection of Cultural Property Military Manual**, UNESCO (Ed.), UNESCO Publications, Italy, 2016, p. Xv.

de iç içe geçtiği yeni yerinde deforme ederek ve çarpıtarak, ileride entelektüel mirası birleştiren ortak bir melez kültür oluşturmaktadır.

Entelektüel işgal ise, bir toplum üzerinde belirli bir düşünce veya yönelimin uzun bir süre boyunca kontrol altına alınmasıdır, bu fikirler, kitlelerin kültürel mirasın bir unsuruna karşı dolmasını sağlamaktadır; böylece bu yıkım, ırkçı, milliyetçi, politik veya ideolojik olmak gibi belirli bir ideolojiye sahip iç meselelerin ve toplumun sonucu gerçekleşmektedir. Bu da İnsanların zihniyetlerine miraslarına karşı yerleştirilen nispeten en yaygın olanıdır. Örneğin, 19. yüzyılda Yucatan Yarımadası'nda Maya kültürüne rastlayan İspanyol din adamları, çoğu zaman kutsal Maya metinlerini tahrip ettiler, çünkü Maya halkının bu dini metinlerinin Hristiyanlığın yayılmasını engelleyip görevlerini daha da zorlaştıracığından endişe ediyorlardı⁴⁹⁹. Benzer şekilde Afganistan'ın kültürel mirası da tahrip edilmiştir. Zira halk, İslam öncesi ve İslam dışı tarihinin kültürel mirasının önemsiz ve kendilerini ilgilendirmediklerini düşünmektedirler. Bazı ülkelerde aynı düşüncelere sahip olanlar, bu gibi konularla ilgilenmenin yasaklanmış, şirk ve dinden çıkmak olarak görmüşlerdir; örneğin, kültürel mirasa karşı yıkıcı saldırıları üzerine kurulu DAESH'in düşüncesidir.

Kültürel miras karmaşa ve çatışma zamanlarında zayıf olduğu için erişilebilir, doğrudan ele alınabilir ve manipüle edilebilir hale gelmektedir; böylece bazı gruplar bilinçli olarak kültürel mirası hedef alır, yıkımını siyasallaştırır ve uluslararası görüşü manipüle etmektedir. Eski ve modern insanlık tarihi, pek çok kültürel varlığı yıkma ve çarpıtma sürecinde siyasi, ırksal ve ideolojik eğilimlerden kaynaklanan birçok örnekle doludur⁵⁰⁰.

Geçtiğimiz on yıllar boyunca kültürel meseleler, savaşın ön cephesine yer alarak kültür yıkımını daha fazla şiddet, nefret ve intikamı teşvik etmenin bir aracı olarak kullanan savaşçılar için ikincil tahrip alanı ve doğrudan bir hedef haline gelmiştir. Ne yazık ki, bu yıkım toplumların çekirdeğini kısa ve uzun vadede etkilemekte, barışın temellerinin zayıflamasına ve düşmanlıkların sona ermesinde uzlaşmanın engellenmesine yol açmaktadır. Irak, Libya, Yemen ve Suriye'de ve hatta Türkiye, Afganistan, Yugoslavya ve Mali'de yaşanan son çatışmalar, kültürel mirasın

⁴⁹⁹ John F. Chuchiak, "Writing as Resistance: Maya Graphic Pluralism and Indigenous Elite Strategies for Survival in Colonial Yucatan 1550-1750", *Ethnohistory*, 57:1, American Society for Ethnohistory, 2010, pp. 87-91.

⁵⁰⁰ Fincham, pp. 150-154.

korunmasının insan yaşamının korunmasından ayrılamayacağını kanıtladı. Kültürel mirasın yok edilmesi, kültürel çeşitliliğin her türünü ortadan kaldırmak isteyen kültürel temizlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir⁵⁰¹. Kültürel mirasın ve alanlarının kasıtlı olarak imha edilmesi, kapsamlı bir kültürel savaşın tezahürüdür.

4.1.2. Kültürel Mirası Koruma Biçimleri

Kültürel mirasın yerel veya küresel kurum ve devletler tarafından korunma süreci, sadece korunmasını sağlayan sözleşmelerin veya anlaşmaların imzalanmasına bağlı değildir, aynı zamanda, koruma sürecinin ciddi, profesyonelce ve net bir şekilde benimsenmesi ve temellerinin ve planların oluşturması gerekmektedir. Bu durumda, yasaların rolünü harekete geçirerek ve kültürel mirasın önemi ile korunması ve işbirliğinin önemi konusunda bilimsel farkındalığı ve yayılmasını sağlayan yöntemler hakkında ilgili uzmanlara eğitim vererek ve kültürel mirası korumak için atılan her türlü girişi destekleyerek sağlanabilmektedir.

Koruma; uluslararası, bölgesel, bilimsel ve kültürel kurumlarda yer alan kültürel, akademik sistemler ve hükümler uyarınca, kültürel miras öğelerinin çeşitli biçimlerde korunmasına yardımcı olacak uygun koşulları oluşturmak için gerekli çalışmaların yapılması anlamına gelmektedir. Bu kavram genellikle kültürel miras alanlarının somut korunmasına ilişkin olarak hırsızlık, yağma ve kurcalamaya karşı korumayı sağlamak için kullanılır. Mevzuat ve yasal hükümlere dayanan yasal koruma ise, kültürel miras unsurları ile doğrudan ve dolaylı ele alma konusunu savunan ve düzenleyen, ayrıca, kültürel miras alanlarını kötüye kullanan ve ihlal eden herkese yaptırım uygulayarak korunmasını ve savunmasını sağlamaktadır⁵⁰².

Kültürel mirasın korunma biçimleri ve yöntemleri aşağıdaki şekillerde özetlenebilir:

1- Yasal koruma: Kültürel mirasın yasal olarak korunması üç düzeyde koruma gerektirir: Uluslararası, bölgesel ve yerel, etkili koruma ancak bu düzeylerde

⁵⁰¹ Irina Bokova, "Foreword", **Protection of Cultural Property Military Manual**, UNESCO (Ed.), UNESCO Publications, Italy, 2016, s. xiii.

⁵⁰² El-Zehrani, 2012, s.112.

yapılması, koordine edilmesi, dengelenmesi ve çalışmasıyla sağlanabilmektedir⁵⁰³. Sonuç itibarıyla yer alan bütün biçimlerdeki kültürel miras, bir milletin ve bir bütün olarak insanlığın medeniyeti anlamına geldiği kadar, sadece belirli bir devletin kimliği ve uygarlığı anlamına gelmemektedir. Bu da, uluslararası topluluğun, kültürel mirasın korunması ve kaçakçılık yapan, tahrip eden, çalan ve ticaretini yapanların takibi için işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Ayrıca, bir ülkenin korunma kapsamı, o ülkede her zaman oluşturulmuş ve yaşayan her seviyedeki toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel seviyelerini belgeleyen kültürel ve doğal varlıkların korunmasını da kapsamalıdır⁵⁰⁴.

2- İdari koruma: Bu koruma, temel olarak kültürel mirasın yönetimi ile ilgili olan organizasyonun veya idari yapının doğası ve buradaki her bir ülkenin karşılaştığı sosyal, ekonomik, politik ve dini koşullara ve dış etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişen prosedürlere odaklanır⁵⁰⁵.

3- Teknik koruma: Alet, makine, ısı ve nem kontrolü cihazları ve diğer cihazlardan oluşan modern teknoloji, kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, elektronik bilgi kültürel mirasın kaydedilmesinde çeşitli şekillerde bilgi, resim ve video kaydı yaparak ve belgeleyerek katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, alarm ve gözetim sistemleri koleksiyonları hırsızlık, yıkım ve yangından korunmasını sağlamasının yanı sıra, modern bilimsel teknikler restorasyonlarda eserlerin korunması ve sürdürülebilirliği için katkıda bulunmaktadır⁵⁰⁶.

4- Güvenlik koruması: Üç seviyeye odaklanır: uluslararası, bölgesel ve yerel. Dünyada her gün kültürel miras ihlallerinin gerçekleştiğine dair hiçbir şüphe yoktur ve bu nedenle cezaları açıklayan yönetmeliklerin çıkartılması aracılığıyla kültürel mirasa karşı olumsuz yaklaşım ve suçlardan koruyan özel organ ve kurumların bulunması zorunluluk arz etmektedir⁵⁰⁷.

⁵⁰³ El-Aska, ss. 17-20.

⁵⁰⁴ Besim Çeçener, **İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları**, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul, 1995, s. 255.

⁵⁰⁵ El-Hiyaci, Yüksek Lisan Tezi, s. 32.

⁵⁰⁶ El-Aska, s. 19.

⁵⁰⁷ Kebaşi Kasima, **El-Tecrübe Es-Sudaniyye fi idaret El-Turas Es-Sekafi**, Dar Al-Marwa Yayınları, Hartum, 2008, s. 91.

5- Teknik koruma: Öte yandan, her türlü kültürel miras, bilimsel koruma yöntemlerine bağlı olarak orijinal koruma (preservation) ya da sistematik koruma (conservation) süreçleriyle korunursa, deformasyona uğramadan veya marjinalleşmeden bir "yaşayan kültürün" ayrılmaz bir parçasını oluşturan somut olmayan kültürel miras gibi sürekli değişen miras nasıl korunabilir, muhafaza edilebilir ve yönetilebilir? Somut olmayan kültürel mirasın bazı unsurları, kurtarmak için acele edilmediği takdirde zarar görme veya kaybolma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Koruma süreci, bu unsurların nesilden nesile, saptırma ve deformasyon olmadan aktarılmasına ve iletilmesine odaklanmaktadır. Bu tür mirasın korunmasını sağlamak için, somut olmayanlar da dâhil olmak üzere, her türlü kültürel mirasın titiz, yazılı ve kapsamlı bir şekilde belgelendirilmesi (Documentation), ayrıca aidiyetini ve özgünlüğünü, sonraki nesillere yanlış tanıtılmadan aktarılmasını sağlamayı gerektirmektedir.

6- Saha koruması: En önemli koruma türleri, koruyucu proaktif koruma süreçleri olan, kültürel mirasın öğelerini tanımlayın, çıkaran, belgelendiren ve koruyan arkeolojik kazılar yoluyla kültürel mirasın ve alanlarının saha korumasıdır. Ayrıca, kültürel miras unsurlarını hasar ve erozyondan koruyan arkeolojik bakım ve restorasyon çalışmalarıdır. Son zamanlarda, kültürel mirasın varlığına yönelik bir tehdit ortaya çıkmadan önce muhafazasını ve korumasını amaçlayan Koruyucu Arkeoloji (Rescue Archaeology) uzmanlık dalı ortaya çıkmıştır⁵⁰⁸.

7- Müze koruması: Müzeler, her türlü kültürel mirasın muhafazasında, korunmasında ve sürdürülebilirliğinin korunmasında büyük rol oynamaktadır. Müzeler, kültürel mirasın istikrarı ve kamuya en iyi şekilde sergilenmesi için güvenli bir ortam sağlamakta ve bu mirası korumak ve sürdürülebilirliği için fırsatlar sağlamak konusunda farkındalığı arttırmaktadır.

⁵⁰⁸ Jean-Paul Demoule, "Rescue Archaeology: A European View", *Annual Review of Anthropology*, 41(1), 2012, pp. 611-626.

4.2. ULUSLARARASI MEVZUAT AÇISINDAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

İnsanoğlu her zaman mal toplama ve saklama isteğine sahip olmuş, özellikle de bu mülklerin maddi veya manevi değeri söz konusu olduğunda ve üstünden zaman geçtikçe bunların değeri artmış, insanoğlu onlara daha da çok bağlanmıştır. Babadan oğula ondan da toruna miras kalan mülklerin manevi değeri ise katlanarak artmıştır. Böylesi durumlarda kişi ve ailesi söz konusu mal varlıklarını ve değerli eşyalarını korumak adına, kurcalanmasını, kayıp olmasını veya çalınmasını önlemek adına her türlü yolu ve yöntemi izlemiştir. Bu sebepten dolayı aile reisi kapalı ortamlarda muhafaza edilen bu eşyalara dokunulmamasına ve korunmasına yönelik vasiyette bulunagelmıştır.

Bu eşyaların malzemesi onların değerlerini değiştirmez. Söz konusu eşya kıymetli madenlerden oluşuyorsa, onun değer ve fiyatını yükseltmiş ucuz bir malzemedan ise de manevi değeri insanı bu eşyayı koruma ve muhafaza etmeye itmiştir. Örneğin; bir fotoğrafı göz önünde bulunduracak olursak bu nesnenin sahip olduğu değer onun malzemesi olan fotoğraf kâğıdından kaynaklanmamaktadır. Zaman geçtikçe bu nesnenin manevi değeri artar. Çünkü geçip giden ve geri dönmeyecek olan geçmişe ait anılar taşır. Kişi bu fotoğrafa bakarak geçmişine döner bu sebepten dolayı da belki maddi olarak fotoğraftan çok daha değerli olan bir çerçevede onu muhafaza eder, dokunulmazlığını meşrulaştırarak onu evinin bir duvarına asar. Bu durum diğer örnekler için de geçerlidir, insan düşüncesi böylesi eşyaları dokunulmaz kılmakla birlikte sadece aileyi kapsamaktan ziyade tüm toplumu da buna uymaya zorlar. Böylelikle maddi, manevi veya kültürel değerlere sahip malların doğrudan veya dolaylı olarak kullanılmasını ve ele alınmasını düzenleyen bir yasanın gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dolayı yaşamı her yönden ve açıdan düzenleyen yasalar, kültürel değere sahip malların korunmasında ve herkesin buna uymasını sağlamada izlenen yol haline gelmiştir.

Bahsedilmiş olunan bu unsurlar dünyadaki kültürel varlıkların korunmasına ilişkin hükümlerin oluşum ve uluslararası yasalara dâhil edilme sürecinden ziyade arkasında yatan gerçek sebebi temsil etmektedir. Aynı zamanda insanoğlunun her açıdan geçmişini, üretimini ve yaratıcılığını gösteren mal varlıklarını akıp giden zaman

içerisinde herhangi bir değişikliğe maruz bırakmadan orijinal halleriyle çocuklarına ve torunlarına bırakma arzusudur.

4.2.1. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Kanunların Önemi

Bireylerin ve halkların kendi geçmişlerine gösterdikleri ilgi, bir şekilde eski somut mirasın ele alınmasını ve maddi olmayan mirasın bozulmadan korunmasını sağlamak adına çeşitli norm, kanun ve yasalar geliştirilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ilgi eski medeniyetlere, dönemin kral ve hükümdarlarının kendi aile, halk ve kutsallarının tarihini koruma isteğine dayanmaktadır.

Uluslararası düzenleme öncesinde halkların kültürel miraslarının korunması kendilerine, bölgelerine ve devletlerine has hüküm, kanun ve kararlarla sınırlı kalmıştır. Devletlerin gelişmesiyle birlikte kapsamı genişleyen kanunlar ve uluslararası kurumların tüm devletleri kapsayan uluslararası düzenlemeleri belirlenilmiştir. Böylelikle uluslararası kanunlar yaşamın her aşamasını kapsar hale gelmiş ve bu kapsam içerisinde konumuna ve türüne göre kültürel mirasın korunması da yer almıştır. Uluslararası düzenlemenin getirilmesinden sonra dünya kültürel mirasın ve bölgelerinin korunması adına belirlenmiş olan kanunların uygulanması ve bu hükümlere uyulması konusunda gösterilen önem daha da artmıştır.

Kültürel mirasla ilgili kanunların ortaya çıkmasındaki temel sebep ise yirminci yüzyılın ilk yarısında birinci ve ikinci dünya savaşlarıyla birlikte ortaya çıkan yıkım, çatışma ve şiddet olayları karşısında devlet ve halkların kültürel mirasını koruma ihtiyacını doğurmasıdır. İnsanlık yılların geçmesiyle birlikte uluslararası ve bölgesel (yerel) silahlı çatışmalar ve savaşlardan ciddi anlamda etkilenmiştir. Bu olumsuz etki sadece insanlara, kişisel ve ulusal varlıklarına zarar vermekle sınırlı kalmamış aynı zamanda medeniyetlerin değeri olarak karşımıza çıkan insanların kültürüne ve halkların medeniyetlerine de zarar vermiştir. Böylelikle bir tepki olarak insanlığın kültürel mirasından kurtarılması mümkün olanı kurtarmak adına, çatışma altındaki bölgelerde bulunan konumların belirlenerek himaye altına alınması ve barış tesis edildiğinde tespit edilen yerlerin restore etmek, korumak ve planlamalar ortaya koymak adına uluslararası kurumlar, komisyonlar ve komiteler devreye girerek uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerin tesis edilmesine önayak olmuştur.

Kanunlarla kültürel miras yakından bağlantılıdır, kanunlar medeniyet sisteminin önemli bir faktörü olmakla birlikte ondan olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenir. Diğer yandan insanlar hayatlarının öge ve detaylarını kanun ve medeniyetten beslenir. Hangi çağda olursa olsun kanun insanoğlunun hem maddi hem de manevi açıdan medeniyetinin gelişmişliğini ortaya koyar. Günümüzde ise hukuk kanunu genel anlamda kültürel mirasın detaylarını yansıtan ayna görevini görmektedir. Bu açıdan onun gelişip değişmesine neden olan sebepler toplumun gelişmesini ve değişmesini sağlayan etkenlerdir, bu durum sadece ulusal hukuk için değil uluslararası hukuk ve kanunlar için de geçerlidir.

Kültürel mirasa verilen siyasi ve ulusal büyük önem, kanun ve hukuk ile olan ilişkisinin ciddiyetini arttırmış ve iç içe geçmesini sağlamıştır. Bu nedenden dolayı yerel ve uluslararası kurumları, birçok uluslararası anlaşmada yasal ve hukuki çerçevede dünya kültürel mirasının özellikleri ve mahiyeti ile ilgili bütünsel bir felsefi anlayışa dayanarak kültürel mirasın yeniden tanımlanması, koruma ve muhafaza etme yöntemlerinin geliştirilmesi adına inisiyatifler almaya itmiştir.

Böylelikle dünya kültürel mirası, insan hakları kanunun ayrılmaz bir parçası ve temeli olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda uluslararası düzeyde korumak ve muhafaza etmek adına daha fazla mevzuat aranmakta ve uluslararası anlaşmaların gerektirdiği tüm hükümlerini imzalayan devletler tarafından tam bir şekilde uygulanması istenmektedir. Bu durum özellikle de maddi olmayan miraslar için geçerlidir çünkü bunlar halkların kültürel bileşenlerini temsil etmektedir. Uygulanmasını sağlamak ise uluslararası mevzuatta yer alan çeşitli haklardan yararlanılmasını sağlamak için bir önkoşul olarak değerlendirilmektedir⁵⁰⁹.

Uluslararası toplum tarafından silahlı çatışmalar sırasında kültürel mirasa ve bölgelerine yönelik saldırıları önleme, saygı duyma ve korumaya ilişkin yükümlülükler getirme konusunda çok sayıda girişim gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda uluslararası insancıl hukuk⁵¹⁰, insanın ve savaş mağdurlarının korunması, acılarının hafifletilmesi ve silahlı çatışma zamanlarında çatışan taraflara bir tür ahlaki sınırlama getirilmesi gibi yirminci yüzyılın yarısına kadar geçerli olan geleneksel

⁵⁰⁹ İSMEP, ss. 15-16.

⁵¹⁰ Uluslararası insancıl hukuk, alışılmış ve yazılı kuralları silahlı çatışma durumunda etkilenen kişileri korumayı ve doğrudan askeri operasyonlarla ilgili olmayan fon ve mülkleri korumayı amaçlayan bir uluslararası kamu hukuku dalı olarak tanımlanabilir. Bkz.: Amir Zamali, **Madkhal İla El-Kanun El-Duveli El-İnsani**, El-maehad Al-arabi Yayınları, Tunus, 1997, s. 7.

bağlamından çıkmıştır. Günümüzde uluslararası hukuk hükümleri, silahlı çatışmalar sırasında her tür ve her bölgede bulunan özel ve kamusal insanlık kültürel mirasın korunmasını da içerir hale gelerek daha geniş bir kapsam kazanmıştır. Böylelikle uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalar sırasında kültürel mirasın korunmasını sağlamak adına kanunları yürürlüğe sokmuştur. Bununla birlikte uluslararası insancıl hukuk sadece fertleri korumakla sınırlı kalmamış, kültürel ve doğal varlıkları gibi tüm koruma altında olan varlıkları kapsar hale getirilmiştir.

4.2.2. Kültürel Mirasla İlgili Öne Çıkan Uluslararası Sözleşmeler

Aşağıdaki tablo; kültürel miras konusu, teşhisi, tanımı, koruma yöntemleri, mirasa ve bulunduğu bölgelere yaklaşım ve dokunma sürecinin kontrolü gibi konuları ele alan veya bu konuları ikincil olarak değerlendiren en belirgin uluslararası yasa, sözleşme ve anlaşmalara yer vermektedir:

Savaş ve barış zamanlarında kültürel mirasın her tür, biçim ve bölgesinin teşhis edilmesi, korunması ve muhafaza edilmesi adına yukarıda belirtilen sözleşmeler, antlaşmalar ve mevzuatlar, bu alanda bir tür uluslararası hukuksal düzenleme getirme ve devletleri bu anlaşmaların hükümlerini yerine ciddiyle gerçekleştirme ve ele alma sorumluluğunun altına girmeye zorlama girişimleridir⁵¹¹.

⁵¹¹ Bkz.: - Öz, ss. I-VII.

Tablo (2): Kültürel miras hakkında önemli Uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar ve mevzuatlar.

Başlık	Konu	Yasa Koyucu	Yıl
Lahey Sözleşmesi	Silahlı Çatışma halinde Kültürel Varlığın Korunması	UNESCO	1954
Tavsiye Kararı	Tehdit Edilen Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı	UNESCO	1968
Yasadışı İthalatının, İhracatının Anlaşması	Kültürel Varlıkların Yasadışı İthalatının, İhracatının ve El Değiştirmesinin Yasaklanması ve Önlenmesi Anlaşması	UNESCO	1970
Doğal Mirasın Sözleşmesi	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması	UNESCO	1972
Arkeolojik Mirasın Tüzüğü	Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi	ICOMOS	1990
UNIDROIT Sözleşmesi	Çalınan veya Yasadışı İhraç Edilen Kültürel Objeler hakkında UNIDROIT	UNESCO	1995
Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Tüzüğü	Sualtı Kültürel Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü	ICOMOS	1996
Lahey Sözleşmesi, İkinci Protokolü	Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin 1954 Lahey Sözleşmesi'nin İkinci Protokolü	UNESCO	1999
Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü	Miras Açısından Önem Taşıyan Yerlerde Turizmin Yönetilmesi	ICOMOS	1999
Müzeler Etik Kuralları	Müzeler için Etik Kurallar	ICOM	2001
Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi	Sualtı Kültürel Mirasının Korunması	UNESCO	2001
Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sözleşmesi	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması	UNESCO	2003
Kültürel İfade Çeşitliğinin Hakkında Sözleşmesi	Kültürel İfade Çeşitliğinin Korunması ve Geliştirilmesi	UNESCO	2005

Kaynak: Omar ALHAMO.

4.3. KÜLTÜREL MİRASIN YASADIŞI TİCARETİNİN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN KANUNLAR

Kültürel varlıklarla uluslararası ticaret fikri ilk önce işgal kuvvetlerin ortaya koyduğu hegemonyayla ilintiliydi⁵¹². Dünya piyasalarında tarihi ve sanatsal eserleri elde etmek için ödenen büyük para miktarları kültürel miras ile ilişkin yasadışı ticaretin büyümesine yardımcı olmuş ve diğer taraftan, kültürel miras alanlarıyla zengin bazı ülkelerde bilinçsizlik, cahillik ve ekonomik durum, bu ticarete katılmanın ana itici gücü haline gelmiştir.

Yasadışı ticaretle mücadele, kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunan önemli uluslararası araçlardan biridir. Yasadışı ticaret; zaman içinde ulusların kültürel mirasına yönelik suçlar arasında en tehlikelisidir. Devletler ve uluslararası örgütler bu faaliyetlerle mücadele etmek için bir dizi yasal ve pratik önlemleri hızlıca almaya çalışmışlardır. Bu tedbirler arasında; uluslararası eylemle desteklenen yerel düzeyde hareket ederek ilgili kanun ve yasalar çıkartmak⁵¹³, UNESCO himayesinde bir dizi uluslararası sözleşmenin düzenlenmesi ve hükümlerin fiili bir şekilde uygulanmasına dönük çalışmalar yer almaktadır. Yukarıda anılan sözleşmelerden bazıları kültürel mirasın hırsızlıktan korunması ile ilgili birden fazla madde ve hüküm içermektedir. Sonra ise, yasadışı ticareti önlemek için ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde kültürel mirasın korunmasını düzenlemek amacıyla UNESCO tarafından 1970 yılında Paris'teki 16. Genel Konferansı'nda "Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, ihraç ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme" benimsenmiştir⁵¹⁴.

Sözleşme; kültürel varlıkların yasadışı yollarla ithalat, ihracat ve mülk transferinden korunmasını sağlamak için bir dizi pratik tedbir içermiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Yerel kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal dairelerin kurulması, bu daireler ise arkeolojik kazıların denetlenmesi ve kültürel miras alan ve varlıkların korunmasından sorumluluğu üstlenmesidir. Diğer bir deyişle, ülkenin

⁵¹² Lyndel V. Prott and Patrick J. O'Keefe, **Handbook of national regulations concerning the export of cultural property**, UNESCO Publications, Paris, 1988, pp. 4-8.

⁵¹³ Ekrem Akurgal, "Eski Eserlerimiz ve Dış Politikamız", **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 19-21.

⁵¹⁴ Öz, s. 33.

kültürel mirasını yönetme görevi, gerektiğinde kültürel mülk transfer ruhsatı için resmi bir yasal lisans sağlamak, yasal olmayan yollarla getirilmiş kültürel varlıkların müze ve benzeri kurumların üzerlerine mülkiyetlerini almayı engellemek, ithalatını yasaklamak ve kaynak ülkeye tekrar iade edilmesi için çalışmak, sözleşme hükümlerinin çiğnenmesine sebebiyet verenlere ceza vermek gibi görevleri yerine getireceklerdir. Diğer yandan, halkı kültürel varlıkların değeri ve onlarla ticaret yapmanın olumsuzluğu hakkında bilinci arttırmak için uluslararası ve yerel düzeylerde çalışmalar yapmak önem arz etmektedir⁵¹⁵.

UNESCO tarafından bu konuda alınan diğer tedbirlerden biri olarak da, kültürel varlık ticareti uluslararası Etik Kurallarının 1999'da kabul edilmesidir. Etik Kurallarda, kültürel varlık tüccarlarının bazı durumlarda olumlu olabilen önemli rollerine rağmen, yasadışı ticaret süreci üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve teşvik ettiğini belirtilmiştir. Bu nedenle Etik Kuralları, kültürel varlık ticaretini yasal bir şekilde yapan tüccarlarda bulunması gereken davranış özellikleri belirtilmiştir⁵¹⁶.

4.4. KÜLTÜREL VARLIKLARIN İADESİ İLE İLGİLİ KANUNLARI

Uluslararası girişimler, kültürel miras unsur ve alanlarını barış ve savaş zamanlarında korumak ve muhafaza etmekle kalmamakta, aynı zamanda devletlerin silahlı çatışmalar ya da yasadışı ticaret sonucu taşınan kültürel varlıkların geri alınması ve iade edilmesi için işbirliği yapmalarını teşvik etmektedir. Özellikle 19. yüzyılda, Yasal caydırıcılığın olmaması, ekonomik durum ve o zamanki halk arasında bu tür varlıkların değeri hakkında kültürel cehaletten dolayı İngiliz ve Fransız maceracıların ve başkalarının elleriyle taşınma dalgasından sonra birçok kültürel mülk Doğu'dan Avrupa'ya taşınmıştır⁵¹⁷. İkinci bir taşınma dalgası da I. ve II. Dünya savaşlarıyla birlikte yaşanmış; savaş ortamını ve işgali fırsat bilerek asıl ülkelerin dışına kültürel

⁵¹⁵ Haduş Salah Aldin, "Himayat Almunmalakat Alsakafia Min Al'iitcar Venakl Milkiyтуha Bituruk Ğayr Meşrua Fi Zilli İitfakiaat Alyunisku Alduvalia (1954-2001)", **Almaarif Lilbuhus Veldirasat Altarihiye Dergisi**, Sayı: 9, Cezayir, 2017, ss. 355-357.

⁵¹⁶ UNESCO (Ed.) handbook, **Legal and practical measures against illicit trafficking in cultural property**, CLT/CH/INS-06/22, Paris, 2006, p. 43.

⁵¹⁷ Nuşin Asgari, "Geçmiş Sömürüsü Eski Eser Kaçakçılığı", **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 31-35.

varlıklar taşınmıştır. O dönemde imzalanan barış antlaşmaları ve kültürel varlıkların iadesi konusunu ele alan uluslararası sözleşmelere rağmen mağlup ülkeler galip ülkelere karşı düşmanlığının sonuçlarına katlanmak zorunda olduğundan -ki I. dünya savaşından sonraki barış antlaşmaları bu yönde hükümler içermekteydi- ve çalınan varlıkların geri alma hakkının elinden alındığından, mağlup ülkelerin ne denli haksızlık ve adaletsizliğe uğradığı aşîkârdır⁵¹⁸.

Uluslararası örf ve geleneklere göre her ülkenin, kültürel mirasını koruma ve toplum için insani ve manevi önemi nedeniyle çalınması durumunda geri alma hakkına sahiptir. Dolayısıyla birçok uluslararası ve ulusal⁵¹⁹ organizasyon ve organın, uluslararası ve yasal araçlar yoluyla kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

UNESCO, bu konuda, kurulmasından ve ilgili durumları incelenmesinden sonra önemli bir rol oynamış ve bu doğrultuda 1970 tarihli Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, ihraç ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşmenin amaç ve hedeflerine destek vermiştir. Bu sözleşmenin hedeflerini gerçekleştirme adına, 1978 tarihinde kültürel varlıkların ait oldukları ülkelere iadesi veya yasadışı bir şekilde ele geçirilmişse geri verilmesini teşvik eden Kültürel Varlıkların Ait Oldukları Ükelere İadesinin Teşviki Hükümetler Arası Komitesi'ni kurmuştur. Söz konusu komite, kültürel varlıkların iadesi için üye ülkeler arasında gerekli görüşme, tartışma ve uzlaşma süreçlerini gerçekleştirmeyi ve bu yolla da, kültürel varlıkların ait oldukları ülkelere iade edilmesi için hizmet ve arabuluculuğunu sunmaktadır.

Uluslararası Özel Hukukun Birleşmesi Enstitüsü (UNIDROIT)⁵²⁰ Çalıntı veya Yasa Dışı İhraç Edilen Kültürel Nesnelerin İadesi Sözleşmesi, 1995 yılında kültürel mirasa ilişkin yasadışı kaçakçılığa karşı mücadeleye etkin bir şekilde katkıda bulunan önlemlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Sözleşmenin ana hedefleri: bu alanda uluslararası işbirliğinin güçlenmesi ve kültürel değişimlerin meşru ve uygun bir rol vermek, aynı zamanda, kültürel varlıkların iadesine katkıda bulunanlar için, çalma veya ticaret sürecine ortak olmama kaydıyla, bazı düzenleyici ve telafi edici önlemleri

⁵¹⁸ István Vásárhelyi, **Restitution in International Law**, House of the Hungarian Academy of Sciences Publications, Budapest, 1964, pp. 34-41.

⁵¹⁹ Cevdet Saral, “Kaçakçılık ve Kültür Varlıkları”, **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 37-39.

⁵²⁰ International Institute for the Unification of Private Law.

açıklamaktadır⁵²¹. Sözleşmenin olumsuz bir tarafı ise devletlerin, bu sözleşme tarihinden önce kendisine ithal edilen ve başka ülkelere ait olan kültürel varlıkların iade etme mecburiyetinde olmayışlarıdır. Bu konu yetkili bilimsel ve hukuk çevrelerinde önemli bir uluslararası tartışma konusu haline gelmiştir.

Silahlı çatışma sırasında kültürel mirasın koruma sistemi ile yağmalanan varlıkların uluslararası pazarda kontrol etme yöntemleri uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasaların bir birleşimidir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu konularda başvurulacak iki ana uluslararası sözleşme vardır: Birincisi Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi, ikincisi ise UNESCO'nun Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, ihraç ve Mülkiyet Transferinin Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşmesidir. Fakat bu sözleşmelerin temel problemi sadece taraf üye devletler arasında imzalamak ve taahhüt etmek suretiyle yükümlülük getirmektedir. İmzalamak ve yükümlülük altına girme durumunda bile taraf ülkeler ulusal düzeyde yasal bir düzenleme yapmaya taahhüt etmektedir. Dolayısıyla, bu iki faktör, silahlı çatışma ve askeri işgal yaşayan bazı ülkelerde arkeolojik ve kültürel alanların ve kültürel kurumların yağmalanmasını önlemeye çalışan uluslararası hukuk sisteminin kabiliyetini azaltmaktadır. İlave olarak da uluslararası piyasalarda satışa sunulan ve çalındığı ülkelerde belgelenmemiş ve fotoğraflanmamış bu çalıntı eserlerin satışını kontrol edememektedir⁵²².

4.5. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN HUKUKİ AÇIDAN KORUNMASI

Uluslararası toplumun silahlı çatışmalardaki insana ve somut kültürel varlıklarına karşı saldırıları engelleme girişimleri sadece uluslararası hukukun geleneksel koruması ile değil, aynı zamanda silahlı çatışmaların olumsuz etkilerinden etkilenen somut olmayan kültürel mirası da kapsamakta ve bunu da, uluslararası örgütler tarafından tanzim ve tavsiye edilmiş uluslararası yasaların hükümlerini imzacı taraf devletlerden savaş ve barış dönemlerinde yerine getirme ve saygı duymaya davet

⁵²¹ Bkz.: UNIDROIT, **Convention On Stolen Or Illegally Exported Cultural Objects**, Signed: June 24, 1995.

⁵²² Patty Gerstenblith, "Legal Aspects of Controlling the International Market in Looted Antiquities", **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008, p. 81.

ederek yapmaya çalışmaktadır. Kuşkusuz, halkların kültürel, tarihi ve manevi değerlerini oluşturan somut olmayan kültürel miras unsurlarını korumak, insanın kültür ve medeniyetini yansıtmak suretiyle insana ait olduğundan dolayı, insanın maddi varlığını korumaktan daha az önemli değildir.

Yakın zamanda kabul edilen hukuk enstrümanları, yerli halkların kültürel mirasını daha geniş bir tanınma sağlamış: 2001 Dünya Kültürel Çeşitlilik Deklarasyonu, kültürel mirasın alışverişini korumakta ve özellikle insanlık onuruna saygı gösterilmesini, azınlık ve yerlilerin insanlığın ortak mirası olduğundan ve kültürel çeşitliliğin korunması adına dayanak teşkil ettiğinden bu halkların insan haklarının korunması ve saygı duyulmasına davet edilmektedir⁵²³. Aynı şekilde sualtı kültürel mirasın değerine ilişkin farkındalığı artırmayı amaçlayan 2001 Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi de, temas ve erişim konusunu tanzim eder, çalınmasını önler ve sualtından çıkarılması için çağrıda bulunur⁵²⁴. 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin önsözünde "Topluluklar, özellikle de yerli gruplar, topluluklar ve bazen bireyler, maddi olmayan kültürel mirasın üretilmesinde, korunmasında, muhafaza edilmesinde ve yeniden yaratılmasında önemli bir rol oynamakta" olduğunu ifade eder⁵²⁵.

Bu yaklaşım UNESCO tarafından 2005 yılında kabul edilen Kültür İfade çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Sözleşmesinde vurgulandı⁵²⁶. Sözleşmenin önsözünde, kültürel çeşitliliğin insanlık için kendine özgü ve ortak bir özellik olduğunu vurgulayarak şunları hedeflemektedir. Sanatçıların sanatsal ve kültürel yaratıcılıklarını yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde zenginleştirmeyi amaçlayan ve Sözleşme hükümlerinde yer alan kültürel politikaların geliştirilmesi yoluyla sanatçıların, aydınların ve vatandaşların dünyanın her yerinde bir dizi kültürel faaliyet ve ürünün özgürce ve herkesin erişebileceği şekilde oluşturulması, dağıtılması ve yayılması için uygun bir ortamın yaratılmasını içermektedir. Sonuç olarak, seçenek

⁵²³ Bkz.: UNESCO (Ed.), **Universal Declaration on Cultural Diversity**, Adopted by The 31st Session of The General Conference of UNESCO, UNESCO Publications, Paris, 2 November 2001, Article 4.

⁵²⁴ UNESCO (Ed.), **The UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2001, p. 19.

⁵²⁵ UNESCO, Basic Texts of the Convention 2003.

⁵²⁶ Öz, ss. 218-234.

yelpazesi geniş, insan kaynağının ve kültürel insani değerlerin güçlenmiş ve çeşitliliği zengin bir dünya yaratmak da amaçlanmaktadır⁵²⁷.

4.6. IRAK KANUNLARINDA KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI

Irak'ın özellikle son yıllarda silahlı çatışmalara ve güvenlik düzeyindeki istikrarsızlığa maruz kalması, kültürel mirasın birçok unsurunun tahrip edilmesine ve çalınmasına yol açmıştır. Bu istikrarsızlık aynı zamanda mirasta yasadışı ticaret yapmanın yolunu açmakta ve zayıf iradeli insanlara eserleri çalma ve anavatanlarından çıkarma konusunda büyük bir fırsat sağlamaktadır. Bu eylem, ileri zamanda önemli bir soruna yol açmaktadır. Zira bu eserlerin geri dönüşünün ve ana vatanından çıkarma tarihinin kanıtlanması ve aidiyeti konusunda, özellikle bir kısmı uzun bir süre sonra karaborsalar veya küresel özel depolarda ortaya çıkmasıyla, iki veya daha fazla ülke arasında yargı sorunu yaratarak, önemli masraflara yol açan eserleri adli yol ile takip etmek gerekecektir⁵²⁸. Eserlerin geri alınması ve iadesi konusunda ülkeler arasında uluslararası anlaşmaların olmasına rağmen genelde geriye dönük olarak uygulanmamakta ve çoğu ülke, anlaşma hükümlerinden yararlanabilmek için yerel iç mevzuatına dâhil edilme şartı gerçekleşmesi gerekmektedir⁵²⁹.

4.6.1. Irak Eserler Kanunu Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması

2002 tarihli 55 sayılı Irak'ın Eserler ve Miras Kanunu, Irak kamu sektörünün bir paçası olan ulusal kültürel mirası korumayı amaçlayan özel yasalardan biridir. Yasa koyucu bu yasada, eserlerin ve mirasın korunması için kamu malı olarak addetmiş ve doğrudan suç sayma yoluna başvurarak, bireylerin eserleri mülk edinme, elde

⁵²⁷ I.G. Bokova, **Basic texts of the 2005 Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expressions**, 2011 edition, UNESCO Publications, Paris, 2011, pp. V-VI.

⁵²⁸ Uluslararası Özel Hukukun Birleşmesi Enstitüsü (UNIDROIT), çalınan ya da yasa dışı olarak ihraç edilen kültürel nesnelerin 1995'te iade edilmesini, aynı zamanda Çalınan Kültürel Varlıkların ve Taşınabilir Kültür Varlıklarının İadesi Sözleşmesi yani yasa dışı olarak ihraç edilen malların ve tüm devletlerin çalınan malların tümünü geri verilmesini tavsiye edilmiştir.

⁵²⁹ Ali Hamza Asal El-Hafaji, "El-Himaya El-Cina'iyye lil-Esar ve El-Türaş" (2002 tarihli 55 sayılı Irak Tarihi ve Mirası Kanunu hükümleri ışığında çalışma)", **El-Muhakkik El-halli lil-Ulum El-Kanuniye ve Es-Siyasiyye Dergisi**, Bölüm VI, ikinci sayı, Babil, 2014, s. 11.

bulundurma, tasarruf etme ve ticaretini yasaklamıştır. Böylece, yasa koyucu, saldırının kültürel mirasın varlığına veya mülk edinmeyle olsun, saldırının her türlüünü yasaklayarak korunmasını sağlamıştır. Böylece, işlenmesi veya yapılmaması durumunda suç teşkil edecek, belirli eylemlerin yasaklanması veya belirli görevlerin belirlenmesi şeklinde yansımış ve aynı zamanda sabotaj, ticaret ile kaçakçılık gibi doğrudan saldırıları, taşınır bir esere veya taşınmaz bir eserin parçası tespit edildiğinde, en yakın idari makamı belli bir süre içinde bilgilendirmemek gibi dolaylı saldırıları da suç sayılmasını da kapsamaktadır.

Irak'ın eserler hakkındaki yürürlükteki son yasa, kültürel mirasın unsurlarını, bölgelerini ve çevresini, Arkeoloji Kurumu ve devlet tarafından izin verilmeyen herhangi bir olumsuz eylemden koruma gereği konusundaki hükümleri belirtmiştir. Yasal hükümleri, kültürel miras ile başa çıkmanın ve tüm bilimsel, teknik, medya ve hatta sosyal yönlerden korumanın yollarını düzenlemesinin yanı sıra, arkeoloji yetkilileri tarafından belirlenen kültürel miras unsurları, alanları ve çevresi ile olumsuz şekilde ele alanlara ölüm cezasına varan katı cezalar ve hükümler içermektedir:

Birincisi, çalışma izni ve eserlerle temas etme konusuyla ilgili olarak, bu kanunun hükümlerinin 3. Maddesi uyarınca, bu kanunun hükümlerinin dışında eserlerin, mirasın ve tarihi yerlerin imha edilmesi yasaklanmıştır. Aynı kanunun 6. Maddesi uyarınca, Arkeoloji Kurumu tehlike durumunda, arkeolojik ve miras alanlarını ve yasaklara dâhil olan (yani, coğrafi alanların çevresi) kişi ve mallardan tahliye etme hakkına sahiptir. Yasanın 8. maddesi uyarınca, arkeoloji otoritesi (münhasıran), arkeolojik alanların arkeolojik tarama yapma ve varlıklarının tanımlanması ve belirleme hakkına sahiptir.

Tüm fıkralarıyla 15. madde, keşfedilen ve keşfedilmeyen arkeolojik alanlarda ağaçların ekilmesi veya sökülmesi dahi herhangi bir teması yasaklamaktadır!. Aynı zamanda, eserlerin ve alanların mülkiyeti, ele alınması, keşfedilmesi ve resmi bildirim gerekliliğine ilişkin aynı yasanın 17. maddesi ile desteklenmektedir. 22. Madde'nin (b) fıkrası, resmi onaylar haricinde keşfedilen eserlerin modellerinin herhangi bir kalıp alma veya örnek üretimini yasaklamaktadır.

29. Madde ise şunu belirtir: Arkeoloji otoritesi, Irak'taki arkeolojik kazı çalışmaları ile ilgilenmekte; bilimsel ve mali yeteneklerini ve kapasitelerini onayladıktan sonra Iraklı, Arap ve yabancı heyet, bilimsel kurum, bilim adamları,

üniversite ve enstitülere kazı çalışmaları konusunda yetkilendirebilir. Yasanın 31. Maddesi, araştırmanın Bakan tarafından oluşturulan bir organın denetiminde yapılmasını öngörür (örneğin, Arkeoloji Kurumu). 32. Madde; eserlerle temasta bulunan ve uğraşan tarafların her müdahaleden önce bilimsel ve akademik koşulları, onayları, beyannameleri sağlaması gereken yükümlülüklerini açıklamaktadır.

Yeni keşfedilmiş eserlerin izinsiz bir şekilde inceleme, bilgilerin çoğaltılması, iletilmesi süreci ve görselleştirilmesi hususunda 35. Madde şuna işaret etmektedir: kazı sırasında keşfedilen eserler kamu malıdır. Resim, harita ve plan çizimleri dâhil olmak üzere yapılan araştırma sonuçlarından elde edilen bilgiler Arkeoloji Kurumu'nun rızası dışında Irak içinde veya dışında kullanmaya hakkı doğmaz ve yayınlanamaz. 36. Madde ise açıkça şunu belirtir: Arkeolojik Kurumun rızası dışında, arkeolojik alanların ve miras alanlarının görsel ve video görüntüleriyle medya üzerinden veya ticari olarak kullanılması yasaktır.

Bu şekilde, şu anki Irak'ın Eserler Yasası, dünyadaki diğer ülkelerin kültürel miras yasaları gibi, Irak'ın kültürel ve medeniyet mirasını korumakta ve bu mirası el alma sürecinde herkes için geçerli olan, saygı ve kontrolü sağlayan kanunları içermektedir.

4.6.2. Irak Medeni Kanunu ve Ceza Kanununda Kültürel Mirasın Korunması

Kültürel miras hakkıyla korunması için, herhangi bir tehlike veya saldırıyı önleyecek ve sakınacak muhafaza eden ve koruyan yasal hükümler bulunmalıdır. Cezai veya medeni olabilecek bu tür koruma, genellikle suç sayma ve cezalandırma konusu devlet felsefesi ve ideolojisi ile bağlantılıdır. Bu anlamda, adli yasa koyucu, siyasi, sosyal ve ekonomik gerçeklere dayanan ve devletin belirli bir vizyonuna uygun olarak, devletin genel halkın çıkarlarını etkileyen yasadışı eylemleri suç olarak sayılmasını amaçlayan bir temele dayanmaktadır.

Kültürel mirasın korunmasını sağlayan yasalar ve düzenlemeler tek bir yasa veya metinde toplanmamakla beraber birden fazla yasada yer almaktadır. Yasalar ve mevzuat tarafından belirlenen bu koruma, değişken, çeşitli ve birden fazladır. Dolayısıyla, toplumlar kültürel miraslarını muhafaza etmeye, sakınmaya ve korumaya

çalıştıkları için, bu korumayı yasal mevzuat ile başlatmak için girişim göstermektedirler.

Irak'ın yasama organı, 1969 tarihli 111 sayılı Ceza Kanunu uyarınca, eserlerin ve mirasın cezai olarak korunmasını sağlamıştır. Ceza Kanunu, sağladığı metinler ile kamu mallarına ve varlıklarına saldıran, zarar veren ve imha eden eylemleri belirli yasalarla yasaklayarak kültürel mirasın dolaylı olarak cezai olarak korunmasını sağlamıştır. Eserler yasasında özel hükümlerin bulunmaması durumunda, başkalarının varlıklarına karşı dokunulmazlığının ihlali suç sayılmasından dolayı, kültürel mirasa karşı işlenen suçlara da uygulanabilmektedir. 477. Madde uyarınca, Irak'ın yasaması, taşınmaz ve taşınır varlık üzerine yapılan eylemleri, bu tür eylemler ister yıkım, tahrip veya yok etme olsun, özellikle bu varlıkların kendisine ait olmadığından, ayrıca saldırının kamuya ait bir tesis, bir kamu hizmeti için kurulan yapı veya kamu alanında yer alan bir anıtta meydana gelmesi durumlarını suç olarak nitelendirmiştir. 478. Madde, sabotaj, tahrip veya yıkım eylemlerinin suçlanmasını öngörmekte ve kültürel mirasa müdahale edilmesi durumunda geçerli olmaktadır. Ayrıca, 456. ve 457. Madde taşınabilir malın (sabit olmayan) haksız ve hileli yollara başvurarak elde edinme konusu da el almıştır. Ceza Kanunu ayrıca, 342, 343 ve 346. Maddeler de dâhil olmak üzere genel tehlike suçlarını oluşturan bir dizi eylemi suç saymakta, böylece, genel tehlike suç olduğundan insanlık geçmişinin ve mirasının yok edilmesi durumlarına uygulanabilmektedir. Aynı zamanda, Ceza Kanunu, ülke ekonomisini ilgilendiren ve kaynaklarına karşı yapılabilecek tahrip edici eylemleri bir takım hükümlerle suç olarak kabul etmiş ki kültürel miras turizm bakımından buna dâhildir ve ulusal gelirin en önemli kaynaklarından ve ekonomisinin dayanaklarından biri sayılmaktadır⁵³⁰.

Medeni koruma kapsamında, Irak medeni kanunu uyarınca kültürel miras, kamu fonlarının ayrılmaz bir parçasıdır; bu anlamda 1951 yılına ait Irak Medeni Kanunu'nun 40 sayılı kanunun 71. maddesi, kamu mallarında tasarruf etme, el koyma veya mülk edinmesini yasaklamaktadır. Medeni korumanın tüm bu yönleri, kültürel mirasın unsurları için de geçerlidir, zira bunlar halk, vatan ve devlete aittir.

Bu nedenle, kültürel miras öğelerinde, bireysel mülkiyete devredilmesine yol açabilecek veya kültürel miras unsurları ile bireysel tasarrufa izin verecek herhangi bir eylemin icra edilmesi söz konusu değildir. Eserler Yasası, birinci bölümün (3)

⁵³⁰ El-Hafaci, s.32.

maddesinde eserlerin ve mirasın sadece bu yasa hükümlerine uygun olarak idaresine atıfta bulunurken, aynı zamanda, kültürel miras unsurları ve alanları ile doğrudan uğraşmayı ve teması yasaklar.

Öte yandan, Irak Anayasası kültürel mirasın ve alanlarının sadece devlet tarafından değil aynı zamanda ulusal zenginlik olarak bireyler tarafından korunmasını güvence altına almıştır. Bu anlamda, Irak Anayasası'nın 113. maddesi şunu belirtmiştir (Eserler, arkeolojik alanlar, miras yapıları, el yazmaları ve sikkeler milli servetten sayılmaktadır). Ulusal bir hazine olarak kültürel miras, milli varlığın bir parçasıdır ve çevreleyen tüm tehlikelere karşı koruma görevi toplumun tüm üyelerine düşmektedir.

Irak medeni kanunu ayrıca, haciz ve kültürel mirasa el koyma yasağı getirilmiştir. Aynı zamanda, kültürel mirasın alanları ve çevresi resmi veya kişisel el koyma, imtiyaz veya mülkiyete yer verilmemeli, aksi takdirde satılma ve mülkiyet hakkı olurdu, buna kültürel mirasın dâhil edildiği kamu mallarında da izin verilmez⁵³¹. Borç ister devlete veya arkeolojik kuruma olsun, bu borcun geri ödenmesi için el konulmasına da izin verilmez, yine bu mirasa ilişkin bir şahsın veya bireyin kontrolü için herhangi bir hak belirlenemez. Aynı zamanda, kamuya açık kullanım hakkın tahsis edildiği şekilde sürekliliğini sağlamak ve bunu sekteye uğratmamak için genel güvence veya ipotek olarak kullanılmaz. Ayrıca, Irak Medeni Kanunu, arazi mülkiyetinin, arazinin üstü ve altını kullanmak hakkını güvence altına almaktadır; ancak bu hak, arazinin eserler barındırması durumunda sınırlandırmakta ve mal sahibine var olan eserlerin kazılması için herhangi bir izin veya hak tanımamaktadır⁵³².

Kültürel miras niteliğinde olan mülkleri edinme hakkına sahip olan kültürel mirası yönetme otoritesi veya eserler otoritesine ait olduğundan, 1981 sayılı Irak'ın Mülk Edinme Kanunu hükümlerine göre Arkeoloji Kurumu, genel kültürel mirası kişisel ve aile mülkiyeti edinme şekline karşı koruma hakkına sahiptir ve iyi niyetle olsa bile bu mülkiyeti engellemektedir. Aynı zamanda, arkeoloji otoritesi, yasa uyarınca, kültürel mirasın değerini toprağa veya taşınmaza dâhil edilmemesi koşuluyla kültürel mirası ve alanlarını geri alabilir ve uygun gördüğü şekilde tazmin edebilmektedir⁵³³.

⁵³¹ Muhammed Abdulmecid, **Himayat El-Mal El-Am Dirasa Mukarana**, Dar El-nahda Elarabia Yayınları, Kahire, 1978, s. 176.

⁵³² El-Hafaci, s.34.

⁵³³ Tamim Tahir Ahmed, "El-Himaya El-Cina'iyye lit-Türa Es-Sekafi", **Hukuk El-Rafideyn Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 33, Musul, 2007, s. 271.

4.7. KÜLTÜREL MİRASI KORUMAYA YÖNELİK ULUSLARARASI GİRİŞİMLER

Uluslararası toplum, 20. yüzyılın başından beri kültürel mirasın korunması ve muhafaza edilmesi konusundaki sorumluluğunun öneminin bilincindedir. Kültürel mirasın tüm şekil ve biçimlerinin silahlı çatışma veya barış dönemlerinde, herhangi bir zarar, tahrip veya yıkımdan korunması için çeşitli sözleşme, mevzuat ve yasaların sunulmasıyla sonuçlanan çok sayıda uluslararası konferans ve toplantılar düzenlenmiş ve kültürel mirasın içerik, mahiyet, teşhis ve belgelendirme belirlemek üzere çerçeve çizme çalışmaları yürütülmüştür. Ayriyeten yasadışı ticaret konusunu takip ederek ve kültürel varlığın ana vatanına geri dönüşüne dayanan stratejiler bularak bu ticareti engellemeye ve önlemeye gayret gösterilmiştir. Aynı zamanda, uluslararası topluluk bu sözleşmelerin ve uluslararası yasaların uygulanmasında işbirliği yapmak ve bunları yerel düzeyde yansıtmak ve çeşitli şekillerde kültürel miraslarını korumak için desteğe ihtiyaç duyan devletlere yardım ve destek sağlamak için uluslararası mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu bağlamda uluslararası girişimler, kültürel mirasın korunmasını destekleyen mevcut haline konsolide bir duruma gelinceye kadar çeşitli aşama, form ve yöntemlerden geçmiştir. UNESCO örgütü bu alanda en belirgin olanıdır.

4.7.1. UNESCO'nun Girişimleri

UNESCO, çeşitli kültürel mirasın barış ve savaş zamanlarında mümkün olan en iyi şekilde korunmasını sağlamayı amaçlamakta ve bu nedenle faaliyetlerini çoklu kültürel kimlikleri ifade eden, toplumların kültürel mirasını temsil eden, kurucu bir değeri olan ya da özellikle yok olmaya açık olan alanlara odaklanmaktadır. Bu faaliyetleri de Dünya Miras Merkezi (World Heritage Center) ile işbirliği içinde yürütülmektedir. UNESCO ayrıca Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) ve Uluslararası Kültürel Varlıkların Korunması Araştırma ve Koruma Merkezi (ICCROM) gibi tarihi yapıların korunmasına yardımcı olacak kuruluşların oluşturulmasına ve 1954 Lahey Uluslararası Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi ve sonraki tarihlerde yapılan anlaşmalar aracılığıyla da bu anlamda katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, çeşitli

arkeolojik dallarındaki sorunları tartışmak için Tarihi Eser Konferansları ve İslami Eserler Konferansları gibi farklı uluslararası konferanslar da düzenlenmiştir⁵³⁴.

Geçtiğimiz on yıllar boyunca, UNESCO, üye devletlere kültürel mirasın yıkımı ve imhasına, çare bulma ve korunması konularında yardımcı olmak için benzersiz araçlar veya standart belirleme talimatları geliştirmiştir. Silahlı çatışma durumlarında kültürel varlıkların korunmasına ciddi şekilde odaklanan ilk uluslararası anlaşma olarak, 1954 tarihli Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi, kültürel mirasın korunmasına yönelik büyük katkı sağlamış ve kültürel mirası korumak için daha sonra birçok uluslararası anlaşmaya ilham vermiştir. Geçen yüzyılın 90'lı yılların şahit olunan silahlı çatışmalarının ardından, Lahey Sözleşmesi, Mart 1999'da II. Protokolün kabul edilmesiyle güncellenmiş ve güçlendirilmiş oldu; bu sayede kültürel mülkün korunma düzeyini arttırdı ve sahada gerçek anlamıyla uygulanması için yeni operasyonel mekanizmalar sunulmuştur. Aynı zamanda ve özellikle de Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferiyle ilgili 1970 UNESCO Sözleşmesi, 1972 tarihli UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi ve 1995'teki (UNIDROIT) Çalınan ya da Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Varlıkların Sözleşmesinin yanı sıra, birçok başka enstrümanla birleştirilmiştir. Son dönemlerde, UNESCO'ya Üye Devletler, UNESCO'nun kültürü koruma faaliyetlerini güçlendirmek için entegre bir strateji benimsemiştir⁵³⁵.

UNESCO'ya katılmak ve bir ulusun kültürel mirasını koruma talebi, sadece ülkenin ulusal mirasına ilgilenmek anlamına gelmemektedir. Zira UNESCO üyesi olarak, ülkenizdeki ve yurtdışındaki kültürel mirası korumalısınız, bu anlamda yasaların uygulanmasını isteme süreci, diğer ülkelerde uygulanmasını talep eden ülke ile başlamalıdır. Bu nedenle UNESCO, üye devletlerin olmasını istediği miktar ve ölçüde iyidir.

Mirasın belgelenmesi, korunması ve yönetilmesi için tanınmış, ulusal ve uluslararası birçok yasal, geleneksel ve pratik yöntem bulunmaktadır. UNESCO ise BM örgütleri arasında kültür alanında belirli bir yetkisi olan ve özelleşmiş tek kuruluş olup üye devletlerine kültürel miraslarını korumak için etkili önlemlerin geliştirilmesi ve uygulanmasında yardımcı olmaktadır. Bu önlemler arasında, yeni kültürel miras

⁵³⁴ Faysal, ss. 325-337.

⁵³⁵ Bokova, 2016, p. xiii.

politikalarının geliştirilmesinde önemli bir adım olan Somut Olmayan Mirasın Korunması Sözleşmesinin kabul edilmesi yer almaktadır. 1972'de Dünya Mirası Sözleşmesinde de belirtildiği gibi, asıl amaç ve ana düşünce, tüm insanların dünya mirasına katkıda bulunması ve aynı zamanda sözleşme uyarınca, belirgin ve önemli bir küresel değere sahip olana saygı duyma ve koruma önem taşımaktadır.

Diğer birçok uluslararası enstrüman kültürel mirasın korunmasını vurgulamaktadır. Bu bağlamda UNESCO üye devletleri, bir dizi beyan ve tavsiyeye ek olarak, 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesini, 2001 Sualtı Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Özel Sözleşmeyi ve 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına ilgili sözleşmeyi kabul etmiştir. Zira son yıllardaki eğilim kültürel mirasın muhafazasından ziyade kültürel kimlikleriyle ilişkin olarak insanlığa ait temel değerlerinden biri olduğundan kültürel mirasın korunmasına ve bakımına dönüştürülmüştür⁵³⁶.

4.7.2. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı'nın (INTERPOL) Rolü

Uluslararası Kriminal Polis Örgütü (INTERPOL)⁵³⁷ kültürel mirasın yasadışı ticareti takibi ve önlenmesindeki rolüyle kültürel mirasa karşı suç oranının azaltılmasına büyük yarar sağlamıştır.

Karada veya su altındaki kültürel ve doğal mirasa karşı hırsızlık ve yasadışı ticaret gibi artan suçlara karşı devletlerin bu olguyla mücadelede birlikte çalışmaları önem arz etmektedir. INTERPOL'ün buradaki rolü, öncelikle üye ülkeleri ve bu alandaki ilgili departmanları desteklemeli ve devletler arasında bilgi alışverişinde bulunmayı, atölye ve konferanslarda uzmanları bir araya getirmeyi ve kültürel varlıkların ticareti ile nasıl başa çıkılacağı konusunda eğitim sağlamakla öne çıkmaktadır. Üye ülkeler çalınan veya ticareti yapılan nesneler hakkında bilgi gönderdiğinde, INTERPOL bunları analiz edip çalınan eserleri veritabanına kaydetmektedir.

⁵³⁶ Bkz.: Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Thirty-first session, Agenda item 3, A/HRC/31/59, United Nations, General Assembly, 2016, p. 13.

⁵³⁷ 1923 yılında 194 üye ülkeyle kurulan hükümetler arası bir örgüt, suç ve suçlularla ilgili veri alışverişi ve erişim ile her türlü teknik ve saha desteğinin sağlayarak, tüm üye devletlerdeki polis teşkilatların dünyayı daha güvenli bir yer haline getirmek için birlikte çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Daha fazlası için: www.interpol.int.

INTERPOL uzmanları, bu bilgilerin küresel olarak merkezi bir kaynağı olmasına ek olarak, sahte ya da taklit eserlerin yayılması ve interneti geçmişi şüpheli eserlerin satılmasında kullanılması gibi eser hırsızlığında ortaya çıkan eğilimleri analiz ederek değerlendirebilmekte ve kültürel varlıkların korunmasındaki zayıf ülkeleri belirlemektedir. Birçok ülkede kültürel varlıklar alanında uzmanlaşan polis departmanları ya da çalınmış eşyalarla ilgili veri tabanları bulunmakta, bu nedenle INTERPOL, tüm ülkelerden küresel ağlarını güçlendirmek üzere bu yönde hareket etmelerini teşvik etmektedir. INTERPOL'ün çalınmış kültürel miras veritabanı, kültürel varlık kaçakçılığına karşı en önemli araçtır. Veritabanı, çalınan ve kaybolan eserler hakkında kanıtlanmış polis bilgileri içeren tek uluslararası veritabanı olup kültürel varlıklarla ilişkin açıklamalar ve resimler içermektedir. INTERPOL uzmanları tarafından veritabanına girilmek üzere üye ülkeler bu amaçla INTERPOL'e bilgi sağlamaktadır. INTERPOL'un veri işleme sistemine göre, sadece akredite olmuş kuruluşlar tarafından sağlanan bilgiler veritabanına dâhil edilebilir (yani, ulusal merkez ofisleri, UNESCO, Uluslararası Müzeler Konseyi ve Uluslararası Kültürel Varlıkları Araştırma ve Koruma Merkezi gibi belirli uluslararası ortak kuruluşlar), ayrıca, sadece tanımlanabilecek belgelenen varlıklar girilebilmektedir.

INTERPOL ayrıca her yıl Haziran ve Aralık aylarında periyodik bültenler yayınlar ve ülkelere dağıtılan bir poster sayesinde en çok aranan sanat eserler üzerine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, Castelvechio (İtalya), Musul (Irak), Palmyra ve Rakka (Suriye) şehirlerindeki hırsızlıklar gibi belirli hırsızlıklara ve özel durumlara dikkat çekmek için özel posterler hazırlamaktadır. Ayrıca, INTERPOL ulusal polis hizmetlerine, kültürel varlıkların yasadışı kaçakçılığıyla mücadeleyi amaçlayan bölgesel ve uluslararası operasyonlarında destek sağlamaktadır. İlgili yetkililer sınır geçişleri, müzayede evleri ve müzelerin soruşturma ve denetimlerini yapmakta, yasadışı faaliyetleri ve eşyaları kontrol etmekte ve bu yasadışı faaliyetlerden sorumlu olanları tutuklamaktadır, bu çalışmaların bir kısmı Dünya Gümrük Örgütü ile işbirliği içinde yürütülmektedir.

4.8. ÖNEMLİ SORULAR VE TARTIŞMA

Bu bağlamda, zihinlerde birçok önemli soru oluşmaktadır, örneğin: Kültürel mirasın korunmasına yönelik mevcut uluslararası anlaşmalar ve kuruluşlar kültürel mirasın yok edilmesinde tek caydırıcı unsur mudur? Korunmasından tek başına mı sorumlu mudur? Hâlihazırdaki prosedürler yeterli mi?

Öte yandan, UNESCO'nun koruma altına kültürel miras alanları listesine hızlıca göz gezdirildiğinde, listedeki alanların sayısının Doğu ülkelerine kıyasla Batı ülkelerinin daha çok olduğunu fark edilebilmektedir. Bu durum ise, öyle ya da böyle UNESCO'nun kültürel alanların koruma listesine dâhil etmek için takip ettiği politika hakkında bilgi vermektedir. Aslında bu konu birçok sorgulamanın odak noktasına denk gelmektedir. Örneğin, uluslararası örgütler tarafından korunan kültürel miras listesine dâhil edilen alanlar arasında, neden Orta Doğu'dan daha az miras alanı var? Zira Orta Doğu bölgesi, her türlü somut ve somut olmayan kültürel miras bakımından dünyanın en zengin olanıdır ve aynı zamanda kültürel mirasını tahrip eden siyasi, askeri, dini ve sosyal çatışmalar hatta doğal afetlerden daha çok muzdarip olmasına rağmen, neden bu sayı az olmaktadır?

4.9. HALKLARIN KÜLTÜREL MİRASLARI İLE İLGİLİ HAKLARI

Kültürel mirasa erişme ve kullanma hakkı, uluslararası insan haklarının bir parçasını oluşturmaktadır; bu hak, özellikle kültürel yaşama katılımı ve azınlık mensuplarının kendi kültürlerinin sahip olma ve yerli halkların kendi kaderlerini tayin etme ve kültürel miraslarını koruma, muhafaza etme ve geliştirme haklarında bulunur. İnsan hakları açısından bakıldığında, bu miras yalnızca değeri bakımından değil, aynı zamanda insan boyutuyla olan ilişkisi bakımından özellikle bireylerin, grupların ve onların kimlikleri için önemlidir. Kültürel miras, sonraki nesillere zımni veya açık bir şekilde aktarım yapacak bireylerin ve grupların gelişim süreçlerine ve kültürel tanımlanmasına olanak sağlayan kaynaklar olarak anlaşılmalıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğü, fikir özgürlüğü, vicdan ve din özgürlüğü haklarının yanı sıra ekonomik haklar özellikler turizmi geçim kaynağı olanlar için, eğitim ve gelişim hakkı gibi

haklar için kültürel miras temel bir kaynak teşkil etmektedir. Kültürel miras, özellikle korunması, muhafazası ve tanımlanmasına ilişkin uluslararası sözleşmeler kabul edildikten sonra, halklar için kendilerini ve özgürlüklerini ifade etme ve söz konusu uluslararası sözleşmelerle korunan kültürel çeşitliliklerini icra etmeleri için bir araç haline gelmiştir⁵³⁸.

Kültürel mirasın önemi, ulusun hafızası ve kültürel tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğundan halkların his ve vicdanlarında ne denli değerli anlamlar oluşturduğunda yatmakta ve ayriyeten, bu halkların kuşaklar arasındaki süreklilik ve iletişim yeteneğinin bir göstergesidir⁵³⁹. Bundan dolayıdır ki mirasa saldırmak insanlığa karşı suç olup taşıdığı tarihsel kimliğinin koparılması anlamına gelmektedir. Bu saldırının etkisi, bir halkın özeline yönelik bir saldırı olmaktan öte genel olarak bütün insanlığın mirasına yönelik bir saldırı haline gelmektedir. Zira unsurları, çeşitleri ve farklı yerleriyle kültürel miras bir bölgenin ve halkın mülkü değil bütün insanlığın mülkü ve dolayısıyla insanlığın evrensel mirasının mülkiyeti ve ayrılmaz bir parçası sayılmaktadır.

Ne yazık ki, bir bölgenin herhangi bir bölümünü işgal eden askeri kuvvetler veya silahlı milisler, bütün öfke ve şiddetlerini işgal ettikleri karşı taraf halkının kültürel miraslarının üzerine boşaltmaktadır. Bunu da işgal ettikleri bölge halklarının uygarlık eserlerini yok etmek, halkın arasındaki tarihi, sosyal ve insani bağları çözmek ve sonuç olarak da, geçmişleriyle ve aralarındaki bağları koparmak, toplumu parçalamak ve kontrol altına almaktır. Bugünün çağdaş tarihinde dünya bunu yaşamaktadır.

⁵³⁸ Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Thirty-first session, Agenda item 3, A/HRC/31/59, United Nations, General Assembly, 2016, p. 13.

⁵³⁹ Ümit Serdaroğlu, “Kültürel Varlık Sorunu ve Arkeolojik Sitler”, **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yazım ve araştırma sırasında benimsenen bilimsel araştırma yöntemlerine göre, çalışmanın konuları ve içeriği tarafından kapsanan verilerin sunulması, tartışılması ve analiz edilmesiyle sonuçlara ulaşmıştır. Aşağıda, söz konusu sonuçlar çalışmada yer aldıkları sıralamaya göre sunulmaktadır. Bu alanda yürütülen araştırma ve çalışmalara dayanan, uluslararası, bölgesel ve yerel kuruluşlar ya da kurumlar tarafından ortaya konulan anlaşıma, belge, yasa ve dokümanlar kültürel mirası hem tanımlamakta hem de türlerini teşhis etmektedir. Bu tanımlamalar sadece somut mirası (taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklar) kapsar iken, somut olmayan mirası ve ardından doğal mirası da dünya mirası türleri içinde kapsayarak gelişmiştir. Böylelikle, bu tanımların ve terimlerin yeni verilere ve araştırmalara göre sürekli geliştiği gözlenmektedir.

Bu tanım ve terimler fazla sofistike olmasına rağmen, ‘kültür’ kelimesi açık ve net bir şekilde tanımlanmamış; sadece, somut kültürel mirasın tarih, sanat veya bilim açısından olağanüstü bir küresel etnolojik ve antropolojik değere sahip olduğunu belirtmekle yetinilmiştir. Öte yandan somut olmayan kültürel miras; mahiyeti, içerdiği ve kapsadığı adetleri, gelenekleri, kültürleri, işitsel-görsel ve hatta endüstriyel sanatlarıyla tanımlanırken; ‘kültür, kültürel’ teriminin neye işaret ettiği açık ve belirgin şekilde tanımlanmamıştır.

Kültürel mirasın insan ve toplum için önemini incelerken, somut ve somut olmayan mirasın hatta doğal mirasın insan yaşamında, toplumda ve devlette ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira insanın kültürel kimlik konularıyla doğrudan bağlantılı olup farklı halklara ait olan insani kimliğinin sembolü sayılmaktadır. Ayrıca şimdiki zamanı şekillendiren ve etkileyen toplumların çevreleri ve geçmişiyle ilişkilendirme süreci üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve özellikle küreselleşmenin zorlukları ile günümüz dünyasındaki hızlı değişimler ışığında geleceğin zorluklarını karşılamaya manevi bir destek vermektedir. Ayrıca; ülkelerin, toplumların ve bireylerin sistemleri ve birbirleriyle hatta tüm dünya halk ve ülkeleriyle ilişkilerini kültürel, ekonomik, sosyal, politik ve eğitimsel gerekçelerle belirlemede dünya kültürel mirasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kültürel mirasın bu denli önemli olduğu göz önüne alındığında; insan eski zamanlardan beri mirasını, tarihi ve geçmişini önemsemiştir. Bu ilgi, her türlü mirasın

öneminin gelişmesiyle beraber, kültürel ve doğal dünya mirasının yönetimi konusunda uzmanlık çalışmalarını kapsayan arkeoloji de dâhil olmak üzere, kadim kültürel miras konularına ilgi duyan ve araştıran çeşitli bilim dalları ortaya çıkarmıştır.

Yaşam gelişim etmenleri, mücadeleleri ve birçok miras alanının kaybına neden olan doğal, insani ve endüstriyel risklerin artması; her türlü mirası ve alanlarını sadece barış zamanlarında değil, aynı zamanda afet, savaş ve silahlı çatışmalar gibi kriz ve tehlike dönemlerinde de yönetmek için bu uzmanlığın varlığına gereksinim ortaya çıkmıştır. Böylece günümüz dünyasında, UNESCO, ICOM, ICCROM vb. kültürel mirasın yönetimi ile ilgilenen uluslararası, bölgesel, yerel organizasyon yer almaktadır. Bu kurum ve kuruluşların çalışmalarına ve kültürel mirası koruma ve sürdürme çabalarına rağmen, antlaşmalara uluslararası bağlılık ve yükümlülüğü yerine getirmek çok menfi olup, yalnızca bu kuruluşların üye ülkeleriyle, özellikle de sözleşmeleri onaylayan ve imzalayanlarla sınırlıdır. Ayrıca, silahlı çatışmalar sırasında, çoğu ordu ve silahlı kuvvetler kültürel ve doğal miras alanlarını koruma talimatlarına uymak yerine kasten hedef almaktadır.

Silahlı çatışmaların, tüm türleri ve biçimleriyle birlikte kültürel miras üzerinde en büyük risk payına sahip olduğu kesinleşmiştir. Günümüzde Irak, mirasının yok edilmesinin baş faktörü olan iç ve dış kaynaklı silahlı çatışmaların, en yoğun ve sürekli olduğu yerlerden biri olmasından dolayı, kültürel mirasın yönetimindeki olumlu ve olumsuz deneyimleri incelemek için en iyi örnek durumuna gelmiştir.

Bu çalışma aracılığıyla, Irak kültürel mirasını yönetmek için idari, kurumsal, akademik ve yasal performansının, modern Irak devletinin kuruluşunun başlamasıyla beraber kazı çalışmaları, bakım ve restorasyon ile 1921'den 1980'e kadar artan bir grafikte devam ettiği görülmüştür. Ancak, Irak ve İran arasındaki büyük savaşın (1980-1988) ardından ABD'nin askeri işgali (1991-1998) gibi bir dizi silahlı çatışmalar nedeniyle bu grafik gerilemeye başlamıştır. Ayrıca, 2003 yılında tekrarlanan Irak işgalinin ardından, 2006'da dini, mezhepsel ve milliyetçi çatışmalar; sonra 2014'te Irak'ın kuzeyi ve batının büyük bölümünü işgal eden terörist milislerin ortaya çıkmasıyla beraber silahlı iç çatışmalar giderek çoğalmıştır. Uzun yıllar süren bu çatışma ortamının Irak toplumu ve kültürü üzerindeki etkileri şöyle özetlenebilir:

1. Hayatı her şeyden daha önemli ve değerli olan insanın katledilmesi ve toplumların etnik kökeninin yerinden edilmesi,
2. Nemrut antik kenti ve birçok cami, kilise ve kütüphane gibi yerler de dahil olmak üzere, Irak'taki kayıtlı arkeolojik ve miras alanlarının %85'inden fazlasının yok edilmesi, tahrip edilmesi veya bozulması,
3. Irak'taki çoğu müzenin tahrip edilmesi, binalarının yıkılması ve envanterlik eserlerinin çalınması ve yurt dışına kaçırılması,
4. Irak'ın kurum ve müzelerindeki zayıf koruma prosedürleri ve yetersiz arkeolojik belgelendirmeler nedeniyle kayıt edilemeyen binlerce değerli ve önemli eserin kaybedilmesi,
5. Irak toplumunu oluşturan halklar, milliyetler, kabileler ve mezhepler için somut olmayan kültürel miras unsurlarında çarpıtma, karışıklık ve dengesizleştirme yoluyla toplumda garip ve olumsuz ideolojik kültürler görülmeye başlaması,
6. Silahlı çatışma zamanlarında askeri hava saldırılarının neden olduğu tahribatın yanı sıra siperlerin kazılması ve askeri kışlaların yerleştirilmesi sonucu birçok doğal miras alanının kaybı ve yok edilmesi,
7. Irak'ın içinden ve dışından, bu alanda uzmanlaşmış çetelerin teşvikiyle, taşınabilir kültürel miras unsurlarındaki yasadışı ticaretin artması ve bu tür ticaretin, kanıtları gizlemek için arkeolojik alanların yok edilmesinin ana nedeni olması,
8. Artan yasadışı ticaret operasyonları gölgesinde, özellikle kültürel miras alanlarında güvenliğin azaldığı zamanlarda veya güvenlik güçlerinin kontrolü dışındaki alanlarda yasadışı kazıların artması,
9. Geniş güvenlik prosedürleri ve ölüm cezası gibi katı yasalara rağmen Irak'taki tarihi eserlerin kaçakçılığın artması,
10. Irak'ın tarihi eserlerinin açık artırma ve karaborsada çokça yer alması, elektronik ticaret ortamlarında alınıp satılabilmesi ve pek çok eserin özel kasalarda kilitli tutulması.

Irak'ın kriz ve silahlı çatışma dönemlerinde kültürel ve doğal mirası yönetmesi zor ve meşakkatli bir deneyim olmuştur. Bunun nedeni ise, kültürel mirası etkileyen silahlı çatışmaların tehlikeleriyle mücadelede maddi ve manevi çabaların yetersiz kalmasıdır. Katı arkeolojik yasaların olmasına, Irak üniversitelerinde birçok arkeoloji

bölümü ve fakültelerinin bulunmasına, Arkeoloji ve Miras Genel Müdürlüğü ile Irak polisinin çabalarına rağmen, kültürel ve doğal miras alanlarının maruz kaldığı yoğun ve sürekli tahribatı, vandalizmi, hırsızlık ve kaçak kazıları engelleyememiştir.

Irak'ta kültürel mirasın yönetiminden ve korunmasından sorumlu olan idari ve akademik kurumlar sivil kadrolardır, dolayısıyla çatışma zamanlarında ister ordu, ister milis veya çete tarafından gerçekleşen silahlı saldırılar karşısında duramamakta ve kültürel mirasa karşı olumsuz eylemlerini engelleyememektedirler. Ayrıca, polis güçleri kültürel mirası tespit işlemlerinde gerekli eğitimi alamadığı için, çoğu şehir dışında olan sit alanlarını korumak için yeterli kapasiteye ve kadroya sahip değildir.

Özellikle silahlı çatışmaların sona ermesinden sonra, Irak'taki kültürel miras yönetimi yetkilileri tarafından yaşanan bu zorluklar çerçevesinde; ülkeler, kuruluşlar, kurumlar ve dernekler tarafından, kültürel mirası koruma konusunda ve yurtdışındaki tarihi eserlerin geri alınmasına yardımcı olma yönündeki uluslararası çabalar hızlanmıştır. Aynı zamanda, bu kuruluşlardan bazıları, silahlı çatışmalar tarafından tahrip edilen arkeolojik ve miras alanlarının bakımı, restorasyonu ve yeniden yapılandırılması için hazırlanan projelerin finansman desteğini de üstlenmiştir.

Irak Kültürel Miras Alanları Yönetim Planı

Yönetim Planları, koruma, kullanma ve gelişme dengesinin sağlanması için temel kabul edilen planlama ve uygulama araçlarından biridir. Bu planlar en genel anlamıyla günümüzde ve gelecekte yöneticilere, alanın korunması, planlanması ve yönetilmesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara uygulamalarında rehberlik edecek araçlar olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle yönetim planı, ilgili kamu kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlayan, bu eşgüdümü somutlaştıracak eylem ve projeleri aynı doğrultuya getiren paydaş eksenli bir stratejik plan olarak da tanımlanabilir.

Zaman ve mekân farkı gözetmeksizin kültürel mirası yok eden toplumsal tehlikelere, doğal afetlere karşı koruma yöntemleri ihmal edilmemelidir. Tek başına korumanın sağlanması yeterli değildir. Bu korumaların sürdürülebilir olması ve devam ettirilmesi de önemlidir. Kültürel mirasın, devamlı koruma altında tutulabilmesini garanti altına alan bir seviyeyi yakalamak gerekmektedir. Sözgelimi Irak deneyimine

dayanan ve kültürel mirası koruyan pratik, yasal ve akademik önleyici planlar oluşturmaktır. İnsanlık tarihinin birçok uygarlığına ev sahipliği yapmış kültür ve doğa varlıklarının zenginliği açısından özel bir yere sahip olan Irak tarihi ve kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, değerlendirilmesi ve çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi bu tezin önemli hedeflerindendir.

Eylem Planı 1: Irak Kültürel Miras Alanları Yönetim Planı

Tablo (3): Irak Kültürel Miras Alanları Yönetimi Eylem Planı.

IRAK KÜLTÜREL MİRAS ALANLARI YÖNETİM PLANI			
Mevzuat	Teknik	Akademik	Güvenlik
Ulusal ve uluslararası yasalara uygun hareket edilmesi	Arkeolojik kazıların aktif hale getirilmesi	Bilimsel müfredatın güncellenmesi	Kültürel miras ile ilgili yasaların uygulanması
Mevcut yasaların güncellenmesi veya yeni yasalar çıkarılması	Ulusal bir arkeolojik merkez kurulması	Öğrencilerin saha çalışmasına katılımının sağlanması	Güvenlik güçlerinin kültürel mirasın korunması için özel eğitim alması
	Arkeolojik araştırma çalışmaları	Sadece arkeoloji değil, diğer yardımcı bilim dallarına da önem verilmesi	Kültürel Miras Koruma Polisi teşkilatını desteklemek
	Arkeolojik ve miras alanlarının haritalandırılması	Arkeolojik bilinç ve kültürün yaygınlaştırılması	Kültürel miras ve miras alanlarının güvenliğinin sağlanması
	Müzelere karşı ciddi ilgi göstermesi	Bilimsel araştırmaların desteklenmesi.	
	Modern ve interaktif müzelerin kurulması	Her eğitim seviyesinde, ülkenin kültürel mirası hakkındaki bilgilerin müfredata dâhil etmesi.	
	İdari ve arkeolojik personelin geliştirilmesi		
	Ulusal arşiv ve kültürel mirasın kapsamlı bir şekilde belgelenmesi		
	Arkeolojik turizme yatırım sağlanması		

Kaynak: Omar ALHAMO.

Bu çalışmada, sürekli çatışma tehlikeleriyle tehdit altında olan Irak'taki kültürel mirasın yönetimi ile ilgili konuların gözden geçirilmesiyle, kültürel miras yönetiminin gelecekteki gelişimini ve Irak'taki sorumlulukların gelişmesinde önemli olduğu düşünülen öneri ve tavsiyelerin bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Kültürel miras yönetiminin gelecekteki gelişimine ve özellikle Irak'taki bireysel ve toplum bilincinin ve sorumluluklarının artırılmasına katkı sağlamak da bu tezin önemli hedefleri arasındadır. Bu bağlamda bilimsel bilgilere dayalı geliştirilen öneriler ve üretilen tavsiyeler sunulmaktadır:

Mevzuat Yönü:

1. Kültürel miras ile ilgili yasaların rolünü etkinleştirmek ve uygulanması için çalışmaların yürütülmesi,
2. İcra makamlarının, eserler yasası ve ilgili mevzuatı, özellikle 2002 tarihli (55) sayılı Eski Eserler Yasası'nı tam, kesin ve etkin bir surette uygulaması,
3. Ülkenin arkeolojik otoritesine, eserler ve alanları ile ilgili herhangi bir hukuki anlaşmazlığa ve davalara müdahil olma ve dava açma hakkının verilmesi için gerekli kanunun ihdas edilmesi,
4. Eserler ile ilgili herhangi bir yasama faaliyetinin olması durumunda, arkeoloji uzmanlarının görüş ve önerilerini alma gerekliliği konusunda Irak'ın yasa koyucusuna çağrıda bulunulması,
5. "Kültürel Miras", "Kültür" ve "Doğal Miras" terimlerinin eserler kanunlarına dâhil edilmesi, somut ve somut olmayan türleriyle tanıtılması,
6. Eserler Kanunu'na, kültürel miras alanlarının, silahlı çatışmalar durumunda korunmaları, muhafaza edilmesi ve bu tür eylemlere maruz kalmamalarının gerektiğini ve bulundukları alanlara zarar veren tüm silahlı eylemlerin suç teşkil ettiğini beyan eden yasal bir metin eklenmesi,
7. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasını dikkate alan, ayrıca aslını tahrif eden ve başka bir cihete mensup eden herkesi cezalandıracak yasal hükümlerin dâhil edilmesi.
8. Uluslararası mevzuata uygun hareket etmek için, bulunduğu yer gözetmeksizin arkeolojik köken olarak Irak uygarlığına ait olan ve Irak'tan çıkarılan

eserlere ilişkin, Irak'ın eserler yasalarını zorunlu kılan uluslararası bir kanunun ihdas edilmesi,

9. Ninova'da toplumu oluşturan grupların kendine özgü kültürel özelliklerini kayıt altına alarak, belgeleyerek ve uluslararası yasalar doğrultusunda harekete geçirerek projelerin geliştirilmesi, korunması ve muhafaza edilmesi için destek sağlamak amacıyla; Birleşmiş Milletler ve ilgili uluslararası örgütlere, silahlı operasyonlardan ve etnik ile mezhepsel göçlerden etkilenen Irak ve özellikle de Ninova'ya, somut olmayan kültürel mirasının yeniden canlanmasına yardım etme konusunda çağrıda bulunulması gerekmektedir.

Teknik Yönü:

1. Eserleri ve miras alanları korumak, muhafaza etmek ve müzelerde saklamak için proaktif bir süreç olan arkeolojik faaliyetlerin aktif hale getirilmesi ve tümüyle desteklenmesi,

2. Eserler ve Miras Kurumu, Turizm İşleri ve Kültür Bakanlığı ile Irak üniversiteleri arasında koordinasyon ve işbirliği içinde Irak eserleri, mirası ve medeniyetleriyle ilgili Ulusal Arkeoloji Merkezi'nin kurulması önerilmektedir. Merkezin asli görevleri;

- a) Irak'ın tüm bölgeleri için arkeolojik araştırma çalışmaları yürüterek, kültürel mirasın kapsamlı bir şekilde belgelendirilmesi ve gelecekte ihlalleri önlemek için keşfedilen arkeolojik ve miras alanlarını haritalandırmak.
- b) Ülkenin kültürel ve medeni haklarını korumak için somut ve somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilen tüm faaliyetleri korumak amacıyla ulusal arşiv oluşturmak.
- c) Irak'ın kültürel mirasına ilişkin yayınlarla ilgili her türlü şekilde, biçimde ve türde olan fikri, kültürel ve medya haklarıyla ilgilenmek olmalıdır.

3. Ülkenin her yerinde, modern koruma ve sergileme sistemleriyle donatılmış, bölgenin cazibe merkezi olacak müzelerin kurulması,

4. Mevcut riskleri ele alarak, tehlike durumlarında müze eserlerini kurtarmak amacıyla acil durum planlarının oluşturulması ve uygulama ile ilgili gerekli kadronun yetiştirilmesi,

Akademik Yönü:

1. Irak üniversitelerinin arkeoloji bölümlerinde yer alan bilimsel müfredatın teorik ve pratik kısımlarını dengeleyecek şekilde çağdaş müfredat ve bilgilere göre güncellemek ve standartlaştırmak,
2. Çalışmaların sadece teorik çalışma ile sınırlı olmaması için, öğrencilerin saha çalışmalarına dâhil edilmesine önem göstermek ve pratik deneyim deneyimi kazandırmak,
3. Özellikle arkeolojiyle ilişkisi yoğun olan bilimler başta olmak üzere diğer bilim dallarına ve rejimlere açılmak.

Ayrıca akademik çalışmaların toplumsal farkındalığı arttırmak amacıyla kullanılması için;

1. Ulusların paha biçilmez ve yerine konulamaz değerleri olan kültürel varlıkların korunması, yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması sosyal bir sorumluluk olup, ulusal bilincin yaşatılması için bir koşuldur. Kültürel ve doğal varlıkların korunması ancak herkesin, her kurum ve kuruluşun, her meslek grubunun rol aldığı bir kamu bilincinin yaratılması ile mümkün olacaktır.
2. Kesintisiz medya seferberliği gerekli olup tüm türleriyle kültürel mirasın önemini anlatan bilinçlendirme yayınlarının yapılması, arkeolojik kültürün korunması ve yayılması ile toplumda özgünlük ve asalet ruhunun her yönüyle güçlendirilmek,
3. Arkeoloji ile ilgili her konuda bilimsel araştırmaların yayınlanması, konferans, seminer ve çalıştayların düzenlenmesini teşvik etmek ve desteklemek,
4. Kültürel farkındalığı, çevresinde birçok kültürel miras alanlarının bulunduğu kırsal bölgelere taşımak,
5. Her eğitim seviyesinde, ülkenin kültürel mirası ve medeniyeti hakkındaki bilgileri müfredata dâhil etmek,
6. Kültürel miras alanlarının geliştirilmesinde turizmin rolünü harekete geçirmek, toplum ve ülke için ekonomik bir gelir oluşturmak.

Güvenlik yönü

1. Irak'taki kültürel mirasın karşılaştığı tehlikelerin nedenlerini araştırmak ve bu tehlikeleri kaynağında engellemek için uygun çözümler geliştirmeye çalışarak, kültürel miras ve miras alanlarının güvenliğini sağlamak,
2. Kültürel Miras Koruma Polisi kurumunu desteklemek,
3. Irak polisinin kültürel mirasın korunması için eğitim alması,
4. Kültürel miras ile ilgili yasaların uygulanmak.
5. Kültürel miras ve miras alanlarının güvenliğini sağlamak.

Eylem Planı 2: Irak Kültürel Miras Yönetim Konseyi

Tablo (4): Irak Kültürel Miras Yönetim Konseyi eylem planı.

IRAK KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİM KONSEYİ		
Organizasyon Yapısı	İdari İşler	İcra İşleri
Kültür Bakanlığı	Eylem planı hazırlanması	Somut ve somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi
Planlama Bakanlığı	Yeni fikir ve önerilerin geliştirilmesi	Restorasyon planları ve arkeolojik çalışmaların yürütülmesi
Irak Parlamentosu'ndaki Turizm ve Eserler Komitesi		Müze sayısının genişletilmesi ve yüksek kalitede iyileştirilmesi
Eserler ve Miras Genel Kurumu		Irak'taki risk altında olan kültürel miras alanlarının envanter ve kapsamlı belgelemenin yapılması
İl belediyeleri		Uluslararası kuruluşlarla iletişim kurulması
Eserler Koruma Polisi		Konferanslar, seminerler ve atölye çalışmaları düzenlemesi
Irak üniversitelerindeki arkeoloji bölümleri		
Yatırım Heyeti ve Ticaret Odaları		
Sanatçı ve edebiyat sendikaları ile birlikleri		
Görsel-işitsel ve yazılı basın kuruluşları		

Kaynak: Omar ALHAMO.

Irak gibi bir ülkede, mevcut arkeolojik otoritenin olanakları ve kaynakları ile karşılaştırıldığında, arkeolojik ve kültürel miras alanlarının zenginliği; Irak'ın kültürel mirasını neredeyse sürekli çevreleyen silahlı çatışmalar, hırsızlık, yağmalama, kasıtlı veya kasıtsız saldırılarla kalıcı tehlikeler ortamında, Irak'taki kültürel mirası yönetme sürecinin siyasi, akademik, sosyal, kültürel, ekonomik ve her düzeydeki girişimin birleştirilmesi gereklidir. Bu durum göz önüne alındığında, ülkenin kültürel mirasının yönetiminden sorumlu olan Eserler ve Miras Genel Kurumu'nun sınırlı mali ve insan kaynakları ışığında, ayrıca yoğun ekip çalışması aracılığıyla kültürel mirasın himayesi, korunması ve geliştirilmesinde, zaman, girişim ve maddi kazanımlardan dolayı, **Irak'taki Kültürel Miras İdaresi Konseyi'nin** aşağıdaki keyfiyette kurulması önerilmektedir:

Organizasyon Yapısı:

Konseye Kültür Bakanlığı başkanlık eder. Aşağıdaki kuruluşların üyeliğinden oluşur:

- Planlama Bakanlığı
- Kültür Komitesi veya Irak Parlamentosu'ndaki Turizm ve Eserler Komitesi, denetleyici yasama organı
- Eserler ve Miras Genel Kurumu, yürütme organı
- İl belediyelerinde hizmet ve mühendislik fakülteleri, destek organı
- Eserler Koruma Polisi, güvenlik organı
- Irak üniversitelerindeki fakülteler ve arkeoloji bölümleri, danışmanlık, araştırma ve tavsiye organı
- Yatırım heyeti ve Ticaret Odaları, önerilen projelerin destekçisi ve finans sağlayan organ
- Sanatçı ve edebiyat sendikaları ile birlikleri, kültürel farkındalığın yayılma konusunda destekçi organ
- Görsel-işitsel ve yazılı basın kuruluşları, tanıtım, reklam ve kültürel farkındalığa destekçi organ

Not: Yukarıda sayılan organların Irak'ın farklı illerinde şubeleri kurulabilir.

İdari İşler:

İdari İşler'in görevleri ve sorumlulukları;

- Kültürel mirasın korunması, bakımı ve geliştirilmesi için uzun vadeli bir strateji geliştirmek amacıyla tüm taraflarca ortak ve açık bir eylem planı hazırlanması,
- Tüm Konsey üyelerinin karar ve yürütmeye dâhil edilmesi,
- Kültürel miras yönetimini teşvik etmek amacıyla üyelerin işlev ve uzmanlık çeşitliliğinden yararlanılması,
- Üyelerin ilgili tüm disiplinleri teşvik etmek ve çalışma planındaki yeni fikir ve önerilerin geliştirilmesinden yararlanılması olmalıdır.

İcra İşleri:

İcra İşleri'nin görevleri ve sorumlulukları;

- Kültürel miras haklarını garanti altına almak ve özellikle somut olmayan kültürel miras unsurlarının özgünlüğünü arttırmak ve mülkiyetin başkalarına devredilmemesini sağlamak amacıyla, somut ve somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesinde uzmanlaşmış bir ulusal belgelendirme merkezinin kurulması,
- Kültürel mirasın tanıtımı, korunması ve geliştirilmesini sağlanması için bakım ve restorasyon planları ve arkeolojik çalışmaların yürütülmesi,
- Kültürel miras öğelerinin korunması, sergilenmesi ve en ideal yer yaratmak, müzelere ilgi göstermek ve mevcut müze sayısının artırılması veya genişletilmesi ve yüksek kalitede iyileştirilmesi için çalışmalar yürütülmesi,
- Özellikle riske açık olan, yıkıma uğrayan veya tahrip edilen Irak'taki tüm kültürel miras alanlarının görsel, yazılı ve elektronik belgeleme yoluyla envanter ve kapsamlı dokümantasyonun yapılması (digitalization),
- Irak'taki kültürel miras alanlarının korunmasını artırmak için uluslararası düzeyde hareket etmek ve uluslararası kuruluşlarla iletişim kurarak, bazı sit alanlarının Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmesi,
- Kültürel miras yönetim düşüncesini yaygınlaştırmak için konferanslar, seminerler ve atölye çalışmaları düzenlemek ve yönetim planları ve stratejileri oluşturmak üzere görüş ve fikirler toplanması olmalıdır.

Yukarıda belirtilen görev ve sorumlulukların bazıları Irak Eserler ve Miras Genel Kurumu'nda fiiliyatta bulunabilmektedir. Ancak kurumlar arasında çalışmaları koordine edilmesini sağlamak ve bu işbirliğini Irak'ın tüm illerine taşımak, kültürel miras alanlarına doğrudan ve kolay bir erişim sağlayacaktır. Konsey üyelerinin her birinin uzmanlık ve yönelimlerine göre farklı fikirlerin ortaya çıkması, kültürel mirasın ve alanlarının geliştirilmesini, sürdürülebilirliğini ve tanıtımını teşvik eden öneri ve çözümleri arttıracak ve aynı zamanda korunmasını ve bakımını teşvik edecektir. Söz konusu kurumların katılımı ve işbirliği, Irak'taki kültürel mirasın yönetimi konusunda doğrudan çalışan tek organ olan Eski Eserler ve Miras Genel Kurumu'nun görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi için gereken girişim ve zamanda tasarruf sağlayacaktır. Böylece, Kurum'un sahip olmadığı kaynakları temin ederek, çalışmaların devam etmesini ve daha ciddi ve etkili sonuçlar elde etmelerini sağlayacaktır. Uygulamalarına çeşitlilik ve hız kazandırmasının yanı sıra, bu kurumların ve kadrolarının katılımıyla sağlayacakları büyük faydaya ek olarak, ülkenin kültürel mirasının önemine ve değerine dikkatleri üzerinde toplayacaktır. Böylece, Irak toplumunun çeşitli kesimlerinde kültürel arkeolojik bilincin yayılmasını genişletirken, kültürel alanların yüksek düzeyde korunmasını da sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Abdulhamit, Muhammed Sami. **Usul El-Kanun El-Duveli el-A'm**, Birinci Bölüm, Baskı 5, El-Cema'a El-Duveliyye Yayınları, Mısır, 1989.

Abdulmecid, Muhammed. **Himayat El-Mal El-Am Dirasa Mukarana**, Dar El-nahda Elarabia Yayınları, Kahire, 1978.

Abu Alsoof, Behnam. **El-Tarih min Batin El-Ard**, Eladib Yayınları, Amman, 2009.

Accardo, G. Et al. "The Risk Map of Italian Cultural Heritage", **Journal of Architectural Conservation**, 9/2, 2003.

Agisilaos, Economou. "Cultural Heritage, Tourism and The Environment", **Journal Sustainable Development, Culture, Traditions**, Vol. 1, 2012.

Ahmad, Yahaya. "The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible", **International Journal of Heritage Studies**, Vol: 12, No: 3, 2006.

Ahmed, Tamim Tahir. "El-Himaya El-Cinaiyye lit-Türas Es-Sekafi", **Hukuk El-Rafideyn Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 33, Musul, 2007.

Aksel Gürün, Banu. "Alışveriş Merkezlerine Karşı Kent Merkezi", **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005.

Akurgal, Ekrem. "Eski Eserlerimiz ve Dış Politikamız", **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2014.

Al Zahrani, Abdul Nasır Abdül Rahman ve Kushima, Kabbashi Hüseyin. **Mukaddema fi Idaret El-Türas**, Suud Üniversitesi Yayınları, Riyad, 2009.

Alantiil, Fevzi. **Alfolklor ma hua?**, Maktabat Madbuli Yayınları, Kahire, 1965.

Aldin, Haduş Salah. “Himayat Almumtalakat Alsakafia Min Al'iitcar Venakl Milkiytuha Bituruk Ğayr Meşrua Fi Zilli İitfakiaat Alyunisku Alduvalia (1954-2001)”, **Almaarif Lilbuhus Veldirasat Altarihiye Dergisi**, Sayı: 9, Cezayir, 2017.

Al-Fakhrani, Favzi Abdul Rahman. **Er-Raid fi Tankib an El-Eser**, Jamieat Qan Yunis Yayınları, Bengazi, 1978.

Al-Hamdani, Abdulamir. “Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq”, **Near Eastern Archaeology**, Vol.: 71, No.: 4, 2008,

Al-Hussainy, Abbas and Matthews, Roger. “The Archaeological Heritage of Iraq in Historical Perspective”, **Public Archaeology**, Vol.: 7, No.: 2, 2008.

Al-Kucuk, Yusra. **Matahef El-Asar fi El-Alam**, Elmudriah eleamah lilathar valmatahif Yayınları, Şam, 2010.

Allais, Lucia. “Integrities: The Salvage of Abu Simbel”, **Grey Room**, Issue 50, New York, 2013.

Al-Mahari, Salman Ahmed. **Hıfz El-Mebani El-Tarihiye min Medinat El-Mehrek**, ICCROM Yayınları, Sharjah, 2017.

Al-Musawi, Muhsin. **Reading Iraq: Culture and Power in Conflict**, I.B.Tauris Publications, London, 2006.

Al-Mutawalli, Nawala. “A New Foundation Cylinder from the Temple of Nabû Şa Ğarê”, **Iraq**, Vol.: 61, London, 1999.

Aly, El Menchawy, S. S. and Hakim, M. A. “The impact of urban sprawl on the heritage areas through the urban fabric of cities”, **WIT Transactions on Ecology and the Environment**, Vol.: 150, 2011.

Al-Zubaidy, Mehdi S. Kaddory. “Optimizing the Risk-preparedness and Disaster Management Systems of all World Heritage Sites by Exploiting HPWS and Conform to the UNESCO Guidelines”, **American Journal of Civil Engineering and Architecture**, Vol.: 2, No.: 6, 2014.

Amro, Muhamad Samih. **Ahkam Himayat Almumtalakat Alsakafiya Fi Fatarat Alniza’a Almusallah ve Elihtilal**, Menşurat Alharbi El Huquqia Yayınları, Beyrut, 2010.

Amro, Muhamad Samih. “Ittifakiat UNESCO li Himayet El-Turas Es-Sakafi-Hukuk Çalışması”, **El-Arabia li El-Sakafa Dergisi**, Baskı: 27, Sayı: 55, Tunus, 2009.

Andrus, Fred T. Et al. “Climate Change and Archaeology: The Holocene History of El Niño on the Coast of Peru”, **Case Studies in Environmental Archaeology**, Second Edition, (Ed.) Elizabeth J. Reitz, Et al., Springer Publications, U.S.A, 2008.

Arslan kalay, Hacer. ve Yenişehirlioğlu, Emirhan. “Kültürel Miras Yönetiminde bir Çatışma Unsuru: Turizm”, **International Congress on Cultural Heritage and Tourism** (ICCHT - 2017), Selcuk University Tourism Faculty, Konya, 2017.

Ascherson, Neal. “Cultural Destruction by war, and its Impact on Group Identities”, **Cultural Heritage in Postwar Recovery**, (Ed. Nicholas Stanley-Price), ICCROM Publications, Roma, 2007.

Asgari, Nuşin. “Geçmiş Sömürüsü Eski Eser Kaçakçılığı”, **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Neziha Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Avad, Korkis. “Maktabat El-Methaf El-Iraki fi Madiha ve Hadiraha”, **Sümer Dergisi**, Cilt: 11, 2. Bölüm, Bağdat, 1955.

Bakı Nalcıoğlu, Zeynep Safiye. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Müze: Yaklaşımlar, Uygulama Örnekleri, Risk Alanları”, **Millî Folklor**, Yıl: 30, Sayı: 120, 2018.

Bakır, Taha. **Mukadima fi Tarih Alhadarat Alkdyma**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1973.

Barile, Sergio. and Saviano, Marialuisa. “From the Management of Cultural Heritage to the Governance of the Cultural Heritage System”, **Cultural Heritage and Value Creation**, (Ed. Gaetano M. Golinelli), Springer International Publications, 2015.

Barr, Susan. “The Effects of Climate Change on Cultural Heritage in the Polar Regions”, **Heritage at Risk. ICOMOS World Report 2006/2007 on Monuments and Sites in Danger**, (Ed. Petzet, M. and Ziesemer, J.), E. Reinhold-Verlag, Altenburg Publications, Germany, 2008.

Barthel, Diane. **Historic Preservation: Collective Memory and Historical Identity**, Rutgers University Press, U.S.A., 1996.

Basim, Muayyed Said. “Takdim”, **Sümer Dergisi**, Cilt: 33, 1. Bölüm, Bağdat, 1977.

Basmacı, Devra. “Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği”, **Aurum Mühendislik Sistemleri Ve Mimarlık Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017.

Baxter, R. “The First Modern Codification of the Law of War: Francis Lieber and General Orders No. 100”, **International Review of the Red Cross**, No.: 25, Third year, 1964.

Bazazo, Ibrahim Halil. ve Afana, Saide. “Idarat El-Mahatir fi El-Mavaki El-Turasiye ve El-Eserriye: Dirasat Mevki Em Er-Resas lit-Turas El-Alami”, **Turizm ve Oteller Koleji Dergisi**, Baskı: 8, Sayı: 1, Fayyoun Üniversitesi, 2014.

Beaulieu, Paul-Alain. **A History of Babylon, 2200 BC - AD 75**, John Wiley and Sons Publications, U.S.A., 2018.

Bedrettin, Salih Muhammed. **Himayet El-Turas El-Sakafi ve El-Tab’i fi El-Mu’ahadat El-Duveliye: El-Himaye El-Duveliyye Lil-Aser ve El-Ibd’a El-Fenni ve El-Emakin El-Mukaddese**, Dar El-nahda Elarabia Yayınları, Mısır, 1999.

Bendix, Caroline. **Moving Collections, Preservation Advisory Centre**, British Library Publications, London, 2013.

Bernhardsson, Magnus T. **Reclaiming a plundered past: archaeology and nation-building in modern Iraq**, University of Texas Press Publications, U.S.A., 2005.

Blum, Lawrence. “Stereotypes And Stereotyping: A Moral Analysis”, **Philosophical Papers**, Vol.: 33, No.: 3, 2004.

Bogdanos, Matthew. “The Casualties of War: The Truth About the Iraq Museum”, **American Journal Of Archaeology (AJA)**, Vol.: 109, No.: 3, 2005.

Bokova, I.G. **Basic texts of the 2005 Convention on the Protection and the Promotion of the Diversity of Cultural Expressions**, 2011 edition, UNESCO Publications, Paris, 2011.

Bokova, Irina. “Foreword”, **Protection of Cultural Property Military Manual**, UNESCO (Ed.), UNESCO Publications, Italy, 2016.

Bowitz, Einar. and Ibenholt, Karin. **Economic Impacts of cultural heritage research and perspectives**, ECON-Working Paper No. 2006-003, 10. mai, project No. 42512, Oslo, 2006.

Bozan, Metin. "Kutsal Mekanların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi", **Şarkiyat**, Cilt:10, Sayı:4, 2018.

Breucker, De. "The Brussels International Declaration of 1874 concerning the Laws and Customs of War", **International Review of the Red Cross**, Vol.: 14, Issue: 164, 1974.

Brodie, Neil. "The plunder of Iraq's archaeological heritage, 1991--2005, and the London antiquities trade", **Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade**, Gainesville University Press of Florida publications, U.S.A., 2006.

Brosché, Johan. Et al. "Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict", **International Journal of Heritage Studies**, Vol.: 23, Issue: 3, 2017.

Bruce, William N. **Sir A. Henry Layard**, Vol. I, J. Murray Publications, London, 1903.

Budge, Sir Wallis. **Rehalat ile El-Irak**, Çev. Fouad Jamil, Dar Al-Zaman Yayınları, Bağdat, 1966.

Bura, S.M. **El-Tecrübe Elhallaka**, Çev. Salafa Haccavi, Wizarat Al'ielam Aleiraqia Yayınları, Bağdat, 1977.

Burckhardt, Jacob. **The Civilization of the Renaissance in Italy**, Translated by: S. G. C. Middlemore, C. K. Paul & Company Publications, London, 1878.

Cacace, Carlo. "Risk map Methodology", **Sharing-Conservation-Decisions**, (Ed. Rosalia V.P.), ICCROM Publications, Roma, 2007.

Calder, Ritchie. "Abu Simbel Now or Never", **A Window Open On the World Courier**, UNESCO Publications, Paris, 1961.

Cassar, May. and Pender, Robyn. "The impact of climate change on cultural heritage: evidence and response", **The 14th Triennial Meeting The Hague Preprints, Vol II, ICOM Committee for Conservation**, 2005.

Chuchiak, John F. "Writing as Resistance: Maya Graphic Pluralism and Indigenous Elite Strategies for Survival in Colonial Yucatan 1550-1750", **Ethnohistory**, 57:I, American Society for Ethnohistory, 2010.

Clark, Danielle R. **Negotiating Stones: Immovable Cultural Heritage Preservation In The Event Of Armed Conflict**, (Unpublished a Thesis degree of Master of Science) University of Oregon, U.S.A., 2014.

Cleere, Henry. "European Association of Archaeologists: code of practice", **Fornvännen**, Vol.: 92, 1997.

Cleere, Henry. "The Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage", **Antiquity**, Vol.: 67, Issue 255, 1993.

Coissard, Pascale. **La protection du patrimoine culturel en cas de conflit armé: enjeux et limites du cadre international**, Mémoire de fin d'études, Option Droit international, institute d'études politique de Lyon, université de Lyon 2, 2007.

Colette, Augustin. **Climate Change and World Heritage: Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage**, World Heritage reports22, UNESCO Publications, Paris, 2007.

Comer, Douglas C. and Willems, Willem J. H. “International Committee on Archaeological Heritage Management (ICAHM) (Conservation and Preservation)”, **Encyclopedia of Global Archaeology**, (Ed. Smith C.), Springer International Publications, New York, 2014.

Corwin, Elizabeth J. **The Historical Development Of the Ishtar Gate**, Colorado State University Publications, Colorado, 1976.

Coşkun, Münevver. “Son Dönemlerde Çıkarılan Yasalar Çerçevesinde Türkiye’de Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Değişen Rollerini”, **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005.

Crété, Eugénie. Et al. **Endangered Heritage Emergency Evacuation of Heritage Collections**, UNESCO and ICCROM Publications, Roma, 2016.

Cunliffe, Emma. Et al. “The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”, **NATO OPEN Publications**, Vol. 2, No. 4, 2018.

Çal, Halit. “Osmanlı Devleti’nde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri” Vakıflar Dergisi, 26, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997.

Çapar, Gizem. ve Yenipınar, Uysal. “Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması”, **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**, 4/Special issue: 1, 2016.

Çeçener, Besim. **İstanbul’un Kültür ve İmar Sorunları**, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul, 1995.

Çıftıcı, Gülsel. ve diğerleri. "Politik krizlerin kültürel miras üzerindeki etkileri: Türkiye örneği", **Journal of Tourism Theory and Research (JTTR)**, Volume: 2(2), 2016.

Çokışler, Nazım. ve diğerleri. “Silahlı Çatışmaların Somut Kültürel Miras Üzerindeki Etkilerinin Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Pamukkale Üniversitesi, 2016.

Dağıstan Özdemir, Melike Z. “Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış”, **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005.

Danti, Michael D. Et al., **ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq, Weekly Reports**, 2015.

De Ascaniis, Silvia. Et al. **Tourism Management at UNESCO World Heritage Sites**, Lugano, 2018.

De Ferranti, Richard. Et al. “Reporting Service for Environment and Development Negotiations”, **International Institute for Sustainable Development (IISD)**, Vol.: 26, No.: 15, Earth Negotiations Bulletin, 2015.

Demoule, Jean-Paul. “Rescue Archaeology: A European View”, **Annual Review of Anthropology**, 41(1), 2012.

Dilley, Maxx. Et al. **Natural Disaster Hotspots A Global Risk Analysis**, World Bank Publications, Washington, 2005.

Doğan, Bedirhan. **İşid Gerçeği**, Sıradışı Akademi Yayınları, Konya, 2015.

D'ossat, Guglielmo De Angelis. **Guide to the Methodical Study of Monuments and Causes of Their Deterioration**, ICCROM Publications, Roma, 1982.

Dowdeswell, Tracey Leigh. “The Brussels Peace Conference of 1874 and the Modern Laws of Belligerent Qualification”, **Osgoode Hall Law Journal**, Vol.: 54, Issue: 3, Special Issue: Law, Authority & History: A Tribute to Douglas Hay, 2017.

Dündar, Onur. ve Demirci, Mehmet. “Tarihi Yapıların Bitki Zararlarından Korunması”, **Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/2-3-4 Kasım 2017.

Edensor, Tim. **National identity popular culture and everyday life**, Bloomsbury Publications, Oxford, 2002.

Efentaki, Konstantina. and Dimitropoulos, Vassilis. “Economic perspectives of intangible cultural activities”, **Procedia Social and Behavioral Sciences** 175, Madrid, 2015.

Ehsan, Isaad. **El-Himaya Ed-duveliye lit Türas Es-sekafi Esna En-Niza’at El-Müsallaha**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hukuk ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Abdurrahman Mira Üniversitesi, Cezayir, 2015.

El Gohary, Mohammed. ve diğerleri. **Mukadima fi Dirasat Alturas Alshaebii Almasri**, Kahire Yayınları, Kahire, 2006.

El-Allaf, Ibrahim Tarikh. “İnşa Almuthaf Alhadari fi Almusul”, **Zakire Irakiya Dergisi**, Sayı: 3301, Yıl: 12, Bağdat, 2 Mart 2015.

El-Asil, Naci. “En-Neşat El-Eseri”, **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, 2. Bölüm, Bağdat, 1951.

El-Aska, Hayriye Abdullah Ibrahim. **Idarat El-Türas fi El-Memleke El-Arabiye Es-Suudiye**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), El-Malik Suud Üniversitesi, Riyad, 2010.

El-Azami, Halit. “Metahif El-Esar”, **Methaf Dergisi**, 1. Sayı, Bağdat, 1977.

El-Beşir, Hişam. ve SEBÎTA, 'Alâ el-Dâvî. **Himâyetü'l-bî'e ve't-Türâs es-Sakâfi Fi'l-Kanûni'd-Devlî**, Al Manhal Yayınları, Kahire, 2013.

El-Cadır, Velit. **Sippar Ahdas min Tarih El-Medine Sippar (Ebu Habbe)**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1988.

El-Ceburi, Halaf Ramadan. **Devr El-Munazamat El-Duveliye fi Tesviyet El-Nizeat**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hukuk Fakültesi/Musul Üniversitesi, Musul, 2002.

El-Debbağ, Taki. ve REŞİT, Fevzi. **İlm El-Metahif**, Bağdat Üniversitesi Yayınları, Bağdat, 1979.

El-Devri, Riyad Abdurrahman Emin. **Asurbanipal Siyratahu ve Müncezatihi**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 2001.

El-Hadisi, Ali Halil Ismail. **Himâyetü'l-Mümtelekâtü's-Sakâfiyye fî Kanûni'd-Devlî**, Dar Aleilm Walthaqafa Yayınları, Ürdün, 1999.

El-Hafaji, Ali Hamza Asal. “El-Himaya El-Cinaiyye lil-Esar ve El-Türas” (2002 tarihli 55 sayılı Irak Tarihi ve Mirası Kanunu hükümleri ışığında çalışma)”, **El-Muhakkik El-halli lil-Ulum El-Kanuniye ve Es-Siyasiyye Dergisi**, Bölüm VI, ikinci sayı, Babil, 2014.

El-Hamdani, Abdul-Emir. “El-Muros El-Iraki Yat’arrad ila Mavce Cedida min El-Tedmir”, **El-Karise nehb Esar El-Irak ve Tedmiraha**, (Ed. AbdulSalam Subhi Taha), Al-Muasasa Al-Arabia lil-Dirasat W Al-Naşr Yayınları, Beyrut, 2017.

El-Hamdani, Abdul-Emir. “Takdim”, **El-Karise nehb Esar El-Irak ve Tedmiraha**, (Ed. AbdulSalam Subhi Taha), Al-Muasasa Al-Arabia lil-Dirasat W Al-Naşr Yayınları, Beyrut, 2017.

El-Harişa, Abeer. **El-Ta’rif bil-Hareke EL-Duveliye Lis-Salib El-Ahmar ve El-Hilal El-Ahmar ve Devr El-Licnet Ed-Duveliye Lis-Salib El-Ahmar fi En-Niz’at**

El-Musellaha, Kuveyt Yargı ve Hukuk Çalışmaları Enstitüsü, Uluslararası İnsani Hukuku İkinci Bölgesel Oturumu, Kuveyt, 2009.

El-Hasri, Ebu Haldun Sati. **Muzekkarati fi El-Irak**, Birinci Bölüm, Dar altalieh Yayınları, Beyrut, 1967.

El-Hasri, Ebu Haldun Sati. **Muzekkarati fi El-Irak**, İkince Bölüm, Dar altalieh Yayınları, Beyrut, 1968.

El-Hiyaci, Yaser Haşim Imad. “Davır Almunazamat Alduvalia Val'iklimia fi Himayat Alturas Alsakafi Ve-Idaratihi Ve-Ta'azizihi”, **Adumatu Dergisi**, Sayı: 34, BAE, 2016.

El-Huseyni, Sadik. “Mahat El eser ve El hadara”, **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, Bölüm: 2, Bağdat, 1951.

El-Huseyni, Sadik. “El-Binaya El-Cedide lil Mathaf El-Iraki”, **Sümer Dergisi**, Cilt: 7, Bölüm: 2, Bağdat, 1951.

El-Huseyni, Sadik. **El-Eser ve El-Metahfi fi El-Irak**, Elmudriah eleamah lilathar valmatahif Yayınları, Bağdat, 1969.

Eliyan, Cemal. “Alhifaz Alaa Alturas Alsakafi”, **Silsilat Alam Alma'rifa Dergisi**, Sayı: 322, Kuveyt, 2005.

El-Kubeysi, Turad. **El-Turas El-Arabi**, El-Mevsua El-Sağira Yayınları 12, Bağdat, 1978.

Ellis, Richard S. **Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia**, AMS Press Publications, Londra, 1968.

El-Meczub, Muhammed. **El-Tandim El-Duveli: El-Nedariye El-Amma, ve El-Munadamat El-Alamiye ve El-Iklimiye ve El-Mutahassisa**, 9. Baskı, Elhalbii Elhuquqia Yayınları, Lübnan, 2006.

El-Rehatife, Selamet Salih. **Himayet El-Mümtelaket El-Sekafiye Esna En-Niz'at El-Musellah**, Dar El-Hamid Yayınları, Amman, 2012.

El-Seyit, Velit Ahmed. “Alturath Valhuia Vala'avlama - Mukarabat Nazaria Asasia”, **Mutemar: Mustakbal Alfani Valturas fi Zel elMustacaddat Alasr Dergisi**, Filistin, 2010.

El-Seyyid, Reşad Arif. “Dirase İttifakiyye Lahey Senete 1954 el-Müteallika Bihimâyeti'l-Mümtelekâtî's-Sekâfiyye Fi'l-Münâza'âtî'l-Müsellaha”, **El-Mecelletü'l-Mısriyye Li'l-Kanuni'd-Devli Dergisi**, Sayı: 40, 1984.

El-Ta'i, Haydar Edham. “Sırkât El-Mümtelakat Es-Sakafiyye El-Irakiyye fi Dav Kavaid El-Kanun Ed-Duveli”, **Hukuk Dergisi**, El-Mustansiriye Üniversitesi, Cilt 4, Sayı 16-17, Bağdat, 2012.

El-Tivayciri, Abdülaziz Osman. **Alturas ve-lhuvia**, ICESCO Yayınları, Fas, 2011.

El-Zahrani, Abdul Nasser. **Idarat El-Turas El-Imrani**, Silsilet Dirasat Eseriyye, Suudi Arkeolojik Araştırmalar Derneği Yayınları, Riyad, 2012.

Emberling, Geoff. and Hanson, Katharyn. (Ed.). **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008.

Evans, John G. **Environmental Archaeology And The Social Order**, Routledge Publications, London, 2003.

Evetts, Basil T.A. **New light on the Bible and the Holy Land**, Forgotten Books Publications, London, 1892.

Fagan, Brian M. **Return to Babylon**, University Press of Colorado Publications, U.S.A., 2007.

Faysal, Tahrur. “Devr Munadammāt UNESCO fī Himayat El-Mumtelakat Es-Sakafiye zaman En-Niza’at El-Musellaha”, **Hukuk ve Siyaseet Bilimleri Dergisi**, 3. Bölüm, 2. Sayı, Abbas Lagrur Hanşale Üniversitesi, Cezayir, 2016.

Feilden, Bernard Melchior. **Conservation of Historic Buildings**, 3rd edition, Elsevier Publications, Oxford, 2003.

Feilden, Bernard M. and Jokilehto, Jukka. **Management guidelines for World Cultural Heritage sites**, ICCROM Publications, Rome, 1998.

Ferşah, Civan. “İğtiyal Bilad Er-Refideyn”, **El-Esar Dergisi**, Sayı 6, Beyrut, 2003.

Fincham, Derek. “Intentional Destruction and Spoliation of Cultural Heritage under International Criminal Law”, **U.C. Davis J. Int’l L. & Pol’y** 149, Vol.: 23/2, University of California, 2017.

Fincke, Jeanette C. “The British Museum’s Ashurbanipal Library Project”, **Iraq**, Vol. 66, London, 2005.

Francioni, Francesco. and Lenzerini, Federico. “The Destruction of the Buddhas of Bamiyan and International Law”, **European Journal of International Law**, Vol. 14 No. 4, 2003.

Friedman, John Block. and Figg, Kristen Mossler. **Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages An Encyclopedia**, 1st Edition, Routledge Publications, New York, 2000.

Fulkerson, Gregory M. and Thomas, Alexander R. (Ed.). **Studies in Urbanormativity: Rural Community and Urban Society**, Lexington Books Publications, Plymouth, 2013.

Galiye, Izettin. **Alhimayat Alduwaliat Lilmumtalakat Althaqafiat 'Athna' Alnizaeat Almuslaha**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Hukuk Bölümü, Abu Bakr Üniversitesi Belqayd-Tlemcen, Cezayir, 2016.

Gallo, Fausta. **Biological Factors In Deterioration Of Paper**, ICCROM Publications, Roma, 1985.

Gazzola, Pietro. **The Past In The Future**, ICCROM Publications, Rome, 1975.

Gerstenblith, Patty. “Controlling the International Market in Antiquities: Reducing the Harm, Preserving the Past”, **Chicago Journal of International Law**, Vol.: 8, No.: 1, 2007.

Gerstenblith, Patty. “Legal Aspects of Protecting Archaeological Heritage in Time of War: The Paradigm of Iraq”, **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008.

Ghaidan, Usam. and Paolini, Anna. “A Short History of the Iraq National Museum”, **Museum**, Vol.: 55, No.: 3-4, 2003.

Ghazal, Suead Hilmi Abd-Alfattah. **Himayat Almumtalakat Althaqafiat Fi Alquds Fi Zili Alqanun Alduwlii, Risalat Majstir Fi Alqanun Aleami**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kamu Hukuku, Al-Najah Üniversitesi, Nabulus, Filistin, 2013.

Gibson, Mcguire. “Fate of Iraqi Archaeology”, **The Journal Science**, Vol.: 299, Issue: 5614, 2003.

Gibson, Mcguire. "The Looting of Iraq Museum in Context", **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008.

Goode, James F. **Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East 1919-1941**, University of Texas Press Publications, U.S.A., 2007.

Gökalp, Emre. "Kültür Nasıl Tarif Edilebilir?", **KÜLTÜREL Miras Yönetimi**, 2. Ünite, (Ed. Mustafa Çakır), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010.

Gözler, Kemal. **Idare Hukuku**, II Cilt, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2009.

Green, Jeremy. **Maritime Archaeology: A Technical Handbook**, Second Edition, Routledge Publications, U.S.A., 2016.

Hall, Colin Michael. and Mcarthur, Simon. **Integrated Heritage Management Principles and Practice**, Stationery Office Publications, London, 1998.

Hammudi, Halit Halil "Neş'et El-Matahif ve Tatavvuruha", **Mathaf Dergisi**, Birinci Yıl, Bağdat, 1977.

Hammudi, Halit Halil. "El-Metahif Haric Bağdat", **Methaf Dergisi**, Sayı: 1, Bağdat, 1977.

Harper, Robert Francis. "A Sketch of the Excavations in Babylonia and Assyria", **The Biblical World**, Vol.: 8, No.: 1, 1896.

Harper, Robert Francis. "The Decipherment of the Assyrio-Babylonian Inscriptions. I", **The Biblical World**, Vol.: 1, No.: 4, 1893.

Harrison, Rodney. and O'donnell, Donal. "Natural heritage", **Understanding heritage in practice**, (Ed. Susie West), Manchester University Press, Manchester, 2010.

Harrison, Rodney. **Understanding the Politics of Heritage**, Manchester University Press, Manchester, 2010.

Higgins, A. Pearce. **The Hague Peace Conferences and Other International Conferences concerning the Laws and Usages of War. Texts of Conventions with Commentaries**, Cambridge University Press Publications, Cambridge, 1909.

Hilprecht, H. V. **Explorations in Bible Land During the 19th Century**, Gorgias Press Publications, Philadelphia, 1903.

Ibrahim, Cabir Halil. "Alanşıta Alesariya Altankib an Alasar", **Mausueat (Ansiklopedisi) Almusil Alhadaria**, Birinci Cilt, Musul, 1991.

Ibrahim, Cabir Halil. "El-Tankibat El-Eserriye fi El-Irak ve Itticahataha", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 53, Bağdat Üniversitesi, 2001.

Ibrahim, Cabir Halil. "El-Neşat El-Eseri fi El-Irak 1968-1985 El-Amel El-Hakli", **El-Teribye ve El-İlim Dergisi**, Sayı: 5, Bağdat, 1987.

ICCROM (Ed.), **Ta'rîfû's-şebâb Bihimâyeti ve Idareti Mevâki'i't-Türâs ve'l-Müdûni't-Tarihiyye**, ICCROM Yayınları, Roma, 2003.

ICCROM (Ed.), **Defining appropriate management systems for World Heritage sites**, Chapter 4.5.2, ICCROM Publications, Roma, 2009.

ICCROM (Ed.), **Taarif Alşabab Bihimayat Va İdarat Mavakii Alturas Valmudun Altarihia**, ICCROM Yayınları, Roma, 2003.

ICOM (Ed.), **International Council Of Museums (ICOM) Statutes**, As amended and adopted by the Extraordinary General Assembly on 9th June 2017, ICOM Publications, Paris, 2017.

ICOMOS (Ed.), **Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage (1990)**, Prepared by the International Committee for the Management of Archaeological Heritage (ICAHM) an approved by the 9th General Assembly in Lausanne in 1990.

Isakhan, Benjamin. “Heritage Under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection, A Companion to Heritage Studies”, **A Companion to Heritage Studies**, First Edition, (Ed. William Logan et. al.), John Wiley and Sons Publications, West Sussex, 2015.

Jokilehto, J. **Definition of Cultural Heritage**, ICCROM Publications, Rome, 1990.

Johannot-Gradi, Christiane. “Protecting the past for the future: How does law protect tangible and intangible cultural heritage in armed conflict?”, **International Review of the Red Cross**, Vol.: 97, Issue: 900, Published online by Cambridge University Press, 2015.

Kana'na, Şerif. **Dirasat fi Alsakafa Ve-Lturas Ve-lhuvia**, Muwatın Yayınları, Filistin, 2011.

Karabaşa, Solmaz. “Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor”, **folklor/edebiyat**, Cilt:20, Sayı:80, 2014/4.

Kasapoğlu Akyol, Pınar. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Örgün Eğitime Uygulanması: Araştırması (Webquest) Örneği”, **Millî Folklor**, Yıl: 28, Sayı: 111, 2016.

Kasima, Kebaşı. **El-Tecrübe Es-Sudaniyye fi idaret El-Turas Es-Sekafi**, Dar Al-Marwa Yayınları, Hartum, 2008.

Keane, David. “The Failure to Protect Cultural Property in Wartime”, **DePaul Journal of Art Technology & Intellectual Property Law**, Vol.: 14, Issue: 1, 2004.

Koldewey, Robert. **The excavations at Babylon**, Translated by: Agnes S. Johns, The Macmillan Company press Publications. Michigan, 1914.

Korsell, Lars. Et al. **Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension**, Edita Norstedts Tryckeri AB Publications, Stockholm, 2006.

Kraub, Thomas. and Fischer, Peter. “Endangerment of Cultural Heritage Sites by Strong Rain”, **Fifth International Conference on Remote Sensing and Geoinformation of the Environment, Proceedings Paper**, Cyprus, 2017.

Kuran Selami., Türkay Kahraman F. Şeyda. “Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması Hukuki Rejiminde Bir İstisna Olarak "Askeri Gereklik": Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Vol.: 23, Sayı: 1, 2017.

Kurdi, Fatine. ve Semman, Mazin. “El-Munadamat Ed-Duveliyye ve El-Arabiye ve Devraha fi El-Hifaz ve İadet Te’hil El-Mudun El-Kadime ve Tanmiyatha Siyahiiyyen”, **Halep Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, No.: 64, Halep, 2008.

Kurschus, S. European Book Cultures, **A concept of Book Culture**, Springer Fachmedien Wiesbaden, Germany, 2015.

Külcü, Özlem Taşkın. “kültürel Miras Kavramının Eğitim Açısından Önemi”, **Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, 2015.

Labadi, Sophia. and Long, Colin. **Heritage and Globalisation**, Routledge Publications, London, 2010.

Lafta R. Et al. “Living in Mosul during the time of ISIS and the military liberation: results from a 40-cluster household survey”, **Conflict and Health**, Vol.: 12, 2018.

Langdon, Stephen. **Die neubabylonischen Koenigsinschriften**, Vol. 4, translated by: Rudolf Zehnpfund, Tuebingen University, Leipzig, 1912.

Leask, Anna. “World Heritage Site designation”, **Managing World Heritage Sites**, (Ed. Anna Leask and Alan Fyall), First Edition, Routledge Publications, Oxford, 2006.

Lixinski, Lucas. **Intangible Cultural Heritage in International Law**, OUP Oxford Publications, Oxford, 2013.

Lloyd, Seton. **Esar Bilad El-Rafideyn**, Çev. Sami Said El-Ahmad, Dar Al-Raşid Yayınları, Bağdat, 1980.

Lloyd, Seton. **Foundations in the Dust**, 2nd edition, Thames and Hudson Publications, London, 1980.

Luvit, Situn. “El-Eser El-Kadima fi El-Irak”, Çev. Fuat Sefer, **Sümer Dergisi**, Cilt: 1, 1. Bölüm, Bağdat, 1945.

Luvit, Situn. “El-Mechudat El-Eseriyye fi El-Irak hilal El-Harb”, Çev. Fuat Sefer, **Sümer Dergisi**, Cilt: 1, 1. Bölüm, Bağdat, 1945.

Lvova, Olga. **Valuing Cultural Heritage Economic and Cultural Value of the Colosseum**, (Unpublished Bachelor's thesis), Tampere University of Applied Sciences, Tampere, 2013.

M, Cronyn. **The Elements of Archaeological Conservation**, Routledge Publications, London, 1990.

Ma'lla, Tala. "El-Turas Elsakafi Gayr El-maddi Turas Eş-Şuub El-Hay", **Silsilat Evrak Dimaşk Dergisi**, Sayı: 4, Şam, 2017.

Machat, Christoph. Et al. **Heritage at the Risk**, ICOMOS Publications, Berlin, 2010.

Mainetti, Vittorio. "Des nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé l'entrée en vigueur de deuxième Protocol relatif à la convention de la Haye de 1954", **Revue internationale de la Croix-Rouge**, Vol.: 86, No.: 854, 2004.

Martin, Lawrence. **The Treaties of Peace 1919-1923**, Vol. II, The Treaty of Sevres 1920, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924.

Martin, Oliver. and Piatti, Giovanna. **World Heritage and Buffer Zones**, UNESCO World Heritage Centre Publications, Paris, 2009.

Marquart, Vivienne. "Insurmountable Tension? On the Relation of World Heritage and Rapid Urban Transformation in Istanbul", **European Journal of Turkish Studies**, No.: 19, 2014.

Massari, Giovanni. **Humidity in Monuments**, ICCROM Publications, Roma, 1977.

Matthews, Roger. **The Archaeology of Mesopotamia theories and approaches**, Psychology Press Publications, New York, 2003.

Mcgovern, Francis H. and Mcgovern, John N. "'BA" Portrait: Paul Émile Botta", **The Biblical Archaeologist**, Vol.: 49, No.: 2, 1986.

Messenger, Phyllis Mauch. and Smith, George S. **Cultural Heritage Management A Global Perspective**, University Press of Florida Publication, U.S.A., 2010.

Millar, Sue. “Stakeholders and Community Participation”, **Managing World Heritage Sites**, (Ed. Anna Leask and Alan Fyall), First Edition, Routledge Publications, Oxford, 2006.

Mishra, A. K. Et al. “Role of Higher Plants in The Deterioration of Historic Buildings”, **Science of The Total Environment**, Vol.: 167, Issues: 1–3, 1995.

Mohlethaler, Bruno. **Conservation Of Waterlogged Wood And Wet Leather**, ICCROM Publications, Paris, 1973.

Montogny, Annie. “El-Türas HEI Huva ve Vahm El-Asr El-Hali”, **Mecelletü Ruvak El-Tarih ve El-Türas Dergisi**, Sayı: 0, Katar, 2015.

Mourad, Abdel Fattah. **Şarh teşriiat albiaa fi misr valduvel alarabia**, Maktabat Almaarif Aljadida Yayınları, Kahire, 1998.

Muhammed, Zuheyr Recep. “Tanqıpat kısm Eleser fi Tel Esved”, **Altıncı Arap Ülkelerinde Arkeoloji Konferansı**, Kahire, 1973.

Muhsin, Semir Zahir. “Nüşu’ El-Methaf El-Iraki”, **Methaf Dergisi**, Sayı 1, Bağdat, 1977.

Mumma, Albert. “Heritage Policy and Law-making Processes”, **Cultural Heritage and Law**, (Ed. Webber Ndoro. Et al.), ICCROM Publications, 2008.

Murat, Halil Ali. "Davafı Rehalat El-İngiliz ile El-Musul ve Atrfaha fi El-Karn El-Tas’i Aşar ve Matl’a El-Karn El-İşrin", **Araştırma Sempozyumu (El-Musul Fi Mudevinat El-Rahalla El-Arab ve El-Ecaneb**, Musul Araştırmaları Merkezi, Musul Üniversitesi, 1997.

Nafi'a, Hasan. "UNESCO ve Es-Sira'a El-Arabi El-israili", **Şuun Filistiniyee Dergisi**, Sayı: 188, Filistin, 1988.

Nasson, Bill. **History: the meaning and role of history in human development**, Encyclopedia of life support systems, France, 2002.

Nicu, Ionut Cristi. "Natural Hazards – A Threat for Immovable Cultural Heritage. A Review", **International Journal of Conservation Science**, Vol.: 8, Issue: 3, 2017.

Novaček, Karel. Et al. **Monuments of Mosul in Danger**, English edition, The Oriental Institute Publications, Czech Republic, 2017.

O'keefe, Roger. Et al. **Protection of Cultural Property Military Manual**, UNESCO Publications, Italy, 2016.

O'connor, Nessa. "Underwater Archaeology", **Archaeology Ireland**, Vol.: 3, No.: 1, 1989.

Oğuz, Öcal. "Folklor ve Kültürel Mekân", **Millî Folklor**, Yıl: 19, Sayı: 76, 2007.

Oğuz, Öcal. "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği", **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı: 82, 2009.

Oğuz, Öcal. "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras", **Millî Folklor**, Yıl: 25, Sayı: 100, 2013.

Oates, John. **Babil Tarih El-Musavvar**, Çev. Samir Abdurrahim El-Celebi, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1990.

Oppenheim, Lassa. and Lauterpacht, Sir Hersch. **International law: a treatise**, Vol.: 1, Peace, Editio: 8, Longmans, Green Publications, London, 1963.

Öksüz Kuşcuoğlu, Gizem. ve Taş, Murat. “Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi** 2 (1), 2017.

Önge, Mustafa. “Kültür Mirasını Tanımlamak için Türkiye’de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-I Atîka”. *Avrasya Terim Dergisi*, sayı: 6, 2018.

Öz, Ali Kazım ve Güner, Saadet. **Uluslararası Kültürel Mevzuatı**, Cilt: 2, Senkron Reklam ve Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007.

Özdemir, Nebi. “Kültür Ekonomisi Ve Endüstrileri Ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi”, **Millî Folklor**, Yıl: 21, Sayı: 84, 2009.

Pedersoli JR., José Luiz. Et al. **A Guide to Risk Management of Cultural Heritage**, ICCROM Publications, 2016.

Peters, Erin A. **The Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and the Nineteenth-Century Survey Museum**, (Unpublished a thesis Master of Arts), Museum Professions, Seton Hall University, 2009.

Petronela, Tudorache. “The importance of the intangible cultural heritage in the economy”, **Procedia Economics and Finance**, No.: 39, 2016.

Pike, Royston. **Kıssat El-Esar El-Aşuriyye**, Çev. Yusuf Davut Abdulkadir, Asad Yayınları, Bağdat, 1972.

Pocar, Fausto. “Foreword”, **Protection of Cultural Property Military Manual**, UNESCO (Ed.), UNESCO Publications, Italy, 2016.

Prescott, Christopher. “Looting and illicit trade in cultural artefact: challenges and implications for academia”, **Illicit trade in cultural artefacts: Stronger together: How can the Nordics join forces to stop the illegal import and export of cultural objects?**, Nordic Council of Ministers (Ed.), TemaNord Publications, Denmark, 2017.

Prott, Lyndel V. and O'keefe, Patrick J. **Handbook of national regulations concerning the export of cultural property**, UNESCO Publications, Paris, 1988.

Raşid, Fawzi. **Taha Bakir hayatuh ve eseruh**, Dar al-Şuon al-Thaqafiyah al-Ammah Yayınları, Bağdat, 1987.

Rassam, Hormuzd. **Asshur and the Land of Nimrud**, Creative Media Partners Publications, New York, 1897.

Reade, Julian E. "Disappearance and rediscovery", **Babylon: Myth and Reality**, (Ed. I. Finkel and M. Seymour), British Museum Publications, London, 2008.

Reade, Julian. "Hormuzd Rassam and His Discoveries", **Iraq**, Vol. 55, London, 1993.

Reitz, Elizabeth J. Et al. History of El Niño on the Coast of Peru, **Case Studies in Environmental Archaeology**, Second Edition, U.S.A., 2008.

Renfrew, Colin. and Bahn, Paul. **Archaeology: Theories Methods and Practice**, Thames & Hudson Publications, U.S.A., 1997.

Reuter, Oskar. **Babil Elmadina El dahliya**, Çev. Nawal Khurshid Saeed ve Ali Yahya Mansur, El Mu'asasa El Aama lil ethar valturath Yayınları, Bağdat, 1985.

Ringbeck, Birgitta. **Management Plans for World Heritage Sites. A practical guide**, Bonn, German Commission for UNESCO, 2008.

Ristoldo, Filippo. **Attacks Against Cultural Property as a Weapon of War: An exploratory case study**, Student Paper Seris 34, Institut Barcelona d'Estudis Internacionals Publications, 2017.

Robins, Nick. **Dünyayı Değiştiren Şirket Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi**, Çev. M. Inanç Özekmekçi, İstanbul, 2017.

Rodzi, Nur Izzati Mohd. Et al. “Between Tourism and Intangible Cultural Heritage”, **Procedia Social and Behavioral Sciences** 85, Hanoi, 2013.

Rogers, Robert William. **A History of Babylonia and Assyria**, Vol.: 1, Cambridge University Press Publications, Cambridge, 2015.

Rosén, Frederik. “Cultural artifacts as illegal commodity: Who profits? Who pays the price?”, **Illicit trade in cultural artefacts: Stronger together: How can the Nordics join forces to stop the illegal import and export of cultural objects?**, Nordic Council of Ministers (Ed.), TemaNord Publications, Denmark, 2017.

Rudolff, Britta. **Intangible and Tangible Heritage**, deposit.ddb.de Publications, Mainz, 2006.

Russell, John M. “Efforts to Protect Archaeological Sites and Monuments in Iraq 2003-2004”, **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008.

Şaas, Şevki. “El-Ma’alim El-Tarihiyye fi El-Vatan El-Arabi Vesail Himayateha ve Siyanetah ve Termimaha”, **El-Turas El-Arabi**, Sayı: 104, Şam, 2006.

Saba, Hanna S. and SALAMÉ, Nabil Georges. **The protection of movable cultural property I**, UNESCO Publications, France, 1984.

Sabita, Ala' El-Dawi Muhamad. **Himayat El-A’yen ve El-Mumtalakat Es-sakafiye fi Esna El-Nizaeat El-Musallaha Dirasat lil-kavaid El-Kanuniye El-Duveliyye ev Tatbikatiha ala halat El-Irak 2003-2008**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahire Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Kahire, 2001.

Şahin, Abdulmuiz. **Termim ve Siyanet El-Mebani El-Eseriyye ve El-Terihyye**, Elmajlis al’aelaa lilathar Yayınları, Kahire, 1994.

Said, Edward W. **Orientalism**, Pantheon Books Publications, U.S.A., 1978.

Saks, Harry. **Kuvvet Asur**, Çev. Amir Süleyman, Dar Ibnulathir Yayınları, Bağdat, 1999.

Saleem, Muniba. and Anderson, Craig A. “Arabs as Terrorists: Effects of Stereotypes within Violent Contexts on Attitudes, Perceptions, and Affect”, **Psychology of Violence**, Vol.: 3, No.: 1, 2013.

Salih, Kahtan Reşit. El-Keşşaf El-Eseri fi El-Irak, El-muassa Elamh lil athar walturath Yayınları, Bağdat , 1987.

Salman, Salameh Salem. “Dur Alturas Alsakafi fi Altanmia Almustadamat Vemadaa Musahamatihi fi Tahsin Neviat Hayat Almuctamaat Almahaliya”, Seminer Bildirileri: kültürel Mirasın Yönetiminde Çağdaş Eğilimler (**Aliticaht Almueasira fi Idarat Alturas Alsakafi**), Mısır, 2009.

Saral, Cevdet. “Kaçakçılık ve Kültür Varlıkları”, **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Neziha Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Scheffler, Nils. **Cultural Heritage Integrated Management Plans**, Thematic Report No: (4), Urbact II: HerO, 2010.

Schnapp, Alain. Alain Schnapp, **The Discovery of the Past**, Harry N. Abrams Publications, Spain, 1997.

Schønemann, Julie. **The Stereotyping of Muslims: An Analysis of The New York Times’ and The Washington Times’ Coverage of Veiling and the Muhammad Cartoon Controversy**, (Unpublished a thesis for the MA degree) presented to: The Department of Literature, Area Studies, and European, University of Oslo, 2013.

Seade, Ayman Azmi Jubran. **Aliat Tafeil El-Muşarakat El-Şaebiat fi Maşari E-Hifaz E—Mi'mari ve El-Imrani: Vaka Çalışması Batı Şeria**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), El-Najah Ulusal Üniversitesi, Filistin, 2009.

Sefer, Fuad. ve Mustafa, Muhammed Ali. **El-Hatra Medinetü El-Şems**, Wizarat Al'ielam Yayınları, Bağdat, 1974.

SEFER, Fuat. "El-Tankibat El-Ilmiyye fi El-Irak", **Sümer Dergisi**, Cilt: 4, 2. Bölüm, Bağdat, 1948.

Şelbi, Ibrahim Ahmed. **El-Tandim El-Duveli El-nazaria El-ama Val'umam El-mutahida**, Eldar Eljamieah Yayınları, Beyrut, 1984.

Semir, Rihal. **Himâyetü'l-Emvâl ve'l-Mümtelekât Esnâe'-n-Nizâ'âtî'd-Devliyye'l-Müselleha Fi Zılli Ahkâmi'l-Kanûni'd-Devli'l-Insani**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sa'd Dahleb Üniversitesi Idari ve Kanuni İlimler Fakültesi, Belîde, 2006.

Serdaroğlu, Ümit. "Kültürel Varlık Sorunu ve Arkeolojik Sitler", **Toprağın Altındaki Geçmiş Arkeoloji Sorunlar Öneriler Kazılar**, (Ed.: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Sesana, Elena. Et al. "Adapting Cultural Heritage to Climate Change Risks: Perspectives of Cultural Heritage Experts in Europe", **Geosciences**, Vol.: 8, No.: 305, 2018.

Seyit, Eşref Salih Muhammet. **El-Turas El-Hadari fi El-Vatan El-Arabi Esbab El-Demar ve El-Telef ve Turuk El-Hifaz**, Muesseset El-Nur Lilsakafa ve El-ilam, Malmö, 2009.

Shaw, Wendy M. K. **Possessors and Possessed: Museums Archaeology and visualization of history in the late Ottoman Empire**, University of California Publications, California, 2003.

Şihab, Mufid Muhammed. **El-Munadamat El-Duvelliye**, Dar Elnahdat Alarabia Yayınları, Kahire, 1994.

Şimşek, Gökçe. “Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt: 3, Sayı: 8, Ankara, 2014.

Snow, David H. “Archaeology and 19th Century Missions”, **Historical Archaeology**, Vol.: 1, 1967.

Sokolov, Yuri. **Alfolklor Kadayah Vatarihuhu**, Çev. Hilmi Şaravi ve Abdalhamid Havvas, ikinci baskı, Alhayyat Aleama Lielqusur ve Eltaqafa Yayınları, kahire, 2000.

Stambolov, T. and Van Asperen De Boer, J. R. J. **The Deterioration and Conservation of Porous Building Materials in Monuments**, ICCROM Publications, Roma, 1976.

Stein, Gil J. “Foreword”, **Catastrophe: The Looting and destruction of Iraq's past**, (Ed. Geoff Emberling and Katharyn Hanson) Oriental Institute Museum Publications, Chicago, 2008.

Stenou, Katérina. **UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm**, UNESCO Publications, Johannesburg, 2002.

Stewart, John. “The Stabilisation and Protection of Archaeological Sites from Natural Processes”, **Conservation of Cultural Heritage in the Arab Region**, ICCROM Publications, Sharjah, 2016.

Stovel, Herb. **Risk preparedness: a management manual for world cultural heritage**, ICCROM Publications, Roma, 1998.

Styger, Jenny. Et al. “Changes in Lightning Fire Incidence in the Tasmanian Wilderness World Heritage Area, 1980–2016”, **Fire** 1, No.: 3: 38, 2018.

Süleyman, Amir. **Alirak fi Alttarih Alkadim - Mujaz Alttarih Alhadari**, İkinci Bölüm, Musul Üniversitesi Yayınları, Musul, 1993.

Süleyman, Amir. **El-luğa El Akadiya**, Dar Ibnulathir Yayınları, Musul, 2005.

Süleyman, Amir. **Elmadrese Elrakiya fi Deraset Tarihina Elkadim**, Dar Ibnulathir Yayınları, Musul, 2009.

Süleyman, Amir. Netaic Hafriyat Camiat El-Musul Fi Esvar Ninova, **Edab El-Rafideyin Dergisi**, Sayı:1, Musul, 1971.

Sultan, Mohamed Sayed. “Kadaya Temvil El-Turas El-Imrani: El-Itar El-Istratiji lita’ziz ve Hıfz ve Himaye El-Turas”, **Kentsel Miras Çalışmaları - Araştırma ve Miras** 3, Riyad, 2013.

Taboroff, June. Et al. **Evaluation of UNESCO Strategic Programme Objective (SPO)11“Sustainably Protecting and Enhancing Cultural Heritage”**, UNESCO Publications, 2010.

Taha, Abdüsselam Subhi. “Zekirat El-Irak fi Es-suk Es-sevda: El-Tedavül El-Ameriki Gayrimeşru bil Irs Es-Sekafi El-Iraki”, **El-Arabi Dergisi**, Sayı: 11096, Londra, 02/09/2018.

Tankut, Gönül. “Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler”, **Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını**, Sayı: 31, Ankara, 2005.

Teijgeler, Rene. “Preserving cultural heritage in times of conflict”, **Preservation management for libraries, archives and museums**, 1st Edition, Chapter: 9, (Ed. G.E. Gorman and Sydney J. Shep), Facet Publications, London, 2008.

Temple, Christine. “Almakh Albaşari”, Çev. Atif Ahmad, **Silsilat Alam Almarifa Dergisi**, Sayı: 287, Kuveyt, 2002.

Tizini, Tayyip. “Mafhum Alturas Alalamii Madhal Bi'iticah Alta'sis”, **Alam Alfikr Dergisi**, Sayı: 4, Cilt: 36, Kuveyt, 2008.

Tonta, Yaşar. “Kültürel Mirasın Geleceği”, **UNAK 2014 Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi 17-20 Eylül**, İstanbul, 2014.

Tylor, Edward B. **Primitive Culture**, Vol.:1, Courier Dover Publications, London, 1920.

Ubeyd, Can. “İshamat UNESCO fi El-Muhafaza ala El-Turas El-Alami”, **El-Ma'rife Dergisi**, Sayı: 173, Suudi Arabistan, 2009.

UNESCO (Ed.). **Universal Declaration on Cultural Diversity**, Adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO, UNESCO Publications, Paris, 2 November 2001.

UNESCO World Heritage Centre (Ed.), **Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**, WHC.17/01, Paris, 2017.

UNESCO (Ed.). **Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention**, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage-Adopted by the General Conference at its seventeenth session in Paris (16 November 1972), Article2, 2005 Edition.

UNESCO (Ed.). **Basic Texts of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003**, 2018 edition, UNESCO Publications, Paris, 2018.

UNESCO (Ed.). **Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage**, Established under the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted by the General Conference of UNESCO at its seventeenth session on 16 November 1972, Cc-77/Conf.Ool, 2 Rev., Paris, 1977.

UNESCO (Ed.). **Managing Disaster Risks for World Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2010.

UNESCO (Ed.). **Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore**, UNESCO General Conference, 25th, UNESCO Publications, Paris, 1989.

UNESCO (Ed.). **Records of the General Conference-30th Session Paris, 26 October to 17 November 1999**, Vol. 1, Resolution 27/6, UNESCO Publications, Paris, 2000.

UNESCO (Ed.). **Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (Authentic text)**, UNESCO Publications, 1999.

UNESCO (Ed.). **Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation**, CLT/CH/INS-2005/21, 2005.

UNESCO (Ed.). **takkiyim al'anşita altikaniya likitaa alsakafa fi alyunisku aljuz' al'evvel: 'itfakiyet eam 2003 lisavn alturas alsakafii ğayr almaddi altakrir alnihai**, UNESCO Yayınları, Paris, 2013.

UNESCO (Ed.). **The UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage**, UNESCO Publications, Paris, 2001.

Ünsal, Deniz. ve Pulhan, Gül. “Türkiye’de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi”, **Kültürel Miras Yönetimi**, (Ed. Asu Aksoy ve Deniz Ünsal), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2573, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1543, 1. Baskı, Eskişehir, 2014.

Ur, Jason. **The Topography of Nineveh, Nineveh, the Great City Symbol of Beauty and Power**, Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities 13, Leiden, 2017.

Vásárhelyi, István. **Restitution in International Law**, House of the Hungarian Academy of Sciences Publications, Budapest, 1964.

Verderame, Lorenzo. “Rassam’s Activity in Tello (1879) and the Earliest Acquisition of Neo-Sumerian Tablets in the British Museum”, **Journal of Cuneiform Studies**, Vol.: 60, No.: 1, 2008.

Vrdoljak, Ana Filipa. **The Criminalisation of the Intentional Destruction of Cultural Heritage**, University of Technology Publications, Sydney, 2016.

Werr, Lamia AL-Gailani. “The story of the Iraq Museum”, **The Destruction of Cultural Heritage in Iraq**, (Ed. Peter G. Stone and Joanne Farchakh Bajjaly), Boydell & Brewer Ltd Publications, Woodbridge, 2008.

Wijesuriya, Gamini. Thompson, Jane. and YOUNG, Christopher. **Managing Cultural World Heritage - World Heritage Resource Manual**, UNESCO Publications, Paris, 2013.

Wilks, Ann. “The 1922 Anglo-Iraq Treaty: A Moment of Crisis and the Role of Britain’s Man on the Ground”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.: 43, Issue: 3, 2016.

Williams, Raymond. **Culture and Society 1780-1950**, Columbia University Press Publications, Columbia, 1963.

Wood, Chris. **World Heritage Volcanoes**, International Union for Conservation of Nature Publications, Gland, Switzerland, 2009.

Woodhouse, John. and Pepin, Sarah. **The Parthenon Sculptures**, Briefing Paper: Number 02075, House of Commons Library, United Kingdom, 2017.

Wooly, Sir Leonard. **Excavations at Ur**, Ernest Benn Publications, London, 1963.

Wright, Quincy. "The Government of Iraq", **The American Political Science Review**, Vol.: 20, No.: 4, 1926.

Yakub, Nadia. "Alfolklor (Almasurat Alshaabia)", **Mavsuat (Ansiklopedi) Alnisa Valsakafat Alislamia**, Cilt:1, kahire, 2006.

Youkhanna, Donny George. "Learning from the Iraq Museum", **American Journal of Archaeology (AJA)**, Vol.: 114, No.: 4, No. 4, 2010.

Zamali, Amir. **Madkhal Ila El-Kanun El-Duveli El-Insani**, El-maehad Al-arabi Yayınları, Tunus, 1997.

EK: ŞEKİLLER

(Şekil 1) İştar Kapısı

Kaynak - İraqi Airways Magazine, issue 3, 2017, p. 9.

(Şekil 2) Nereidler Anıtı

Kaynak - Omar AL HAMO 2017

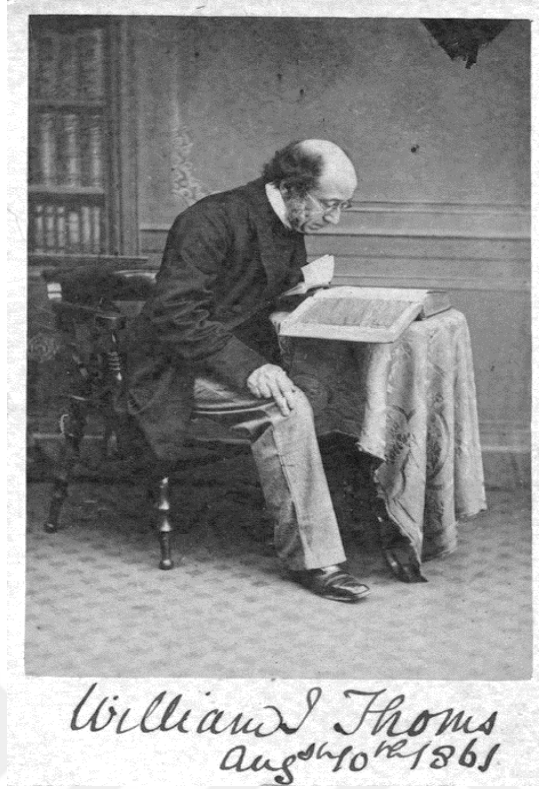
(Şekil 3) Zeus Sunağı

Kaynak - Nurettin Korkmaz, "Pergamon Altar- Bergama Zeus Sunağı", **Türkiye Mühendislik Haberleri**, Yıl 54, Sayı 458, Ankara, Mattek Matbaacılık, 2009-6, s. 60.

(Şekil 4) Abu Simbel Tapınağı

Kaynak - Lucia Allais, p. 31.

(Şekil 5) William J. Thoms

Kaynak - Samuel E. Poulton, albumen carte-de-visite, 1861, NPG Ax30394, www.npg.org.uk.

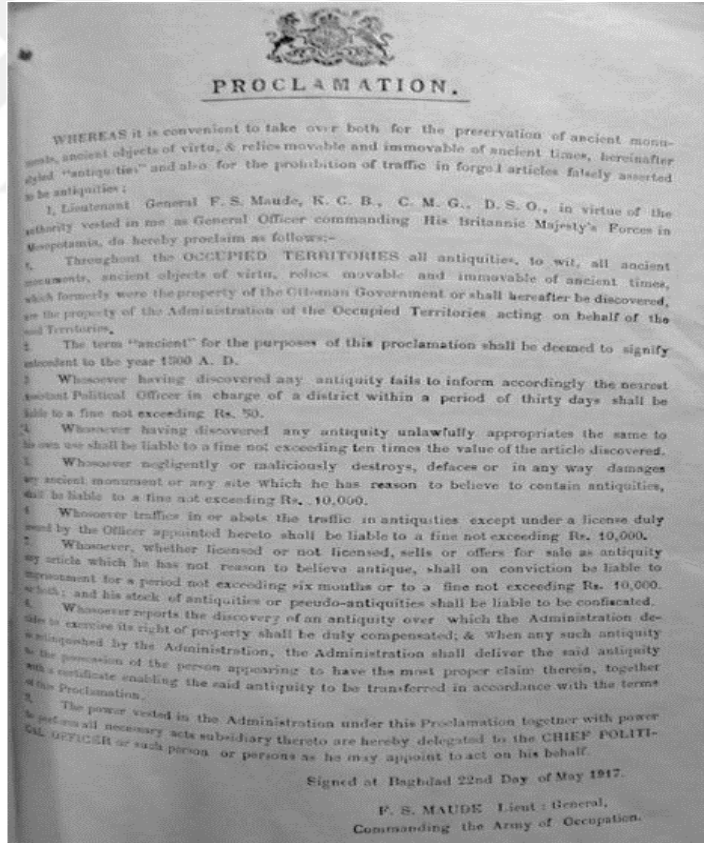

(Şekil 6) Babil Aslanı Heykeli

Kaynak - Osama Shukir Muhammed Amin, "Visiting the ancient city of Babylon", Ancient History et cetera, 2016, p. 12.

(Şekil 7) İngiliz General Stanley Maude
Kaynak - Maull & Fox: © National Portrait Gallery, London.

(Şekil 8) 22.05.1917 tarihinde, arkeolojik alanların korunmasını düzenleyen ve arkeolojik eserlerin ticaretini tanzim eden belge. Kaynak - Juliette Desplat.

ARTICLE 14.

His Majesty the King of Irak undertakes to secure the enactment, within twelve months of the coming into force of this treaty, and to ensure the execution of a Law of Antiquities based on the rules annexed to article 421 of the Treaty of Peace signed at Sèvres on the 10th August, 1920. This law shall replace the former Ottoman Law of Antiquities, and shall ensure equality of treatment in the matter of archæological research to the nationals of all States members of the League of Nations, and of any State to which His Britannic Majesty has agreed by treaty that the same rights should be ensured as it would enjoy if it were a member of the said League.

(Şekil 9) İngiliz-Irak Antlaşması 14. Maddesi.

Kaynak -Juliette Desplat.

(Şekil 10) Kral I. Faysal

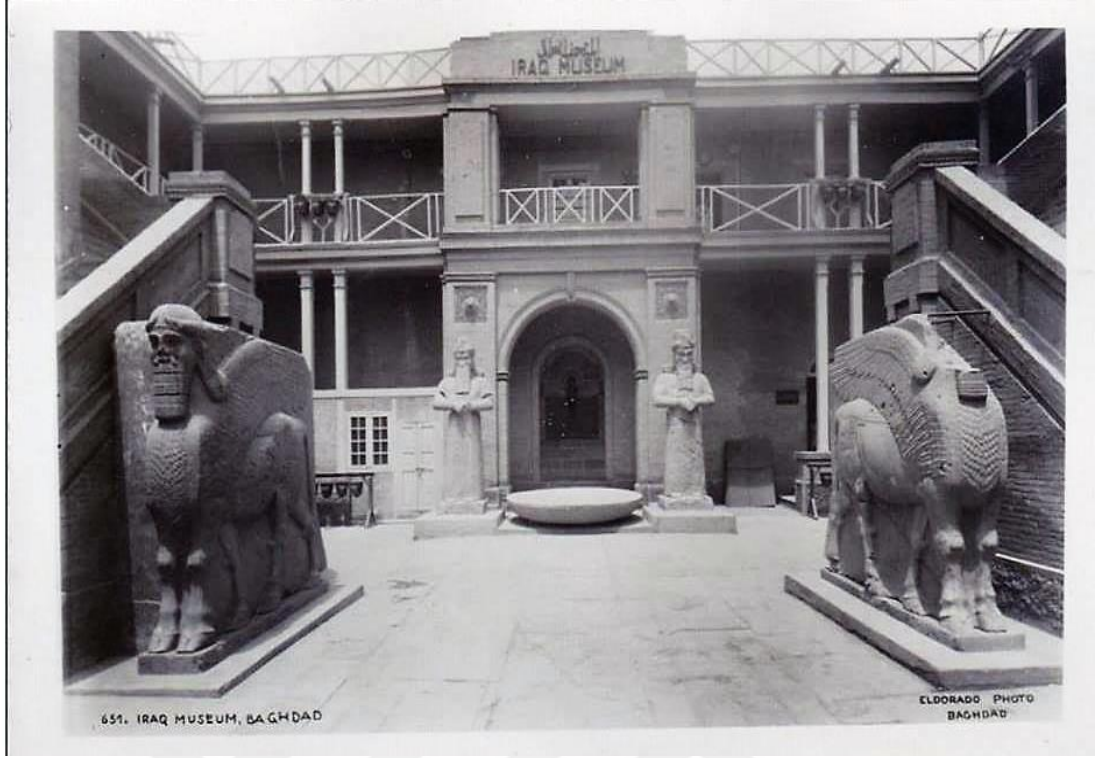
Kaynak - Ali A. Allawi. Yale University Press; 634 pages, www.economist.com

(Şekil 11) Gertrude Bell
Kaynak - Tim Arango.

(Şekil 12) Ebu Haldun Sati El-Hasri
Kaynak - <http://russia-now.com/ar/83845/83845/>.

(Şekil 13) Al-Mamun Caddesi'ndeki Irak Müzesi
Kaynak - Codorado Photo, www.bisi.ac.uk.

(Şekil 14) Irak Müzesi yeni binası
Kaynak - Google Images, www.muslime.wordpress.com

(Şekil 15) 9 Nisan 2003'te, Bağdat'ın merkezinde ABD askerleri, Bağdat'a girdikten sonra, Saddam Hussein'in bir heykelini yıkarken.

Kaynak - www.aljazeera.net.

(Şekil 16) Irak Müzesi 2003

Kaynak - Getty Images, Spencer Platt.

(Şekil 17) Irak Müzesi 2003
Kaynak - Getty Images, Spencer Platt.

(Şekil 18) Irak Müzesi 2003
Kaynak - Donny George Youkhanna, p. 6.

(Şekil 19) Irak Müzesi 2003
Kaynak - Getty Images, Gilles Bassignac.

(Şekil 20) Irak Müzesi 2003
Kaynak - Getty Images, Mario Tama.

(Şekil 21) Irak Müzesi önünde ABD tankı 2003
Kaynak - Getty Images, Oleg Nikishin.

(Şekil 22) Irak Müzesi 2018
Kaynak - Getty Images, Sabah Arar.

(Şekil 23) Taha Bakir
Kaynak - www.marefa.org.

(Şekil 24) Fuad Sefer
Kaynak - www.uruk-warka.dk.

(Şekil 25) Irak Eski Eserler Müdürlüğünde ilk teknik ve idari kadro
Kaynak - www.uruk-warka.dk.

(Şekil 26) Michaux taşı, 46 cm x 20 cm- 22 kg.
Kaynak - www.archeologie.culture.fr.

(Şekil 27) Fransız Abbe Beauchamp

Kaynak - Olivier Ghebali & Hervé Serreau, *Activité du Porte Drapeau de la Délégation du SN de Nice*, **Bulletin de liaison numéro 014 du Souvenir napoléonien Délégation de Nice Alpes-Maritimes**, Nice, 2019, p. 18.

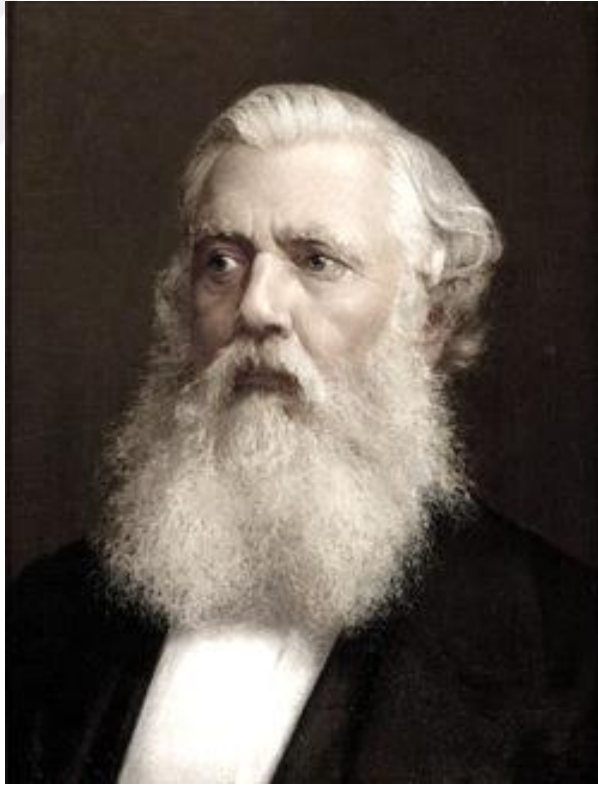

(Şekil 28) Babil'deki İştar Kapısı'nın bazı kısımları.

Kaynak - www.bbc.com/culture/story/20150302-ancient-babylons-greatest-wonder.

(Şekil 29) Paul-Émile Botta
Kaynak - Wikipedia.org.

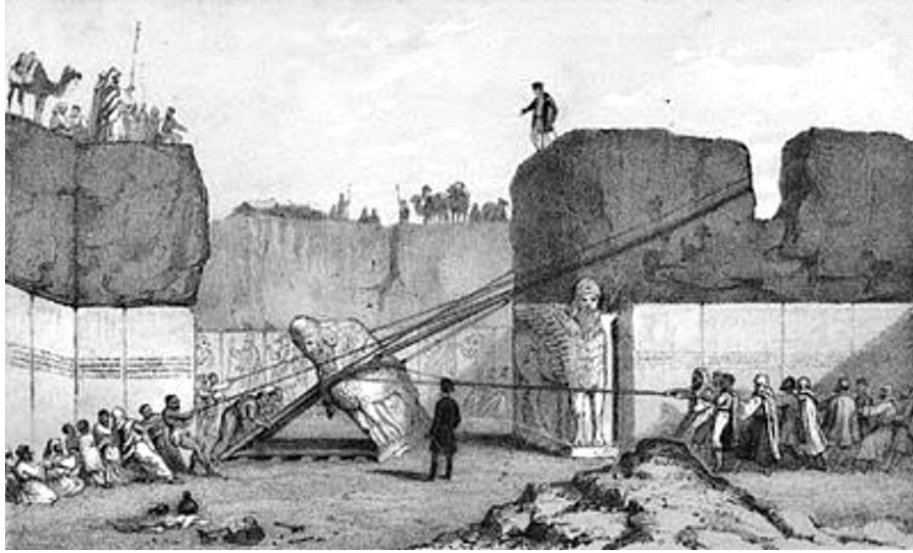

(Şekil 30) Austen Henry Layard
Kaynak - Wikipedia.org.

(Şekil 31) 'Lamassu'

Kaynak - Getty Images, Alinari Archives.

(Şekil 32) Lamassu'nun yerinden çıkarılması

Kaynak - Mogens Trolle Larsen, The Conquest of Assyria Excavations in an antique land 1840-1860, London, 1996, p. 126.

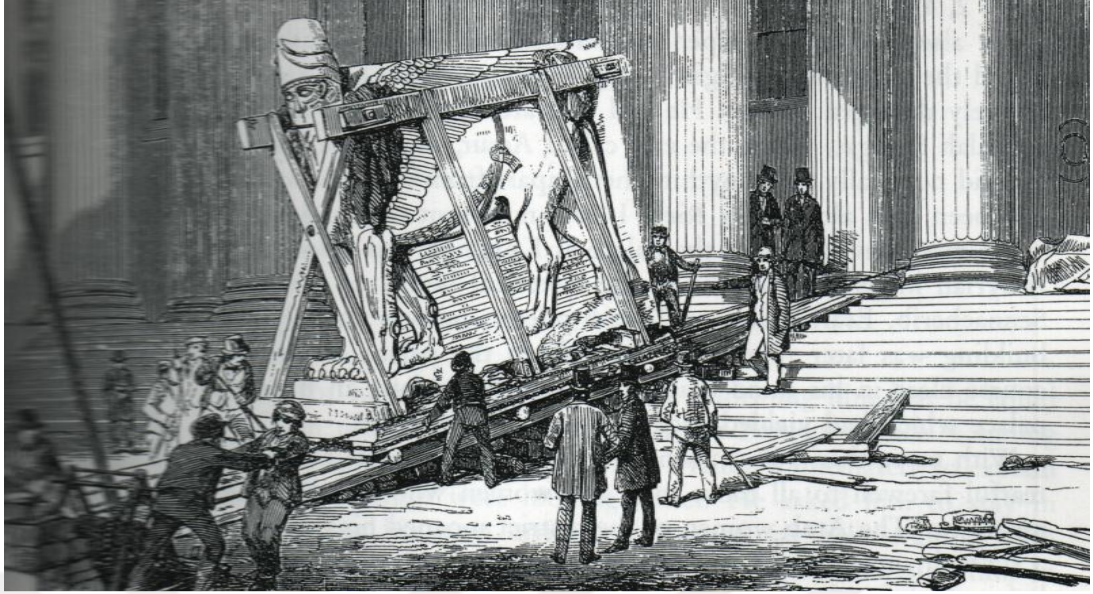

(Şekil 33) 'kelek' üzerinde Lamassu'nun taşınması
Kaynak - Larsen, p. 98.

(Şekil 34) Dicle nehri üzerinde hareket eden kelekleri gösteren 19. yüzyıl sonlarına ait bir fotoğraf.

Kaynak - (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90478) www.islamansiklopedisi.org.tr.

(Şekil 35) Avrupa'daki müzeye Lamassu'nun yerleştirilmesi
Kaynak - Larsen, p. 131.

(Şekil 36) Hümmüz Ressam

Kaynak - Julian E. Reade, "Tablets at Babylon and the British Museum", **Babylon**, Oxford, 2009, p. 77.

(Şekil 37) Ernest De Sarzec
Kaynak - www.marefa.org.

(Şekil 38) Wallis Budge
Kaynak - Reade, “Hormuzd Rassam and His Discoveries”, p. 59.

(Şekil 39) Babil kentinde alay caddesi
Kaynak – Mohammed ALBAYATY 2017.

(Şekil 40) Güney Irak'ta Umma sitesind yasadışı kazılardan kalan çukurlar
Kaynak - Al-Hussainy and Matthews, p. 94.

(Şekil 41) 2003'te Irak Ulusal Müzesi binasının ön cephesine Amerikan tank mermisinin yaptığı tahribat

Kaynak - Getty Images, Ramzi Haidar.

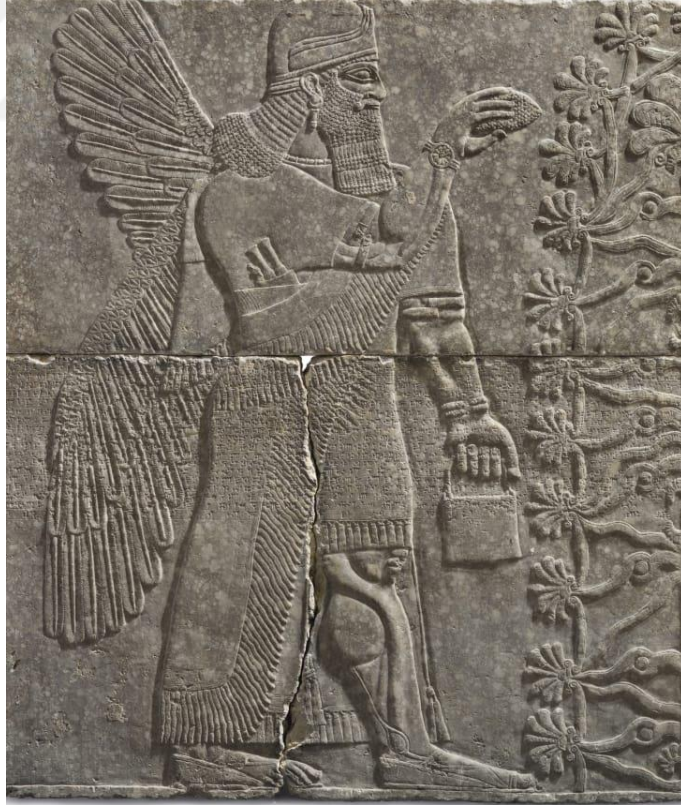
(Şekil 42) ABD askerlerinin gelişi ve müze binasının önünde yer alması.

Kaynak - Getty Images, Patric Robert - Crobis.

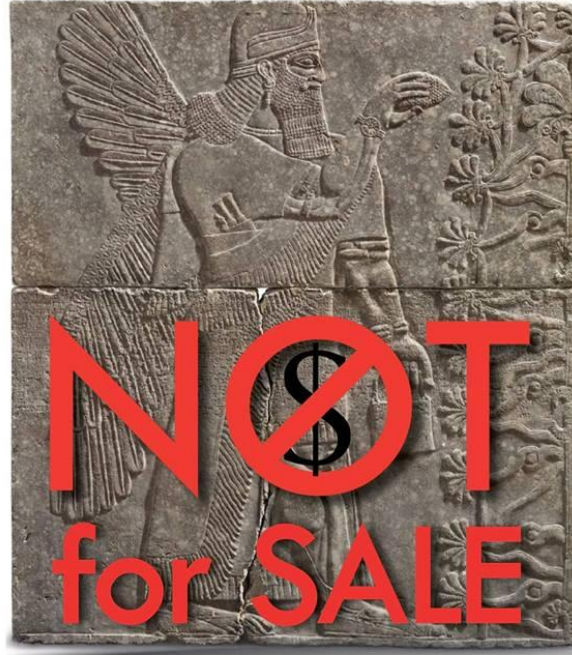
(Şekil 43) Tevrat

Kaynak - www.ija.archives.gov.

(Şekil 44) Christie Mezatlarında satılan Asur kabartması

Kaynak - Christie's Images Ltd. 2018.

“Iraq’s Heritage is for all Mankind”

Stand with us to stop selling one of Iraq’s invaluable masterpiece artifacts, a Relief of Assyrian Winged Genius at **Christie’s, New York, October 31, 2018.**

(Şekil 45) Uluslararası toplum tarafından yapılan tarihi eser kaçakçılığı protestosu
Kaynak - www.voicesforiraq.org.

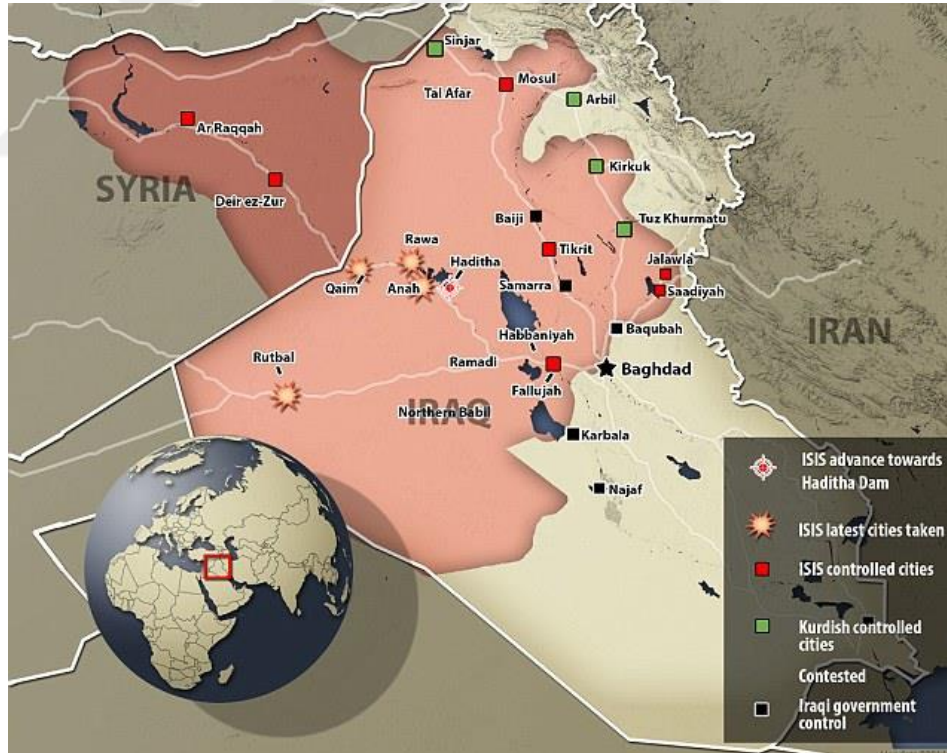

(Şekil 46) 'Hobby Lobby' mağazaları
Kaynak - www.hobbylobby.com.

(Şekil 47) Hobby Lobby'nın sahibi tarafından satın alınan Sümer çivi yazısı olan kil tablet örnekleri

Kaynak - www.bbc.com/arabic/art-and-culture-40532050.

(Şekil 48) Harita 2014 yılı silahlı örgütün egemen olduğu bölgeleri göstermektedir

Kaynak - www.dailymail.co.uk.

(Şekil 49) 2017 Musul'da çatışma alanından kaçan kadınlar ve çocuklar
Kaynak - Getty Images, AFP Contributo.

(Şekil 50) Musul 2017
Kaynak - Getty Images, Ahmad AL-RUBAYE.

(Şekil 51) Yunus Peygamber Camii
Kaynak - www.pinterest.co.kr, [Raed Albustany](#).

(Şekil 52) Yunus Peygamber Türbesi'nin tahribat anı ve sonrası
Kaynak - Google images

(Şekil 53) Koyuncuk tepesinin altında Asur dönemine ait antik kalıntılar
Kaynak - www.flickr.com.

(Şekil 54) Yunus P. tepesi altında tüneller
Kaynak - <http://arkeofili.com>.

(Şekil 55) Tünellerde Asur dönemine ait saray kalıntısı
Kaynak - <http://arkeofili.com>.

(Şekil 56) DAEŞ tarafından Musul müzesinin tahrib edilmesi
Kaynak – Youtube.

(Şekil 57) Diş Aslan heykeli ve kanatlı boğa heykeli/Musul Müzesi
Kaynak - Saba ALOMARİ

(Şekil 58) “Nergal” ve “Ereshkigal” taşı
Kaynak - Saba ALOMARİ

(Şekil 59) “Nergal” ve “Ereshkigal” taşı sergilendiği yer
Kaynak - Youtube

(Şekil 60) Musul müzesinin kurtarıldıktan sonraki hali
Kaynak - Khalid Muhammed.

(Şekil 61) Nergal Kapısı
Kaynak - Getty Images, DEA / C. SAPP.

(Şekil 62) Nergal Kapısındaki 'Lamassu'nun tahrib edilmesi
Kaynak - Youtube

(Şekil 63) Nergal Kapısı yok edildikten sonraki hali / 2017
Kaynak - Getty Images, DIMITAR DILKOFF.

(Şekil 64) Ninova antik kentinin surları ve kapılarının tahrib edilmesi
Kaynak - Google images

(Şekil 65) Nemrut kentinin tahrib edilmesi
Kaynak - Youtube

(Şekil 66) Hatra kenti tahribatı
Kaynak – Youtube

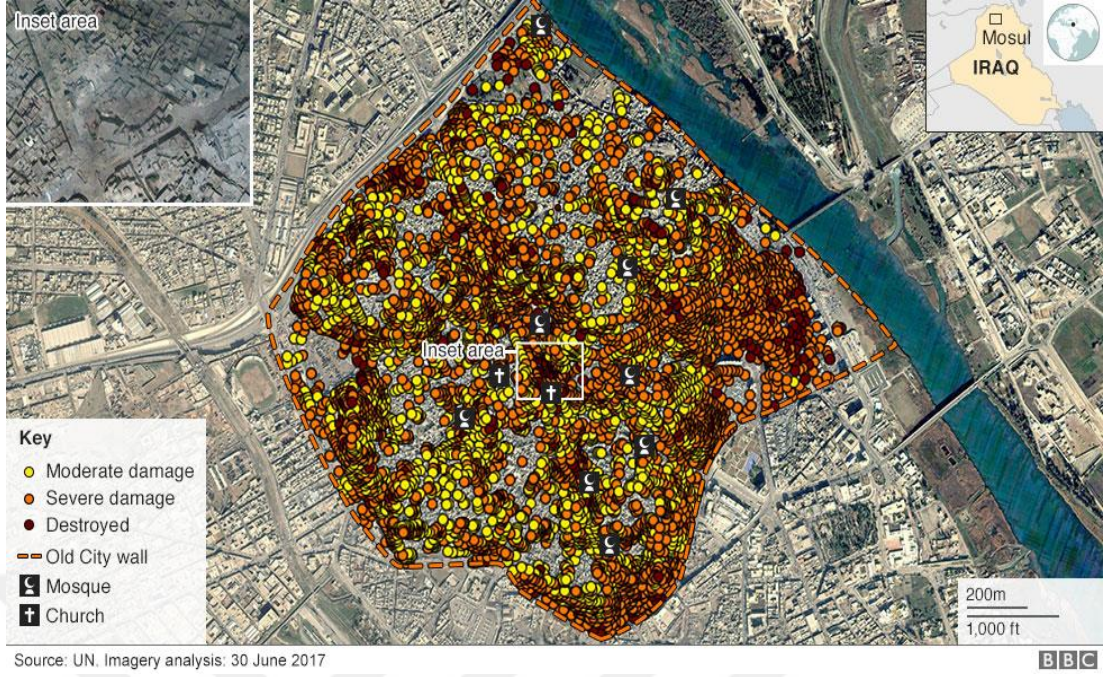
(Şekil 67) 'EL-Hadeba' 'El-Nuri Camii'nin minaresi
Kaynak - Getty Images, DEA / ARCHIVIO J. LANGE.

(Şekil 68) 'El-Nuri Camii'nin ve minaresinin tahribat sonrası / 2017
Kaynak - Getty Images, Zaid Al-Obeidi.

(Şekil 69) DAESH'in ticareti
Kaynak - FARS CARTOON, cartoonist Mohammad-Ali Khalaji.

(Şekil 71) Musul'daki tahrib edilen bölgeler

Kaynak - www.bbc.com, Source: UN imagery analysis 30 June 2017.

(Şekil 72) Kamp'taki mülteciler

Kaynak - Getty Images, Zaid Al-Obeidi.

(Şekil 73) Savaştan kaçanlar
Kaynak - Reuters images, Zohra Bensemra.

(Şekil 74) UNESCO, Iraq ve BAE anlaşması
Kaynak - <https://baghdadtoday.news>.

(Şekil 75) Projenin temel taşı
Kaynak - Getty Images, ZAID AL-OBEIDI.